

คำนำ

พวกภิกษุเราเป็นหมู่ที่ตั้งโดยหลักฐาน มีกฎหมายและขนบธรรมเนียมเป็นเครื่องปกครอง เหมือนหมู่อันตั้งเป็นหลักฐานอื่น ๆ. กฎหมายและขนบธรรมเนียมของพวกภิกษุเรา นี้ เรียกว่าพระวินัย เป็นคู่กับพระธรรม อันเป็นปฏิบัติทางใจ รวมทั้ง ๒ อย่างนี้เป็นพระศาสนา เรียกโดยชื่อว่า พระธรรมวินัย. พระวินัยนั้น มีตำนานว่า ท่านพระอุบาลีเข้าใจมาก ได้ศึกษามาแต่สำนักพระศาสดา พระองค์ทรงยกย่องว่าเป็นเอกทัศกะ คือเป็นยอดแห่งภิกษุผู้ทรงพระวินัย ไม่มีภิกษุอื่นเทียมถึง เมื่อพระศาสดานิพพานแล้ว ในพรรษานั้นเอง พระเถระทั้งหลายมีท่านพระมหากัสสปะเป็นประธาน ประชุมกันทำสังคายนา วางแบบแผนแห่งพระพุทธศาสนาไว้เป็นหลัก ณ กรุงราชคฤห์ พระนครหลวงแห่งแคว้นมคธ ในการสังคายนานั้น ท่านสังคายนาพระวินัยด้วยส่วนหนึ่ง ได้ถามขอให้ท่านพระอุบาลีวิสัชนา แล้ววางเป็นแบบ ทรงจำเล่าเรียนสั่งสอนกันมาโดยปากหลายชั่วอายุ หรือล่วงหลายร้อยปีแต่พุทธปรินิพพาน กว่าจะได้จารึกลงเป็นอักษร ในระหว่างนั้น เกิดความเข้าใจผิดกันขึ้นเป็นคราว ๆ พระเถระทั้งหลายในสมัยนั้น ได้ประชุมกันวินิจฉัยลงเป็นแบบนำสืบกันมา. แบบอันพระธรรมสังคหะทั้งหลายได้วางไว้นั้น เรียกว่าบาลี นับถือกันว่าเป็นแบบดั้งเดิม จำมาไม่เคยโอนคลาด ทั้งท่านผู้ทำในครั้งแรก ก็เป็นพระมหาสาวกในยุคพระศาสดา เป็นผู้มิปริชาแตกฉานในพระศาสนา เป็นพระอรหันต์ผู้บริสุทธิ์. ปกรณ์ที่พระอาจารย์ทั้งหลาย ในภายหลังรจนาก่อรรถแห่งบาลีนั้น เรียกอรรถถกถา นับถือคลายลงมาจากบาลี เพราะเป็นปกรณ์ชั้นที่ ๒ แต่ท่านผู้รจนาเป็นผู้รู้พระพุทธรวณะ จึงยังเป็นที่เชื่อฟัง. ปกรณ์อันพระอาจารย์ทั้งหลาย แต่งแก้ หรืออธิบายเพิ่มเติมอรรถถกถา เรียกฎีกา, ที่เพิ่มฎีกา เรียกอนุฎีกา นับถือน้อยลงมากว่าอรรถถกถา ถือเป็นเพียงมติของ

อาจารย์ผู้รจนา. ปกรณ์ที่แต่งขึ้นตามความปรารถนาของพระอาจารย์
ทั้งหลาย ไม่อยู่ในสายนี้ ถือเป็นเพียงอาจริยาทอย่างหนึ่ง ๆ.
โดยทางพิจารณาสอดคล้อง ได้ความเข้าใจว่า ในการสังคายนาครั้ง
แรก คงเป็นเพียงพระสงฆ์ประชุมกันไต่ถามสอบสวนกันถึงคำสอน
ของพระศาสดา ทั้งในส่วนพระธรรม ทั้งในส่วนพระวินัย ข้อใด
ได้รับความรับรองทั่วไปหรือโดยมาก ก็ถือเอาข้อนั้นเป็นที่เชื่อฟังได้
นำกันสืบมา ในคราวหลัง ๆ เมื่อเกิดเข้าใจผิดกันขึ้นว่าอย่างไรถูก
หรือต้องการอธิบายข้อความอันยังไม่แจ่ม พระเถระผู้เป็นประธาน
ในครั้งนั้น ก็ประชุมกันทำสังคายนา วินิจฉัยแล้ววางเป็นแบบสืบลง
มาอีกเป็นคราว ๆ กว่าจะได้จารึกลงเป็นอักษร จึงเป็นทางที่รจนา
และอธิบายได้กว้างขวาง. กิริยาที่นำพระศาสนาสืบลงมาด้วยไม่ได้
จารึกลงเป็นอักษรนั้น มีตัวอย่างที่แลเห็นอยู่ใกล้ ๆ ขนบธรรมเนียม
ของพวกกรรมยุตติกาเรานี่เอง ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงผนวช จนบัดนี้ ๖๐ ปีเศษล่วงไปแล้ว นำสืบ
กันมาด้วยประพุดติดตามกัน ไม่ได้จารึกลงเป็นอักษรเลย ยกไว้แต่
หนังสือพระวินัย หนังสือพระธรรม และคำมครที่จะต้องท่องบ่น
พระบาลีที่ว่าเป็นของดั้งเดิม เป็นหลักฐาน เป็นของบริสุทธิ์นั้น
ปรากฏชัดว่า ไม่เป็นสำคัญจริงดังที่นับถือกันมาเป็นของที่รจนา
เพิ่มเติมเหมือนกัน ดังจะชี้พอเป็นตัวอย่าง. บาลีปกติโมกข์ที่เรียกว่า
บทมาติกา ในพระสูตรว่า มีสิกขาบท ๑๕๐ คือไม่มีอนิยตกับ
เสขยวัตร นี้เป็นของเดิมทีหลังแต่ครั้งรจนาบาลีพระสูตรนั้น. ใน
บาลีวิภังค์ แก่อรรถแห่งสิกขาบทมาในปาติโมกข์ กล่าวถึงของ
เจดีย์ นี้บ่งชี้ว่า รจนาเมื่อภายหลัง ครั้งมีเจดีย์อันศักดิ์สิทธิ์แล้ว
จึงมีผู้ถวายสิ่งของ. ในคัมภีร์ชั้นธกะ กล่าวถึงทำสังคายนาครั้งแรก
และครั้งที่ ๒ บอกชัดอยู่แล้วว่าเพิ่มเติมกันต่อมา นอกจากนั้น ยังมี
วิธีสอนให้ปฏิบัติในเมื่อสงฆ์แตกกันเป็น ๒ ฝ่าย นี้ไม่ใช่พระพุทธร-

จรรยาเลย อันพระศาสดาควรจะสมานสาวกผู้แตกกัน ไม่ควรจะตั้งพระบัญญัติเปิดช่องให้แตก นี่เห็นได้ว่า รจนาขึ้นครั้งหลังเมื่อสาวกแตกกันแล้ว กล่าวโดยเจาะจง เพิ่มเข้าเมื่อภิกษุพวกมหาวิหารกับภิกษุพวกอภัยคีรีวิหารในลังกาแตกกันแล้วระมัง. กิริยาที่รจนาไม่ปรากฏว่า เป็นของท่านผู้บริสุทธิ์มีสติปัญญา เพราะแลเห็นความสะเพร่าปรากฏอยู่ ดังจะชี้พอเป็นตัวอย่าง. บาลีวิภังค์นั้น ท่านผู้รจนาไม่แน่ว่า จะเรียงเป็นพระพุทธานุภาพ หรือเป็นคำของตนเอง เรียงกวัดแกว่งไม่สมต้นสมปลาย ข้อที่สะเพร่าอย่างยั้งนั้น แก่สันถัดเก่าว่า เป็นของที่นุ่งห่มแล้วแม้คราวเดียว สันถัดเป็นของสำหรับรองนั่ง นุ่งห่มไม่ได้ สีกี่ไม่ใช่สำหรับอย่างนั้น เหตุไฉนจึงแก้เช่นนี้ จับได้ว่า แก่จิวรเก่ามาก่อน ว่าเป็นของที่นุ่งห่มแล้วคราวเดียว มาถึงวาระแก้สันถัดเก่า ไม่ทันพิจารณา ลอกเอามาจากข้างต้น จึงเป็นเช่นนี้ ยังมีคำพิรุณอีกมาก กล่าวไว้ในหนังสือนี้บ้างก็มี. ส่วนอรรถกถาและฎีกานั้น ไม่จำเป็นปรารถนาถึงในที่นี้สัก เพราะเป็นแต่อาจริยวาท ฟังได้หรือไม่ได้ ต้องอาศัยความพิจารณา.

พระวินัยที่นำสืบกันมาช้านาน โดยปากก็ดี โดยจารึกเป็นอักษรก็ดี ย่อมมีข้อเข้าใจผิดเข้าแทรกแซงอยู่เป็นธรรมดา ตามคราวที่พระอาจารย์ผู้เข้าใจผิดรจนาเข้าไว้, ครั้งยังทำสังคายนายอยู่ ข้อผิดเหล่านี้อาจลบล้างได้ ตั้งแต่จารึกลงเป็นอักษรแล้ว ข้อผิดเหล่านี้ก็ติดอยู่ในปกรณ์ ไม่มีใครได้ลบล้าง สังคายนาก็ว่าทำครั้งหลัง ๆ โดยเอกเทศ เข้าใจว่า เป็นแต่เพียงชำระอักษรผิดแก้ไขให้ถูกเท่านั้น. หนังสือที่แต่งกันในภายหลัง ท่านผู้รจนาไม่ได้ตั้งใจจะพิจารณาถือเอาความเป็นอย่างไร เป็นแต่ถ่ายความในมคธภาษาออกเป็นภาษาของชาติ จัดระเบียบตามความพอใจของท่าน ตัวอย่างเช่นบุพพสิกขา-วันณนา.

ความพื้นเฟือแห่งพระวินัย ทำให้เกิดผลเป็น ๒ ทาง [๑] ยัง

ผู้ไม่เคร่ง ไม่ให้มีแก่ใจเพื่อจะปฏิบัติ เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมไม่สำเร็จ ประโยชน์ในการปกครองกิจการบริษัทให้เรียบร้อย. [๒] ขงกฤษฎีผู้เคร่งครัดให้หลงถึงมงาย สำคัญว่าตนดีกว่าผู้อื่น ตั้งรังเกียจผู้อื่น เพราะเหตุเล็กน้อย เพียงสักว่าธรรมเนียมก็ได้ ทำความรำคาญให้แก่ตนเอง ในเมื่อจะต้องเข้าสมาคมด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมไม่บังผลคือความสบายใจให้เกิดแก่ผู้ปฏิบัติ สมคำที่ว่า พระวินัยมีความไม่ต้องเดือดร้อนใจเป็นอันสงฆ์ กลับจะได้ผลตรงกันข้าม คือวิปฏิสาร.

ข้าพเจ้าปรารถนาพระวินัยอันเป็นมาอย่างไรดังกล่าวแล้ว มีความสลดใจ จึงคิดรจนาวินัยมุขเล่มนี้ขึ้น เพื่อจะชี้ประโยชน์แห่งพระวินัยให้เพื่อนสหธรรมิกเห็น แม้ไหนจะได้ตั้งอยู่ในปฏิบัติพอดีพองาม ผู้ไม่เคร่ง จะได้รู้จักสำรวมรักษามรรยาทสมเป็นสมณะ ฝ่ายผู้เคร่งครัดเกินไป จะได้หายมงาย ไม่ถือดีดูหมิ่นผู้อื่น หรือแม้ชักนำผู้อื่นในปฏิบัติอันดี ต่างจะได้อันสงฆ์คือไม่มีวิปฏิสาร. เพื่อกันความพินเพื่ออึดอัดใจ เพราะเห็นอาบัติมากมายก่ายกองเหลือที่จะหลีกเลี่ยงให้พ้น ข้าพเจ้าถือเอาหลักมาในบาลีที่แบ่งพระวินัยเป็น ๒ คืออาทิพรหมจริยกาสิกขา แปลว่า ข้อศึกษาเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ๑ อภิสมจาริกาสิกขา แปลว่า ข้อศึกษาเนื่องด้วยอภิสมจารคือมรรยาทอันดี ๑ มาตั้งเป็นกระทู้แห่งปกรณ์นี้ และอธิบายความตามกระทู้นั้น. เล่ม ๑ ว่าด้วยพระพุทธรบัญญัติที่ทรงตั้งไว้โดยเป็นพุทธานุชา จดว่าเป็นกฎหมาย ยกเป็นสำคัญ สงฆ์สวดทุกกิ่งเดือน เรียกว่าพระปาติโมกข์. เล่ม ๒ ว่าด้วยอภิสมจาร ที่ทรงบัญญัติหรืออนุญาตไว้ โดยฐานเป็นขนบธรรมเนียมอันดีงาม ไม่ได้สงเคราะห์เข้าในพระปาติโมกข์. ทั้ง ๒ เรื่องนี้มีวิภาคเป็นอย่างไร มีแจ้งอยู่ในบัญชีเรื่องต่อไปนี้.

ข้าพเจ้าขอแสดงตนให้ท่านทั้งหลายทราบว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้

เล่มมโหฬารในกาลามสูตร ในติกนิบาต อังคุตตรนิกาย ที่ท่านอ้างว่า เป็นพระพุทธรายิต ตรีศกัณเฑนกาลามโคตร ชาวเกสปุตตนิคมใน โภคสรรัฐ ในพระสูตรนี้ ตรีศกัณเฑนพวกกาลามะไม่ให้เชื่อถือโดย อาการ ๑๐ อย่าง อันไร้จากเหตุ ให้พิจารณาด้วยตนเอง เห็นว่า อย่างไรผิดก็อย่าให้ถือเอา อย่างไรถูกจึงถือเอา ในอาการ ๑๐ นั้น จักกล่าวเฉพาะข้อเดียว คือตรีศกัณเฑนห้ามไม่ให้เชื่อถือตามคำรับคำรา นิสัยของข้าพเจ้าจึงไม่เชื่อคำที่กล่าวไว้ในปกรณ์ทั้งหลายคายไป เลือก เชื่อแต่คำที่สมเหตุสมผล ทั้งได้พบว่า ปกรณ์เหล่านั้นเป็นอย่างไร ดังกล่าวแล้ว จึงไม่ฟังเอาเป็นประมาณโดยส่วนเดียว ตั้งหลักแห่ง การรจนาไว้ว่า ข้อที่พิจารณาได้สมเหตุสมผล จึงจะถือเอาเป็น ประมาณ ข้อที่พิรุช ก็ต้องค้ำคังไว้ ไม่ว่ามาในบาลีหรือในอรรถกถา และแสดงมติของข้าพเจ้าไว้บ้าง เพื่อเป็นทางคำริของนักวินัย ข้าพเจ้า มุ่งความเจริญแห่งความรู้เป็นที่ตั้ง ถ้าน้อมใจเชื่อเป็นญาณวิปยุต แล้ว ความรู้ย่อมไม่เจริญเลย.

ในการรจนาหนังสือนี้ ข้าพเจ้าได้อาศัยบุพพิสิกขาวิณณา เป็นอย่างมาก เพราะท่านผู้รจนาได้เลือกจากปกรณ์ทั้งหลายมารวบรวมไว้ในเรื่องเดียว ทั้งความมุ่งหมายของข้าพเจ้าก็เพื่อจะแต่งแก้ บุพพิสิกขาวิณณา เหมือนเป็นฎีกาของหนังสือนั้น บุรณะข้อที่ บกพร่อง และแก้ข้อที่ผิด ให้สำเร็จประโยชน์ จึงต้องใช้หนังสือ นั้นเป็นเครื่องมือ จะถือว่าเก็บข้อความในบุพพิสิกขาวิณณานั้นมา เรียงเข้ารูปใหม่ก็ได้. ข้าพเจ้าขอแสดงความระลึกถึงอุปการ ของ ท่านพระอมราภริกขิต (อมร เกิด) เจ้าวัดบรมนิวาส ผู้รจนา หนังสืออนั้น.

อนึ่ง ข้าพเจ้าขอขอบใจพระธรรมไตรโลกาจารย์ [ญาณวร เจริญ] เจ้าวัดเทพศิรินทราวาส ผู้เป็นคู่ปริกาของข้าพเจ้า ทั้งได้ ช่วยค้ำคังมาแห่งข้อที่ต้องประสงค์ให้ด้วย. และขอขอบใจพระมหา-

อุปคุตโต [อาบ] วัดบวรนิเวศวิหาร สัทธาวิหาริกของข้าพเจ้าผู้ช่วย
ร่างในเวลารจนา.

ข้าพเจ้าขออุทิศน้ำพักน้ำแรงแห่งการรจนาวินัยมุขเล่มนี้ บูชา
ท่านบูรพาจารย์ผู้บริหารพระพุทธศาสนาสืบกันมา ตลอดถึงพระ
อุปัชฌายะ พระอาจารย์ ผู้สั่งสอนข้าพเจ้าให้เข้าในพระธรรมวินัย
ได้ความรู้มารจนาปกรณณ์นี้แล.

กรม-วชิรญาณวโรรส

วัดบวรนิเวศวิหาร

วันจันทร์ที่ ๖ ตุลาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๖

วินัยมุข เล่ม ๑

กัณฑ์ที่ ๑

อุปสัมปทา

ตั้งแต่ครั้งโบราณกาลมาจนบัดนี้ มีคนจำพวกหนึ่ง พอใจจะชักจูงคนให้ประพฤติธรรม ด้วยเข้าใจว่าได้ยังประโยชน์ใหญ่ให้สำเร็จแก่มหาชน ทำความเกิดของตนไม่ให้ไร้ผลเปล่า. คนจำพวกนี้ที่อุกฤษฎ์ได้ยอมสละโภคสมบัติยศศักดิ์ และความสุขส่วนตัวเสีย ประพฤติเป็นนักบวชที่ขลังสอนมหาชน ชักจูงให้ประพฤติธรรมที่ตนนับถือว่าเป็นดี มีคนนับถือมาก ได้รับความยกย่องเป็นศาสดา. คำสอนที่พวกเขาเป็นอันมากนิยมนับถือสืบมา จัดว่าเป็นลัทธิหรือศาสนาอย่างหนึ่ง ๆ.

พระศาสดาของพวกเรา ก็เป็นพระองค์หนึ่งแห่งคนจำพวกนั้น. พระองค์มีพระกรุณาใหญ่ในหมู่ชนฝังอยู่ในพระสันดาน แม้พระองค์ประสูติในสกุลกษัตริย์ และเป็นรัชทายาท ผู้จะได้รับราชสมบัติสืบพระวงศ์ มีทางที่จะได้ทรงทำประโยชน์ให้แก่มหาชนผู้อยู่ได้ปกครองถึงอย่างนั้น ก็ยังพอพระหฤทัยในทางเป็นผู้สั่งสอนมหาชนมากกว่าครองแผ่นดิน ข้อนี้เป็นเหตุให้พระองค์ทรงผนวช. เป็นธรรมดาของท่านผู้บวชด้วยความประสงค์เช่นนั้น จงลงสันนิษฐานว่า จะเข้าพวกเป็นผู้ช่วยท่านผู้อื่นหรือจะทำเองตามลำพัง. ในชั้นแรก พระองค์น้อม

พระหฤทัยไปในเข้าเป็นพวกช่วยท่านผู้อื่น และได้เสด็จเข้าไปอยู่ใน ๒ สำนัก แต่ไม่พอพระหฤทัยในลัทธินี้ของ ๒ คณาจารย์นั้น ภายหลังจึงทรงพระดำริจะทำตามลำพัง. เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องทรงเลือกทางและสันนิษฐานลงไปว่า จะสอนเขาในทางไหน ทรงค้นคว้าหาไป จึงได้พบความบริสุทธิ์ว่า เป็นมูลแห่งความดีทั้งปวง พระองค์ทรงตั้งอุตสาหะหากเพียร ทำพระองค์ให้บรรลุความบริสุทธิ์นั้น ได้ก่อนแล้ว จึงเทศนาสั่งสอนผู้อื่นในทางนั้นต่อไป.

ในชั้นต้น ทรงแสดงแก่พวกนักบวชด้วยกันก่อน เมื่อมีผู้เชื่อถือ และทูลขอเข้าพวกด้วย ก็ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุเหมือนกัน ด้วย พระวาจาว่า เป็นภิกษุมาเถิด เพียงเท่านี้ ก็เป็นอันทรงรับเข้าหมู่. การบวชอย่างนี้ เรียกเอหิภิกขุอุปสัมปทา แปลว่า อุปสมบทด้วย ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุมา. เมื่อมีสาวกหลายรูป พระองค์ทรงส่ง ให้แยกกันไปประกาศพระศาสนาในถิ่นฐานบ้านเมืองนั้น ๆ ครั้นมี ผู้เลื่อมใสสมัครจะบวช สาวกเหล่านั้นก็พาคนเหล่านั้นมาเฝ้าพระศาสดา เพื่อได้รับพระอนุญาตเป็นภิกษุ ตามธรรมเนียมที่เคยทรงมา. พระ ศาสดาทรงพระดำริเห็นความลำบากของท่านผู้พา และคนผู้ตามมานั้น เพราะทางกันดาร ไปมาไม่สะดวก จึงทรงพระอนุญาตให้สาวกรับ เข้าหมู่ได้เอง แต่เปลี่ยนวิธีรับเป็นอย่างอื่น ไม่ใช่พระยักพะเยียดั่งที่ ทรงมา ให้ผู้จะบวชเข้าหมู่นั้น ปลงผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสาเย ถือเพสก่อนแล้ว เปล่งวาจาแสดงตนถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ด้วย อากาเรคารพจริง ๆ เพียงเท่านี้ ชื่อว่าเป็นอันรับเข้าหมู่หรือบวชเป็น

ภิกษุได้เหมือนกัน. การบวชอย่างนี้ เรียกว่าติสรณคมนุปสัมปทา แปลว่า อุปสมบทด้วยถึง ๓ สรณะ. ในยุคต้นแห่งตรัสรู้ การรับเข้า หมู่หรือรับบวชให้ภิกษุ สำเร็จด้วยอำนาจบุคคล คือพระศาสดาทรง เองบ้าง สาวกทำบ้าง ด้วยประการอย่างนี้.

จำเนียรกาลล่วงมา พระศาสนาเจริญแพร่หลายขึ้นโดยลำดับ มีคนนับถือมาก พุทธบริษัทมีทั้งบรรพชิตทั้งคฤหัสถ์ ทั้งชายทั้งหญิง พระศาสดามีพระประสงค์จะทรงประดิษฐานให้เป็นหลักมั่นคง พระ องค์ทรงมุ่งประโยชน์ของมหาชนยิ่งกว่าผลส่วนพระองค์เอง จึงได้ ทรงอนุญาตมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหารคณะ. สงฆ์นั้นไม่ใช่ ภิกษุเฉพาะรูปดังคนสามัญเข้าใจกันอยู่ ภิกษุหลายรูปเข้าประชุมกัน เป็นหมู่เพื่อทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง เหมือนประชุมแห่งพวกสมาชิก ของสมาคมนั้น ๆ ซึ่งมีอำนาจให้สำเร็จกิจธุระของเขา นี้เรียกว่าสงฆ์. สงฆ์นั้นย่อมมีองค์เป็นกำหนดสำหรับกิจนั้น ๆ. กิจโดยมาก ต้องการ สงฆ์มีภิกษุ ๔ รูป สงฆ์ผู้ทำกิจเช่นนี้ เรียกว่าจตุรรรค แปลว่า มีพวก ๔. แต่กิจบางอย่าง ต้องการสงฆ์มีภิกษุ ๕ รูปบ้าง ๑๐ รูป บ้าง ๒๐ รูปบ้าง สงฆ์ผู้ทำกิจเหล่านั้น เรียกว่าปัญจวรรค มีพวก ๕ ทสวรรค มีพวก ๑๐ วิสทวรรค มีพวก ๒๐ เป็นลำดับกัน. ตกมา ถึงขั้นนี้ อุปสัมปทา คือรับบวชคนให้เป็นภิกษุเข้าหมู่ จึงเป็นหน้าที่ ของสงฆ์จะพึงทำด้วยอย่างหนึ่ง พระศาสดาจึงทรงงดการประทาน อุปสมบทด้วยพระองค์เสีย และทรงเลิกการให้อุปสมบทของสาวก เสียด้วย ทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำด้วยวิธีซึ่งเรียกว่า ญัตติจตุตถกัมม-

อุปสัมปทา คือภิกษุประชุมครบองค์กำหนดในเขตแห่งชุมชนซึ่งเรียกว่า
สีมา กล่าววาจาประกาศเรื่องความที่จะรับคนนั้น ๆ เข้าหมู่ และ
ได้รับความยินยอมของภิกษุทั้งปวงผู้เข้าประชุมเป็นสงฆ์นั้น. องค์กำหนด
ของสงฆ์ผู้ให้อุปสมบทได้นั้น ในประเทศที่มีพระคัมภีร์ ซึ่งในครั้งนั้น
ซึ่งเอามัชฌิมประเทศ ๑๐ รูป ในประเทศที่หาพระยาก ซึ่งซึ่งเอาปัจฉิม
ชนบทเพียง ๕ รูปก็ได้. อุปสมบทสำเร็จด้วยอำนาจสงฆ์อย่างนี้เป็นมา
จนถึงกาลทุกวันนี้.

ภิกษุผู้ให้อุปสมบทด้วยวิธีซึ่งทรงเอง ที่เรียกว่าเอหิภิกขุอุปสัม-
ปทาก็ดี ด้วยวิธีซึ่งสาวกทำ ที่เรียกว่าติสรณกมฺมุอุปสัมปทาก็ดี ด้วย
วิธีซึ่งสงฆ์ทำ ที่เรียกว่าญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทาก็ดี ทั้ง ๓ เหล่านี้
มีสังวาส คือธรรมเป็นเครื่องอยู่รวมเป็นอันเดียวกัน เข้าเป็นพวกเดียว
กันได้.

ครั้นทรงเลิกติสรณกมฺมุอุปสัมปทาเสียแล้ว ได้ทรงพระอนุญาต
ให้อาจารย์นั้นมาใช้บวชกุลบุตร ผู้มีอายุยังหย่อน ไม่ครบกำหนดเป็น
ภิกษุ ให้เป็นสามเณร ยังเสร็จด้วยอำนาจบุคคลคือสาวกหรือภิกษุ
ผู้เถระนั่นเอง. เมื่อเกิดมีสามเณรขึ้น การบวชจึงเป็น ๒ คือ บวช
เป็นภิกษุ เรียกว่า อุปสัมปทาหรืออุปสมบท, บวชเป็นสามเณร
เรียกว่า บรรพชา. และวิธีที่สงฆ์จะให้อุปสมบท ก็ให้แก่ผู้ได้รับ
บรรพชาเป็นสามเณรมาแล้ว. นี้ใช้เป็นธรรมเนียมมาจนบัดนี้.

คราวนี้ จะอธิบายถึงธรรมเนียมให้อุปสมบทของสงฆ์. ผู้จะ
อุปสมบทนั้น ต้องเป็นชาย มีอายุครบกำหนดเป็นบุรุษ คือไม่ต่ำ

กว่า ๒๐ ปี นับแต่ปฏิสนธิมา หาได้เป็นมนุษย์วิบัติ คือถูกตอน เป็นต้นไม่ ไม่ใช่คนทำความผิดอย่างร้ายแรง เช่นฆ่าบิดามารดา และ ไม่ใช่คนเคยทำความเสียหายในพระพุทธศาสนาอย่างร้ายแรง ก็ต้อง ปาราชิกเมื่อบวชเป็นภิกษุคราวก่อน หรือไปเข้ารีตเดิรดิยท์ทั้งที่เป็น ภิกษุ ถ้าเป็นคนมีโทษเห็นปานนั้นหรือเป็นสตรี อุปสมบทไม่ได้ เรียกว่าวัตตวิบัติ หากสงฆ์จะขึ้นให้อุปสมบทหรือทำให้โดยไม่รู้ ก็ไม่ เป็นภิกษุโดยถูกต้องแก่พระบัญญัติ รู้เข้าเมื่อใด จำจะต้องให้ออก เสียจากหมู่เมื่อนั้น คนพ้นจากโทษดังกล่าว เรียกว่าวัตตสมบัตติ ควรจะรับอุปสมบทได้. แม้คนผู้ไม่ต้องห้ามเป็นเด็ดขาดเช่นนั้นแล้ว ก็ยังควรจะเลือกสรรอีก ควรจะเว้นคนเสียชื่อเสียง เช่นคนเป็นโจร หรือหัวไม้ขึ้นชื่อโด่งดัง คนทำความผิดถูกรับอาญาแผ่นดิน มี เครื่องมายติดตัว เช่นถูกเขียนหลังลาย ถูกสักหมายความผิด คน มีอวัยวะพิการต่าง ๆ คนมีโรคไม่รู้จักหาย ซึ่งไม่สามารถจะทำ หน้าที่ของภิกษุได้ คนมีโรคที่ติดกัน มีโรคเรื้อรัง คนอยู่ใน หวงห้ามของผู้อื่น คือคนอยู่ในปกครองของมารดาบิดา คนอยู่ใน ราชการ คนเป็นทาสเป็นหนี้ของผู้อื่น แต่คนจำพวกหลังพ้นจาก ความหวงห้ามแล้ว เช่นบุตรได้อุญาตของมารดาบิดา ข้าราชการ ได้อุญาตของเจ้าหน้าที่ คนพ้นจากทาสจําหนึ้แล้ว ให้อุปสมบท ได้. ถึงมีห้ามไว้ก็จริง แต่ไม่ได้ห้ามเป็นเด็ดขาดเหมือนคนจำพวก ก่อน ถ้าจับพลัดจับผลูเข้ามาบวช จดว่าบวชแล้วก็แล้วไป ไม่จำต้อง ให้ออกเสียจากหมู่. เมื่อสงฆ์จะให้อุปสมบท ต้องชมนุมภิกษุให้ได้

องค์กำหนด นี้เรียกว่าปริสสมบัติ ถ้าหย่อนไปกว่ากำหนด เรียกว่าปริสวัตติ ให้อุปสมบทไม่สำเร็จ. การนี้ต้องพร้อมเพรียงกันทำต่างว่าในตำบลหนึ่งมีภิกษุมากกว่าองค์กำหนด แต่ชุมนุมไม่พร้อมกัน ไม่ได้รับฉันทะของผู้ไม่ได้เข้าชุมนุม สงฆ์ที่ชุมนุมนั้น แม้ครบองค์กำหนด ก็ยังให้อุปสมบทไม่สำเร็จ นี้เรียกว่าสีมาวัตติ คือเสียเพราะเขตชุมนุม. เพราะเหตุนี้ สงฆ์แม่ครบองค์กำหนดแล้ว ต้องสันนิบาตในเขตชุมนุม ซึ่งเรียกว่าสีมา จึงจะให้อุปสมบทสำเร็จ นี้เรียกว่าสีมาสมบัติ คือความพร้อมมูลแห่งสีมา. อนึ่ง สงฆ์ผู้จะให้อุปสมบทนั้น ต้องตรวจตราผู้จะอุปสมบทให้เห็นว่าเป็นผู้สมควรก่อน แต่ข้อที่ยกขึ้นไล่เลียงนั้น เป็นแต่บางข้อ จะเป็นเพราะเลือกแต่ข้อที่ล่อแหลม หรือในชั้นต้นเพียงเท่านี้ ข้ออื่นเพิ่มมีในชั้นหลัง, ต้องให้ผู้นั้นหาภิกษุรับรองหรือชักนำเข้าหมู่รูปหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าอุปัชฌายะ ต้องเป็นผู้ใหญ่สามารถจะฝึกสอนเมื่อบวชแล้ว และต้องตรวจตราเครื่องบริวารที่จำเป็นของภิกษุ คือไตรจีวรกับบาตรให้มีพร้อม ถ้ายกพร่อง เป็นหน้าที่ของอุปัชฌายะจะหาให้. การชักใช้ด้วยเรื่องเหล่านี้ สงฆ์สมมติให้ภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้ทำ. และการอุปสมบทนี้ ต้องให้แก่ผู้สมัครเท่านั้น เขาไม่สมัคร จะให้ขึ้นใจเขาไม่ได้ จึงมีเป็นธรรมเนียมผู้จะอุปสมบทต้องเปล่งคำขอ กรณีเหล่านี้ เรียกว่าบูรพกิจ ควรจะทำให้เสร็จก่อนสวนประกาศ หากทำขาดไปบ้าง ถ้าไม่เป็นข้อวิบัติอย่างเด็ดขาด ก็ไม่ถึงกับเสียหาย แต่จัดว่าไม่ถูกธรรมเนียม. เมื่อพร้อมด้วยสมบัติดังกล่าวมาแล้ว จึงเป็นวาระที่จะ

สวดประกาศรับผู้้นั้นเป็นภิกษุเข้าห่ม เป็นหน้าที่ของภิกษุรูปหนึ่งผู้มีความรู้ความสามารถจะประกาศให้สงฆ์ฟัง. วาจาประกาศนั้น ๔ เทียว เทียวแรกเป็นคำเผด็จสงฆ์ขอให้อุปสมบทคนชื่อนั้น เรียกว่าญัตติ อีก ๓ เทียวเป็นคำหารือกันและกันของสงฆ์ ที่ตกลงว่ารับผู้้นั้นเป็นภิกษุเข้าห่ม เรียกว่าอนุสาวนา. ในระหว่างนี้ ถ้ามีภิกษุแม้รูปหนึ่งคัดค้านขึ้น การนั้นเป็นอันเสียใช้ไม่ได้ ถ้านิ่งอยู่ทุกรูป ถือเอาเป็นยอม. ต่อนั้นมีคำประกาศซ้ำทำยว่า สงฆ์รับผู้้นั้นเป็นภิกษุเข้าห่มเสร็จแล้ว ผู้ประกาศจำข้อความนี้ไว้. ในคำประกาศนั้น จำจะต้องออกชื่อผู้ขออุปสมบท ออกชื่ออุปัชฌายะผู้รับรอง หรือผู้นำเข้าห่ม ออกชื่อสงฆ์ผู้เป็นเจ้าการ ขาดไม่ได้ และจะต้องประกาศให้ครบกำหนด และให้ถูกระเบียบ ไม่สับหน้าสับหลัง ดังนี้เรียกรวมวาจาสมบัติ. ตรงกันข้าม เรียกรวมวาจาวิบัติ ใช้ไม่ได้. สงฆ์จะให้อุปสมบทต้องทำให้ได้พร้อมด้วยสมบัติ ๕ ประการดังนี้ จึงจะเป็นอันทำด้วยดี ถูกระเบียบที่มีพระพุทธานุญาตไว้.

กัณฑ์ที่ ๒

พระวินัย

ในตอนแรกที่ยังมีภิกษุน้อยอยู่ การปกครองก็ไม่ต้องการ
เท่าไรนัก สาวกทั้งปวงได้ประพฤติตามปฏิบัติของพระศาสดาและ
ทราบพระศาสนาทั่วถึง ครั้นภิกษุมีมากขึ้นโดยลำดับกาล และ
กระจายกันอยู่ ไม่ได้รวมเป็นหมู่เดียวกัน การปกครองก็ต้องการ
มากขึ้นตามกัน. คนเราที่อยู่เป็นหมวดหมู่จะอยู่ตามลำพังไม่ได้
เพราะมีอัธยาศัยต่างกัน มีกำลังไม่เท่ากัน ผู้มีอัธยาศัยหยาบและมี
กำลังมาก ก็จะข่มเหงคนอื่น คนสุภาพและคนมีกำลังน้อย ก็จะอยู่ไม่
เป็นสุข. เหตุฉะนั้น พระเจ้าแผ่นดินจึงทรงตั้งกฎหมายขึ้น ห้ามปราม
ไม่ให้คนประพฤติในทางผิด และวางโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดไว้ด้วย. นอก
จากนี้ ในหมู่หนึ่ง ๆ เขาก็ยังมีธรรมเนียมสำหรับประพฤติกอีก เช่นใน
สกุลผู้ดี เขาก็มีธรรมเนียมสำหรับคนในสกุลนั้น. ในหมู่ภิกษุ
ก็จำเป็นต้องมีกฎหมายและขนบธรรมเนียม สำหรับป้องกันความเสียหาย
และชักจูงให้ประพฤติงามเหมือนกัน. พระศาสดาทรงตั้งอยู่ในที่เป็น
พระธรรมราชผู้ปกครอง และทรงตั้งอยู่ในที่เป็นพระสังฆบิดรผู้ดูแล
ภิกษุสงฆ์ พระองค์จึงได้ทรงทำหน้าที่ทั้ง ๒ ประการนั้น คือทรง
ตั้งพระพุทธรูปบัญญัติเพื่อป้องกันความประพฤติเสียหาย และวางโทษ
แก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด ด้วยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง อย่างเดียว
กับพระเจ้าแผ่นดินตั้งพระราชบัญญัติ อีกฝ่ายหนึ่งทรงแต่งตั้งขนบ

ธรรมเนียมซึ่งเรียกว่าอภิสมาจาร เพื่อชักนำความประพฤติของภิกษุสงฆ์ให้ดีงาม คุุบิคาผู้เป็นใหญ่ในสกุล ฝึกปรือบุตรของตนในขนบธรรมเนียมของสกุลฉะนั้น.

พระพุทธบัญญัติและอภิสมาจารทั้ง ๒ นี้ รวมเรียกว่าพระวินัย พระวินัยนี้ ท่านเปรียบเหมือนด้ายร้อยดอกไม้ อันควบคุมดอกไม้ไว้ไม่ให้กระจัดกระจาย เพราะเหตุรักษาสงฆ์ให้ตั้งอยู่เป็นอันดี. อีกอย่างหนึ่ง คนที่มาบวชเป็นภิกษุจากสกุลต่าง ๆ สงบข้าง กลางข้าง ต่ำข้าง มีพื้นเพต่างกันมาแต่เดิม มีน้ำใจต่างกัน หากจะไม่มีพระวินัยปกครอง หรือไม่ประพฤติตามพระวินัย จะเป็นหมู่ภิกษุที่เลวทราม ไม่เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาและเลื่อมใส ถ้าต่างรูปประพฤติตามพระวินัยอยู่แล้ว จะเป็นหมู่ภิกษุที่ดี นำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใส เหมือนดอกไม้ต่างพรรณ เก็บคละกันมาในภาชนะ แม้บางดอกจะมีสีสดฐานอันงามมีกลิ่นหอม เพราะโทษที่คละกัน ย่อมเป็นของไม่น่าดูไม่น่าชมเลย ดอกไม้เหล่านั้น อันช่างผู้ฉลาด จัดให้เข้าระเบียบวางไว้ในพาน ย่อมเป็นของน่าดูน่าชม อย่างว่าแต่ดอกไม้ที่งามเลย แม้แต่ดอกไม้ที่ไม่งาม ก็ยังพลอยเป็นของได้ ระเบียบนั่นเองทำให้เป็นของงาม.

มูลแห่งพระบัญญัติ

พระวินัยนั้น ไม่ได้ทรงวางไว้ล่วงหน้า ค่อยมีมาโดยลำดับตามเหตุอันเกิดขึ้น ซึ่งเรียกว่านิทานบ้าง ปกรณ์บ้าง. เมื่อใดความเสียหายเกิดขึ้น เพราะภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ทำอย่างใดอย่างหนึ่งลง

เมื่อนั้น พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามความประพฤตินั้น เป็นอย่าง ๆ ไป เช่นพระธนิยะถือเอาพระวาจาของพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งเปล่งตามพระราชประเพณี เมื่อครั้งราชาภิเษกว่า "หญ้าไม้และน้ำ เราให้แก่พวกสมณพราหมณ์ละ" ดังนี้ เป็นเลศ ถือเอาไม้หลวงไป ทำกุฎี ด้วยอ้างว่าได้รับพระราชทาน เมื่อเกิดเหตุนี้ขึ้น จึงทรงตั้ง พระบัญญัติห้ามอทินนาทาน. แม้อภิสมาจารก็ทรงวางไว้โดยนัยนั้น ครั้นตั้งพระบัญญัติขึ้นแล้ว แต่ยังไม่เหมาะด้วยประการใดประการหนึ่ง ก็ยังหลวมอยู่ ไม่พอจะห้ามความเสียหายนั้นได้ขาด เช่นนี้ทรงบัญญัติ ชำระค้ำเข้าอีก เช่นทรงตั้งพระบัญญัติห้ามไม่ให้ล้างผลาญชีวิตมนุษย์ ยังไม่พอจะให้เข้าใจว่า ทรงห้ามตลอดถึงพรรณนาคุณแห่งความตาย หรือยังให้เขาฆ่าตัวเอง จึงทรงบัญญัติชำระเติมความซื่อแน่นเข้าด้วย หรือตึงเกินไป เช่นนี้ทรงบัญญัติชำระผ่อนให้เบาลง เช่นทรงตั้งพระบัญญัติ ห้ามไม่ให้อวดอุตตริมนุสสธรรมอันไม่มีจริง ซ่อนกินความกว้างไปถึง การอวดด้วยสำคัญว่าได้บรรลุ แต่เป็นคุณที่ไม่มีจริง จึงทรงบัญญัติชำระ ผู้พูดด้วยสำคัญผิดดังนั้นเสีย ไม่ให้ต้องอาบัติ. พระบัญญัติที่ทรง ตั้งไว้แล้ว แม้ไม่เป็นไปสะดวก ก็ไม่ทรงถอนเสียทีเดียว คงเพิ่ม อนุบัญญัติ ดัดแปลงไปเช่นนี้ บางทีจนเสียความมุ่งหมายเดิมก็มี เช่น ทรงตั้งพระบัญญัติห้ามไม่ให้นอนด้วยอนุปลัมบัน เพื่อจะกัน ชาวบ้านไม่ให้เห็นอาการวิปลาสของภิกษุในเวลานอนหลับ เมื่อมี สามเณรขึ้น สามเณรก็จัดว่า เป็นอนุปลัมบัน ไม่มีที่อยู่ จึงทรง ผ่อนให้นอนด้วยกันได้ไม่เกิน ๓ คืบ คราวนี้ก็นอนกับชาวบ้านได้

เหมือนกัน. ข้อที่ทรงตั้งไว้เดิม เรียกว่ามูลบัญญัติ ข้อที่ทรงตั้งเพิ่มเติมที่หลัง เรียกอนุบัญญัติ. รวมมูลบัญญัติและอนุบัญญัติเข้าด้วยกัน เรียกว่าสิกขาบท สิกขาบทอันหนึ่ง มีหลายอนุบัญญัติก็มี เช่นสิกขาบทปรารภคณโกชนะ คือ รับนิมนต์ออกชื่อของกินแล้ว รวมกันนั้นเป็นหมู่ ทรงผ่อนให้ตามคราว ในเวลาเจ็บ ในฤดูจิวร ในเวลาทำจิวร ในเวลาเดินทางบกทางเรือ ในคราวอัคคัต ในคราวนิมนต์ของพวกสมณะด้วยกัน. เมื่อเหตุเกิดขึ้นแล้ว จะทรงตั้งพระบัญญัตินั้น ตรัสตั้งให้ประชุมสงฆ์ ตรัสถามภิกษุผู้ก่อเหตุให้ทุลรับแล้ว ทรงชี้โทษแห่งการประพฤติเช่นนั้น และอานิสงส์แห่งความสำรวมแล้ว จึงทรงตั้งพระบัญญัติห้ามไม่ให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีกต่อไป วางโทษคือปรับอาบัติไว้หนักบ้าง เบาบ้าง.

อาบัติ

กิริยาที่ล่วงละเมิดพระบัญญัตินั้น และมีโทษเหนือตนอยู่ ชื่อว่าอาบัติ แปลว่า ความต้อง. อาบัตินั้น กล่าวโดยโทษมี ๓ สถาน คือ อย่างหนัก ยังผู้ต้องให้ขาดจากความเป็นภิกษุ ๑ อย่างกลาง ยังผู้ต้องให้อยู่กรรม คือ ประพฤติวัตรอย่างหนึ่ง เพื่อทรมานตน ๑ อย่างเบา ยังผู้ต้องให้ประจານตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน ๑ เมื่อได้ทำดังนี้จึงจะพ้นโทษนั้น. กล่าวอีกอย่างหนึ่งมี ๒ สถาน อาบัติที่แก้ไขไม่ได้ เรียกอเทกัจฉา ๑ ซึ่งได้แก่อาบัติมีโทษอย่างหนัก, อาบัติที่ยังแก้ไขได้ เรียกว่าสเทกัจฉา ๑ ซึ่งได้แก่อาบัติอย่างกลางและอย่างเบา, หนึ่ง อาบัตินั้นว่าโดยชื่อมี ๗ อย่าง ปาราชิก ๑ มีโทษอย่างหนัก.

สังฆาทิเสส ๑ มีโทษอย่างกลาง, ฤกษ์จัญ ๑ ปาจิตตियะ ๑ ปาฏิ-
เทศนียะ ๑ ทุกกฏ ๑ ทูพภายิต ๑ ทั้ง ๕ นี้มีโทษอย่างเบา.

อาบัตินี้ไม่เกิดทางใจอย่างเดียว คือเป็นแต่เพียงนึกว่า จะทำ
เท่านั้น ยังไม่เชื่อว่าเป็นอันล่วงสิกขาบท และเชื่อว่าจะไม่เป็นอัน
พยายามเพื่อจะล่วงสิกขาบท. อาบัตินั้นย่อมเกิดทางกายบ้าง ทาง
วาจาบ้าง มีใจเข้าประกอบบ้าง ได้แก่ทำหรือพูดด้วยมีเจตนาหา
มีใจเข้าประกอบด้วยไม่บ้าง ได้แก่ทำหรือพูดด้วยไม่ได้ตั้งใจ อาบัติ
ที่เกิดตามลำพังกายนั้น เช่น อาบัติปาจิตตियะ เพราะคิมน้ำเมา แม้
ไม่มีความตั้งใจ เพราะไม่รู้ว่าเป็นน้ำเมา คิมน้ำเข้าไปก็ต้องอาบัติ.
อาบัติเกิดโดยลำพังวาจานั้น เช่น อาบัติปาจิตตियะ เพราะสอนธรรม
แก่อนุสัมบัน ให้ว่าพร้อมกัน แม้จะระวังอยู่ แต่พลาดพลั้งว่าพร้อม
กันเข้า ก็เป็นอันต้องอาบัติ. อาบัติเกิดโดยทางกายกับจิตนั้น เช่น
อาบัติปาราชิก เพราะทำโจรกรรมด้วยตนเอง. อาบัติเกิดทางวาจา
กับจิตนั้น เช่นอาบัติปาราชิก เพราะสั่งให้เขาทำโจรกรรมด้วย
วาจา. โดยนัยนี้ ได้สมุฏฐานคือทางที่เกิดอาบัติโดยตรงเป็น ๔ คือ
ลำพังกาย ๑ ลำพังวาจา ๑ กายกับจิต ๑ วาจากับจิต ๑. แต่
ในบาลีท่านถือเอาอีก ๒ คือกายกับวาจาควบกันเข้าเป็น ๑ กายกับ
วาจานั้นเดิมจิตเข้าด้วยเป็น ๑ จึงรวมเป็นสมุฏฐาน ๖. อธิบาย
ความตามบาลีนั้น กายกับวาจานั้น เป็นสมุฏฐานของอาบัติอันเกิด
ทางกายก็ได้ ทางวาจาก็ได้ ซึ่งยังหาอุทาหรณ์ได้ไม่เหมาะะ จึงไม่
ปรารถนาจะแสดงไว้ในที่นี้ กายกับวาจาเดิมจิตนั้น เป็นสมุฏฐาน

แห่งอาบัติอันเกิดทางกายกับจิตก็ได้ ทางวาจากับจิตก็ได้ เช่นอาบัติ
ตัวอย่างแห่งอาบัติเกิดทางกายกับจิต พึงเห็นอาบัติปาราชิก เพราะ
เสพเมถุน. ตัวอย่างแห่งอาบัติเกิดทางวาจากับจิตพึงเห็นในอาบัติทุกกฏ
เพราะแสดงกรรมแก่คนมีอาการไม่เคารพ แต่ไม่ใช่คนเจ็บไข้ที่จำเป็น
จะต้องทำดั่งนั้น ในอรรถกถาแสดงสมุฏฐานแห่งอาบัติมากออกไป
เป็น ๑๓ ด้วยนับแยกอาบัติซึ่งเกิดแก่สมุฏฐานเดียวบ้าง หลายสมุฏฐาน
บ้าง ข้าพเจ้าเห็นพื้นเพอื่อกินความต้องการจะรู้ จึงดเสียด ไม่กล่าวไว้
ในที่นี้. ผู้ต้องการจะรู้ละเอียด จงดูในบุพพสิกขาวิธานของท่าน
พระอมราภีรักจิต [อมร เกิด] นั้นเถิด.

เพ่งเอาเจตนาเป็นที่ตั้ง อาบัติจัดเป็น ๒ พวก คือที่เกิดขึ้นโดย
สมุฏฐานมีเจตนาด้วย เรียกสจิตตกะ ที่เกิดขึ้นโดยสมุฏฐาน แม้
ไม่มีเจตนา เรียกอจิตตกะ. นี้เป็นกระหู่สำคัญที่ควรใส่ใจสำหรับ
รู้จักอาบัติ. นึกแต่ล้าหลังอาบัติ น่าจะเห็นไปว่าลวงด้วยไม่มีเจตนา
ปรับให้เป็นอาบัติอยู่ข้างแรงไป ถ้านึกถึงกฎหมายสำหรับบ้านเมือง
เข้าเทียบ ก็จะทำให้เห็นว่า การลงโทษแก่ผู้ทำผิดด้วยไม่มีเจตนาย่อมมี
เหมือนกัน เพราะทำลงไปแล้วย่อมเป็นการเสียเหมือนกัน. ทาง
กำหนดรู้อาบัติเป็นสจิตตกะหรืออจิตตกะนั้น คือรูปความและโวหารใน
สิกขาบทนั่นเอง. เช่นสำนวนแห่งโอมสวาทสิกขาบทว่า "เป็นปาจิตติยะ
เพราะกล่าวเสียดแทง" ดังนี้ รูปความบ่งว่า มีความจงใจจึงเป็นอัน
กล่าวเสียดแทง เช่นนี้เป็นสจิตตกะ. สำนวนแห่งสุราปานสิกขาบทว่า

"เป็นปาจิตติยะ เพราะคัมภ์น้ำเมา คือสุราเมรัย" ดังนี้ รูปความหาได้บ่งถึงเจตนาไม่ เช่นนี้เป็นอจิตตกะ. คำว่า "แกลิ่ง" หรือ "รู้้อยู่" เป็นต้น มีใจสิกขาบทใด อาบัติเพราะล่วงสิกขาบทนั้น เป็นสจิตตกะ เช่น ตำนวนแห่งสิกขาบทหนึ่งว่า "ภิกษุใดแกลิ่งก่อความรำคาญแก่ภิกษุอื่น ด้วยคิดว่า ด้วยอุบายนี้ความไม่ผาสุกจัดมีแก่เธอแม่ครูหนึ่ง ต้องปาจิตติยะ" แห่งอีกสิกขาบทหนึ่งว่า "ภิกษุใด รู้้อยู่ ชักชวนแล้วเดินทาง กับพวกพ้อคาเกวียน หรือตั้ง ผู้ลกลอบภายี โดยที่สุคแม่สิ้น ระยะเวลาหนึ่งต้องปาจิตติยะ" ดังนี้ เป็นสจิตตกะ. ในสิกขาบทใด คำเช่นนั้นไม่มี และรูปความไม่ได้บ่งชัด อาบัติเพราะล่วงสิกขาบทนั้น เป็นอจิตตกะ. เช่นตำนวนแห่งสิกขาบทต่อข้อหลังนั้นว่า ภิกษุใด ชักชวนแล้วเดินทางกับมาตุคาม คือหญิงชาวบ้าน โดยที่สุคแม่สิ้น ระยะเวลาหนึ่ง ต้องปาจิตติยะ" ดังนี้ เป็นอจิตตกะ. สันนิษฐานตามโวหารเช่นนี้ ถ้าถ้อยคำแห่งสิกขาบทดกล่นมาแต่เดิมก็ดี จำทรงพลาดไปในระหว่างก็ดี ความสันนิษฐานนั้นอาจผิดไปก็ได้. นี้เป็นมูลแห่งความพ้นเฝือของอาบัติ อันเป็นอจิตตกะและสจิตตกะ.

ความผิดของคน ใชว่าจะมีเพราะทำเท่านั้นก็หาไม่ บางทีอาจมีเพราะไม่ทำก็ได้ เช่นถูกเกณฑ์ไปทัพ แต่ไม่ไป เช่นนี้ ความผิดย่อมมีเหมือนกัน ข้อนี้ฉันใด อาบัติก็เป็นฉันนั้น ต้องเพราะไม่ทำก็มี เช่นเห็นของที่เขาส้มไว้ในที่อยู่ของตนแล้ว ไม่เก็บไว้ให้เจ้าของเขา พระอรรถกถาจารย์ถือเอาอธิบายนี้ กล่าวพรรณนาไว้โดยละเอียด แต่เกินต้องการในที่นี้ ผู้ใคร่จะรู้งคันดูในบุพพสิกขาวัณณานันนั้นเถิด.

อนึ่ง อบัตตินั้นเป็นโทษทางโลก คือคนสามัญที่มีใช้ภิกษุทำ เข้าก็เป็นความผิดความเสียเหมือนกันก็มี เช่นทำโจรกรรม และฆ่า มนุษย์ ตลอดจนมาถึงโทษที่เบา เช่นทุบตีกัน คำกัน นี้เรียกโลก- วัชชะ. ที่เป็นโทษทางพระบัญญัติ คือคนสามัญทำเข้าไม่เป็นความ ผิดความเสีย เป็นผิดเฉพาะแก่ภิกษุโดยฐานละเมิดพระบัญญัติก็มี เช่นขุดดินและฉันทอาหารในเวลาวิกาล เป็นต้น คนชาวบ้านทำ ไม่มี ความผิดความเสีย นี้เรียกปณัตติวัชชะ. อธิบายนี้ตามความเข้าใจ ของข้าพเจ้า. ส่วนในอรรถกถาพระวินัยท่านพรรณนาว่า อบัตติที่เป็น โลกวัชชะนั้น ได้แก่อบัตติที่ต้องในเวลามีจิตเป็นอกุศล ท่าน ยกการดื่มสุรา ด้วยรู้ว่าเป็นสุราเป็นตัวอย่าง, อบัตติที่เป็นปณัตติ- วัชชะนั้น ได้แก่อบัตติที่ต้องในเวลามีจิตเป็นกุศล ท่านมิได้ยก ตัวอย่างขึ้นไว้ แต่เพียงเห็นเช่นเก็บดอกไม้เพื่อจะบูชาพระ. ใคร่ครวญดู ความก็ลงรอยกัน การใดคนสามัญทำลงแล้วเป็นความผิดความเสีย การนั้นเขาคงถือกันว่าเป็นชั่ว ส่วนการใดคนสามัญทำลงแล้ว ไม่เป็น ความผิดความเสีย การนั้นเขาไม่ถือกันว่าชั่วสำหรับคนทั่วไป เป็นแต่ ท่านพรรณนาไว้ไม่ชัดเจนเท่านั้น. ข้าพเจ้าขอแนะนำเพื่อนสหธรรมิก ใ้รู้ว่า อบัตติที่เป็นโลกวัชชะนั้น ล่วงเข้าแล้วยังความเสียหายให้เกิดมาก แม้ทำคืนแล้ว ความเสียนั้นก็ยังเป็นเหมือนแผลเป็นติดอยู่ ไม่หายได้ง่าย ควรระมัดระวังให้มาก อย่าล่วงง่าย ๆ. ฝ่ายอบัตติที่เป็นปณัตติวัชชะนั้น เหล่าใดที่พวกภิกษุยังถือเป็นกวดขัน ล่วงอบัตติเหล่านั้นเข้าแล้ว มีความเสียได้เหมือนกัน เหล่าใดไม่ได้ถือเป็นจริงจัง เพราะกาลสมัย

และประเทศนําให้เป็น อาบัติเหล่านั้นแม้ล่วงเข้าแล้ว ก็ไม่สู้เป็นอะไรนัก. ไม่ควรจะถือเอาอาบัตินี้เป็นเครื่องมือสำหรับอวดเคร่งดังเคยได้ขึ้นมา พวกทายกเขนิมนต์ภิกษุรูปหนึ่งไปเทศนา บนธรรมาสน์ปุบะยะขันนุ่นไว้ ภิกษุนั้นไม่นั่งสั่งให้เลิกเสีย. ตามความเห็นของข้าพเจ้า ทำอย่างนั้นไม่เป็นความเรียบร้อยกว่าจะยอมนั่งชั่วคราว ยังจะถือก็ควรถือแต่เฉพาะในวัด. เพื่อจะรักษาความเรียบร้อยไม่เอะอะได้เคยทรงพระอนุญาตให้ทำได้ก็มี. ในฝ่ายที่ไม่เคร่ง เห็นว่าอาบัติมากหลบไม่ไหวแล้ว ทอดธุระเสีย ไม่รู้จักเลือกเว้น ดังนี้ ก็สะเพร่าเกินไป. ควรรู้จักประพฤติแต่พอดี จึงจะสมแก่ศาสนาธรรมที่ว่า เป็นปฏิบัติพอกกลาง ๆ ไม่ตกไปฝ่ายกามสุขัลลิกานุโยค ส่วนข้างหย่อนและในฝ่ายอัตตกิลมถานุโยค ส่วนข้างตึงเครียด.

อาการที่จะต้องอาบัตินั้น ๖ อย่าง คือ อลฺหฺชิตฺตา ต้องด้วยไม่ละอาย ๑ อณฺณตา ต้องด้วยไม่รู้ ๑ กุกฺกฺจฺจปฺกตฺตา ต้องด้วยสงสัยแล้วขึ้นทำ ๑ อกฺปฺปิเย กปฺปิยสฺสณฺณิตฺตา ต้องด้วยสำคัญว่าควรในของไม่ควร ๑ กปฺปิเย อกฺปฺปิยสฺสณฺณิตฺตา ต้องด้วยสำคัญว่าไม่ควรในของควร ๑ สติสมฺโมเสสา ต้องด้วยลืมสติ ๑.

ภิกษุรู้อยู่แล้ว และละเมิดพระบัญญัติ ด้วยใจคํานไม่รู้จักละอาย ดังนี้ ต้องด้วยไม่ละอาย. ภิกษุไม่รู้ว่าจะทำอย่างนั้น ๆ มีพระบัญญัติห้ามไว้และทำล่วงพระบัญญัติ ดังนี้ ต้องด้วยไม่รู้. ภิกษุสงสัยอยู่ว่าทำอย่างนั้น ๆ ผิดพระบัญญัติหรือไม่ แต่ขึ้นทำด้วยความสะเพร่า เช่นนี้ ถ้าการทำนั้นผิดพระบัญญัติ ก็ต้องอาบัติตามวัตถุ ถ้าไม่ผิด

ก็ต้องอาบัติทุกกฏ เพราะสงสัยแล้วขึ้นทำ. มังสะสัตว์ที่เขาไม่ได้ใช้เป็นอาหาร เป็นของต้องห้ามไม่ให้ฉัน ภิขุสำคัญว่าควรแล้วและฉัน ดังนี้ ต้องด้วยสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร. มังสะสัตว์ที่เขาใช้เป็นอาหาร เป็นของควร ภิขุสำคัญว่าเป็นมังสะต้องห้าม แต่ฉันฉัน ดังนี้ ต้องด้วยสำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร. น้ำผึ้ง จัดว่าเป็นเภสัช อย่างหนึ่ง ถึงมือแล้ว เก็บไว้ฉันได้เพียง ๗ วัน ภิขุลืมไปปล่อยให้ล่วงกำหนดนั้น ดังนี้ ต้องด้วยลืมสติ.

หากจะมีคำถามสอดเข้ามาว่า ปรับอาบัติแก่ภิขุผู้ละเมิด พระบัญญัติ ด้วยไม่ละอาย หรือแม้ด้วยสงสัยแล้วขึ้นทำ ก็ชอบอยู่ ฝ่ายภิขุผู้ล่วงด้วยไม่รู้ ด้วยสำคัญผิดไป ด้วยลืมสติ ควรได้รับปราณี ไม่ใช่หรือ? มีคำแก้วว่า ก็น่าจะเป็นอย่างนั้น แต่จงลองนึกถึง กฎหมายของบ้านเมืองก่อน ถ้ายกเว้นให้แก่คนไม่รู้ คงมีผู้สนใจ กฎหมายน้อย ถ้ายกเว้นให้แก่คนสำคัญผิดและคนลืม ข้อนั้นจะเป็นทางแก้ตัวของคนทำผิด นี่ฉันใด พระวินัยก็ฉันนั้น เมื่อไม่ยกเว้น ภิขุผู้มาใหม่จะได้สนใจรู้พระบัญญัติ จะได้ระมัดระวังไม่พลั้งเผลอ มีความรู้และมีสติ ย่อมเป็นเหตุเจริญในพระศาสนาของเธอ ทั้งจะได้เป็นเครื่องมือสะกัดภิขุอลัชชีไม่ให้ได้ช่องแก้ตัว เช่นนี้แล ข้อไม่ควรยกเว้น ท่านจึงไม่ยกเว้น ข้อที่ควรยกเว้น ท่านยกเว้นก็มี เช่น ธรรมเนียมนุ่งผ้าห่มผ้า เข้ามาบวชใหม่ยังไม่เคย ทำไม้เป็นก็ยังไม่ถูกปรับอาบัติ ถ้ายังมุ่งว่าจะสำเหนียกเพื่อทำเป็น ท่านปรับแต่ผู้เป็นแล้ว แต่ทอดธุระเสีย.

อาบัติที่ต้องด้วยอาการ ๖ นี้ อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นหน้าที่
ของภิกษุผู้ต้อง จะทำคืนด้วยวิธีนั้น ๆ ดังกล่าวไว้ในหนหลัง ถ้า
ปิดบังทอดธุระเสีย เป็นหน้าที่ของภิกษุอื่นผู้รู้เห็นจะพึงตักเตือนภิกษุ
นั้นเองด้วยเมตตาในเธอ หรือถ้าคือดั่ง แม้จะพึงโจทก์ห้ามการฟัง
พระปาติโมกข์ในท่ามกลางสงฆ์ ด้วยเห็นแก่พระศาสนา และเป็น
หน้าที่ของสงฆ์จะพึงทำตามสมควรแก่พระธรรมวินัย. เหตุคั้งนั้น
ภิกษุควรประพฤติตนเป็นคนซื่อตรง ให้สมเป็นที่วางพระเหตุภัยของ
พระศาสนา. กิริยาที่ประพฤติให้เสียความวางใจของท่าน ย่อมเลวทราม
ไม่สมควรแก่สมณะเลย.

อานิสงส์พระวินัย

พระวินัยนั้น ภิกษุรักษาดีโดยถูกต้องแล้ว ย่อมได้อานิสงส์
คือความไม่ต้องเดือดร้อนใจซึ่งเรียกว่าวิปฏิสาร. ภิกษุผู้ประพฤติ
ย่อหย่อนทางพระวินัยย่อมได้วิปฏิสาร เพราะทำอนาจารผิดกฎหมาย
บ้านเมือง ถูกจับกุมและถูกลงโทษบ้าง ถูกคุมขังบ้าง ไม่มีคนนับถือ
จะเข้าห่มภิกษุผู้มีศีลก็หวั่นหวาดกลัวจะถูกโจทก์ห้าม แม้ไม่มีใครว่า
อะไรก็ตะจิตตะขวงใจไปเอง ที่สุดนึกขึ้นมาถึงตน ก็ติเตียนตนเองได้
ไม่ได้ปีติปราโมทย์. ฝ่ายภิกษุผู้นิยมในพระวินัย แต่ขาดความเข้าใจ
เล้าเจื่อน พอใจจะถือให้ได้ตรงตามตำรับ ให้เหมือนครั้งพุทธกาล
แต่ตนเกิดในกาลอื่นในประเทศอื่น ย่อมได้พบความขัดข้องประพฤติ
ไม่สะดวกใจเป็นธรรมดา และความประพฤตินั้น มักมัวไปหนักอยู่ใน
ข้อที่เป็นธรรมเนียม ที่ภิกษุเคยถือกันมา แต่ไม่เป็นสำคัญจริง ๆ

นี้เรียกว่าประพาศิพระวินัยไม่ได้อันสงฆ์ตั้งมุ่งหมาย กลับได้ความลำบาก เสียอีก. และผู้ประพาศิพระวินัยโดยไม่มีสติเช่นนั้น มักมีมานะ ถือตัวว่า ตนประพาศิเคร่งครัดดีกว่าผู้อื่น และคู่มิหนักขุอื่นว่า เลวทราม นี่เป็นกิริยาที่น่าเกลียดน่าอายอยู่แล้ว ครั้นจะต้องอยู่ร่วมและ สماعคมกับภิกษุอื่นที่ตนเห็นว่า ประพาศิบกพร่องในพระวินัย ย่อม รังเกียจและจำทำ กลับได้ความเดือดร้อนซ้ำอีก. ฝ่ายภิกษุผู้ประพาศิ ถูกทาง ย่อมได้ความเข้มแข็ง เพราะรู้สึกว่าตนประพาศิดีงาม ไม่ต้อง ถูกจับกุมและลงโทษหรือถูกติเตียน มิแต่จะได้รับความสรรเสริญ จะเข้าหมู่ ภิกษุผู้มีศีล ก็องอาจไม่ต้องสะทกสะท้าน.

อันจะปฏิบัติพระวินัยให้สำเร็จประโยชน์ ควรพิจารณาให้เข้าใจ ผลที่มุ่งหมายแห่งพระวินัยนั้น. พระพุทธบัญญัติบางข้อและอภิธมาจาร บางหมวด พระศาสดาทรงตั้งไว้เพื่อป้องกันไม่ให้เป็นคนเหี้ยมโหดจนถึงต้องโทษเป็นอาชญาแผ่นดินอย่างอุกฤษฏ์ก็มี เช่นห้ามทำโจรกรรม และฆ่ามนุษย์ เพื่อป้องกันความลวงโลกเลี้ยงซีพก็มี เช่นห้ามไม่ให้ อวดอุตตริมนุสสธรรม เพื่อป้องกันความชั่วร้ายก็มี เช่นห้ามไม่ให้ด่ากัน ตีกันเป็นต้น เพื่อป้องกันความประพาศิเลวทรามก็มี เช่นห้ามพูดปิด ห้ามพูดส่อเสียดห้ามเสพสุราเป็นต้น เพื่อป้องกันความประพาศิเสียหายก็มี เช่นห้ามแอบฟังความของเขา เพื่อป้องกันความเล่นชุกชกก็มี เช่นห้ามไม่ให้เล่นจู้กัน ไม่ให้เล่นน้ำ ไม่ให้ช้อนบริวารของกัน ทรงบัญญัติตาม ความนิยมของคนในครั้งนั้นก็มิ เช่นห้ามไม่ให้ขุดดิน ไม่ให้ฟันต้นไม้ที่ เขาถือว่ามีชีวิต ทรงบัญญัติโดยเป็นธรรมเนียมของภิกษุตามความสะดวก

บ้าง ตามนิยมของบรรพชิตบ้าง เช่นห้ามไม่ให้ฉันอาหารในเวลาวิกาล จะฉันของอื่นนอกจากน้ำ ต้องรับประเคนก่อน. นี่เป็นตัวอย่างแห่งผลที่มุ่งหมายของสิกขาบทนั้น ๆ. อนึ่ง พึงใคร่ครวญถึงพระบัญญัติที่ทรงตั้งขึ้นแล้ว แต่ยังไม่เหมาะด้วยประการใดประการหนึ่ง จึงได้ทรงเพิ่มอนุบัญญัติดัดแปลงซึ่งกล่าวไว้ในหนหลัง ว่ายังให้สำเร็จผลมุ่งหมายเดิม หรือกลายเป็นอื่นไปแล้ว แต่ยังคงต้องถือไปตามธรรมเนียมของภิกษุ. อนึ่ง พึงใส่ใจถึงพระบัญญัติปรารภเฉพาะกาลประเทศ อันเป็นไปในสมัยนั้น ครั้นกาลล่วงมานานและนำมาใช้ในประเทศอื่น เป็นไปไม่สะดวกไม่มีใครจะแก้ไขได้ ภิกษุทั้งหลายในประเทศนั้น ในกาลนั้น จึงหันหาทางหลีกเลี่ยงประพฤตบ้าง เลิกเสียทีเดียวบ้าง. เมื่อใคร่ครวญเห็นเช่นนี้แล้ว พึงนำความประพฤตไปให้สำเร็จผลที่มุ่งหมายของพระวินัย และให้สำเร็จอานิสงส์ คือได้ความชื่นบานว่า ได้ประพฤตดีงาม ไม่ต้องได้ความเดือดร้อนเพราะเหตุประพฤติสะเพร่า หรือประพฤตไม่ถูกต้อง และไม่เกิดมานะความถือตัวและดูหมิ่นผู้อื่น. ควรมิเมตตอาวารีแนะนำเพื่อนสหธรรมิก ที่ยังประพฤตบกพร่องให้ประพฤตบริบูรณ์.

กัณฑ์ที่ ๓

สิกขาบท

พระบัญญัติมาตราหนึ่ง ๆ เป็นสิกขาบทอันหนึ่ง ๆ. สิกขาบทนั้น ทรงตั้งขึ้นด้วยเป็นพุทธานุญาต ที่ได้แก่อาทิพรหมจริยกาสิกขา ก็มี ทรงตั้งขึ้นด้วยเป็นอภิสมาจาร คือขนบธรรมเนียม ที่ได้แก่อภิสมาจาริกาสิกขา ก็มี. อย่างก่อนนั้น มาในพระปาติโมกข์ มีพระพุทธานุญาต ให้สาวกในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน. อย่างหลังนั้น มานอกจากพระปาติโมกข์ เว้นไว้แต่เสขยัตถซึ่งมาในพระปาติโมกข์ กระทั่งนี้เป็นสำคัญควรใส่ใจ. ในหนังสือนี้ จักตั้งกระทัณฑ์เป็นหลัก และจักพรรณนาความตามกระทัณฑ์.

จำนวนแห่งสิกขาบท มาในพระปาติโมกข์มีพอประมาณ จำนวนแห่งสิกขาบท มานอกพระปาติโมกข์มีมากกว่ามาก จนพ้นความใส่ใจของผู้ศึกษา เรียกว่าพ้นคณนาก็ได้. นอกจากนี้ ยังมีข้อปรับอาบัติ อันพระคันถรจนจารย์ตั้งเพิ่มเติมเข้าไว้อีก เรียกว่าบาสิมุตตกทุกกฏ. สิกขาบทเหล่านี้ ย่อมปรากฏเห็นเป็นมากจนพ้นเฟือ เหลือที่จะประพฤติให้ครบครันได้ ทั้งกาลเทศะก็เข้ามาเป็นเหตุขัดขวางด้วย ภิภุทั้งหลาย จึงได้หาทางหลีกเลี่ยงบ้าง เลิกเสีย กล่าวคือทนเป็นอาบัติเอาบ้าง เมื่อเลิกอย่างหนึ่งแล้ว ก็ชวนให้เลิกอย่างอื่นต่อไปอีก แม้ยังไม่ถึงเวลา. พระศาสดา ทรงค้ำนึ่งเห็นเหตุนี้มาแล้ว เมื่อจะนิพพาน ได้ประทานพระพุทธานุญาตไว้ว่า ถ้าสงฆ์ปรารธนา ก็จงถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้.

แต่ก็ไม่มีใครกล้าถอนตรง ๆ เพราะเกรงจะไม่สม่าเสมอกัน ข้าพระ
ธรรมสังคากาจารย์ทั้งหลายห้ามเสีย เมื่อครั้งทำประณมสังคายนาด้วย.
เมื่อนั้น ภิภุทั้งหลายก็ได้ถอนข้อที่ตนเห็นว่าเล็กน้อยเสีย แต่
ได้ถอนโดยทางอ้อม คือไม่ตั้งใจรักษา ทนต้องอาบัติเอา. ข้าพระเจ้า
ตรองหาอุบายจะเรียงพระวินัย แก่ความพินเื้อของสิกขาบททั้งหลาย
เสีย เพื่อบำรุงการศึกษาและความปฏิบัติของภิภุทั้งหลายให้ดีขึ้น
มาค้ำนึ่งถึงท่านจัดสิกขาในฝ่ายศีลเป็น ๒ คือ อาทิพรหมจริยกาสิกขา
และอภิสมจาริกาสิกขา แล้วนำมาเทียบกับสิกขาบทมาในพระปกติโมกษ์
และนอกจากนั้น ได้พบว่าลงรอยกัน จึงได้ลงสันนิษฐานว่า จักแต่ง
พรรณนาตามกระทุ้งข้างต้น จัดเอาสิกขาบทมาในพระปาติโมกษ์ เป็น
พุทธอาณัติที่จะต้องรักษาไว้เป็นหลัก จัดเอาสิกขาบทนอกจากนั้นเป็น
อภิสมจาร คือ ขนบธรรมเนียมของภิภุที่จะพึงรักษาตามสามารถ. แม้
จะขาดคบกพร่องบ้าง ก็ไม่ถึงกับเสียความเคร่งหรือเป็นอลัชชิตอก
แต่ภิภุที่สมมติว่าเป็นพระอริยบุคคลแล้ว ยังต้องอาบัติเหมือนกัน.
จะขอสาธกความนั้นด้วยบาลีในพระสูตรหนึ่ง ซึ่งแปลเอาแต่ใจความ
ตามที่ต้องการ ดังนี้ "ภิภุทั้งหลาย สิกขาบท ๑๕๐ ถ้วนนี้ ย่อมมาสู่
อุทเทส [คือความสวดในท่ามกลางสงฆ์]ทุกกึ่งเดือน ที่กุลบุตรทั้งหลาย
ผู้ปรารณาประโยชน์ศึกษากันอยู่. ภิภุทั้งหลาย สิกขานี้มี ๓
ที่สิกขาบททั้งปวงนั้นย่อมรวมกันอยู่. สิกขา ๓ นั้น คืออะไรบ้าง.
สิกขา ๓ นั้น คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา. ภิภุ
ทั้งหลาย นี้แล สิกขา ๓ ที่สิกขาบททั้งปวงนั้นรวมกันอยู่. ภิภุทั้งหลาย

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล เป็นผู้ทำพอประมาณ ในสมาธิ เป็นผู้ทำพอประมาณในปัญญา [คือเป็นโศคาบัน เป็น สกทาคามี] บ้างก็มี เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ ทั้งในศีล ทั้งในสมาธิ แต่ เป็นผู้ทำพอประมาณในปัญญา [คือเป็นอนาคามี] บ้างก็มี เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ ทั้งในศีล ทั้งในสมาธิ ทั้งในปัญญา [คือเป็นอรหัตต์] บ้างก็มี เธอย่อมล่วงสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง ย่อมออกจากอาบัติบ้าง. เหตุไฉนจึงเป็นอย่างนั้น. ภิกษุทั้งหลาย เหตุว่าไม่มีใครกล่าวความเป็น คนอาภัพ [คือไม่อาจบรรลุโลกุตตรธรรม] เพราะเหตุล่วงสิกขาบทนี้. ก็แต่ว่าสิกขาบทเหล่านี้ เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ สมควรแก่ พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศีลยั่งยืน เป็นผู้มีความมั่นคง ในสิกขาบท เหล่านั้น สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ ผู้ทำได้ดีเพียงเอกเทศ ย่อมทำได้ดีเพียงเอกเทศ ผู้ทำให้บริบูรณ์ได้ ย่อมทำให้บริบูรณ์ อย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย เราจึงกล่าวว่สิกขาบท ทั้งหลายหาเป็นหมันไม่." พระสูตรนี้มาในวรรคที่ ๔ แห่งทุติยปิณฑา- สกะติกนิบาต อังคุตตรนิกาย ขึ้นที่หน้า ๓๐๑ แห่งฉบับพิมพ์ของหลวง ผู้ต้องการจงพลิกดูเถิด. ตามพระสูตรนี้ ยังจัดสิกขาบทที่มาในพระ- ปาติโมกข์เป็นสำคัญ ที่ว่าเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์บ้างก็มี เป็น สิกขาบทเล็กน้อยบ้างก็มี. ในที่นี้จัดเอาสิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์ ทั้งหมดเป็นสิกขาบทสำคัญ ก็กว้างกว่าในพระสูตรอยู่แล้ว.

สิกขาบทมาในพระปาติโมกข์

บาลีพระสูตรซึ่งแปลมาไว้ในที่นี้แสดงว่า สิกขาบทมาในพระ-

ปาติโมกข์มี ๑๕๐ ถ้วน นับให้ครบจำนวนได้ดังต่อไปนี้ :- ปาราชิก ๔
สังฆาทิเสส ๑๓ นิสสัคคียปาจิตติย ๓๐ สุทธกปาจิตติย ๕๒
ปาฏิเทสนียะ ๔ อธิกรณสมณะ ๗ รวมเป็น ๑๕๐ ถ้วน แต่ในพระ
ปาติโมกข์ที่สวดกันอยู่ และในคัมภีร์วิภังค์แห่งสิกขาบท แสดงว่า
มี ๒๒๗ สิกขาบท คือเดิม อนียต ๒ เสดยวัตร ๗๕. ตามนัยนี้
สันนิษฐานเห็นว่า พระอรหันต์จะมีเพียง ๑๕๐ ถ้วน ตามที่กล่าวไว้ใน
พระสูตร ก่อนแต่ทำสังคายนาครั้งใดครั้งหนึ่ง ที่แจกอรธแห่ง
สิกขาบท ซึ่งเรียกว่าบทธาชนะ และสงเคราะห์เข้าเป็นส่วนอันหนึ่ง
แห่งคัมภีร์วิภังค์นั้น หรือในครั้งนั้นเองจะได้เดิมอนียต ๒ และเสดย-
วัตร ๗๕ เข้าด้วย. ความข้อนี้ ก็น่าเห็นจริงอย่างนั้น อนียตสิกขาบท
ไม่ได้ปรับอาบัติลงเฉพาะเหมือนสิกขาบทอื่น เป็นสิกขาบทที่แฝงอยู่
ดังกาฝาก คงจะเกิดขึ้นเพราะเรื่องภิกษุต้องหาว่าอยู่ในที่ลับกับหญิง
สองต่อสอง แต่สันนิษฐานลงเป็นหนึ่งไม่ได้ว่า นั่งหรือยืน ทำอะไรกัน
บ้างหรือไม่. ส่วนเสดยวัตรนั้นก็มิได้อยู่ในที่อื่นแล้ว คือในวัดตวันรกะ
คัมภีร์ปฐมวรรค และไม่เป็นข้อใหญ่โตอะไร เป็นแต่เพียงอภิธมาจาร
ทั้งไม่ได้ปรับอาบัติไว้เฉพาะด้วย. ในที่นี้ข้าพเจ้าจักกล่าวสิกขาบทที่
มาในพระปาติโมกข์ ตามนัยที่มาในพระวินัย.

สิกขาบทที่มาในพระปาติโมกข์นั้น ปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้ละเมิด
ไว้ครบทุกชื่อ โดยตรง ๔ คือ ปาราชิก สังฆาทิเสส ปาจิตติยะ อัน
ต่างโดยนิสสัคคียะและสุทธกะ และปาฏิเทสนียะ โดยอ้อย ๓ คือ
ถูลัจจัย ทุกกฏ ทุพภาสิต.

สิกขาบทที่ทรงบัญญัติ ปรับอาบัติสูงกว่าทุกกฎขึ้นไป ต่างว่ามีภิกษุพยายามจะละเมิด แต่ไม่ได้ทำความผิดเต็มดังกล่าวไว้ในสิกขาบท เช่นพยายามจะฆ่ามนุษย์ และให้ประหารแล้ว แต่เขาไม่ตาย เช่นนี้จะปรับอาบัติปาราชิกไม่ได้ตัวเอง แต่จะว่าไม่มีโทษก็ไม่ได้เหมือนกัน เพราะเหตุนั้น ท่านจึงปรับอาบัติหย่อนลงมา เหมือนกฎหมายสำหรับบ้านเมือง ที่วางโทษแก่ผู้ทำผิดไว้อย่างแรง ถ้าทำผิดไม่ถึงที่ ก็ลงโทษหย่อนลงมา พึงเห็นในโทษฆ่าคนนั้นเถิด. อาบัติที่ลดจากปาราชิกและสังฆาทิเสส เพราะทำผิดไม่ถึงที่นั้น ถูลัจฉัยบ้าง ทุกกฎบ้าง. อาบัติที่ลดจากปาจิตติยวันโอมสวาท และที่ลดจากปาฏิเทสนียะ มีแต่ทุกกฎอย่างเดียว. อาบัติที่ลดจากโอมสวาทสิกขาบท มีทุพภาสิตด้วย. ในเสขยวัตรข้อหนึ่ง ๆ มีคำว่า พึงทำความศึกษาอย่างนั้น ๆ อธิบายตามวิภังค์ว่า ถ้าไม่เอื้อเพื่อต้องทุกกฎ. อาบัติเช่นนี้เรียกเอาชื่อวิภังค์เข้าประกอบว่า วิภังคถูลัจฉัย วิภังคทุกกฎ เพื่อจะให้แปลกจากอาบัติในที่อื่น ส่วนทุพภาสิตนั้นเรียกลอย ๆ เพราะมาในวิภังค์แห่งเดียว. ส่วนสิกขาบทเดิมเป็นต้นค่านั้นเรียกว่ามาติกา.

ในที่นี้กล่าวความแห่งสิกขาบทหนึ่งแล้ว จักแจกอาบัติในวิภังค์นั้นด้วย ในที่อื่นควรจะกล่าว. ข้าพเจ้าปรารธนาและแสดงสิกขาบททั้งหลายให้เป็นหมวด ๆ ตามความหมายของสิกขาบท เพื่อผู้ศึกษาจะได้ยังเห็นโทษหนักเบาถนัด แต่การที่ไม่กล่าวตามลำดับในพระปาติโมกข์นั้น จะให้จำและค้นคว้ายากเหมือนกัน เหตุนี้ จักกล่าวตามลำดับในพระปาติโมกข์ก่อน แล้วจึงจักจัดเข้าหมวดต่อไป.

สิกขาบทมาในพระปาติโมกข์นั้น จัดเข้าเป็นพวกตามชนิดแห่ง
อาบัติ เช่น ปาราชิกพวก ๑ สังฆาทิเสสพวก ๑ เป็นต้น เรียกว่า
อุทเทสอันหนึ่ง ๆ เช่น ปาราชิกอุทเทส สังฆาทิเสสอุทเทส เป็นต้น
แต่เสขียวัตถ์นั้น เรียกเสขียุทเทส อุทเทสเหล่านี้ มีนิทานุทเทส นำหน้า
กล่าววิธีอันภิกษุผู้ฟังปาติโมกข์ควรประพฤติอย่างไร รวมเป็น ๘ อุทเทส
ด้วยกัน. ผู้ไม่เข้าใจมคธภาษา ประรณารู้ความแห่งอุทเทสเหล่านี้
จงดูในพระปาติโมกข์แปลเถิด. ในที่นี้ ข้าพเจ้าจักแสดงทำสิกขาบท
และจักแปลความแห่งสิกขาบททั้งหลายตามสำนวนบาลีเดิม เพื่อผู้ศึกษา
จะได้รู้จักต้นนิษฐาน ถ้อยคำและโวหาร และจักอธิบายความในที่
ควรรู้ไว้ด้วย.

กัณฑ์ที่ ๔

ปาราชิก

ศัพท์นี้ เป็นคุณบทของอาบัติ แปลว่า ยังผู้ต้องให้พ่าย. เป็นคุณบทของบุคคล แปลว่า ผู้พ่าย, เป็นคุณบทของสิกขาบท แปลว่า ปรับอาบัติปาราชิก. ในที่นี้ เป็นชื่อของสิกขาบทมี ๔ สิกขาบท.

สิกขาบทที่ ๑ ว่า ภิกษุใด ถึงพร้อมด้วยสิกขาและธรรมเนียมเลี้ยงชีพร่วมกันของภิกษุทั้งหลายแล้ว ไม่กล่าวคืนสิกขา ไม่ได้ทำให้แจ้งความเป็นผู้ถอยกำลัง [คือความท้อแท้] จะพึงเสพเมถุนธรรมโดยที่สุดแม้ในศิรัจฉานตัวเมีย ภิกษุนี้เป็นปาราชิก ไม่มีสังวาส [คือธรรมเป็นเหตุอยู่ร่วมกับภิกษุอื่น].

คำว่า ภิกษุ ในที่นี้ ควรจะได้แก่ภิกษุทั้ง ๓ เหล่า แต่ในคัมภีร์วิภังค์ท่านกล่าวว่า ได้แก่ภิกษุที่สงฆ์อุปสมบทให้ ด้วยฉัตตจิตตุดตกรรม คำนี้สื่อว่า คัมภีร์วิภังค์เรียงทีหลัง ครั้งนั้น มีแต่ภิกษุที่สงฆ์อุปสมบทให้ ท่านจึงกล่าวไว้ดังนั้น. ภิกษุนั้น เบื่อหน่ายในการประพฤติพรหมจรรย์แล้ว บอกลาสิกขาถือเพศเป็นอนุปสัมบันก็ได้. แต่เธอไม่ได้บอกลาสิกขา ยังคงถือเพศเป็นภิกษุอยู่ และจะพึงเสพเมถุนธรรมคือการของคนคู่กันทั้งเป็นภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก เป็นผู้พ่ายจากหมู่ไม่มีสังวาส คือ ธรรมเป็นเหตุอยู่ร่วมกับภิกษุทั้งหลายอีก คือขาดอำนาจอันชอบธรรม ในที่จะถือเอาประโยชน์แห่งความเป็นภิกษุ เช่น ขาดจากสิกขาอันมีเสมอกับภิกษุ กล่าวคือขาดจากความปกครอง ไม่ได้เข้าอุโบสถ ปวารณา และสังฆกรรมกับสงฆ์อีก.

เมถุนธรรมนั้น เฟงบทว่า โดยที่สุตแม่ในคิริจณานตัวเมีย นำ จะเข้าใจว่า ในสิกขาบทพุดถึงเมถุนธรรมสามัญ ที่เป็นการของชาย กับหญิง แต่ในคัมภีร์วิภังค์แสดงว่า กิริยาที่เสพในทวารเบาก็ดี ใน ทวารหนักก็ดี ในปากก็ดี ของมนุษย์ผู้เป็นหญิงก็ตาม เป็นชายก็ตาม เป็นพันทางก็ตาม ของสัตว์จำพวกที่เรียกว่ามนุษย์ ต่างโดยเป็นยักษ์ เป็นเปรต มีประเภทเช่นเดียวกัน และของสัตว์ที่จัดเป็นคิริจณาน เป็น ตัวเมียก็ตาม เป็นตัวผู้ก็ตาม เป็นพันทางก็ตาม ชื่อว่า เสพเมถุน ภิภุเสพเมถุนในทวารเช่นนั้น แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ไม่สำเร็จกิจ แต่องค์กำเนิดได้เข้าไปสักเล็กน้อย ที่ท่านกล่าววว่า ชั่วเมสิดงหนึ่ง องค์กำเนิดก็ดี ทวารก็ดี จะมีอะไรสวม มีอะไรพัน มีอะไรลาด ก็ตาม ไม่มีก็ตาม มนุษย์ อมนุษย์ และคิริจณานที่เสพนั้น ยังเป็นอยู่ ก็ตาม ตายแล้วก็ตาม แต่ซากยังบริบูรณ์ หรือแหงวันไปบ้าง แต่ ยังเป็นวัตถุจะให้สำเร็จกิจในทางนี้ ต้องอาบัติปาราชิก. ถ้าภิภุถูก ข่มขึ้นแต่ยินดี คือรับสัมผัส ในขณะที่องค์กำเนิดเข้าไปก็ดี เข้าไป ถึงที่แล้วก็ดี หยุคอยู่ก็ดี ถอนออกก็ดี แม้ขณะใดขณะหนึ่ง ต้อง อาบัติปาราชิกเหมือนกัน. ภิภุยอมให้บุรุษอื่นเสพเมถุน ในทวาร หนักของตนก็ดี ถูกข่มขึ้น หรือถูกลักหลับและตื่นรู้ตัวขึ้น แต่ยินดี ก็ดี ต้องอาบัติปาราชิกเหมือนกัน. ในวินิตวัตถุแห่งสิกขาบทนี้แสดงว่า ภิภุผู้มีหลังอ่อนปรารถนาจะเสพเมถุน ก็มลงมองค์กำเนิดของตน เองก็ดี มีองค์กำเนิดยาวสอดเข้าไปในทวารหนักของตนก็ดี ย่อมต้อง อาบัติปาราชิกเหมือนกัน. ความที่ว่าไฉนนี้ แม้ไม่น่าจะมีได้ แต่ก็ยัง

เป็นทางสันนิษฐานว่า ภิกษุสั่งให้ผู้อื่นพยายามทำเช่นนั้นแก้ตน ย่อมเป็นปาราชิกเหมือนกัน.

วัตถุแห่งอาบัติอุลลัจจัยและทุกกฏ ในสิกขาบทนี้แสดงไว้พื้นเฟื่อมาก จนถึงท่านผู้อธิบายเอง ก็จับหลักไม่ได้ ในที่นี้ จะแสดงไว้พอเป็นทางสังเกตตามความเข้าใจของข้าพเจ้า แต่บางที่จะแย้งกับวินัยฉัยของอาจารย์อื่นก็ได้. ทวารที่เป็นวัตถุของอาบัติปาราชิกนั้น ของมนุษย์หรือของสัตว์ที่ตายแล้วแหวงเว้าไปมาก ไม่ให้สำเร็จกิจเต็มที และองค์กำเนิดของบุรุษเป็นวัตถุแห่งอาบัติอุลลัจจัย อวัยวะนอกนี้ก็คือ วัตถุอันไม่มีวิญญาน เช่นตุ๊กตาก็ดี เป็นวัตถุแห่งอาบัติทุกก. ในวินิตวัตถุแสดงว่า ภิกษุมุ่งจะเสพเมถุนธรรม และพยายามที่อวัยวะ หึง นอกจากทวาร ต้องอาบัติสังฆาติเสส. บางเรื่องก็เห็นชัดว่า เพราะกายสังสัคคะ บางเรื่องจะเป็นเพราะอย่างเดียวกัน หรือเพราะ สัตยเจตนิกาไม่ปรากฏชัด. แต่อาบัติอนุโลมแห่งปาราชิกนั้น มีเฉพาะอาบัติอุลลัจจัยและทุกกฏ. ในวิภังค์วินัยฉัยว่า เป็นอาบัติสังฆาติเสส เช่นนั้น เป็นทางให้สันนิษฐานว่า ถ้ามีสิกขาบทอื่นจะปรับอาบัติได้ สูงกว่านั้น ให้ยกเอาสิกขาบทนั้นมาปรับ เช่นภิกษุพยายามในอวัยวะ หึงนอกจากทวาร ถ้าจะปรับอาบัติอนุโลมตามปาราชิก จะปรับได้ อย่างสูงเพียงอุลลัจจัย แต่กิริยาที่ทำนั้น เป็นกายสังสัคคะบ้าง เป็น สัตยเจตนิกาบ้าง ถ้าจะเอาสิกขาบทห้ามการ ๒ อย่างนั้นมาปรับ อาจ จะปรับได้ถึงสังฆาติเสส. วินัยฉัยในวินิตวัตถุนั้นชอบแก่เหตุ ควรถือเป็นอุทาหรณ์ในสิกขาบทอื่น.

อาบัติในสิกขาบพนี้ เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนี้ ภิขุผู้ถูกลัก
หลับไม่รู้ตัว ภิขุผู้ถูกข่มขืนไม่ยินดี ไม่เป็นอาบัติ และภิขุอีก ๔
ประเภท คือ ภิขุเป็นบ้ำคั้งจนถึงไม่มีสัมปชัญญะ, ภิขุผู้เพื่อ
ถึงไม่รู้สีกตัว, ภิขุกระสับกระส่ายเพราะเวทนาถ้ำถึงไม่มีสติ, และ
ภิขุผู้ก่อเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบพขึ้น ซึ่งเรียกว่า อาทกัมมิกะ
เหล่านี้ไม่ต้องอาบัติในสิกขาบพนี้ และในสิกขาบพอื่นทั้งมวล แต่ภิขุ
อาทกัมมิกะนั้น เป็นต้นเหตุแห่งบัญญัติสิกขาบพใด ไม่เป็นอาบัติใน
สิกขาบพนั้น. ต่อนี้ไปจักไม่กล่าวถึงภิขุ ๔ ประเภทนี้อีก พึงเข้าใจว่า
ได้รับยกเว้นทุกสิกขาบพ จักกล่าวเฉพาะที่ได้รับยกเว้นเป็นพิเศษ.

สิกขาบพที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิขุใด ถือเอาทรัพย์อันเจ้าของไม่ได้ให้
เป็นส่วนแห่งโจรกรรม จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดี พระราชาจับโจรได้
แล้วฆ่าเสียบ้าง จำขังไว้บ้าง เนรเทศเสียบ้าง ด้วยปรับโทษว่า เจ้า
เป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมยดังนี้ เพราะ
ถือเอาทรัพย์อันเจ้าของไม่ได้ให้เห็นปานใด ภิขุถือเอาทรัพย์อัน
เจ้าของไม่ได้ให้เห็นปานนั้น แม้ภิขุนี้ ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้.

ทรัพย์ในคัมภีร์วิภังค์วินิจฉัยไว้มากหลายชนิด ในที่นี้ จักจัดเป็น
หมวดแสดง เพื่อกำหนดง่าย. ทรัพย์ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วิภังค์นั้นรวม
เข้าได้ ๒ ประเภท เป็นสังหาริมะ ของเลื่อนที่ได้ ๑ เป็นอสังหาริมะ
ของเลื่อนที่ไม่ได้ ๑. ทรัพย์ที่เป็นสังหาริมะนั้น ได้แก่สัตว์ต่างชนิด
เป็นต้นว่าปศุสัตว์ เช่น แพะ แกะ สุกร และสัตว์พาหนะ เช่น
ช้าง ม้า โค กระบือ เรียกสวิญญาณกะก็มี. ได้แก่พัสดุไม่มีวิญญาณ

เรียกวิญญาณกะ เป็นของตั้งอยู่ลอย ๆ ไม่ติดอยู่กับที่ เช่น เงินทอง ฝานุ่งห่มแลเครื่องใช้สอยเป็นต้นก็มี. ที่เป็นอสังหาริมะนั้น ทรัพย์ โดยตรงได้แก่ที่ดินอย่างเดียว โดยอ้อมนับของที่ติดเนื่องอยู่กับที่นั้นด้วย เช่น ต้นไม้และเรือนเป็นต้น. ทรัพย์ใดอันคนอื่นเข้ากำหนดถือเอา คือถือกรรมสิทธิ์ ถือเป็นของตน หรือไม่ใช่ของบุคคล แต่มีผู้เฝ้ารักษา เช่น เป็นของสาธารณทั่วไปแก่หมู่ มีของสงฆ์เป็นตัวอย่าง หรือเป็น ของกลางสำหรับสถาน มีของเจดีย์เป็นตัวอย่าง อันเจ้าของก็ดี อัน เจ้าของหน้าที่ก็ดี ไม่ได้ให้แล้ว ไม่ได้สละให้เป็นสิทธิ์แล้ว ทรัพย์นั้น ชื่อว่าเจ้าของไม่ได้ให้แล้ว. เพราะคำว่า จากบ้านก็ดี จากป่าก็ดี นั้น ให้ยังสันนิษฐานว่า ทรัพย์นั้นอยู่ในความเก็บงำของเจ้าของ เช่น เงินทองก็ดี ทอดทิ้งไว้ในที่อื่น เช่น ต้นไม้ตัดลงแล้ว แต่ยังไม่ได้เงิน ออกจากป่าก็ดี นับว่าทรัพย์ที่เจ้าของไม่ได้ให้ทั้งนั้น.

การถือเอาทรัพย์นั้นเป็นส่วนแห่งโจรกรรมนั้น มีอาการต่าง ๆ ตามชนิดของทรัพย์. การถือเอาทรัพย์เป็นสังหาริมะ กำหนดว่าถึงที่สุด ด้วยทำให้เคลื่อนจากฐาน มีนัยดังต่อไปนี้ :-

๑. ทรัพย์เป็นสังหาริมะตั้งอยู่ลอยนั้น มีฐานต่าง ๆ กัน ฝังอยู่ในแผ่นดินก็มี ตั้งอยู่บนพื้นก็มี แขนงอยู่ในอากาศก็มี วางอยู่บนของอื่น เช่น บนเตียงหรือบนราวก็มี อยู่ในน้ำก็มี อยู่ในของเคลื่อนที่ได้อีกต่อหนึ่งก็มี เช่น ในเรือหรือในยาน. ฐานของ ๆ นั้นกำหนดด้วยหน้าของตั้งทับอยู่ เช่น หีบ กำหนดเท่ากับหีบเป็นตัวอย่าง. ถ้าของที่จดดินนั้น ไม่จราบดังหีบ เช่น โต้ะ ๓ ขา เก้าอี้ ๔ ขา ดังนี้

เรียกว่ามีฐาน ๓ มีฐาน ๔. ภิกษุมิไถยจิตถือเอาทรัพย์นั้น แต่พอทำของให้พ้นจากที่ ก็ต้องอาบัติถึงที่สุด. ถ้าเป็นของตั้งอยู่ในของที่จะเลื่อนได้อีกต่อหนึ่ง เช่นในเรือ เลื่อนเอาไปทิ้งของที่รองอยู่ก็เหมือนกัน. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่าลัก.

๒. ทรัพย์เช่นนั้นกำลังคนนำไป มีอวัยวะของคนเป็นฐาน พึงกำหนดโดยอาการที่ทวนศีรษะ แบกบนบ่า กระเดียดที่สะเอว หรือหิ้วหรือถือที่มือ. ภิกษุมิไถยจิตชิงเอาทรัพย์นั้น พอพ้นจากอวัยวะอันเป็นฐาน ก็ต้องอาบัติ. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่าชิงหรือวิ่งราว.

ในคัมภีร์วิภังค์แก้บทภาวะว่า ภิกษุถือเอาของแห่งคนอื่นไป มิไถยจิต ปลงของลงจากฐาน เช่นทวนศีรษะ เอาลงที่บ่าเป็นต้น ต้องอาบัติถึงที่สุด. ข้อนี้ก็อย่างเดียวกับรับของฝาก เพราะต้องเป็นผู้สำนอง ก็จะต้องรับผิดชอบหรือรับใช้เมื่อของหาย ควรจะปรับด้วยอย่างอื่น. ถ้าจะว่าในทางบ้านเมือง หากจะทำอย่างนั้น อาการลักยังไม่ปรากฏ ถือของเมื่อเข้า เขาอาจจะเปลี่ยนฐานเปลี่ยนมือหรือวางพักด้วยใจสุจริตก็ได้ ถ้าอาหารมิได้ในทางนี้ คนดี ๆ ก็จะถูกหากันงอมแงม คุณไม่เป็ฐานะเลย. ข้าพเจ้าจึงเข้าใจว่า คนอื่นถือภิกษุชิงจากฐาน ซึ่งเรียกว่า ชิงหรือวิ่งราว.

๓. ปศุสัตว์ก็ดี สัตว์พาหนะก็ดี มีเท้าของมันเป็นฐาน. ภิกษุมิไถยจิตจับด้อนหรือจูงให้มันไป พอเท้าที่ ๔ ย่างพ้นจากฐาน ก็ต้องอาบัติ เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า ลักด้อน. ถ้าเป็นสัตว์เหล็กที่จะพึงอุ้มได้ ถือได้ด้วยมือ เช่นไก่ ภิกษุมิไถยจิตต้องไป จัดเข้าในบพณี ถ้าอุ้มเอาไป จัดเข้าในบพลัก.

ในวินีตวัตถุแห่งสิกขาบทนี้ แสดงอทินนาทานเข้าในประเภทนี้
อีก ๒ อย่าง คือ :-

๔. คนถือของตก ภิกษุมิโดยจิตเข้าแย่งเอา พอหยิบขึ้นจากที่
ก็ต้องอาบัติ. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า แย่ง.

๕. เวลาแจกของ ภิกษุมิโดยจิตสับฉลากชื่อตนกับชื่อภิกษุอื่น
ในกองของ ด้วยหมายจะเอาลาภของภิกษุอื่นที่มีราคากว่า พอสับ
เสร็จก็ต้องอาบัติ. เอาของปลอมสับเอาของดี จัดเข้าในบทนี้เหมือน
กัน. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า ลักลပ်.

การถือเอาทรัพย์เป็นอสังหาริมะกำหนดว่า ถึงที่สุด ด้วยขาด
กรรมสิทธิ์แห่งเจ้าของ ตัวอย่าง เช่น ภิกษุก่อว่าคู่เพื่อจะเอาที่ดิน
ของใครคนหนึ่ง เจ้าของเป็นผู้มีวาสนาน้อย เถียงไม่ขึ้น ทอด
กรรมสิทธิ์ของตนเสีย ภิกษุต้องอาบัติถึงที่สุดในขณะนั้น ถ้าเจ้าของ
ยังไม่ปล่อยกรรมสิทธิ์ ฟ้องภิกษุในศาล เพื่อเรียกที่ดินคืน ต่าง
เป็นความแค้นเคือง ถ้าเจ้าของแพ้ ภิกษุต้องอาบัติถึงที่สุด. ภิกษุเป็น
โจทก์ฟ้องตัวเอง เพื่อจะคู่เอาที่ดินก็เหมือนกัน. แต่คำที่ว่า เจ้าของ
แพ้ความนั้น ฟังเข้าใจว่า แพ้ในศาลสูงสุดที่คดีเป็นจบลงเท่านั้น.
เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า คู่. ภิกษุปักเขตรุกเอาที่ดินของเขา ท่านว่า
ต้องอาบัติถึงที่สุดในขณะทำสำเร็จ แต่น่าจะเห็นว่าเจ้าของไม่รู้ เป็น
อันคู่กรรมสิทธิ์ด้วยทีเดียว. ข้อนี้พระวินัยธรพึงพิจารณาเถิด ถ้า
รื้อถอนทรัพย์เป็นอสังหาริมะโดยอ้อออกจากที่ เช่น ฟังต้นไม้ หรือ

รื้อเรือน กำหนดว่าถึงที่สุดด้วยทำให้เคลื่อนที่สำเร็จ คุณนัยในทรัพย์ เป็นสังหาริมะ.

ยังมีอาหารที่จะพึงกำหนดด้วยอาการอย่างอื่น จากทรัพย์ อยู่อีก กำหนดด้วยกรรมสิทธิ์บ้าง ด้วยอย่างอื่นบ้าง ดังต่อไปนี้ :-

ภิกษุรับของฝาก มีโดยจิตคิดเอาเสีย ครั้นเจ้าของมาขอคืน กล่าวปฏิเสธว่าไม่ได้รับไว้ หรือได้ให้คืนแล้วก็ตาม เช่นนี้พึงกำหนด ต้องอาบัติด้วยขาดกรรมสิทธิ์แห่งเจ้าของ ดังกล่าวแล้วในบทตุนั้น. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า น้อ. หากจะมีคำถามสอดเข้ามาว่า เหตุไรไม่กำหนดเป็นอาบัติ ด้วยทำให้เคลื่อนจากฐาน. แก้วว่า อาหารที่กำหนดเป็นอาบัติ ด้วยทำให้เคลื่อนจากฐานนั้น เพ่งอาของที่ภิกษุไม่ต้องสำนอง คือรับผิดหรือรับใช้ในเมื่อหายไปแล้ว ส่วนของที่ภิกษุรับฝากไว้นั้น ภิกษุต้องเป็นผู้สำนอง คือต้องรับใช้ในเมื่อของนั้นหาย เหตุดังนั้น ในการรับฝาก ท่านจึงกำหนดเป็นอาบัติ ด้วยขาดกรรมสิทธิ์แห่งเจ้าของ ที่ภิกษุนั้นพ้นจากความเป็นผู้จะต้องสำนองต่อไป.

ภิกษุมีกรรมสิทธิ์ในอันรักษาของซึ่งตั้งอยู่ในที่ใด เช่น ภิกษุผู้เป็นภิกษุคาริก มีหน้าที่รักษาเรือนคลัง แม้มีโดยจิตถือเอาของในที่นั้น ยังไม่นำออกไปพ้นเขตเพียงใด อาบัตียังไม่ถึงที่สุดเพียงนั้น ต่อเมื่อเอาออกพ้นเขตที่ดินมีกรรมสิทธิ์ในอันรักษานั้น อาบัติจึงถึงที่สุด. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า ยักยก. อธิบายนี้อาศัยอาหารเรียกชื่อว่าสังเกตวิดินามะในอรรถกถา. ในที่นั้นท่านแสดงว่า ภิกษุ

ทำปรีกัปรว่า ถ้ามีผู้เห็นตณถือของในเขตเพียงเท่านั้น ๆ จะไม่เอา จะทำเป็นชมเล่น เอาออกไปพ้นเขตนั้นได้แล้วจึงจะเอา. วินิจฉัย ดั่งนั้นความไม่ซัด เพราะในเวลาที่ทำปรีกัปรนั้น ยังไม่มีโดยจิต ลงโดยส่วนเดียว.

ภิกษุนำของควรแก่ค่าภายีมา จะผ่านที่เก็บภายี ซ่อนของ เหล่านั้นเสีย หรือของมาก ซ่อนให้เห็นแต่น้อย คังนี้ ต้องอาบัติ ถึงที่สุดขณะนำของนั้นล่วงพ้นเขตเก็บภายี. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า ตระบัด. อวหารบทนี้แปลจากบทอื่นทั้งนั้น. บทอื่นเพ่งเอา ทรัพย์เป็นของผู้อื่น ภิกษุเอามาเป็นของตน บทนี้เพ่งทรัพย์ของตน แต่จะต้องเสียให้แก่ผู้ปกครองบ้านเมืองที่ตนนำของผ่านเข้าไป. ข้อนี้ แสดงให้เห็นว่า ฝ่ายพระยอมนับถือกรรมสิทธิ์ของท่านผู้ครองบ้าน เมือง ในที่จะเก็บภายีจากสินค้าทั้งหลาย เมื่อจะผ่านทางเข้าไป จึง จำจะต้องเสียทรัพย์ ซึ่งท่านจะพึงได้จากตนตามจำนวนสินค้า. กิริยา เช่นนี้ เป็นความเสียความหายแก่คนสามัญมาแล้ว จึงได้จัดเข้าไว้ใน พวกาหาร ในคัมภีร์วิภังค์เรียกชื่อว่า สุภกมาตะ.

ภิกษุชักชวนกันไปทำโจรกรรม ลงมือบ้าง มิได้ลงมือบ้าง ต้องอาบัติถึงที่สุดด้วยกันทั้งนั้น. เพื่อจำง่าย ควรเรียกว่า ปล้น.

อวหารมาในอรรถกถา ควรกล่าวไว้ในที่นี้ ๓ อย่าง คือ:-

ภิกษุทำของปลอม เช่นทำเงินปลอม ทำทองปลอม ชั่งของ ตวงของด้วยเครื่องชั่งเครื่องตวงอันโก่ง ต้องอาบัติด้วยทำสำเร็จ. เพื่อ จำง่าย ควรเรียกว่า หลอกหลวง.

ภิกษุมีอำนาจข่มเหงเอาทรัพย์ผู้อื่น ดังราชบุรุษเก็บค่าอากร
เกินพิกัด ต้องอาบัติถึงที่สุดในขณะที่ได้ของมา. เพื่อจาง่าย ควรเรียก
ว่า กคชี่, อีกอย่างหนึ่ง ชูด้วยการทำร้ายให้เจ้าของทรัพย์จำต้องให้
ซึ่งเรียกว่ากรรโชก ก็นับเข้าในบทนี้ บางทีจะชัดกว่า.

ภิกษุเห็นของเขาทำตก มีโดยจิตเอาดินกลบเสีย หรือเอาของ
มีใบไม้เป็นต้นปิดเสีย ต้องอาบัติในขณะที่ทำสำเร็จ. เพื่อจาง่าย ควร
เรียกว่า ลักช่อน.

ไม่ใช่แต่เพียงภิกษุทำเอง สั่งคนอื่นให้ทำอทินนาทาน เป็นส่วน
โจรกรรมดังกล่าวแล้วอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ต้องอาบัติเหมือนกัน.
เหตุคั้งนั้น อาบัติในสิกขาบทนี้ ชื่อว่าต้องเพราะสั่งด้วย เรียก
สาณตติกะ. ส่วนอาบัติที่ต้องเฉพาะทำเอง เช่นอาบัติในสิกขาบทต้น
เรียกอนาณตติกะ แปลว่าไม่ต้องเพราะสั่ง แต่สั่งในที่นี้พึงเข้าใจว่า
สั่งให้คนอื่นทำแก่คนอื่น ไม่นับสั่งให้ทำแก่ตน.

ภิกษุมีโดยจิต สั่งให้เขาทำโจรกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง อาบัติ
ถึงที่สุดในขณะที่ผู้รับใช้ทำโจรกรรมสำเร็จตามสั่ง ถึงกำหนดโดยอากร
ดังต่อไปนี้ :-

สั่งต่อเดียวไม่มีปริกัป อาบัติถึงที่สุดขณะผู้รับใช้ทำโจรกรรม
สำเร็จตามสั่ง ต้องด้วยกันทั้ง ๒ รูป ทั้งผู้สั่งและผู้รับสั่ง. ครั้นสั่ง
แล้ว แต่ได้ห้ามเสียก่อนแต่ผู้รับสั่งได้ลงมือทำการ แต่ผู้รับสั่งนั้น
ขึ้นทำโดยพละตนเอง ภิกษุผู้สั่งไม่ต้องอาบัติ ต้องแต่ภิกษุผู้รับสั่ง.
สั่งเจาะจงทรัพย์ แต่ผู้รับสั่งไปลักเอาสิ่งอื่นมา ก็พึงรู้โดยนัยนี้. สั่ง

ด้วยทำนimit ซึ่งเรียกว่าใช้ใบ มีขยิบตาหรือพยักหน้าเป็นต้น อาบัติถึงที่สุดในขณะที่ผู้รับสั่งเข้าในแล้วทำตามสั่งสำเร็จ ต้องด้วยกันทั้ง ๒ รูป ถ้าทำพลาดขณะไป ไม่จัดว่าได้ทำตามสั่ง ท่านจึงกล่าวว่าไม่เป็นอาบัติแก่ผู้สั่ง เป็นเฉพาะแก่ผู้ทำ. สั่งกำหนดเวลาให้ทำในเช้าหรือในค่ำก็พึงรู้โดยนัยนี้. สั่งหลายต่อ เช่นภิกษุแดงสั่งภิกษุเขียวให้บอกภิกษุดำ เพื่อทำโจรกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือจะสั่งต่อออกไปอีกก็ตาม อาบัติถึงที่สุดในขณะภิกษุรูปหลังทำสำเร็จตามสั่งอันไม่ถกถัน. ถ้าคำสั่งนั้นถกถันในระหว่าง เช่นภิกษุเขียวหาบอกภิกษุดำไม่ไหวสั่งภิกษุขาวแทน เช่นนี้สั่งผิดตัว ผู้สั่งเดิมคือภิกษุแดงรอดตัว คงต้องอาบัติถึงที่สุดเฉพาะผู้ใช้กับผู้ทำ. สั่งหลาย ๆ ต่อ ผู้รับข้ามเสียบ้าง ต้องอาบัติเฉพาะภิกษุผู้เนื่องในลำดับ ที่เขาข้ามเสียในระหว่างนั้น ไม่รู้ไม่เห็น ไม่ต้องอาบัติ.

ภิกษุมิโดยจิต สั่งให้เขาทำโจรกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ใช้สำนวนไม่จำกัดลงไป ซึ่งเรียกว่าพูดไม่ตายตัว แต่ชัดพอจะให้ผู้ฟังเข้าใจความประสงค์ของตน ผู้รับสั่งนั้นทำสำเร็จและเอาของมาให้ตามปรารถนา แม้เช่นนี้ ภิกษุผู้สั่งนั้นก็ไม่พ้นอาบัติ. อธิบายนี้อาศัยอาหารชื่ออถลสาธกะในอรรถกถา ซึ่งแปลว่ายังอรรถให้สำเร็จ. แต่ในอรรถกถานั้น ท่านหาได้อธิบายเช่นนี้ไม่ ท่านอธิบายไว้ ๒ นัย อย่างหนึ่งว่า ได้แก่ภิกษุสั่งภิกษุไว้เสร็จทีเดียวว่า เมื่อใดอาจจะลักของชื่อนั้น จงลักมาเมื่อนั้น หากว่าของนั้นอันผู้รับสั่งจักลักมาได้เป็นแท้แล้ว โดยไม่มีอันตรายในระหว่าง ผู้สั่งเป็นปราชิกใน

ขณะสั่ง ผู้ลักเป็นปาราชิกในขณะลัก. อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุเอา
ของที่อาจจะดื่มน้ำมันได้ ทิ้งลงในหม้อน้ำมันของผู้อื่น พอของนั้น
หลุดจากมือ ก็เป็นปาราชิก. ตามนัยก่อน ผู้สั่งเป็นปาราชิกก่อนทำ
สำเร็จ ผิดจากบาลีที่กำหนดองค์ของสิกขาบทนี้ ทั้งอย่างไรจะรู้ได้ว่า
ของนั้นผู้รับสั่งจกตกได้เป็นแน่แท้ อยากรู้ก็ยังไม่ปรับอาบัติไม่ได้ กว่า
ผู้รับใช้จะทำได้สำเร็จ ดูเหมือนพูดเล่น. แต่น่าจะมีที่มุ่งหมาย ดัง
ข้าพเจ้าจะตั้งปัญหาขึ้นข้อหนึ่ง เช่นภิกษุแดงเขียนจดหมายถึงภิกษุดำ
ผู้อยู่ต่างถิ่น ซึ่งจะพึงเดินทางหลายวัน ส่งธนบัตรปลอมไปให้ ขอ
ให้ช่วยใช้เพื่อได้ทรัพย์มาแบ่งกัน ในระหว่างที่จดหมายและธนบัตร
ปลอมยังไปไม่ถึง ภิกษุแดงมีอันเป็น ตายเสียก็ดี หรือคิดจะหลบจาก
อาบัติปาราชิก สีกเสียก็ดี จดหมายและธนบัตรปลอมนั้นไปถึงภิกษุดำ
และเขอลวงใช้สำเร็จในภายหลัง ดังนี้ จะจัดว่าภิกษุแดงผู้สั่งเดิมต้อง
ปาราชิกด้วยหรือไม่. ตายไปแล้วก็แล้วไป ทางที่จำเป็นจะวินิจฉัย
นั้น ต่างว่า นายแดงผู้นั้นจับปลัดจับผลูเข้ามาอุปสมบทอยู่ในหมู่ภิกษุ
จกคงให้อยู่ต่อไปหรือจกต้องถูกนาคสนะ. ตามความเห็นของพระอรธ-
กถาจารย์ ท่านเห็นควรนาคสนะเสีย แต่จะยกบทไหนขึ้นปรับเป็น
ปัญหาอยู่ ท่านจึงเอามาจดในบทอรรถสาธกาะ แต่อันที่จริงจด
ในบทชื่อบุพพโยคถูกกว่า แต่ท่านแก้เป็นการสั่งไปเสีย. อวหารข้อนี้
ชอบกล จะรับรองก็ไม่เชิง จะปฏิเสธก็ไม่ได้ พระวินัยทรงวินิจฉัย
คุณเถิด. ส่วนเอาของที่ดื่มน้ำมันได้ ทิ้งลงไปในหม้อน้ำมันของผู้อื่น
เห็นชัดทีเดียวว่า อธิบายผิด เพราะควรกำหนดด้วยเอาขึ้น
จากหม้อ นับในอาการให้เคลื่อนที่.

ในอรรถกถาแสดงอาหาร ๒๕ ต่างแต่ชื่อ แก้อรรถเข้าไปเข้ามา
ป่วนเปียน มีบทพอที่จะฟังได้อยู่บ้าง หรือบทพอจะเป็นทางพิจารณา
ได้ชักมาไว้ในหนหลังแล้ว บทเหลือจากนั้น จักไม่กล่าวถึง ผู้ต้องการ
รู้งคุณในบุพพสิกขาวัณณาเกิด.

หากจะมีคำถามสอดเข้ามาว่า อาหาร ๒๕ นั้นของพระอรรถ-
กถาจารย์เอง เหตุไฉนท่านจักอธิบายป่วนเปียน. มีคำแก้ว่า ไม่ใช่
ของท่านเอง เก็บมาจากบาลีบ้าง บางที่จะเก็บชื่อมาจากกฎหมาย
ของบ้านเมืองบ้าง เช่นอาการ ๓๒ อันเป็นอารมณแห่งกายคตาสติ-
กัมมัญฐาน ซึ่งพรรณนาไว้ในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค เก็บเอามาจาก
ตำราแพทย์ในครั้งนั้น แต่ท่านไม่เข้าใจอธิบายของเขา จึงคิดอธิบาย
พอสมควรจนนะ. ข้อที่เห็นว่าคิดได้ง่าย ๆ นั้น ชื่อหมวดว่านานา-
กัณฑปัญจกะ และเอกกัณฑปัญจกะ ซึ่งแจกอาหารบทละ ๕ ๆ
เหมือนกัน ท่านแก้ว่า นานากัณฑะนั้น ได้แก่ของทั้งมีวิญญาณ
ทั้งไม่มีวิญญาณ ส่วนเอกกัณฑะนั้น ได้แก่ของมีวิญญาณ คือสัตว์
ต่างชนิด. เมื่อเป็นเช่นนั้น น่าชวนให้คิดว่า แยกของมีวิญญาณไว้
หมวดหนึ่งแล้ว เหตุไฉนไม่แยกเอาเฉพาะของไม่มีวิญญาณไว้อีก
หมวดหนึ่งเล่า จักตามนัยนี้มีดีกว่าหรือ. เป็นการจริง ครั้นจะเอา
ตามนั้น ชื่อพอจะแก้ได้ แต่บทอาหารแก๊ยาก จึงต้องแก้พอของ
ไปที พอให้สมอรรถแห่งนานากัณฑะ ซึ่งแปลว่าของต่างกัน. ข้าพเจ้า
สันนิษฐานเห็นว่า ๒ ชื่อ นั้น กำหนดด้วยจำนวนแห่งทรัพย์. ทรัพย์
สิ่งเดียวมีราคาเป็นวัตถุแห่งปาราชิก เรียกว่าเอกกัณฑะ แปลว่า

ทรัพย์สิ่งเดียว. ทรัพย์สิ่งหนึ่ง ๆ อันมีราคาไม่ถึงเป็นวัตถุแห่งปราชิก
ภิกษุลักในคราวเดียวกันเอาดีราคารวมกันได้ เรียกนานาภัตตะ แปลว่า
ทรัพย์ต่างกันคือหลายสิ่ง. คำว่าต่างกันหรือต่าง ๆ ใช้หมายของ
ชนิดเดียวกันแต่หลายสิ่งได้ มีอุทาหรณ์คั่นในภาษาไทย. แม้จะเล็ง
ของมีชนิดไม่เหมือนกันโดยเด็ดขาด ก็ยังถูกตามอธิบายนั้น. การที่
จัดนานาภัตตะไว้หมวดหนึ่งนั้น ก็เพื่อจะกันผู้ลักไม่ให้อ้างเลศว่า
ของสิ่งหนึ่ง ๆ มีราคาไม่ถึงเป็นวัตถุแห่งปราชิก ต้องอาบัติตาม
วัตถุสิ่งหนึ่ง ๆ มีจำนวนมากหลายเท่าวัตถุเหล่านั้น. ข้อนี้ก็ดี ข้อที่กล่าว
ไว้ข้างแล้วในหนหลังก็ดี พอเป็นเครื่องอ้างให้เห็นว่า อวหาร ๒๕
ในอรรถกถาพื้นเพื่อนัก.

ทรัพย์เป็นวัตถุแห่งอาบัติปราชิก ที่กำหนดไว้ในสิกขาบทว่า
มีราคาเท่าทรัพย์เป็นวัตถุแห่งมหันตโทษแห่งโจรนั้น ในคัมภีร์วิภังค์
นั่นเอง ตอนนิทานกล่าวว่าบาทหนึ่ง ตอนบทภาษนียกกล่าวว่า ๕ มาสก,
ตามมาตรารูปะที่ใช้อยู่ในแคว้นมคธ ณ ครั้นนั้น ๕ มาสกเป็นบาท
หนึ่ง ๔ บาทเป็นกหาปณะหนึ่ง กหาปณะเป็นหลังมาตรา เช่น
เงินบาทในกรุงสยาม ณ บัดนี้. รูปะที่ใช้อยู่ในต่างแคว้น มีอัตรา
ไม่เหมือนกัน ต้องมีมาตราสำหรับแลกเปลี่ยนอีกส่วนหนึ่ง. มาตรา
รูปะในแคว้นมคธ ณ ครั้นนั้น จะสันนิษฐานเทียบกับมาตรารูปะใน
บัดนี้ ย่อมรู้ได้ยาก จะเทียบบาทในแคว้นมคธ ณ ครั้นนั้น กับบาทของ
เราในครั้งนี้ ด้วยสักว่าชื่อเหมือนกันก็ได้ มีทางที่พอจะกำหนด
เป็นหลักฐานได้สะดวกกว่าอย่างอื่น คือในฎีกาทิ้งหลายท่านแสดงไว้ว่า

กหาปณะนั้น เป็นมาตราทองคำ ราคาเท่าทองคำหนัก ๒๐ มาสก
มาสก ๑ มีราคาเท่าทองคำหนัก ๔ เมล็ดข้าวเปลือก. บาทหนึ่งเป็น
๑ เสี้ยวที่ ๔ ของกหาปณะ จึงมีราคา ๕ มาสก คือเท่าทองคำ
หนัก ๒๐ เมล็ดข้าวเปลือก. เพราะเป็นมาตราทองคำเทียบกับมาตรา
เงิน จึงมีขึ้นมีลงไม่คงที่. เรื่องนี้ท่านพระอมรารักรักจิต (อมร เกิด)
ได้อธิบายไว้โดยพิสดารแล้วในบุพพสิกขาวิณณา ผู้ต้องการรู้ละเอียด
จงดูข้างท้ายแห่งคัมภีร์นั้นเถิด แต่พึงเข้าใจว่า ครั้งเรียงบุพพสิกขา-
วิณณานั้น ราคาทองคำเทียบกับราคาเงินสูงเพียง ๑๖ หนักเท่านั้น.
เพราะเหตุนี้ ควรกำหนดทรัพย์เป็นวัตถุแห่งอาบัติในสิกขาบทนี้
ดังต่อไปนี้ :-

ทรัพย์มีราคาบาทหนึ่ง คือ ๕ มาสก เป็นวัตถุแห่งอาบัติปาราชิก.
ทรัพย์มีราคาหย่อนบาทลงมา แต่สูงกว่า ๑ มาสก เป็นวัตถุแห่ง
อาบัติอุลลัจจัย. ทรัพย์มีราคาตั้งแต่ ๑ มาสกลงมา เป็นวัตถุแห่ง
อาบัติทุกกฏ. ในอรรถกถากล่าวไว้ว่า ของที่เก่าแล้วหรือใช้แล้ว
ราคาย่อมตกลงมา แม้เป็นของใหม่ก็ควรตีราคาซึ่งเป็นไปอยู่ใน
ประเทศและในกาลที่เกิดเหตุขึ้น. ทรัพย์สิ่งเดียวมีราคาหย่อนจากวัตถุ
ปาราชิก รวมกันเข้าตีราคาปรับอาบัติที่สูงกว่าได้ ดังวินิจฉัยแล้วใน
บทว่า นานาภินชะข้างต้น. ภิกษุมิไถยจิต ถือเอาทรัพย์มีราคาบาท
หนึ่ง หรือยิ่งกว่า ต้องอาบัติปาราชิก. มิไถยจิตถือเอาทรัพย์มี
ราคาหย่อนจากนั้น ต้องอาบัติตามวัตถุ.

ภิกษุมิไถยจิต พยายามเพื่อจะถือเอาทรัพย์เป็นวัตถุแห่งปาราชิก

แต่ทำไม่สำเร็จ เช่นจะลักเรือเขา ซึ่งล่ามโซ่ลั่นกุญแจไว้ กำลัง
งัดกุญแจไม่ทันจะออก เห็นคนเดินมาตักใจหนีไป เช่นนี้ ต้องอาบัติ
เบาลงตามประโยชน์ที่ทำเพียงไร. อาบัตินี้เรียกว่า อาบัติ
ในบุพพโยค คืออาการเป็นเบื้องหน้าแห่งอันลัก. พึงกำหนดรู้
อาบัติโดยประโยชน์นั้นดังนี้ :-

ทำอาหารสำเร็จ ต้องปาราชิก ทำไม่สำเร็จ เป็นแต่เพียงทำ
ของเป็นสังหาริมะ อันตั้งลอยอยู่ให้ไหวอยู่ในที่ เช่นยังเรือให้เลื่อน
เข้าเลื่อนออกเล็กน้อยในเวลางัดกุญแจ ต้องถูกลัจจย. ลักต้อนสัตว์
ให้ย่างเท้าหน้า ๆ ต้องถูกลัจจย. รือถอนของเป็นอสังหาริมะให้
หลุดถอน เช่นลักฟันต้นไม้ อีกประโยชน์ ๑ จะสำเร็จ ต้องถูกลัจจย.
ในการต่อสู้ที่ดินและเนื้อเอาของฝาก ทำให้เจ้าของเกิดสงสัยเมื่อขณะ
ทวงว่า จะไม่ได้คืนก็ดี เป็นความแพ้เจ้าของก็ดี ต้องถูกลัจจย.
เพื่อจำง่าย พึงกำหนดว่า อีกประโยชน์ ๑ จะสำเร็จเป็นอาหาร เป็น
ถูกลัจจย. ในประโยชน์ที่รองลงไปจากนั้น เป็นทุกกฏทั้งนั้น. ถ้าทรัพย์
มีราคาไม่ถึงเป็นวัตถุแห่งปาราชิก อาบัติในบุพพโยคเป็นทุกกฏทั้งนั้น
[แต่ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจว่า เว้นไว้แต่มีบัญญัติเป็นพิเศษ เช่น
ตัดต้นไม้ ต้องเป็นปาจิตตีย์]. แต่ในที่นี้ ตัดต้นไม้ ถอนหญ้า
ขุดดิน ในคัมภีร์วิภังค์วางไว้เป็นอาบัติทุกกฏทั้งนั้น โดยฐานเป็น
บุพพโยคของอทินนาทาน. อาบัติในบุพพโยคนั้น เมื่อต้องอาบัติ
ที่หนักกว่าแล้ว นับแต่อาบัติที่หนักนั้นอย่างเดียว. เช่นภิกษุขังกุญแจ
เรือเมื่อคืนนี้ ต้องเพียงอาบัติถูกลัจจย. [โดยเข้าใจอยู่ว่าเรือคงไหว]

พระวินัยชรูปึงปรับเฉพาะอาบัติอุลลัจจัย ไม่พึงปรับอาบัติทุกกฏเพราะ
เดินมา หรือจับเรือเป็นต้น.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่มีอาบัติ
แก่ภิกษุผู้หาโดยจิตมิได้ แต่ถือเอาด้วยประการอื่น ซึ่งท่านแจก
ไว้ว่า ถือเอาด้วยสำคัญว่าของตน ถือเอาด้วยสำคัญว่าของทั้ง เรียกว่า
บังสุกุล ถือเอาด้วยวิสาสะ ถือเอาเป็นของยืม. ถ้าของนั้น
เปรตหรือสัตว์ดิรัจฉานเข้าหวงห้าม เช่นซากเนื้อที่เสือกัดกินค้าง และ
มันหวงไว้เพื่อกินต่อไป ภิกษุถือเอา ท่านว่าไม่ต้องอาบัติ. เพราะคำนี้
พึงสันนิษฐานว่า ในครั้งนั้นตลอดมาจนในครั้งนี้ มนุษย์เราไม่ได้ยอม
ให้สัตว์ดิรัจฉานมีกรรมสิทธิ์ ในอาหารที่มันหาได้และในอื่น ๆ ซ้ำ
กลับถือเอามันเป็นทรัพย์ของตนเสียด้วย. ในพระวินัยก็รับรองตามนั้น
จึงได้ยกสัตว์บางเหล่าขึ้นเป็นวัตถุแห่งอทินนาทาน และไม่ปรับอาบัติ
เพราะถือเอาของสัตว์ดิรัจฉาน.

ในวินิตวัตถุ แสดงอนาบัติไว้นอกจากนี้อีก ๒ ประการ คือ
ภิกษุไม่รู้ เช่นเดินทางจะผ่านที่เก็บภาษี คนอื่นผู้มาด้วยกัน แอบเอา
รตะซ่อนไว้ในย่ามของภิกษุ เธอพาผ่านที่เก็บภาษีไป ไม่ต้องอาบัติ.
อีกประการหนึ่ง เล่าเรื่องสกุลอุปัฏฐากของท่านพระปิลันทวัจจะ ถูก
โจรปล้นพาเอาบุตรไป ๒ คน พระปิลันทวัจจะบันดาลด้วยฤทธิ์
พาเด็ก ๒ คนนั้นกลับคืนมาได้ ตัดสินว่าไม่เป็นปาราชิก เพราะวิสัย
แห่งฤทธิ์ของท่านผู้มีฤทธิ์. ในข้อหลังนี้ ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจ
ว่า เพราะกรรมสิทธิ์ยังมีอยู่แก่เจ้าของเดิม ช่วยตามกลับมาให้แก่

เจ้าของ ไม่มีโทษ. ถ้าความเข้าใจของข้าพเจ้าถูก ขอนี้จะได้นำความเข้าใจผิดและเข้าใจเกินไปในเรื่องโจรลักของเสีย และจะได้เป็นตัวอย่างสำหรับวินิจฉัยด้วย.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด แกล้งพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศีลตราอันจะนำ [ชีวิต] เสีย ให้แก่กายมนุษย์นั้น หรือ พรรณนาคุณแห่งความตาย หรือชักชวนเพื่ออันตาย ด้วยคำว่า ณะนายผู้เป็นชาย มีประโยชน์อะไรแก่ท่านด้วยชีวิตอันชั่วนี้ ท่านตายเสียดีกว่าเป็นอยู่ ดังนี้ เธอมีจิตใจ มีจิตคำรืออย่างนี้ พรรณนาคุณแห่งความตายก็ดี ชักชวนเพื่ออันตายก็ดี โดยหลายนัย แม้ ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสิ่งวาสมิได้.

กายแห่งมนุษย์นั้น ประสงค์เอาตั้งแต่จิตแรกเกิดปรากฏขึ้น ในท้องแห่งมารดาตลอดมาจนถึงกายเป็นที่ตาย ในระหว่างนี้จัดว่า กายมนุษย์. พรากเสียจากชีวิตนั้น ถือตัดความเป็นให้ขาด ทำความสืบทอดให้กำเริบ ด้วยประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่ง มีนัยดังจะกล่าวต่อไป :-

๑. ให้ประหาร ได้แก่ฟันด้วยศัสตรามีดาบเป็นต้น แหวงด้วยหอกเป็นต้น และตีด้วยไม้พลองหรือด้วยไม้สั้นเป็นต้น.

๒. ชักไปประหาร ได้แก่ยิงด้วยศรหรือด้วยปืนเป็นต้น พุ่งด้วยหอก ขว้างด้วยศิลา.

๓. วางไว้ทำร้าย ได้แก่แหวงขวาก ฝังหลาวไว้ในหลุมพราง วางของหนักไว้ให้ตกทับ วางยาตายและอื่น ๆ อีก.

๔. ทำร้ายด้วยวิชา ตัวอย่างในอรรถกถา เช่นภิกษุร้ายมนต์
อาคมต่าง ๆ ใช้ภูตใช้ผีเพื่อทำให้ผู้อื่นเจ็บตาย. ตัวอย่างที่จะพึงเห็น
ในบัดนี้ เช่นฆ่าด้วยกำลังไฟฟ้า ซึ่งประกอบให้มีขึ้นด้วยอำนาจ
ความรู้.

๕. ทำร้ายด้วยฤทธิ์ ตัวอย่างในอรรถกถา เช่นภิกษุมีดาเป็น
อาวุธ ดังกล่าวว่าเป็นคุณสมบัติของพระยม และโอรชถลึงดา
แลดูผู้อื่นด้วยหมายจะให้ตาย. ตัวอย่างในบัดนี้ยังหาไม่ได้ชัด แต่เพราะ
พิษงู ก็เรียกว่าฤทธิ์นาศ ปล่อยสัตว์มีพิษเช่นงูให้กัด หรือปล่อย
สัตว์ร้ายเช่นเสือให้กัด ตลอดจนเอาพิษของสัตว์ชนิดเข้าในเส้นโลหิต
เพื่อให้ตาย จักเข้าได้ในบพณีกรรมมัง ทั้งไม่ซ้ำกับบทก่อน ๆ ด้วย.
แปลจากบทวางไว้ทำร้าย เพราะไม่ใช่ของประกอบขึ้นด้วยอำนาจความรู้
ใช้ฤทธิ์คือกำลังอันมีอยู่โดยธรรมชาติของสัตว์.

ไม่ใช่แต่เพียงจะทำเอง ใช้ผู้อื่นให้ทำประโยชน์เหล่านี้ ก็ชื่อว่า
พราภชีวิตมนุษย์เหมือนกัน. เหตุนั้น อาบัติในสิกขาบทนี้จึงเป็น
สาณัตติกะ ต้องเพราะใช้เขาด้วย. อธิบายในบทนี้ พึงเทียบเคียง
กับนัยอันกล่าวไว้ในอทินนาทานนั้นเถิด.

ใช่แต่เท่านั้น ภิกษุมีอำนาจเอาศัสตราวุธหรือของอย่างอื่นส่งให้
หรือวางไว้แก่มนุษย์ที่ตนปรารถนาจะให้ตาย และบังคับให้เขาฆ่า
ตนเอง เช่นมีในเรื่องจันทิ หรือเห็นสหายมีทุกข์ร้อนเหลือแก่ หรือ
เจ็บหนักเสวยเวทนาเกล้าแข็ง มีใจสงสาร ปรารถนาจะให้พ้นทุกข์

พันรื้อน และช่วยหาศีลตราเป็นต้นมาให้ หรือไม่ทำเช่นนี้ เป็นแต่
พูดพรรณนาคุณแห่งความตาย หรือชักชวนเพื่ออันตาย คนนั้น
หาศีลตราเป็นต้นเอาเอง ดังนี้ก็เหมือนกัน. พรรณนาหรือชักชวนนั้น
ใช้วาจาหรือทำด้วยกาย เช่นเขียนหนังสือ ก็เช่นกัน. อนึ่ง คำว่า
แสวงหาศีลตรานั้น ฟังเข้าใจว่าแสดงไว้เป็นตัวอย่าง แสวงหาสิ่งอื่น
อันเป็นเครื่องผลาญชีวิตก็เหมือนกัน. และฟังเข้าใจว่าเป็นแต่เพียง
แสวงหาศีลตราเป็นต้นก็ดี เป็นแต่เพียงชักชวนก็ดี เขาไม่ทำลายชีวิต
ของเขา เช่นนี้อาบัติไม่ถึงที่สุด คู่เดียวกับทำเอง แต่เขาไม่ตาย.

มนุษย์เป็นวัตถุแห่งปาราชิก สัตว์ที่เรียกว่ามนุษย์ ต่างโดย
เป็นยักษ์เป็นเปรต และสัตว์ดิรัจฉานที่ว่ามีฤทธิ์จำแลงกายเป็นมนุษย์ได้
เป็นวัตถุแห่งอุลลัจจัย สัตว์ดิรัจฉานทั่วไป ตามทางนี้ น่าจะเป็น
วัตถุแห่งทุกกฏ แต่มีลิกขาบทแผนหนึ่ง จึงเป็นวัตถุแห่งปาจิตติย
ลักลั่นอยู่ในลำดับนี้ ถ้าถือเอามติของข้าพเจ้า ก็จะเห็นว่าหาลักลั่นไม่.

ภิกษุพยายามจะฆ่ามนุษย์ ทำสำเร็จต้องปาราชิก ถ้าทำไม่สำเร็จ
เป็นแต่เพียงทำให้เจ็บตัว ต้องอุลลัจจัย ทำไม่ถึงนั้น ต้องทุกกฏ.
ภิกษุพยายามจะฆ่าตัวเอง ต้องทุกกฏ. ภิกษุพยายามจะฆ่าสัตว์อื่น
ต้องอาบัติตามวัตถุ. อาบัติในบุพพโยคเป็นทุกกฏอย่างเดียว.

ลิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุ
ผู้ไม่แกล้ง หาได้มีความประสงค์จะให้ตายไม่ เช่นทำงานอยู่บนที่สูง
ของหนักพลัดจากมือตกถูกคนข้างล่างตาย หรือพยาบาลคนไข้หนัก
และหยอดยามากเกินไป คนไข้กลืนไม่ทันสลักตาย และภิกษุผู้ไม่รู้

เช่นไม่รู้ว่ามีคนลอบเอายาพิษมาปนไว้ในอาหาร และให้อาหารนั้นแก่ผู้อื่น เขากินตาย. คนอื่นตายด้วยเหตุเช่นนี้ แม้เกิดแต่ประโยชน์ของภิกษุ ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไม่รู้เฉพาะ [คือไม่รู้จริง] กล่าววอดอุตตริมานุสสธรรม อันเป็นความเห็นอย่างประเสริฐ อย่างสามารถ น้อมเข้ามาในตัวว่า ข้าพเจ้ารู้อย่างนี้ ข้าพเจ้าเห็นอย่างนี้ ครั้นสมัยอื่นแต่นั้น อันผู้ใดหนึ่งถือเอาตามก็ตาม ไม่ถือเอาตามก็ตาม [คือเชื่อก็ตาม ไม่เชื่อก็ตาม แต่ในบทภาษณีย์คัมภีร์วิภังค์ แก่ความว่า ถูกชกตามก็ตาม ไม่ถูกชกตามก็ตาม] ก็เป็นต้องอาบัติแล้ว มุ่งความหมจดจ [คือพินโทษ] จะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เนะท่าน ข้าพเจ้าไม่รู้ ได้กล่าวว่ารู้ ไม่เห็น ได้กล่าวว่าเห็น ได้พูดพล่อย ๆ เป็นเท็จเปล่า ๆ เว้นไว้แต่สำคัญว่าได้บรรลุ แม้ภิกษุนี้ ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้.

ในคัมภีร์วิภังค์ แจกบทอุตตริมานุสสธรรมไว้เป็นอันมาก จะแสดงทั้งนั้นเกรงจะพินเสีย จะกล่าวแต่ชื่อที่ไม่มีประโยชน์อะไรนัก นอกจากเป็นหัวข้อสำหรับผู้ได้เคยสนใจ ในที่นี้จักกล่าวแต่โดยเค้าเงื่อนเท่านั้น. อุตตริมานุสสธรรม แปลว่า คุณอย่างยอดเยี่ยมของมนุษย์ หรือแปลว่า คุณของมนุษย์ผู้ยอดเยี่ยม ความก็ลงรอยเดียวกัน. คนในครั้งนั้น เขานับถือการทำใจให้เป็นสมาธิลงได้ และการทำใจให้บริสุทธิ์ปราศจากกิเลสว่า เป็นความรู้อย่างสูง เพราะผลพิเศษต่าง ๆ

มีมูลมาจากความรู้ ๒ อย่างนี้โดยมาก.

การทำใจให้เป็นสมาธิพึงรู้อย่างนี้ :- ใจนี้อบรมดีแล้ว ย่อมเห็นอรรถเห็นธรรมแจ้งชัด ทำอะไรย่อมจะสำเร็จ. แต่ใจนี้โดยปกติมีอารมณ์ไม่ดีเข้าขัดขวางไม่ให้แน่แน่วลงได้ซึ่งเรียกว่านิวรรณ์. นิวรรณ์ท่านแจกเป็น ๕ ความกำหนดด้วยอำนาจกิเลสตาม เรียกว่ากามฉันท ๑ ความงุ่นง่านด้วยกำลังโทสะ อย่างสูง ถึงให้จงล้างจงผลาญผู้อื่น เรียกชื่อตามอาการถึงที่สุดว่าพยาบาท ๑ ความท้อแท้หรือคร้านและความง่วงงุน รวมเรียกว่าถีนมิทธะ เพราะเป็นเหตุหุดหู่แห่งจิตเหมือนกัน นี้จัดเป็นนิวรรณ์อีก ๑ ความฟุ้งซ่าน หรือคิดพล่าน และความจิตจางเร็ว รวมเรียกว่า อุทธัจจกุกกุจจะ เพราะเป็นเหตุกำเริบไม่อยู่ที่แห่งจิตเหมือนกัน นี้จัดเป็นนิวรรณ์อีก ๑ ความลึ้งเลไม่แน่แน่วได้ เรียกวิจิกิจฉา ๑ การทำจิตให้ปลอดจากนิวรรณ์เหล่านี้ รักษาให้แน่แน่ว ชื่อว่าสมาธิ. สมาธินั้น ที่เป็นอย่างต่ำไม่แน่แน่วจริง ๆ ทำได้เป็นอย่างดีก็เป็นแต่เฉียด ๆ ใกล้ ๆ เรียกอุปจารสมาธิ. ที่เป็นอย่างสูง เป็นสมาธิอย่างแน่นแฟ้น แน่นแน่วลงไปจริง ๆ เรียกอัปปนาสมาธิ. สมาธิอย่างต่ำ มีได้แก่สามัญชนท่านไม่จัดว่าเป็นอุตตริมนุสสธรรม สมาธิอย่างสูง เฉพาะมีแก่บางคนที่เป็นผู้วิเศษ ท่านจึงถือว่าเป็นอุตตริมนุสสธรรม เรียกว่าฌานโดยมากกว่าอย่างอื่น. ฌานนั้นในคัมภีร์วิภังค์แจกเป็น ๔ ตามที่นิยมมากในพระพุทธศาสนา เรียกว่ารูปฌาน เพราะมีรูปธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์. ฌาน ๔ นั้น เรียกชื่อตามลำดับปุณ-

ตั้งขยาว่า ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ หรือใช้ศัพท์เช่นนั้นในภาษามคธว่า
ปฐมะ ทุตติยะ ตติยะ จตุตถะ ท่านกำหนดด้วยองค์สมบัตินี้ :-

๑. ปฐมฌานมีองค์ ๕ คือ ยังมีตริกซึ่งเรียกว่าวิตก และยังมี
ตรองซึ่งเรียกว่าวิจารณ์ เหมือนอารมณ์แห่งจิตคนสามัญ แต่ไม่ประกอบ
ด้วยกิเลสกรรมและอกุศลธรรม ซ้ำมีปีติคือความอิ่มใจ และสุข คือ
ความสบายใจเกิดแต่วิเวก คือความเจียม กับประกอบด้วยจิตมีอารมณ์
เป็นหนึ่งลงไป ซึ่งเรียกว่าเอกัคคตา.

๒. ทุตติฌาน มีองค์ ๓ ละวิตกวิจารณ์เสียได้ คงอยู่แต่ปีติและ
สุขอันเกิดแต่สมาธิ กับเอกัคคตา.

๓. ตติยฌาน มีองค์ ๒ ละปีติเสียได้ คงอยู่แต่สุขกับเอกัคคตา.

๔. จตุตถฌาน มีองค์ ๒ เหมือนกัน ละสุขเสียได้ กลายเป็น
อุเบกขา คือเฉย ๆ กับเอกัคคตา.

ฌาน ๔ นี้ จัดเป็นอุตตริมนุสสรธรรมประเภทหนึ่ง.

อีกฝ่ายหนึ่ง จิตอันบริสุทธิ์จากกิเลส คืออารมณ์เครื่อง
เศร้าหมองใจ ย่อมเป็นมูลสำคัญแห่งความประพฤติบริสุทธิ์ ความสุข
ใจ ความเมตตากรุณาอันเป็นเหตุชวนขวยเพื่อประโยชน์ผู้อื่นทั่วไป.
ท่านผู้มีใจบริสุทธิ์จึงเป็นที่นิยมนับถือของคนอื่น จะชักอุทาหรณ์
พอเห็นง่าย ๆ คนใจดีใจเย็นย่อมเป็นที่รักนับถือของคนทั้งหลายมิใช่
หรือ ยังมีใจเพื่อแผ่ด้วย ความก้าวความนับถือก็ยิ่งมากขึ้น. ความ
บริสุทธิ์แห่งจิตนั้น ทำได้เป็นพัก ๆ ก็มี เช่นดับความโกรธได้แล้ว

ภายหลังความโกรธเกิดขึ้นอีก เพราะเหตุอันมากระทบกระทั่ง ทำได้
ยั่งยืนก็มี คือละกิเลสอย่างใดขาดแล้ว กิเลสอย่างนั้นก็ขาดไปทีเดียว
ไม่เกิดขึ้นอีก ความบริสุทธิ์ยั่งยืนนี้ ท่านกล่าวยกย่องเป็นอย่างสูงว่า
โลกุตตรธรรม แปลว่า คุณล่วงโลกขึ้นไป คือ พันวิสัยของสัตว์โลก.
โลกุตตรธรรม แจกเป็นมรรคและผล มีประเภทอย่างละ ๔ กับ
พระนิพพาน ๑ รวมเป็น ๙ อย่าง. ผู้ปรารถนาจะเข้าใจ ฟังรู้จัก
สังโยชน์ ๑๐ ประการก่อน กิเลสอันผูกใจสัตว์อยู่ ชื่อว่าสังโยชน์
จำแนกออกเป็น ๑๐ ประการ คือ:-

๑. ตักกายทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตัวถือตน.

๒. วิจิกิจฉา ความลังเล เป็นเหตุไม่แน่ใจในปฏิปทาเครื่อง
ดำเนินของตน.

๓. สิลัพพตปราคาส ความเชื่อถือศักดิ์สิทธิ์ด้วยเข้าใจว่า จะมี
ได้ด้วยศีลหรือพรตอย่างนั้นอย่างนี้ ล่วงธรรมดาวิสัย.

๔. กามราคะ คือ ความกำหนดด้วยอำนาจกิเลสกาม เรียก
แต่เพียงว่าราคะก็มี.

๕. ปฏิกะ คือ ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ได้แก่ความหงุด
หงิดด้วยอำนาจโทสะ เรียกโทสะตรงทีเดียวก็มี.

๕ นี้เป็นสังโยชน์เบื้อต่ำ คืออย่างหยาบ เรียกโอรัมภาคิยะ.

๖. รูปราคะ ความติดใจอยู่ในรูปธรรม เช่นชอบใจในบุคคล
บางคน หรือในพืชศุบางสิ่ง แม้ในวัตถุอันเป็นอารมณ์แห่งรูปฌาน.

๗. อรูปราคะ ความติดใจในอรูปธรรม เช่นพอใจในสุขเวทนา.

๘. มานะ ความสำคัญตัวเอง เป็นนั่นเป็นนี่.

๙. อุทธัจจะ คือ ความคิดฟุ้งซ่าน เช่นนึกอะไรก็เพลนกันไป
กว่าเหตุ.

๑๐. อวิชา คือ ความหลงอันเป็นเหตุไม่รู้จริง.

อีก ๕ นี้เป็นสังโยชน์เบื้องสูงคืออย่างละเอียดเรียกอุทธัมภากิยะ
ญาณคือความรู้เป็นเหตุละสังโยชน์เหล่านี้ได้ขาด เรียกว่ามรรค.
มรรคนั้นจำแนกเป็น ๔ ด้วยอำนาจกำจัดสังโยชน์ แต่เพียงเอกเทศบ้าง
สิ้นเชิงบ้าง พึงรู้ดังนี้ :-

๑. โสคาปัตติมรรค เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ คือ ตักกายทิฎฐิ
วิจิกิจฉา สัตถัพพตปรามาส.

๒. สกทาคามิมรรค เป็นเหตุละสังโยชน์ ๓ ข้างต้นนั้นกับทำ
ราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาลง.

๓. อนาคามิมรรค เป็นเหตุละโอรัมภากิยะสังโยชน์ได้ทั้ง ๕.

๔. อรหัตตมรรค เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐.

ตามนัยที่กล่าวมานี้ สกทาคามิมรรคไม่ชัดเหมือนมรรคอื่น แฝง
อยู่ในระหว่างโสคาปัตติมรรคกับอนาคามิมรรค. และคำว่า ทำราคะ
โทสะให้เบาลงนั้น ก็ไม่ชัดว่าเพียงไร. สันนิษฐานได้แต่เพียงว่า ราคะ
โทสะที่แรงกล้า เป็นเหตุไปอบาย เช่นกามสุมิจณาจารและพยาบาท
สงบมาแต่ครั้งโสคาปัตติมรรคแล้ว แปลว่า ท่านผู้เป็นโศดาบัน
ไม่ทำกามสุมิจณาจาร และไม่จองเวรแก่ผู้อื่น แต่ยังมีภรรยาสามีตาม
ประเพณีโลก และยังโกรธผู้อื่น. ฝ่ายอนาคามิมรรคกำจัดราคะ โทสะ

นั่นสิ้นเชิง แปลว่า ท่านผู้เป็นพระอนาคามี เป็นโสดไม่มีคู่ ไม่ผูก
สมักรักใคร่ในทางกาม ไม่โกรธซึ่งใคร. รากะ โทสะ อันสกทาคามี-
มรรคทำให้เบาลงนั้น แปลว่า ยังมี แต่ไม่ใช่อย่างแรงร้าย จะอธิบาย
ว่ามีห่าง ๆ หรือมีอย่างสุขุม ก็ไม่ปรากฏว่าเพียงไรอีก และโมหะนั้น
จะขาดเด็ดเพราะอรหัตตมรรค สกทาคามีมรรคทำให้เบาลงได้เพียงไร
ไม่ชัดเหมือนกัน จึงยังเป็นมรรคที่มัว.

ธรรมารมณอันเกิดสืบเนื่องมาแต่มรรค เสวยกำไรที่มรรคได้ทำ
ไว้นั้น เรียกว่าผล. ผลนั้นมีชื่อเป็น ๔ ตามมรรค. จะนำข้ออุปมา
มาเปรียบมรรคกับผลพอเล็งเห็น. สังกโยชน์เหมือนโรคในกาย มรรค
เหมือนการรักษาโรคให้หาย ผลเหมือนความสุขสบายอันเกิดแต่ความ
สิ้นโรค. อีกอุปมาหนึ่ง สังกโยชน์เหมือนโจรในป่า มรรคเหมือนกิริยา
ปราบโจร ผลเหมือนความสงบราบคาบเกิดมีเพราะหมดโจร.

ความดับขันธ คือ รูปกับจิตเจตสิกนี้ อันเหลืออยู่ภายหลัง แต่
ดับกิเลสได้สิ้นเชิงด้วยอรหัตตมรรค ไม่มีอะไรเป็นเชื้อเหลืออยู่ เรียกว่า
นิพพาน. อธิบายพอเล็งเห็น พระอริยเจ้าผู้ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว
เรียกว่าพระอรหันต์. พระอรหันต์นั้น คังจิตแล้ว ท่านกล่าวว่า ไม่
ต้องไปเกิดในภพอีกเหมือนสามัญสัตว์ เรียกว่านิพพาน.

ฉานและโลกุตตธรรม ๒ ประเภทนี้ เป็นหลังอยู่ในอูตตริ-
มนุสสธรรม ที่ท่านแจกในคัมภีร์วิภังค์ ชื่ออื่นย่อมนั้นเป็นไวพจน์ของ
ธรรม ๒ ประเภทนี้แทบทั้งนั้น ที่ต่างออกไป เช่นโพธิปักขิยธรรม

อันแจกในบทมรรคภาวนา ก็หมายเอาธรรมอันสัมปยุตด้วยมรรค.

คำว่า กล่าวอวดน้อมเข้ามาในตนนั้น อวดจึ่ง ๆ ว่า ข้าพเจ้าได้
ข้าพเจ้าถึงธรรมอย่างนั้นอย่างนี้ มาแต่ครั้งนั้นครั้งนี่ก็ตาม เมื่อผู้ที่
ภิกษุจงใจจะอวดเข้าใจความแห่งคำพูดว่า ผู้พูด ๆ ด้วยประสงค์อย่างไร
เป็นอาบัติปาราชิก. พูดอวดไม่เจาะจง หรือจะฟังกล่าวว่าเจาะจง
คนมาก คนเหล่านั้น แม้ผู้หนึ่งเข้าใจ เป็นปาราชิกเหมือนกัน. เขา
เชื่อหรือไม่เชื่อ ไม่เป็นประมาณ. เขาไม่เข้าใจความแห่งคำที่พูด เช่น
เป็นคนต่างภาษากัน พูดฟังกันไม่เข้าใจ เช่นนี้ เป็นอาบัติอุลลัจจัย.

ภิกษุพูดอวดอุตตริมนุสสธรรมโดยอ้อมค้อม คือ อ้างลักษณะ
แห่งรูปพรรณก็ดี อ้างบริวาร คือ บาทบริวารก็ดี อ้างที่อยู่ที่อยู่อาศัยก็ดี
อ้างอื่น ๆ อีกก็ดี กล่าววาทภิกษุมีรูปร่างผิพรรณเช่นนั้น ใช้บาทบริวาร
เช่นนั้น อยู่ในตำบลชื่อนั้น สุดแต่จะนำความเข้าใจของเขามาในตน
ได้เพียงไร เมื่อเขาเข้าใจ เป็นอาบัติอุลลัจจัย เมื่อเขาไม่เข้าใจ เป็น
อาบัติทุกกฏ.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนี้ ไม่เป็นอาบัติ
แก่ภิกษุผู้พูดด้วยสำคัญว่าได้บรรลุ และภิกษุผู้ไม่มีประสงค์ในอันจะ
อวดอ้าง เช่นอ่านสิกขาบทกล่าวอวดอ้างนั้นว่าอย่างไร เป็นตัวอย่าง.

ปาราชิกสิกขาบท ๔ นี้ ภิกษุล่วงแต่ข้อใดข้อหนึ่งแล้วยอมไม่ได้
เพื่อจะอยู่กับภิกษุทั้งหลายอีก เหมือนในกาลที่ยังไม่ล่วง เป็นปาราชิก
หาสังวาสมิได้. แม้จะอุปสมบทอีก ก็ไม่เป็นภิกษุโดยชอบด้วยพระ-

นักธรรมตรี - วินัยมุข เล่ม ๑ - หน้าที่ 54

วินัยตลอดชาติ. อาบัติในสิกขาบท ๔ นี้ จึงเป็นอเทกัจฉา แก้ไม่ได้
เป็นอนวเสส หาส่วนเหลือมิได้ เป็นมูลเหตุ คือตัดรากเง่า ภิกษุจะ
ล่วงมิได้เลย.

กัณฑ์ที่ ๕

สังฆาทิเสส

ศัพท์นี้ เป็นชื่อของอาบัติ แปลว่า ความละเมิดมีสงฆ์ในกรรมเบื้องต้น และกรรมอันเหลือ. อธิบายว่า สงฆ์เป็นผู้รับโทษให้อยู่กรรม สงฆ์เองเป็นผู้ระงับอาบัติ. เป็นชื่อของสิกขาบท แปลว่า ปรับอาบัติสังฆาทิเสส. ในที่นี้ เป็นชื่อของสิกขาบท มี ๑๓ สิกขาบท.

สิกขาบทที่ ๑ ว่า ปล่อยสุกคะเป็นด้วยความจงใจ เว้นไว้แต่ฝัน เป็นสังฆาทิเสส.

คำว่า ปล่อยสุกคะนั้น บ่งความว่า สุกคะหาได้เคลื่อนไหวไม่ เคลื่อนด้วยประโยชน์ของภิกษุ. คำว่า เป็นไปด้วยความจงใจนั้น บ่งความว่า ประโยคนั้นเกิดแต่ความปรารถนาจะให้เคลื่อนไหว. คำว่า เว้นไว้แต่ฝันนั้น บ่งความว่า ไม่มีจงใจและไม่มีประโยชน์ ทั้ง ๒ นั้น แม้หากจะมีก็เป็นอัปโพหาริก คือกล่าวไม่ได้ว่ามี.

โดยนัยนี้ ในคัมภีร์วิภังค์ ท่านจึงจัดองค์แห่งอาบัตินี้ไว้แบบนี้ ภิกษุคิดและพยายามด้วย สุกคะเคลื่อนจากฐานด้วย เป็นองค์แห่งอาบัติสังฆาทิเสส. ภิกษุคิดและพยายาม แต่สุกคะหาเคลื่อนไหวไม่ เป็นองค์แห่งอาบัติอุลลัจจัย. เป็นแต่เพียงคิด น่าจะเป็นองค์แห่งอาบัติทุกกฏ. แต่อาบัติไม่เกิดเพราะลำพังจิตดังกล่าวแล้ว จึงไม่เป็นองค์แห่งอาบัติ. เพราะเหตุนี้ อาบัติทุกกฏในสิกขาบทนี้จึงไม่มี. ในสิกขาบทกล่าวไว้แต่เพียงว่า เป็นไปด้วยความจงใจ ไม่ได้แสดงความปรารถนาเป็นเหตุ

ทำอย่างนั้น เพราะเหตุนั้น ภิกษุปรารณาผัสสะก็ตาม ปรารณา
ความไม่มีโรคก็ตาม ปรารณาอย่างอื่นก็ตาม จงใจพยายาม คือ
ทำประโยชน์ที่องค์กำเนิดของตนในรูปภายใน คือ ในอวัยวะตนเอง
หรือในรูปภายนอก คือ ในอวัยวะผู้อื่น ยกที่เป็นวัตถุปราณีต
หรือในพัสดุหาวิญญูณมิได้ โดยที่สุกแ่อนเอนในอากาศ สุกกะเคลื่อน
จากฐาน ต้องอาบัติสังฆาทิเสส. ทำอย่างนั้นแต่สุกกะไม่เคลื่อน ต้อง
อาบัติอุตุลัจฉัย.

สิกขาบทนี้ปรารภทำเพื่อตนเอง เพราะเหตุนี้ อาบัติในสิกขาบท
นี้ จึงเป็นอนาถตติกะ แต่สังคณอื่นพยายามให้แก่ตน ไม่พ้นจาก
อาบัติ. และเป็นสจิตตกะ เพราะเหตุนี้ ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้หา
ประสงค์ในอันให้เคลื่อนมิได้ เช่นเคลื่อนในเวลานอนหลับ.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กำหนดแล้ว มีจิตแปรปรวน
แล้ว ถึงความเคล้าคลึงด้วยกายกับมาตุคาม จับมือก็ตาม จับช่องผม
ก็ตาม ลูบคลำอวัยวะอันใดอันหนึ่งก็ตาม เป็นสังฆาทิเสส.

คำว่า กำหนดนั้น พระอรรถกถาจารย์แสดงว่า กำหนดในอัน
เคล้าคลึง อธิบายตามมติของท่านว่า เพราะถ้ากำหนดในเมถุน จับต้อง
กายหญิง ก็จะเป็นบุพพโยคแห่งการเสพเมถุน อันเป็นวัตถุแห่ง
ทุกกฏ. ตามมติของข้าพเจ้า กำหนดในทางใดทางหนึ่งก็เหมือนกัน
สมด้วยการตัดสินอาบัติในวินิตวัตถุ แห่งปฐมปราณีตสิกขาบท ใน
เรื่องภิกษุพยายามที่อวัยวะหญิงอันมิใช่ทวาร ตัดสินว่าเป็นสังฆาทิเสส
หาปรับเป็นทุกกฏ โดยฐานเป็นบุพพโยคแห่งการเสพเมถุนไม่ ใน

คัมภีร์วิภังค์ก็แก้บทนี้เป็นคำกลาง แปลว่า เป็นไปในทางใดทางหนึ่ง ก็เหมือนกัน. มาตะคามบทนี้ ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ได้แก้หญิงมนุษย์ โดยที่สุดเกิดในวันนั้น. ท่านแก้แบบนี้ชอบ เพราะความกำหนด ของชาย ย่อมเป็นไปแม้ในหญิงเด็ก.

หญิงเป็นวัตถุแห่งสังฆาทิเสส บัณเฑาะก์คือกะเทย เป็นวัตถุ แห่งอุลลัจจัย. บุรุษและสัตว์ดิรัจฉานผู้เมีย เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. ใน เพราะวัตถุแห่งสังฆาทิเสส สำคัญถูกและจับต้อง กายต่อกายถูกกัน เข้า เป็นสังฆาทิเสส แม้หญิงถูกต้องก่อน แต่ภิกษุยินดีรับผัสสะ ก็เป็นสังฆาทิเสสเหมือนกัน. สำคัญเป็นอย่างอื่นไปเสีย จับต้องเป็น อุลลัจจัย เอากายเช่นมือของตนถูกของเนื่องด้วยกายของเขา เช่น ผ้าห่ม หรือเอาของเนื่องด้วยกายของตน เป็นต้นว่าชายจิวรถูกกาย ของเขา เพื่อจ่างาย ข้างหนึ่งเป็นกาย อีกข้างหนึ่งเป็นของเนื่อง ด้วยกาย เป็นอุลลัจจัยเหมือนกัน. เอาของเนื่องด้วยกายของตน ถูกของเนื่องด้วยกายของเขาก็ดี เอาของมีดอกไม้เป็นต้นปาถูกกาย หรือของเนื่องด้วยกายของเขาก็ดี เป็นทุกกฏ สำคัญเป็นอื่นและ จับต้อง แต่ไม่ถึงกายต่อกาย เป็นทุกกฏทุกประโยค. ในเพราะวัตถุ แห่งอุลลัจจัย ทำไม่เต็มที ต้องทุกกฏอย่างเดียว. ไม่ต้องกล่าว ประารภถึงวัตถุแห่งทุกกฏ. จับต้องหลายวัตถุ เป็นอาบัติหลายตัว มีชนิดและจำนวนตามวัตถุ จับต้องหลายประโยค เป็นอาบัติหลายตัว มีจำนวนตามประโยค.

อันภิกษุผู้ทำการเคล้าคลึงด้วยอำนาจความกำหนด จะพึงมุ่ง เฉพาะวัตถุเป็นต้นว่าหญิง ท่านจึงจัดอาบัติในสิกขาบทนี้เป็นสจิตตะกะ

เพราะเหตุนี้ ไม่ใช่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่แก่งจะถูกต้อง เช่น หลีก
ผู้หนึ่ง ไปโดยอีกผู้หนึ่ง ผู้ถูกต้องด้วยเปลोटัว เช่นหญิงมาถูก
ต้อง ภิกษุตกใจผลักออกไปในที่ ผู้ถูกต้องและไม่รู้ตัว เช่น
กระทบกันในเวลาเบียดคนมาก ผู้อันหญิงถูกต้องก่อน แต่ไม่ได้ยินดี
รับผัสสะ. อาการเหล่านี้เป็นองค์แห่งอนาบัติ เพราะไม่มีแห่งจิตกำหนด.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กำหนดแล้ว มีจิตแปรปรวน
แล้ว พุศเคาะมาตุคามด้วยวาจาชั่วหยาบ เหมือนชายหนุ่มพุศเคาะ
หญิงสาวด้วยวาจาพาดพิงเมถุน เป็นสังฆาติเสส.

คำว่า มาตุคาม ในสิกขาบทนี้ ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ได้แก่หญิง
มนุษย์ เฉพาะผู้เดียวสา พอดีจะเข้าใจคำหยาบหรือไม่. คำนี้ชอบ
เพราะว่าอันผู้จะพูดวาจาเช่นนั้น ก็มุ่งความเข้าใจของหญิง ถ้าหญิง
เป็นเด็กไม่รู้เดียวสา ความปรารถนาของผู้พูดก็ไม่สำเร็จ. วาจาชั่ว
หยาบนั้น ได้แก่อัยคำพาดพิงทวารบาททวารหนักและเมถุน. ข้อนี้
พึงรู้ด้วยอาการเคยเสพเมถุนกับสามีของเขา บอกหรือสอนเพื่อให้
เมถุนแก่สามีของเขา ด้วยอาการอย่างนั้นอย่างนี้.

หญิง [อันต้องด้วยลักษณะมาตุคาม ในสิกขาบทนี้] เป็นวัตถุ
แห่งสังฆาติเสส. บัณเฑาะก์เป็นวัตถุแห่งอุลลัจจัย. บุรุษเป็นวัตถุ
แห่งทุกกฏ.

ในหญิง ทวารเบา ทวารหนัก และเมถุน เป็นเขตแห่งสังฆาทิเสส. อวัยวะอื่นเหนือหัวเข้าขึ้นไป ใต้รากขวัญ คือไหปลาร้า หรือหลุมคอ ลงมา ในศอกเข้าไป เป็นเขตแห่งอุลลัจจัย. อวัยวะพ้นจากนั้น เป็นเขตแห่งทุกกฏ. ในบั้นเพาะกั ทวารและเมถุน เป็นวัตถุแห่งอุลลัจจัย. อวัยวะทั้งปวง เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. ในบุรุษ ทุกสิ่งเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ.

พดกระคนมาก เป็นอาบัติหลายตัว มีชนิดและจำนวนตามวัตถุ. พดกะคนผู้เดียว แต่หลายคำ น่าจะเป็นอาบัติในคำ ๆ แต่ท่านหาได้กล่าวไว้ในที่นี้ไม่.

สิกขาบทนี้ เป็นสัจจิตกะ เพราะเหตุนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้มุ่งอรรถมุ่งธรรมหรือมุ่งคำสอน และพูดวาจาเช่นนั้น.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กำหนดแล้ว มีจิตแปรปรวนแล้ว กล่าวคุณแห่งความบำเรอตนด้วยกามในสำนักมาตุคาม ด้วยถ้อยคำพาดพิงเมถุนว่า น้องหญิง หญิงใดบำเรอผู้ประพฤติพรหมจรรย์ มีศีลมีกัลยาณธรรมเช่นเรา ด้วยธรรมนั้น นั้นเป็นยอดแห่งความบำเรอทั้งหลาย เป็นสังฆาทิเสส

อธิบายทั้งปวง ฟังรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๓ ต่างแต่ความมุ่งของผู้พูด ในสิกขาบทนั้น กล่าวถึงพูดเคาะ ในสิกขาบทนี้ กล่าวถึงพดชวน.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ถึงความเป็นผู้เที่ยวสื่อ [บอก] ความประสงค์ของชายแก่หญิงก็ดี [บอก] ความประสงค์ของหญิง

แก่ชายก็ดี ในความเป็นเมียก็ตาม ในความเป็นชู้ก็ตาม โดยที่สุด
[บอก] แม้แก่หญิงแพศยา อันจะพึงอยู่ร่วมชั่วขณะ เป็นสังฆาภิเสศ.

บาลีแห่งสิกขาบทนี้ ตกบทว่า "บอก" หรืออะไรอยู่บทหนึ่ง
ซึ่งแก้ไว้ในคัมภีร์วิภังค์ว่า "บอก." คำว่า ในความเป็นเมียนั้น หมาย
ความว่า ในการอยู่ร่วมกัน อันชอบด้วยกฎหมาย. คำว่า ในความ
เป็นชู้ นั้น หมายความว่า ในการอยู่ร่วมกัน อันผิดต่อกฎหมาย.
เหตุนี้ ในคัมภีร์วิภังค์ ท่านจึงแสดงหญิง ๒ ประเภทนั้นไว้ หญิง
อยู่ในปกครองของมารดาบิดาเป็นต้น ซึ่งชายจะพึงขอหรือถือเอาเป็น
ภรรยาได้ โดยชอบด้วยกฎหมาย คือเป็นภรรยาที่แต่งงาน หรือ
เป็นภรรยาที่ตกลงกันเอง หรือเป็นภรรยาสินไถ่เป็นต้น ประเภท ๑,
หญิงต้องห้าม เช่น หญิงอยู่ในปกครองของวงศ์ มีเจ้าหญิงในราช-
สกุลเป็นตัวอย่าง หญิงมีธรรมเนียมรักษา มีภิกษุณีเป็นตัวอย่าง
หญิงมีสามี หญิงอันกฎหมายห้าม เช่นเรียกในกฎหมายเก่าว่า แม่
หม้ายงานท่าน ประเภท ๑. โดยนัยนี้ ภิกษุรับเป็นเฒ่าแก่ไปสู่ขอ
หญิงให้แก่ชาย หรือรับเดินสื่อชักนำให้เขาได้กัน หรือทำเช่นนั้น
ในทางมิโทษ คงเป็นอันล่วงสิกขาบทนี้คู่จเดียวกัน.

ในคัมภีร์วิภังค์นั้น กำหนดองค์แห่งการชักสื่อไว้เป็น ๓ คือ
รับคำของผู้วาน ๑ บอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ๑ กลับมาบอกผู้วาน ๑.
แต่ผลแห่งการชักสื่อบางอย่าง ย่อมสำเร็จเพียงด้วยองค์ ๒ ก็มี. เช่น
ชายวานภิกษุให้บอกนัดหญิงแพศยาให้ไปหา ณ ตำบลนั้น ๆ เมื่อนั้น ๆ
ถ้าหญิงนั้นรับคำ แม้ภิกษุไม่กลับมาบอกชายผู้วาน ความปรารถนา

ของเขาก็คงสำเร็จ. พิจารณาโวหารในสิกขาบท ถ้าไม่มีคำปริกัปกว่า "ก็ดี" ก็พอจะบ่งว่ามีองค์ ๓ ได้ คือคำว่า บอกความประสงค์ของชายแก่หญิงนั้น บ่งว่ารับคำฝ่ายชายมาแล้วและบอกแก่ฝ่ายหญิงและคำว่า บอกความประสงค์ของหญิงแก่ชายนั้น บ่งว่าฝ่ายหญิงเขาว่าอย่างไร กลับมาบอกแก่ฝ่ายชาย ดังนี้ ได้องค์ ๓. แต่ในสิกขาบทนี้มีคำปริกัปกว่า "ก็ดี" ชัดอยู่ บ่งความแต่เพียงรับคำของฝ่ายหนึ่ง และบอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ได้แต่เพียงองค์ ๒. ข้าพเจ้าสันนิษฐานเห็นว่า ท่านกำหนดองค์ ๓ นั้น ตามทางที่เป็นไปอยู่ เช่นแต่แก่ที่ฝ่ายชายแต่งไปพูดขอแก่ฝ่ายหญิง ได้รับคำตอบอย่างไร กลับมาบอกฝ่ายชายอีก. เมื่อตั้งกำหนดเป็นองค์ ๓ แล้ว จึงแจกองค์ ๒ ว่าเป็นประโยคแห่งอุลลัจจัย องค์ ๑ เป็นประโยคแห่งทุกกฏ ด้วยไม่พึงอรรถที่ควรจะเป็นได้หรือไม่. ท่านกำหนดองค์เกินต้องการมีอยู่ในที่อื่นบ้าง คือในจตุตถปาราชิกสิกขาบท ท่านกำหนดองค์มูสาวาทไว้เป็น ๓ คือ ก่อนแต่พูด ก็รู้ว่าเราจักพูดเท็จ เป็นองค์ ๑ ขณะพูด ก็รู้ว่าเราพูดเท็จ เป็นองค์ ๑ ครั้นพูดแล้ว ก็รู้ว่าเราพูดเท็จแล้ว เป็นองค์ ๑. แต่พูดมูสาวอดุตตริมนุสสธรรม ย่อมสำเร็จเพียงด้วย ๒ องค์ข้างต้นเท่านั้น. ความข้อนี้ กล่าวไว้ในอรรถกถาแล้ว. ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจว่า การชดสือซึ่งกล่าวถึงในสิกขาบทนี้ ย่อมสำเร็จด้วยโยงขาวสาสน์ของคน ๒ ฝ่ายให้ถึงกันเข้า. เช่นนี้ย่อมสมเหตุสมผล. ส่วนอาบัติในบุพพโยคนั้น ถ้าเขาวาน รับคำ เป็นอุลลัจจัย บอกแก่อีกฝ่ายหนึ่ง เป็นสังฆาทิเสส ถ้าจัดการเอง บอก

แก่ฝ่ายแรกเป็นอุลลัจจัย บอแก่ฝ่ายที่ ๒ เป็นสังฆาทิเสส. ประโยคแรกเป็นอุลลัจจัยทีเดียว ในสิกขาบทอื่นก็มี เพราะไม่มีประโยคที่รองลงไป.

ผู้วานั้น เป็นเจ้าตัวชายหรือหญิงเองก็ตาม เป็นมารดาบิดา หรือผู้ใหญ่อื่นของเขาก็ตาม ภิกษุรับแล้ว บอแก่อีกฝ่ายหนึ่ง เป็นเจ้าตัวก็ตาม เป็นผู้ใหญ่ของเขาก็ตาม คงต้องสังฆาทิเสส. ไม่ทำเอง ตั้งให้ผู้อื่นทำแทนอีกต่อหนึ่ง ก็เหมือนกัน.

เขาวานภิกษุหลายรูป เชอทั้งหลายรับเขาแล้ว บอแม่แต่รูปเดียว ต้องสังฆาทิเสสด้วยยันทั้งนั้น. ภิกษุแม่ไม่รู้ ชักโยงสามิ ภรรยาผู้หย่ากันแล้วให้กลับเป็นสามิภรรยาคนใหม่ ท่านว่าไม่พ้นอาบัติ. เหตุนั้น อาบัติในสิกขาบทนี้ จึงจัดว่าเป็นอจิตตกะ. สามิภรรยา โภจรกันแล้ว ต่างคนต่างอยู่ แต่หาได้้อย่างกันไม่ ภิกษุชักโยงให้ลิกัน ไม่ต้องอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุจะให้ทำกุฎิ อันหาเจ้าของมิได้ เฉพาะตนเอง ด้วยอาการของเอาเอง พึงทำให้ได้ประมาณ. นี้ ประมาณในอันทำกุฎินั้น โดยยาว ๑๒ คืบ โดยกว้าง ๙ คืบ ด้วย คีบสุคต วัต ในรวมใน. พึงนำภิกษุทั้งหลายไป เพื่อแสดงที่. ภิกษุเหล่านั้นพึงแสดงที่อันไม่มีผู้จองไว้ อันมีชานรอบง หากภิกษุ ให้ทำกุฎิด้วยการขอเอาเอง ในที่อันมีผู้จองไว้ อันหาชานรอบมิได้ หรือไม่นำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่ หรือทำให้ล่วงประมาณ เป็นสังฆาทิเสส.

อรรถแห่งสิกขาบทนี้แฝงอยู่ ทำให้เข้าใจยาก ต้องการอธิบาย
มากสักหน่อย. สมควรจะใคร่ครวญถึงที่ทางก่อน เพราะสงฆ์อาจ
แสดงให้ได้ น่าจะเห็นว่าเป็นที่ในอาราม หรือในอุปัจารแห่งอาราม.
แต่อารามในครั้งนั้น ไม่เหมือนในบัดนี้ สงฆ์ไม่ได้เป็นใหญ่ มีเจ้าของ
ดูแลรักษา แต่เอาไว้สำหรับเป็นที่สงฆ์อาศัย ทั้งยังมีความอื่นอีกบ่งว่า
ไม่ใช่ที่ในอาราม หรือในอุปัจารแห่งอาราม. คำว่า อันมีผู้จองไว้
นั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เป็นที่อันคนจองไว้ก่อน มีกรรมสิทธิ์ตาม
กฎหมายบ้านเมือง. การจองที่ทับหรือคาบเกี่ยว มีห้ามไว้ชัดในการ
ผูกสีมา. แต่ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า เป็นที่อาศัยของสัตว์ตัวเล็กมีมด
ปลวกเป็นต้น ของสัตว์ร้าย มีช้างเสือเป็นต้น ที่อยู่ติดกับนาไร่
เรือสวนเรือนโรงของผู้อื่น และเป็นที่พักพลุด่าน เช่นอยู่ใกล้ที่
ชุมนุมชน และอยู่ริมถนนหนทาง. ถ้าอย่างนี้ น่าจะหาที่สร้างไม่ได้
เลย ทั้งในป่า ทั้งในบ้าน. เหตุไหนท่านจึงแก้เช่นนั้น. บาลีบทนี้ว่า
"สารมุกฺ" แปลตามพยัญชนะว่า "มีปรารภ" หรือ "มีเริ่ม"
ท่านตีความเป็นอย่างนั้นไปเสีย. คำว่า อันมีฆานรอบนั้น ข้าพเจ้า
เข้าใจว่า ฆานสำหรับหมายเขตตามธรรมเนียมของบ้านเมือง ดังมี
แจ้งในกฎหมาย มานวธรรมศาสตร์ ของโบราณ ที่เอาชื่อมาใช้เรียก
กฎหมายสยามในกาลก่อน. การเว้นฆานไว้เป็นเขตนั้น มีสั่งไว้ชัด
ในการผูกสีมา. แต่ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า เป็นที่อาจเวียนเกวียน เวียน
บันได. ด้วยเหตุอย่างไร ท่านจึงลงสันนิษฐานเช่นนั้น. เห็นว่าเพราะ
บาลีบทนี้ว่า "สปริกุมณฺ" แปลตามพยัญชนะว่า "มีที่เดินได้รอบ"

ท่านเพิ่งเฉพาะทำการสะดวก ไม่ได้สอดคล้องไปถึงอย่างอื่น. วินิจฉัยมาถึงนี้ ก็พอถึงสันนิษฐานลงได้ว่า ที่นั่นเป็นสถานยังไม่มีคนจับจองหวงห้าม เป็นป่าหรือทุ่งว่าง. กิริยาที่ขอให้สงฆ์แสดงที่ให้นั้น ก็คือทำการจับจองให้มีพยานเป็นหลักฐาน และเว้นชานไว้รอบเป็นเขตตามธรรมเนียมบ้านเมือง. ถ้านี้ถึงธรรมเนียมในบัดนี้ คงจะเข้าใจดี. ภิกษุจะตั้งสำนักสงฆ์ ต้องขอเจ้าคณะแขวง เพื่อให้อนุญาตก่อน ฝ่ายเจ้าคณะแขวงจะต้องพิจารณา ดูเห็นว่าผู้ขอสมควรจะจับจองถือกรรมสิทธิ์ในที่นั้นได้ และการตั้งสำนักนั้น ไม่ประกับผู้ใดผู้หนึ่ง จึงควรอนุญาตและกำหนดเขตไว้เป็นสำคัญ ไม่ได้เช่นนั้น ก็ควรห้ามไม่ให้ตั้ง. ธรรมเนียมนี้ ก็ทำตามเรื่องในสิกขาบทนี้เอง.

คราวนี้ เป็นวาระที่จะสันนิษฐานถึงกฏีว่าเป็นชนิดใด. บาลีในสิกขาบทว่าเพียง "กฏี" เท่านั้น บ่งว่าชนิดใดชนิดหนึ่งก็ตาม แต่ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า เป็นกฏีโปก ด้วยดินหรือด้วยปูน. ท่านจะเห็นความอย่างไรไม่ทราบแน่ แต่มีคำพอจะนำไปสันนิษฐานลงเช่นนั้น ในท้องนิทานแห่งสิกขาบท คือขอคืน และทำไม่มีประมาณไม่ค่อยสำเร็จลง. ถ้าความสำคัญในเรื่องนี้ เนื่องด้วยที่สร้างต่างหาก กฏีเป็นชนิดใด ไม่เป็นสำคัญ. ความสำคัญเนื่องด้วยกฏี มีอยู่แต่เพียงทำอย่าให้ล่วงประมาณเท่านั้น. ห้ามไว้เพื่อจำกัดการขอให้จบลง.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า ถ้าความสำคัญเนื่องด้วยที่ เหตุไฉนจึงยกการสร้างกฏีขึ้นเป็นตัวตั้งเล่า? มีคำแก้ว่า เพราะในครั้งนั้นที่ยังไม่เป็นของมีราคา แม้ให้จับจอง ก็เพียงกันวิวาทเท่านั้น. อย่า

ว่าแต่ในครั้งนั้นเลย ในบัดนี้เอง การเก็บค่าเช่าที่ธรณีสงฆ์ ยังเก็บตามหลังคาเรื่องก็มี ส่วนที่เป็นชานนั้น ไม่ต้องพูดถึง เรือนปลูกแทรกลงไม่ได้แล้ว ไม่ต้องหวง. เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงได้กล่าวว่ อรรถแห่งสิกขาบทนี้แฝงอยู่ ทำให้เข้าใจยาก.

คราวนี้เป็นวาระที่จะปรารภถึงประมาณแห่งกุฎี ประมาณนั้น ใช้สุคตประมาณ. ประมาณชนิดนี้ เข้าใจกันมาว่า ออกจากนี้ว่ พระหัตถ์แห่งพระศาสดาเอง. ข้อนี้ก็น่าจะเป็นได้ เมื่อพระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทเกี่ยวกับประมาณเข้า ก็ทรงชี้เ้านี้ว่เอาคืบเอาศอกของพระองค์เอง. แต่ใคร่ครวญถึงศัพท์ว่า "สุคต" ซึ่งไม่ได้เคยใช้ในพระโอฐของพระศาสดาเรียกพระองค์เอง หรือในโอฐสาวก ใช้เรียกพระศาสดา คิดลงนไปว่า บางทีจะหมายความอย่างอื่นกระมัง เช่น คืบเต็ม ๆ คือคืบอย่างฝั่งผาย หรือหมายเอาประมาณหลวง อันใช้เป็นหลักมาตรา หรือเป็นชื่อประมาณต่างอย่างหนึ่ง เช่น เราเรียกกันว่า นิ้วช่างไม้ นิ้วฟุต ฉะนี้. ข้อนี้เป็นแต่นึกไป ยังไม่พบหลักฐาน ทั้งคำว่าประมาณแห่งสุคตจิวรแห่งพระสุคตก็มีอยู่ จึงต้องฟังเอาว่า นั่นเป็นประมาณออกจากนี้ว่พระหัตถ์แห่งพระศาสดา. แม้อย่างนั้นก็ยังจะต้องหาทางคำนวณอีกว่าเท่าไร จักงดไว้กล่าวแผนกหนึ่ง. ในสิกขาบทนี้ก็ดี ในสิกขาบทอื่นก็ดี จักกล่าวทับว่านิ้วสุคต คืบสุคตไว้ที.

คราวนี้จักวินิจฉัยฉันทความแห่งพากย์ว่า "หากภิกษุให้ทำกุฎีด้วยการขอเอาเอง ในที่อันมีผู้จองไว้ อันหาชนรอบมิได้" ต่อไป.

พากย์นี้บ่งความเป็นสังฆาติเสส แต่ในคัมภีร์วิภังค์แก้วว่า แต่
ละอย่าง ๆ เป็นวัตถุแห่งทุกกฎ เข้าใจไม่ได้, ถ้าถูกตามนั้น พากย์นั้น
ในสิกขาบทกล่าวไว้ทำอะไร และบทปริกัปปว่า "หรือ" ในพากย์
ต่อไปก็หาประโยชน์ไม่ได้ [เห็นชัดในสิกขาบทข้างหน้า อันมีเฉพาะ
บทเดียว]. ใคร่ครวญดู การแสดงที่เป็นฐานะของสงฆ์ ๆ คงเลือก
ให้ถูกลักษณะ ภิภุษาในที่ผิดลักษณะเช่นนั้น ก็คงทำในที่อื่นจากที่
อันสงฆ์แสดงให้. เมื่อถือเอาความเช่นนี้ เป็นอันได้ความแจ่มว่า
ภิภุษาขอให้สงฆ์แสดงที่ให้แล้ว แต่ทำในที่อื่น หรือไม่ขอให้สงฆ์
แสดงที่ให้เลย หรือทำในที่อันสงฆ์แสดงให้แล้ว แต่ทำกุฎีให้ล่วง
ประมาณ แต่ละอย่าง ๆ เป็นประโยคแห่งสังฆาติเสส. ทำอย่างเดียว
ต้องอาบัติตัวเดียว ทำ ๒ อย่าง ต้องอาบัติ ๒ ตัว. อาบัติในบุพพโยค
เป็นทุกกฎทุกประโยคที่ทำ จนถึงอีกประโยคหนึ่งจะเสด็จเป็นอุลลัจจัย
ทำเสร็จ เป็นสังฆาติเสส.

อาบัติในสิกขาบทนี้ ต้องเพราะไม่ทำก็มี คือไม่ขอให้สงฆ์แสดง
ที่ให้ก่อน ต้องเพราะทำก็มี คือทำในที่อื่นจากที่อันสงฆ์แสดงให้ หรือ
ทำให้ล่วงประมาณ ต้องทั้งเพราะไม่ทำด้วย ทั้งเพราะทำด้วยก็มี คือ
ไม่ขอให้สงฆ์แสดงที่ให้และทำให้ล่วงประมาณ. ขอสงฆ์แสดงที่ให้ก่อน
แล้วทำในที่นั้น ไม่ให้เกินประมาณ ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิภุษาจะให้ทำวิหารใหญ่อันมีเจ้าของ
เฉพาะตนเอง พึงนำภิภุษาทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่. ภิภุษาเหล่านั้นพึง
แสดงที่อันไม่มีผู้จองไว้ อันมีชานรอบ. หาภิภุษาให้ทำวิหารใหญ่

ในที่ที่มีผู้จงไว้ หาชานรอบมิได้ หรือไม่นำภิกษุทั้งหลายไปเพื่อแสดงที่เป็นสังฆาทิเสส.

บทว่าวิหารนั้น ในบัดนี้เข้าใจเป็นสถานกลางไปแล้ว เพราะเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป ทำไว้เป็นที่เหมือนพระศาสดายังเสด็จอยู่. บทว่าวิหารในคัมภีร์นั้น หมายถึงที่อยู่ของภิกษุ ต่างจากกุฏิอย่างไรไม่มีคำแสดงให้ชัด. ในคัมภีร์แก้บทวิหารว่าเป็นของโบก เช่นเดียวกับแก้บทกุฏิในสิกขาบทก่อน. ความแปลกแห่งสิกขาบทนี้ ก็เพียงมีทายกเป็นเจ้าของ ไม่ต้องมีจำกัดประมาณ เพราะไม่ต้องไปรบกวนขอต่อคนมาก. นอกจากนี้ ฟังรู้โดยอธิบายในสิกขาบทก่อน.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ชัดใจ มีโทษะไม่เข้มขึ้น ตามกัจจ [คือโจท] ภิกษุด้วยธรรมมีโทษถึงปาราชิกอันหามูลมิได้ ด้วยหมายว่า แม้ไหน เราจะยังเธอให้เคลื่อนจากพรหมจรรย์นี้ได้ ครั้นสมัยอื่นแต่นั้น อันผู้ใดผู้หนึ่งถือเอาตามก็ตาม ไม่ถือเอาตามก็ตาม เชื่อก็ตาม ไม่เชื่อก็ตาม แต่อธิกรณ์นั้นเป็นเรื่องหามูลมิได้ และภิกษุยังอิงโทษะ เป็นสังฆาทิเสส.

ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้วในหนหลังว่า การทำคินอบัติ พระศาสดาตรัสสั่งให้เป็นหน้าที่ของภิกษุผู้ต้องจะทำเองก่อน ถ้าไม่ทำ จึงเป็นหน้าที่ของภิกษุอื่นจะพึงเตือนเฉพาะตนด้วยเห็นแก่เธอ ถ้ายังคือด้าน แม้จะพึงโจทขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ ด้วยเห็นแก่พระศาสนา ภิกษุในสิกขาบทนี้ ถือเอาประโยชน์จากพระพุทธานุญาตข้อนั้น และโจท

ภิกษุอันตนเกลียดชัง. อธิกรณ์ในที่นี้ ได้แก่นุวาทาธิกรณ์ คือฟ้อง
หากันด้วยเรื่องละเมิดสิกขาบทต้องอาบัติ. อธิกรณ์หามูลมิได้นั้น เว้น
จากได้เห็น ได้ฟัง ได้รังเกียจ. เรื่องที่ได้เห็นเอง จัดว่ามีมูล เรื่อง
มีผู้บอก แต่เชื่อโดยเห็นว่ามีหลักฐาน ก็จัดว่ามีมูล เว้นจากเห็น
จากได้ยิน แต่กิริยาของเธอแสดงพิรุณให้เกิดรังเกียจ ก็จัดว่ามีมูล.
จำใจนั้น ฟังกำหนดรู้ด้วยเล่าถึงเรื่องที่ทำก็ดี ด้วยรูปอาบัติก็ดี
ด้วยการห้ามสังวาสก็ดี ด้วยห้ามสามิจกรรมก็ดี แต่ชดพอจะเข้าใจ
ว่าต้องอาบัติปาราชิก. ในคัมภีร์วิภังค์ กล่าวการโจททางวาจาต่อหน้า
ผู้ต้องโจท ตามธรรมเนียมที่ใช้กันอยู่ในเวลานั้น พระอรธกถาจารย์
ถือเอาอันนี้กระมัง จึงพิจารณาว่าโจทลับหลัง อาบดียังไม่ถึงที่สุด.
ข้าพเจ้าเข้าใจว่า โจทด้วยวาจาก็ดี โจทด้วยกาล เช่นเขียนหนังสือ
ขึ้นก็ดี จัดว่าเป็นอันโจทเหมือนกัน และการโจทนั้นยอมถึงที่สุด
ขณะเมื่อกล่าวหรือยื่นหนังสือต่อเจ้าหน้าที่ เช่นนางเมตติยาภิกษุณี
ทูลโจทท่านพระทัฬหฬลบุตรแต่พระศาสดา ในนิทานแห่งสิกขาบท
นี้เอง. เหตุไฉนจึงเข้าใจอย่างนี้. เพราะโจทด้วยกายก็สมปรารถนา
ได้ หรือในบัดนี้ ยิ่งเป็นหลักฐานมากกว่าพูดด้วยปาก และเพราะ
โจทด้วยหมายจะให้เคลื่อนจากพรหมจรรย์ ต้องโจทต่อเจ้าหน้าที่. พูด
แก่เจ้าตัวเองก็ตาม บอกเล่าแก่ภิกษุอื่น เพื่อจะยังความให้ระง่อน
ก็ตาม อย่างนี้แล เรียกว่าโจทลับหลัง ยังไม่ถึงที่สุด. ข้อที่จำเลย
คือผู้ต้องโจท จะต้องรู้ความนั้น จะฟังต้องการในเวลาวินิจฉัยอธิกรณ์
เป็นองค์แห่งสัมมุขาวินัยต่างหาก.

อริกฺขณํไม่มีมูล ภิกษุโจทเองก็ดี สั่งให้โจทก็ดี ซึ่งภิกษุด้วยธรรมมีโทษถึงปาราชิก ต้องสั่งฆาติเสส. ภิกษุผู้ว่าต่าง โจทตามประสงค์ของผู้สั่ง ก็ต้องสั่งฆาติเสสด้วย. อริกฺขณํมีมูลอันเพลาโจททำให้มันเข้า เช่นเป็นแต่เพียงได้รับบอกเล่า แต่โจทว่าได้เห็นเอง เป็นสั่งฆาติเสสเหมือนกัน. อริกฺขณํมีมูลอันมัน โจททำให้เพลาลง เป็นอาบัติอะไรเล่า? ในคัมภีร์วิภังค์ท่านว่า เป็นสั่งฆาติเสสเหมือนกัน. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า มีไม่ได้ เพราะภิกษุผู้โจทก็ลี หมายจะให้จำเลยฉิบหาย เหตุไฉนจะทำคำโจทของตนให้เพลาลง อริกฺขณํมีมูล เช่นได้เห็นจริง ๆ แต่กลับคล้อยคล้าคลา สันนิษฐานลงไม่ถนัด โจททำให้มันเข้า ว่าได้เห็นโดยถนัดเช่นนี้ ท่านว่าเป็นสั่งฆาติเสสเหมือนกัน. ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวว่ จำเลยเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ก็ต้องปาราชิกแล้ว แต่โจทก็สำคัญว่า เป็นผู้บริสุทธิ์ และโจทด้วยอริกฺขณํที่ตนเข้าใจว่าไม่มีมูล ต้องสั่งฆาติเสสเหมือนกัน. ท่านวินิจฉัยชอบ ความปฎิญาณว่าเป็นภิกษุแล ควรถือเป็นประมาณ. อนึ่ง เป็นธรรมเนียมของภิกษุผู้จะโจทภิกษุอื่นต่อหน้า ต้องขอโอกาสต่อภิกษุนั้นก่อน ไม่ทำอย่างนั้น ต้องทุกกฏ ท่านจึงยกอาบัตินี้ขึ้นวินิจฉัยด้วยในวิภังค์. ธรรมเนียมนี้ควรใช้ แม้เมื่อโจทในที่ลับหลัง ควรบอกแก่ผู้ที่ตนจะโจทให้รู้ตัว แม้ทนายความในทุกวันนี้ เขาทำอย่างนี้ก็มี.

จำเลยเป็นผู้บริสุทธิ์ก็ตาม ไม่เป็นผู้บริสุทธิ์ก็ตาม เข้าในว่า เป็นผู้ไม่บริสุทธิ์ โจทตรงตามอาการได้เห็น หรือได้ฟัง หรือรังเกียจ

สงสัย แม้หากอภิรณนั้น ไม่เป็นจริง เช่นได้รับแจ้งความเท็จ ไม่ต้องอาบัติ.

ในสิกขาบทนี้ ท่านหาได้กล่าวอาบัติเป็นอนุโลมไว้ไม่. ตามอนุโลม โจทด้วยอาบัติสังฆาทิเสส น่าจะเป็นอุลลัจจัย แต่มีสิกขาบทไว้แผนกหนึ่ง วางโทษเพียงปาจิตตีย์เท่านั้น. ข้อนี้เป็นเหตุหยั่งสันนิษฐานว่า อาบัติอนุโลมตั้งขึ้นทีหลัง.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ขัดใจ มีโทษะไม่เข้มขึ้น ถือเอาเอกเทศบางแห่ง แห่งอภิรณอันเป็นเรื่องอื่น ให้เป็นเพียงเลศตามกัจจกิกษุ ด้วยธรรมอันมีโทษถึงปาราชิก ด้วยหมายว่า แม้ไหนเราจะยังขอให้เคลื่อนจากพรหมจรรย์นี้ได้ ครั้นสมัยอื่นแต่นั้นอันผู้ใดผู้หนึ่งถือเอาตามก็ตาม ไม่ถือเอาตามก็ตาม [คือเชื่อก็ตาม ไม่เชื่อก็ตาม] แต่อภิรณนั้นเป็นเรื่องอื่น เอกเทศบางแห่ง เธอถือเอาพอเป็นเลศ และภิกษุยอมยั้งอิงโทษะ เป็นสังฆาทิเสส.

อภิรณเป็นเรื่องอื่นนั้น เป็นเรื่องของผู้อื่นก็มี เป็นเรื่องของตัวเองก็มี ถือเอาเลศแห่งอภิรณเป็นเรื่องของผู้อื่นนั้น เช่นได้เห็นคนผิวขาวหรือคล้ำ มีรูปร่างสูงหรือต่ำเช่นจำเลย ทำการเช่นจะนำมาโจทได้ ภิกษุอาการที่ได้นั้นว่า ได้เห็นคนมีผิวอย่างนั้นก็ดูว่ามีสัญญาณอย่างนั้นก็ดี ทำอย่างนั้น ๆ คลับคล้ายคลับคลา แต่เข้าใจว่าจำเลย และโจทด้วยได้เห็นและสงสัย. อีกอย่างหนึ่ง เช่นเจ้าของเรื่องมีชื่อเหมือนกันเข้า ได้ฟังคำบอกเล่าว่า คนชื่อเดียวกับจำเลยทำอย่างนั้น ๆ เก็บมาโจทจำเลย ด้วยได้ฟังและสงสัย. ถือเอา

เลสแห่งอริกรรมเป็นเรื่องของจำเลยเองนั้น เช่นรู้ว่าจำเลยประพฤติกเล่
ติขาบทางข้อ แต่ไม่ถึงปาราชิก โจทให้แรงถึงปาราชิก. ความ
นอกจากนี้เหมือนในสิกขาบทก่อน.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์
ผู้พร้อมเพรียง หรือถือเอาอริกรรม [คือเรื่อง] อันเป็นเหตุแตกกัน
ยกย่อมยั้งอยู่. ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลาย พึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่า ท่าน
อย่าได้ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียง หรืออย่าได้ถือเอา
อริกรรมอันเป็นเหตุแตกกันยกย่อมยั้งอยู่ ขอท่านจงพร้อมเพรียงด้วย
สงฆ์ เพราะว่าสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ประองคองกัน ไม่วิวาทกัน
มีอุทเทศเดียวกัน [คือพึงพระปาติโมกข์ร่วมกัน] ย่อมอยู่ผาสุก.
และภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังยกย่อมยั้งอยู่
อย่างนั้นเทียว ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงสวดสมณุภาส คือ
ประกาศห้าม กว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรมนั้นเสีย หากเธอ
ถูกสวดสมณุภาส กว่าจะครบ ๓ จบอยู่ สละกรรมนั้นเสีย สละได้
อย่างนี้ นั่นเป็นการดี หากเธอไม่สละเสีย เป็นสังฆาทิเสส.

สงฆ์ในที่นี้ หมายถึงภิกษุทั้งหมด. คำว่า พร้อมเพรียงนั้น คือ
มีสังวาสเสมอกัน อยู่ในสีมาเดียวกัน. คำว่า ตะเกียกตะกายเพื่อทำลาย
สงฆ์ผู้พร้อมเพรียงนั้น คือขวนขวายเพื่อจะให้แตกเป็นก๊ก จนถึงมี
สังวาสต่าง คือไม่ร่วมอุโบสถสังฆกรรม. อริกรรมเป็นเหตุแตกกันนั้น
คือเถียงกันว่า นั่นธรรม นั่นไม่ใช่ธรรม นั่นวินัย นั่นไม่ใช่วินัย
เป็นต้น. ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างในเรื่องพระเทวทัตต์ผู้ขวนขวายเพื่อแยก

ออกจากสำนักพระศาสดา และตั้งสำนักใหม่.

เป็นหน้าที่ของภิกษุผู้รู้เรื่อง จะพึงห้ามปราม รู้แล้วไม่ว่า ต้อง
ทุกกฎ ถ้าว่าแล้วไม่ฟัง พึงจุดตัวมาท่ามกลางสงฆ์ว่ากล่าวอีก ๓ ครั้ง
ถ้ายังขึ้นอยู่ พึงสวดสมณภาส [คือประกาศห้าม] ด้วยอาณัติของสงฆ์
ด้วยญัตติจตุตถกรรม. ฝ่ายภิกษุผู้เป็นตัวการ เมื่อได้รับห้าม สละเสีย
ได้ในคราวแรก ๆ จัดว่าเป็นดี ถ้าไม่สละ ต้องทุกกฎทุกคราวจนจบ
ญัตติ คือคำเผด็จสงฆ์ จบอนุสาวนา คือคำหารื้อและตกลงของ
สงฆ์ ๒ คราวข้างต้น ต้องถูกลัจฉัย จบอนุสาวนาคราวที่ ๓ อันเป็น
หนสุดท้าย ต้องสังฆาติเสส. เมื่ออาบัติถึงที่สุดแล้ว อาบัติในบุพพโยค
ย่อมระงับ.

ในกรรมเป็นธรรม คือทำถูกตามคลองธรรมและแบบแผน
เข้าใจถูกก็ดี แคลงอยู่ก็ดี เข้าใจผิดก็ดี ไม่สละ เป็นสังฆาติเสส
เหมือนกัน. เหตุฉะนั้น อาบัติในสิกขาบพนี้ จึงเป็นอจิตตกะ. ในกรรม
ไม่เป็นธรรม ท่านว่าเป็นทุกกฎ. ข้อนี้ พึงเห็นในกรรมอันทำผิด
แบบแผน แต่ความมุ่งหมายคงถูกตามคลองธรรม.

สิกขาบทที่ ๑๑ ว่า อนึ่ง มีภิกษุผู้ประพฤติดำผู้พูดเข้ากันของ
ภิกษุนั้นแล ๑ รูปบ้าง ๒ รูปบ้าง ๓ รูปบ้าง เธอทั้งหลายกล่าวอย่างนี้
ว่า ขอท่านทั้งหลายอย่าได้กล่าวคำอะไร ๆ ต่อภิกษุนั้น ภิกษุนั้นกล่าว
ถูกธรรมด้วย ภิกษุนั้นกล่าวถูกวินัยด้วย ภิกษุนั้นถือเอาความพอใจ
และความชอบใจของพวกข้าพเจ้ากล่าวด้วย เธอรู้ [ใจ] ของพวก
ข้าพเจ้ากล่าว คำที่เธอกล่าวนั้น ย่อมควร [คือถูกใจ] แม้แก่

พวกข้าพเจ้า. ภิกษุเหล่านั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายอย่าได้กล่าวอย่างนั้น ภิกษุนั้น หาใช่ผู้กล่าวอุกกรรม ไม่ด้วย ภิกษุนั้น หาใช่ผู้กล่าวอุกวินัยไม่ด้วย ความทำลายสงฆ์ อย่างไม่ชอบแม้แก่พวกท่าน ขอ [ใจ] ของพวกท่านจงพร้อมเพรียง ด้วยสงฆ์ เพราะว่าสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ประองคองกันไม่วิวาทกัน มีอุทเทศเดียวกัน ย่อมอยู่ผาสุก. และภิกษุเหล่านั้น อันภิกษุทั้งหลาย ว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังยกย่องอย่างนั้นเทียว ภิกษุเหล่านั้น อันภิกษุ ทั้งหลายพึงสวดสมณูภาสกว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรมนั้นเสีย หากเธอทั้งหลายถูกสวดสมณูภาสกว่าจะครบ ๓ จบอยู่ สละกรรมนั้น เสีย สละได้เช่นนี้ นั่นเป็นการดี หากเธอทั้งหลายไม่สละเสีย เป็น สังฆาทิเสส.

บาลีแห่งสิกขาบทนี้ปรากฏว่า มีตกหล่นและเคลื่อนคลาดบาง แห่ง เช่นคำว่า เธอรู้ของพวกข้าพเจ้า เพ่งความพอใจและความ ชอบใจนั้น หรือตกบทอะไรสักอย่าง เช่นจิตหรืออัชฌาสัย ในที่นี้ ได้ลงบทว่า ใจ ไว้แทน เพื่อหมายความตลอดถึงความพอใจและความชอบใจ. อีกแห่งหนึ่ง คำว่า ขอของพวกท่าน จงพร้อมเพรียง ด้วยสงฆ์ ตามรูปนี้ตกอะไรสักบทหนึ่ง ซึ่งเป็นเอกวจนะ คือเป็น ของสิ่งเดียว ที่ลงไว้ในที่นี้ว่า ใจ เหมือนกัน. แต่เทียบพากย์เช่นนี้ ในสิกขาบทก่อน ต้องถือว่าบทคลาดเคลื่อน ความควรจะว่าขอพวก ท่านทั้งหลายจงพร้อมเพรียงด้วยสงฆ์.

อธิบาย ในสิกขาบทนี้พึงรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทก่อน

มีข้อแปลกแต่เพียงว่า สงฆ์สวดสมณูภาสภิกษุเหล่านั้นคราวละ ๒ รูป ๓ รูปได้ ห้ามมิให้สวดสมณูภาสในคราวเดียวยิ่งกว่านั้น. มีอธิบายว่า ภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปจัดว่าเป็นสงฆ์เหมือนกัน สงฆ์ฝ่ายหนึ่งจะทำกรรมแก่ สงฆ์อีกฝ่ายหนึ่ง ผิดแผนพระวินัย.

สิกขาบทที่ ๑๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีสัญชาติแห่งคนว่ายาก อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ถูกทางธรรม ในสิกขาบททั้งหลายอันเนื่อง ในอุทเทส [คือพระปาติโมกข์] ทำตนให้เป็นผู้อันใคร ๆ ว่ากล่าว ไม่ได้ ด้วยว่ากล่าวได้ว่า พวกท่านอย่าได้กล่าวอะไร ๆ ต่อเรา เป็น คำดีก็ตาม เป็นคำชั่วก็ตาม แม้เราก็จักไม่กล่าวอะไร ๆ ต่อพวกท่าน เหมือนกัน เป็นคำดีก็ตาม เป็นคำชั่วก็ตาม ขอพวกท่านจงเว้นจากการว่ากล่าวเราเสีย, ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายฟังว่ากล่าวอย่างนี้ว่า ท่านอย่าได้ทำตนให้เป็นผู้อันใคร ๆ ว่าไม่ได้ ขอท่านจงทำตนให้เป็นผู้อันเขาว่าได้แล้ว แม้ท่านก็จงว่ากล่าวภิกษุทั้งหลายโดยชอบธรรม แม้ ภิกษุทั้งหลายก็จักว่ากล่าวท่านโดยชอบธรรม เพราะว่าบริษัทของพระ ผู้มีพระภาคเจ้านั้น เจริญแล้วด้วยอาการอย่างนี้ คือด้วยว่ากล่าว ซึ่งกันและกัน ด้วยเตือนกันและกัน ให้ออกจากอาบัติ. และภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ยังยกย่องอยู่อย่างนั้นเทียว ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายฟังสวดสมณูภาสกว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรม นั้นเสีย หากเธอถูกสวดสมณูภาสกว่าจะครบ ๓ จบอยู่ สละกรรมนั้นเสีย สละได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี หากเธอไม่สละเสีย เป็นสังฆาทเสส.

สิกขาบทที่ ๑๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุเข้าไปอาศัยบ้านก็ดี นิคมก็ดี
แห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ เป็นผู้ประทุษร้ายสกุล มีความประพฤติเลวทราม
ความประพฤติเลวทรามของเธอ เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยินอยู่ด้วย
และสกุลทั้งหลายอันเธอประทุษร้ายแล้ว เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยิน
อยู่ด้วย. ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านเป็นผู้
ประทุษร้ายสกุล มีความประพฤติเลวทราม ความประพฤติเลวทราม
ของท่าน เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยินอยู่ด้วย และสกุลทั้งหลาย
อันท่านประทุษร้ายแล้ว เขาได้เห็นอยู่ด้วย เขาได้ยินอยู่ด้วย ท่านจง
หลีกไปเสียจากอาวาสนี้ ท่านอย่าอยู่ในที่นี้ [อีก] และภิกษุนั้น
อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้ ว่าภิกษุเหล่านั้นอย่างนี้ว่า พวก
ภิกษุ ถึงความพอใจด้วย ถึงความขัดเคืองด้วย ถึงความหลงด้วย
ถึงความกลัวด้วย ย่อมขับภิกษุบางรูป ย่อมไม่ขับภิกษุบางรูป เพราะ
อาบัติเช่นเดียวกัน. ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่า
ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย หาได้ถึงความพอใจไม่ หา
ได้ถึงความขัดเคืองไม่ หาได้ถึงความหลงไม่ หาได้ถึงความกลัวไม่
ท่านเองแล เป็นผู้ประทุษร้ายสกุล มีความประพฤติเลวทราม ฯ ล ฯ
ท่านอย่าอยู่ในที่นี้ [อีก] และภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่
อย่างนี้ ยังยกย่องอยู่อย่างนั้นเทียว ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงสวด
สมณูทาสกว่าจะครบ ๓ จบ เพื่อให้สละกรรมนั้นเสีย หากเธอถูกสวด
สมณูทาสกว่าจะครบ ๓ จบอยู่ สละกรรมนั้นเสีย สละได้อย่างนี้ นั่น
เป็นการดี หากเธอไม่สละเสีย เป็นสังฆมาทิสเสส.

คำว่า ประทุษร้ายสกุล เป็นโฆหารอย่างหนึ่ง ใ้ช้อยู่ในหมู่ภิกษุ ไม่ได้หมายความว่า โกรธซึ่งจงล้างจงผลาญทำร้ายร่างกาย หรือ ทำให้เสียทรัพย์ หมายความว่า เป็นผู้ประจบเขาด้วยกิริยาทำตนอย่าง คฤหัสถ์ ยอมตนให้เขาใช้สอย หรือด้วยอาการเอาเปรียบโดยเชิงให้ สิ่งของเล็กน้อยด้วยหวังได้มาก. ทำอย่างนี้เรียกว่าประทุษร้ายสกุล เพราะทำให้เขาเสียศรัทธาเลื่อมใส อันเป็นมูลเหตุแห่งกุศลสมบัติ. จริงอยู่. ภิกษุทำเช่นนั้น แม้หากถูกใจของเขາบางเหล่า แต่เขาคง ไม่นับถือโดยฐานเป็นพระ คงคบโดยฐานเป็นเพื่อนชั้นเลว. คำว่า มีความประพฤติเลวทรามนั้น คือ ประพฤตินอกทางของสมณะ เป็นต้นว่าประพฤตีสุงสิงกับหญิงสาวในสกุล เล่นการพนัน เล่นชุกชน ต่าง ๆ เล่นตลกคะนอง ร้องรำทำเพลง. ภิกษุเช่นนี้มีพระพุทธานุญาตไว้ ในสงฆ์ลงโทษทำปัพพชาชนิยกรรมขับเสียจากอาวาส ภิกษุผู้นั้นต้องปัพพชาชนิยกรรมอย่างนี้ ควรจะรู้สึกโทษตัว ประพฤติกลับ ตัวเสียใหม่ เพื่อสงฆ์จะได้งดโทษ แต่ภิกษุในสิกขาบทนี้กลับว่าดีเทียบ ภิกษุอื่นว่า ลุอำนาจแก่อกติ ๔ ที่ทรงอนุญาตให้สงฆ์ว่ากล่าว ตลอด ถึงสวดสมณุภาสประกาศห้าม ถ้าไม่ฟัง ต้องสังฆาทิเสส.

สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบทนี้ ๕ สิกขาบทข้างต้น ใ้ต้องอาบัติ แต่แรกทำ เรียกปฐมปาตติกะ, ๔ สิกขาบทข้างปลาย ใ้ต้องอาบัติ ต่อเมื่อสงฆ์สวดประกาศห้ามครบ ๓ ครั้ง เรียกยาวตติยกะ, ภิกษุล่วง สิกขาบทใดสิกขาบทหนึ่งแล้ว ต้องอาบัติสังฆาทิเสส.

เป็นธรรมเนียมของภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส จะแจ้งความนั้น

แก่สงฆ์ อย่างต่ำเพียงจตุรวรรค คือ ๔ รูป แล้วขอประพติวัตร
ชื่อมานัต เมื่อสงฆ์สวดอนุญาตให้แล้ว ฟังประพติมานัตนั้นให้ถูก
ระเบียบ ๖ ราตรี เสร็จแล้วจึงมาขออัphanต่อสงฆ์เฉพาะวิสติวรรค
คือ ๒๐ รูปอย่างเดียว สงฆ์สวดอัphanระงับอาบัติสังฆาทิเสสนั้นแล้ว
จึงกลับเป็นผู้บริสุทธิ์ตามเดิม. แต่ถ้าภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสสนั้นปิด
เสีย ไม่บอกแก่ภิกษุด้วยกัน ปล่อยให้วันล่วงไปเท่าใด ต้องประพตិ
วัตรชื่อว่าปริวาสแถมก่อนสิ้นวันเท่านั้น เสร็จแล้วจึงประพติวัตร
ชื่อว่ามานัตนั้นต่อไปตามธรรมเนียม.

ภิกษุต้องอาบัติแล้ว แน่ใจว่าต้อง กิจจะปิด ไม่บอกภิกษุอื่น
ให้ล่วงวันไป ดังนี้ เป็นอันปิด. ถ้าไม่คิดจะปิด แต่มีเหตุขัดข้องที่จะ
บอกไม่ได้ คือถูกสงฆ์ลงโทษด้วยอุกเขปนียกรรม ไม่มีใครคบด้วย
หรือมีอันตราย เช่นทางที่จะไปมีสัตว์ร้าย ไปกลางคืนไม่ได้ หรือ
น้ำท่วมไม่มีเรือจะไป ขัดข้องเช่นนี้ ถึงข้ามวันไป ไม่เป็นอันปิด
แต่เมื่อรู้ว่าพ้นเหตุขัดข้องเหล่านั้นแล้ว พอจะบอกได้ ต้องรีบบอก.
อาบัติสังฆาทิเสสนี้ เป็นอาบัติหนักในฝ่ายอาบัติที่จะแก้ตัวได้ จึงเรียกว่า
ครุกาบัติ มีเรื่องหยาบคายอยู่มาก จึงเรียกทฎฐลาบัติ ภิกษุผู้ต้อง
จะพ้นได้ด้วยอยู่กรรม จึงเรียกว่า วุฏฐานคามินี.

อนิยต

ศัพท์นี้ แปลว่าไม่แน่ เป็นชื่อของวิติกกมะ คือความละเมิด พระบัญญัติ แปลว่าวิติกกมะที่ไม่แน่ เป็นชื่อของสิกขาบท แปลว่าวางอาบัติไว้ไม่แน่ มี ๒ สิกขาบท.

สิกขาบทที่ ๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ผู้เดียว สำเร็จการนั่งในที่ลับ คือในอาสนะกำบัง พอจะทำการได้ กับมาตุคามผู้เดียว. อุบาสิกา มี วาจาที่เชื่อได้ เห็นภิกษุกับมาตุคามนั้นนั่นแล้ว พุดขึ้นด้วยกรรม ๓ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือด้วยปาราชิกก็ดี ด้วยสังฆาติเสสก็ดี ด้วยปาจิตตีย์ก็ดี. ภิกษุปฏิบัติซึ่งการนั่ง ฟังถูกปรับด้วยกรรม ๓ ประการ คือด้วยปาราชิกบ้าง ด้วยสังฆาติเสสบ้าง ด้วยปาจิตตีย์บ้าง. อีกอย่างหนึ่ง อุบาสิกา มีวาจาที่เชื่อได้นั้น กล่าวด้วยกรรมใด ภิกษุนั้น ฟังถูกปรับด้วยกรรมนั้น. นี้กรรมชื่ออนิยต.

ความแห่งสิกขาบทนี้มีมาก จึงเข้าใจยากทีเดียว พระคันถ-
รจนจารย์ ก็หาแก้ไว้ชัดเจนไม่ เป็นแต่แก้กล่าวโดยใจความว่า
อุบาสิกา พุดชีวิตดูอย่างนี้หรืออย่างนั้นก็ตาม ให้ฟังเอาตามคำปฏิบัติ
ของภิกษุเป็นใหญ่ เพราะบางทีความเห็นนั้น อาจจะคลาดเคลื่อนไป
ก็ได้, จริงอยู่ แม้คนมีวาจาที่เชื่อได้มาบอกว่า ได้เห็นเช่นนั้น ๆ
ไม่ได้ตั้งใจจะใส่ความเลย แต่เขาอาจจะสำคัญตัวผิดก็ได้ และยังไม่
พิจารณาไต่ถามภิกษุก่อน จะปรับโทษตามเขาพูดทีเดียว อย่างมีผู้มา
ฟ้องลูก มารดาตีให้ทีเดียว ไม่ต้องชำระ ดังนี้ ไม่เป็นกรรมสำหรับ
ผู้ใหญ่. แต่ถ้าหมายความว่าอย่างนั้น คุณบทของอุบาสิกาว่า มีวาจาที่

เชื่อได้นั้น ก็หาประโยชน์มิได้ เพราะจะเอาตามปฏิญญาของภิกษุเป็นใหญ่ ก็ไม่ต้องมุ่งหลักฐานของคนพูด และการแสดงไว้ ๒ พากย์โดยปริกัปนั้น ก็หาประโยชน์มิได้เหมือนกัน. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า คุณบพวามีวาจาควรเชื่อได้นั้น กล่าวไว้สำหรับแสดงหลักฐานของผู้พูด จะให้ฟังเอาเป็นจริงได้ อย่างมากคาได้รับฟัง แล้วตีเด็ก แต่ในชั้นหลังรู้สึกว่าเป็นธรรมไม่พอ จึงแก้ว่าอุบาสิกามีวาจาที่จะเชื่อได้นั้น เป็นอริยสาวิกา ส่งขึ้นไปสูงลิบทีเดียว ข้อที่แสดงไว้ ๒ พากย์โดยปริกัปนั้น พากย์ต้นแสดงความจริงว่า อุบาสิกานั้น พูดไม่ย่นลงไปชัดว่า ทำอย่างนั้น ๆ เป็นแต่พูดว่า คงทำวิติกมมะ ๓ อย่างนั้น อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นนี้ ใด้อาจจะรู้ได้จากทางอื่น จึงต้องเอาตามปฏิญญาของภิกษุ. ข้อนี้ควรถือเป็นแบบสำหรับตัดสินอริยกรรมอันหาพยานมิได้. พากย์หลังแสดงว่า ถ้าอุบาสิกานั้น พูดย่นลงไปว่า ทำอย่างนั้น ๆ แม้ภิกษุไม่รับ ท่านให้ปรับตามคำของเขา. ข้อนี้ ในชั้นหลัง ควรถือเป็นแบบสำหรับตัดสินอริยกรรม ตามรูปความที่พิจารณา และควรฟังได้อย่างไร ตามคำพยาน ในเมื่อจำเลยปฏิเสธข้อหา.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง สถานที่เป็นอาสนะกำบังไม่เลยทีเดียวหาเป็นที่พอจะทำการได้ไม่ แต่เป็นที่พอจะพูดเคาะมาตุคามด้วยวาจาชั่วคราวได้อยู่. แลภิกษุใดผู้เดียว สำเร็จการนั่งในที่ลับกับด้วยมาตุคามผู้เดียว ในอาสนะมีรูปอย่างนั้น. อุบาสิกามีวาจาที่เชื่อได้ เห็นภิกษุกับมาตุคามนั้นนั่นแล้ว พูดขึ้นด้วยธรรม ๒ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือด้วยสังฆาติเสสก็ดี ด้วยปาจิตตีย์ก็ดี. ภิกษุปฏิญญาซึ่งการนั่ง

ฟังถูกปรับด้วยกรรม ๒ ประการ คือด้วยสังฆาติเสสบ้าง ด้วยปาจิตติย์บ้าง. อีกอย่างหนึ่ง อุบาสกามีวาจาที่เชื่อได้นั้น กล่าวด้วยกรรมใด กิณุนั้นฟังถูกปรับด้วยกรรมนั้น. แม้กรรมนี้ก็ชื่ออนิยต.

ที่ลับมี ๒ ชนิด ที่มีวัตถุกำบัง แลเห็นไม่ได้ พอจะเสพเมถุนได้ หรือเรียกสั้นว่า ที่ลับตา ดังในสิกขาบทก่อน ๑ ที่แจ้งแต่ห่าง พอจะพูดเกี่ยวมาตุคามได้ หรือเรียกสั้นว่า ที่ลับหู ดังในสิกขาบทนี้ ๑ อิริยาบถนอน ท่านจัดเป็นประโยคแห่งอาบัติ ส่วนอิริยาบถยืน เป็นประโยคแห่งอนาบัติ. นอกจากนี้ ฟังรู้โดยอธิบายดังกล่าวแล้วในสิกขาบทก่อน.

อนิยตสิกขาบทเหล่านี้ ควรถือเป็นแบบสำหรับอธิกรณ์อันเกิดขึ้น. ถ้ามีผู้กล่าวหาภิณฑุ และข้อความที่กล่าวหานั้น ถ้าเป็นจริง มีโทษโดยฐานละเมิดพระบัญญัติ อันให้ต้องอาบัตินั้น ๆ เช่นนี้ ควรพิจารณา ถ้าไม่ถึงเป็นอาบัติ ไม่ควรพิจารณา. อธิกรณ์นั้นที่พิจารณาอยู่ ถ้าไม่มีผู้อื่นเป็นพยาน เป็นการตัวต่อตัว ควรฟังเอาปฎิญาของภิณฑุ. ถ้ามีพยานอื่นเป็นหลักฐาน โดยทางพิจารณาถือว่าฟังได้ แม้จำเลยปฏิเสธ ก็ปรับอาบัติได้

กัณฑ์ที่ ๖

นิสสัคคียปาจิตติย

ศัพทว่า ปาจิตติย นั้น ท่านแปลว่า การละเมิดอันยังกุศล [คือความดี] ให้ตก ได้แก่อาบัติ บางทีจะแปลว่า วิติกมมะอันควร ยำเกรงจะได้กระมัง เป็นได้ทั้งชื่ออาบัติ ทั้งชื่อสิกขาบท. ศัพทว่า นิสสัคคียนั้น แปลว่าทำให้สละสิ่งของ คือสิ่งใดเป็นเหตุจึงต้องอาบัติ ทำให้สละสิ่งนั้น แปลอย่างนี้ เป็นคุณบทแห่งปาจิตติย ถ้าเป็นคุณ บทแห่งสิ่งของ แปลว่าจำจะสละ. ๒ ศัพท์นั้นควบกับ แปลว่าวิติกมมะ ชื่อว่าปาจิตติย อันทำให้สละสิ่งของ. เป็นชื่อแห่งสิกขาบท แปลว่า ปรับโทษชื่อนั้น.

สิกขาบทกัณฑ์นี้มี ๓๐ จัดเข้าเป็น ๓ วรรค ๆ ละ ๑๐. มาตรฐานี้ ใช้ทั้งในพระวินัย ทั้งในพระสูตร, ๑๐ สูตรจัดเข้าเป็นวรรคเหมือนกัน.

จิรวรรคที่ ๑

สิกขาบทที่ ๑ ว่า จีวรสำเร็จแล้ว กฐินอันภิกษุเคาะเสียแล้ว ฟังทรงอดิเรกจีวรได้ ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง. ภิกษุให้ลวงกำหนดนั้นไป เป็นนิสสัคคียปาจิตติย.

เป็นธรรมเนียมของภิกษุ เมื่อถึงเดือนทำยฤดูฝน เปลี่ยนผ้า ไตรจีวรกันคราวหนึ่ง จึงเป็นฤดูที่ทายกถวายผ้า เรียกว่าจีวรทานสมัย หรือจีวรกาล. ในสมัยนั้น ภิกษุผู้จำพรรษาตลอด ได้รับประโยชน์ เพื่อจะเก็บผ้าไว้ได้ตามต้องการ เพื่อจะได้ทำจีวร. ถ้าได้กรานกฐิน ประโยชน์นั้นขยายออกไปอีกตลอดหมั่นตฤดู. ภิกษุผู้ไม่ได้กรานกฐิน

ทำจิวรสำเร็จแล้ว หรือไม่ได้ทำเลย จนพ้นสมัยนั้นแล้ว ภิกษุผู้ได้
กรานกฐน เคาะกฐนเสียเอง คือทำการบางอย่างอันเป็นเหตุจะถือเอา
ประโยชน์แห่งการได้กรานกฐนอีกไม่ได้ เช่นไปเสียจากวัดด้วยไม่คิด
จะกลับมา หรือสิ้นเขตแห่งอานิสงส์กฐนแล้ว เช่นนี้ ภิกษุพึงทรง
อดิเรกจิวรได้ ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง.

จิวรนั้นมีกำเนิด ๖ "โขม" ทำด้วยเปลือกไม้ เช่นฝ้ายลินิน ๑
"กปฺปาสิก" ทำด้วยฝ้าย คือฝ้ายสามัญ ๑ "โกเสยฺย" ทำด้วยไหม
คือแพรว ๑ "กมุพล" ทำด้วยขนสัตว์ [ยกผสมขนมนุษย์] เช่น
สักหลาด ๑ "สาณ" ทำด้วยเปลือกไม้สาณะ ซึ่งแปลกันว่าป่าน ๑
"ภฺก" ทำด้วยสัมภาระเจือกัน เช่นฝ้ายด้วยแกมไหม ๑. ฝ้ายมีกำเนิด ๖
นี้ มีประมาณตั้งแต่ยาว ๘ นิ้ว กว้าง ๔ นิ้วขึ้นไป เข้าองค์กำหนด
แห่งผ้าต้องวิกัปเป็นอย่างต่ำ ชื่อว่าจิวร. จิวรนี้ มีพระพุทธานุญาต
ให้ภิกษุมีได้เป็นอย่าง ๆ และบางอย่างมีจำกัดจำนวน เช่นไตรจิวร
จิวรอย่างนี้ เรียกว่าอริยฐาน. จิวรอันไม่ใช่ของอริยฐานเช่นนี้
และไม่ใช่ของวิกัป คือเป็นกลางในระหว่าง ๒ เจ้าของ เรียกอดิเรก-
จิวร.

กิริยาว่า "ทรง" นั้น แต่เดิมดูเหมือนจะหมายเอาครอง
หรือนุ่งห่ม ตั้งแต่มีอนุบัญญัติผ่อนให้ ๑๐ วันแล้ว หมายความตลอดถึง
มิได้เป็นสิทธิ์.

กำหนดนับเป็นวันล่วงนั้น เมื่ออรุณคือแสงเงินขึ้น. ภิกษุยัง
อดิเรกจิวรนั้นให้ล่วง ๑๐ วัน ถึงอรุณที่ ๑๑ เป็นนิสสัคคิยาจิตตีย์.

อาบัตินี้ ต่อเมื่อภิกษุสละสิ่งของอันเป็นเหตุต้องแล้ว จึงแสดง
ได้. สละแก่สงฆ์ คือชมนุมภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปก็ได้ สละแก่คณะ
คือชมนุมภิกษุ ๓ รูป ๒ รูปก็ได้ สละแก่บุคคล คือภิกษุรูปเดียวก็ได้.
สละแก่บุคคลก็พอสำเร็จประโยชน์แล้ว โฉนจึงกล่าวให้สละแก่สงฆ์แก่
คณะก็ได้ ยังแลไม่เห็นจำเป็นซึ่งแฝงอยู่อย่างไร. ด้วยเหตุนี้ ในทุก
วันนี้จึงไม่ได้ใช้. คำเสียดสละแก่บุคคล ของอยู่ในหัตถบาธ คือใกล้
ตัวว่าอย่างนี้ :- "อิหฺม เม ภนฺเต จีวร ทสหาติกฺกนฺตํ นิสฺสํคฺคิย
อิมานํ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ." ถ้าแก่พรรษากว่าผู้รับ กล่าวว่
"อาวุโส" แทน "ภนฺเต." ฟังรู้อย่างนี้ในสิกขาบทต่อไป แปลว่า "จีวร
ผืนนี้ของข้าพเจ้าล่วง ๑๐ วัน จำจะสละ ข้าพเจ้าสละจีวรผืนนี้แก่
ท่าน." หลายผืนตั้งแต่ ๒ ขึ้นไป รวมสละคราวเดียวกันก็ได้ เปลี่ยน
คำเป็นพหูพจน์ว่า "อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสหาติกฺกนฺตานิ
นิสฺสํคฺคิยานิ, อิมานานํ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ" แปลเหมือนกัน
เป็นแต่บ่งว่ากว่าผืน ๑ เท่านั้น. สละของอยู่นอกหัตถบาธ คือห่างตัว
ก็ได้ ว่า "เอตํ" แทน "อิหฺม" ว่า "เอตานํ" แทน "อิมานํ"
ว่า "เอตานิ" แทน "อิมานิ" ว่า "เอตานานํ" แทน "อิมานานํ." เมื่อสละนั้น ฟังตั้งใจสละให้ขาด. ครั้นสละแล้วจึงแสดงอาบัติ
ภิกษุผู้รับเสียดสละนั้น หากจะถือเอาเสียดเดียว เจ้าของเดิมก็ไม่มีกรรม-
สิทธิ์ที่จะเรียกคืนได้ แต่เป็นธรรมเนียมอันดีของเธอ เมื่อรับแล้ว
คือให้เจ้าของเดิม ไม่ทำอย่างนั้นต้องทุกกฎ. คำคืนให้ว่าดังนี้ :- "อิมํ
จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมิ" แปลว่า "ข้าพเจ้าให้จีวรผืนนี้แก่ท่าน." หลาย

ผืน หรืออยู่นอกหัตถบาธ พึงเปลี่ยนโดยนัยนี้, จีวรเป็นนิสัคคีย์ ยังไม่ได้สละ บริโภคต้องทุกกฎ. สละแล้วได้คืนมา บริโภคได้.

ในสิกขาบทนี้ ไม่มีคำบ่งถึงเจตนา ท่านจึงกล่าวว่า อาบัติเป็นอจิตตกะ แม้เปลือปล่อยให้ล่วง ๑๐ วันไป ก็เป็นอาบัติ. อธิษฐานไว้วิกัปไว้ หรือของนั้นสูญเสีย หายเสีย พ้นไปจากความเป็นสิทธิ์ของภิกษุภายใน ๑๐ วัน ไม่เป็นอาบัติ. เพราะเหตุนั้น ในตอนหลัง เมื่อมีความจำเป็นจะทรงผ่อนปรนด้วยเรื่องอดีตเรกจีวรอีก จึงทรงอนุญาตไว้แผนกหนึ่ง ให้วิกัปอดีตเรกจีวร คือทำให้เป็น ๒ เจ้าของ ซึ่งใช้กันอยู่ในทุกวันนี้. เรื่องวิกัปนี้ จักกล่าวในส่วนอื่น.

อนึ่ง ในที่นี้ ขอแสดงมติของข้าพเจ้าไว้ เพื่อเป็นทางสำหรับนักวินัยจะได้ดำริ. สิกขาบทนี้ ทรงพระปรารภจีวรที่นุ่งห่มได้ แต่มีที่มาแห่งอื่นว่า ผ้าขาว ๘ นิ้ว กว้าง ๔ นิ้ว เพียงเท่านั้นก็จัดว่า เป็นจีวรต้องวิกัปเป็นอย่างต่ำ จึงต้องยอมว่า แม้ผ้าผืนเล็กเพียงเท่านั้น พอใช้เป็นเครื่องประกอบเข้าเป็นผ้านุ่งห่มได้ ก็นับว่าจีวรในสิกขาบทนี้. ส่วนผ้าสีต่าง ๆ ซึ่งใช้นุ่งห่มได้ และไม่อาจสำรองออก นับว่าเป็นอดีตเรกจีวรด้วยนั้น เข้าใจเกินไปกระมัง ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจว่า ไม่ใช่อดีตเรกจีวร. แม้มีภายิตว่า ในวินัยตั้งอยู่ข้างหนักไว้ดีกว่า ก็ยังเห็นว่า ถือเกินกว่าพอดี. ข้อนี้พึงรู้ได้ในเมื่อวิกัปของเช่นนั้น ลองนึกสักหน่อย คงรู้สึกเข้าใจ.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า จีวรสำเร็จแล้ว กฐินอันภิกษุเคาะเสียแล้ว ถ้าภิกษุอยู่ปราศจากไตรจีวรแม้สิ้นราตรีหนึ่ง เว้นเสียแต่ภิกษุได้รับ

สมมติ เป็นนิสัสถกคิยาจิตตีย์.

ไตรจีวรนั้น คือ อันตราวาสก ผ้านุ่ง ๑ อุตตราสงค์ ผ้าห่ม ๑
สังฆาฏิ ผ้าคลุม ๑ เป็นของอันพระศาสดาทรงพระอนุญาตสำหรับ
ภิกษุ. ไตรจีวรนี้ ในบางสมัย เช่นในฤดูร้อน คงเป็นของที่เกินต้อง
การไปตัวหนึ่ง กล่าวคือสังฆาฏิ ภิกษุทั้งหลายจึงพอใจมีแต่อันตราวาสก
กับอุตตราสงค์เท่านั้นไปข้างไหน ๆ แต่คราวต้องการใช้ครบไตรจีวร
ย่อมมี เช่นในฤดูหนาว จำนวนจึงควรกำหนดไว้ข้างสูง พระศาสดา
มีพระพุทธรูปประสงค์จะให้มิไว้ครบจำนวน จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้
เมื่ออย่างนั้น ยังทรงรับรองความสะดวกด้วยจีวรเพียง ๒ ผืน ในกาล
บางคราวในที่บางแห่งของภิกษุบางรูป จึงได้ทรงพระอนุญาตให้อยู่
ปราศจากไตรจีวรได้ในบางคราว เช่นจำพรรษาครบไตรมาสแล้ว หรือ
ได้กรานกฐินแล้ว อยู่ปราศจากไตรจีวรได้ชั่วกำหนดกาล และทรง
พระอนุญาตให้สมมติ ดิจีวรวิปวาสลงในสมานสังวาสสีมา สำหรับ
เป็นที่ไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร คืออยู่ในเขตนั้น แม้มิมีไตรจีวรอยู่กับตัว
ไม่ครบ ชื่อว่าไม่เป็นอันอยู่ปราศจากไตรจีวร และทรงพระอนุญาต
เพื่อสงฆ์ให้สมมติแก่ภิกษุผู้อาพาธ ให้อยู่ปราศจากไตรจีวรได้. ในกาล
และในที่นอกทรงพระอนุญาต ภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติต้องมีอยู่กับตัวครบ
ไตรจีวร ถ้าทอดทิ้งไว้ที่อื่นผืนใดผืนหนึ่ง เป็นต้นว่าสังฆาฏิ แม้เพียง
ถ่วงราตรีหนึ่ง ถึงเวลาอรุณขึ้น เป็นนิสัสถกคิยาจิตตีย์.

ฟังเพียงเท่านี้ คุณเหมือนจะเข้าใจพระพุทธรูปในอันทรง
บัญญัติสิกขาบทนี้ และพอปฏิบัติให้สมได้. ครั้นเมื่อเริ่มปัญหาขึ้นว่า

จีวรอยู่ในเขตเพียงไร เชื่อว่าไม่อยู่ปราศ คืออยู่กับตัว. คราวนี้จะต้องพิจารณาถึงเขต. เขตนั้น ท่านไม่ได้หมายเอาการของภิกษุ ดังความเข้าใจกันมาว่า พอจนเวลาอรุณขึ้น ต้องครองผ้าครบไตรจีวร ท่านหมายเอาจังหวัดที่อยู่ของภิกษุ. อยู่ในภายในสีมาซึ่งได้สมมติจีวรวิป-ปวาส ไม่เป็นอันอยู่ปราศ และวัดในครั้งนั้น น่าจะอยู่ในเขตนี้แทบทั้งนั้นกระมัง ในคัมภีร์วิภังค์ จึงแก้เขตเป็นของบ้านทั้งนั้น ไม่ได้กล่าวถึงถิ่นของภิกษุเลย. เขตที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วิภังค์นั้น ย่นแสดงดังนี้ :-

ของสกุลเดียวกันก็มี ของต่างสกุลก็มี ของสกุลเดียว :-

บ้านมีเครื่องล้อม กำหนดเอาเครื่องล้อมเป็นเขต ไม่มีเครื่องล้อม กำหนดเรือนที่ไว้ผ้า.

เรือนโรมมีเครื่องล้อม กำหนดเอาเครื่องล้อมเป็นเขต ไม่มีเครื่องล้อม กำหนดเอาห้องที่ไว้ผ้า. เรือก็เหมือนกัน.

นา ลานนวดข้าว สวน มีเครื่องล้อม กำหนดเอาเครื่องล้อมเป็นเขต ไม่มีเครื่องล้อม กำหนดเอาหัตถบาสแห่งตัวกับผ้าศอก ๑ ในระหว่าง.

โคนต้นไม้ กำหนดเอาแดนที่เงาแผ่ในเวลาเที่ยง.

เอาจีวรไว้ในเขต อยู่ในเขต หรือไม่ละหัตถบาสแห่งเขตนั้น เป็นอันไม่อยู่ปราศ.

ถ้าสถานเหล่านั้นเป็นของต่างสกุล เอาผ้าไว้ในสำนักแห่งสกุลใด กำหนดเอาสำนักของสกุลนั้นเป็นเขต หรือกำหนดเอาที่ทางอันใช้ร่วม

กันก็ได้ ถ้ากำหนดเอาความมีสิทธิ์ต่างออกไปไม่ได้ กำหนดเอา
หัตถบาธแห่งตน.

ป่าหาบ้านมิได้ กำหนดเอา ๗ อัฏฐกันทรโดยรอบ เป็นเขต.
อันกันทรหนึ่ง ๒๘ ศอก หรือ ๗ วา.

ส่วนสัตตะ คือหมู่เกวียนหรือหมู่ต่งนั้น ของสกุลเดียว ท่าน
ให้กำหนดเขตข้างหน้าข้างหลัง ด้านละ ๗ อัฏฐกันทร ด้านข้างทั้ง ๒
ด้านละ ๑ อัฏฐกันทร. ข้อนี้ ข้าพเจ้าไม่เข้าใจ. จะถือว่า เป็นอุปจาร
บ้านเรือนไม่มีเครื่องล้อม ควรจะกำหนดเขตด้วยเลขทศุบาท คือชั่ว
ขว้างก้อนดินตก ตามวิธีกำหนดอุปจารบ้านและอุปจารเรือนในที่อื่น
ในที่นี้หาได้กำหนดเช่นนั้นไม่ เหตุไฉนสัตตะอันไม่ตั้งอยู่ที่ จะได้เขต
มากกว่าบ้านเรือนไปอีก. ส่วนของต่างสกุล ท่านให้กำหนดเอาหัตถบาธ
แห่งหมู่เกวียน น่าจะเห็นว่า ของสกุลเดียว ควรกำหนดเช่นนี้ ของ
ต่างสกุล เอาผ้าไว้ในเกวียนของสกุลใด ควรกำหนดเอาหัตถบาธ
แห่งเกวียนของสกุลนั้น.

เขตเหล่านี้ กำหนดไว้สำหรับภิกษุเดินทางเข้าอาศัยเขาอยู่ หรือ
กล่าวตามธรรมเนียมเดิม ครั้งภิกษุยังอยู่ไม่เป็นที่ก็อาจเป็นได้ ข้าพเจ้า
ไม่เข้าใจมติของพระคณาจารย์ในข้อนี้.

ในบัดนี้ ภิกษุอยู่ ณ วัดในคามเขตอันไม่ได้สมมติจิรวรวิปวาธ
ทั้งใช้ตริภคจิรวร หรือวิกปิตจิรวรพุ่มฟายล่อแหลมต่ออาบัตินี้มากเข้า
จะพึงกำหนดเขตอย่างไร ? กำหนดคอนุโลม โดยนัยอันท่านกล่าวไว้
ดังนี้ :-

กุฎมีบริเวณ ภิภษุครอบครองเป็นเจ้าของผู้เดียว กำหนดเอาเครื่องล้อมเป็นเขต. ไม่มีบริเวณ กำหนดเอากุฎ.

กุฎมีบริเวณ เป็นที่อยู่แห่งภิภษุมากรูป กำหนดเอากุฎที่ไว้ผ้า. ไม่มีบริเวณ กำหนดเอาห้องที่ไว้ผ้า.

ศาลาและอื่น ๆ อันเป็นสาธารณสถาน พึงกำหนดในเวลาใช้รูปเดียวหรือหลายรูป.

โคนไม้และที่แจ้ง มีเครื่องล้อม กำหนดเอาเครื่องล้อม ไม่มีเครื่องล้อม โคนไม้ กำหนดเอาแดนที่เงาแผ่ในเวลาเที่ยง ที่แจ้ง กำหนดด้วยหัตถบาตในระหว่างตนกับผ้า.

กล่าวสั้น เอาผ้าสังฆาฏิเก็บไว้ในที่เช่นใด มีแต่อันตรายสกับอุตตราสงค์เท่านั้น เข้าบ้านได้ตามพระพุทธานุญาต พึงกำหนดเอาที่เช่นนั้นเป็นเขต.

จีวรเป็นนิสัคคีย์ เพราะอยู่ปราศจากเขตล่วงราตรีนั้น พึงพละแก่สงฆ์ก็ได้ แก่คณะก็ได้ แก่บุคคลก็ได้. คำเสียสละแก่บุคคลว่า ดังนี้ :- "อิหิ เม ภนุเต จีวรํ รัตติวิปฺปวุตฺถิ อญฺญตฺร ภิภษุสมฺมตฺติยา นิสฺสัคคิยา, อิมานิ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ." แปลว่า "จีวรผืนนี้ของข้าพเจ้า อยู่ปราศแล้วล่วงราตรี เป็นของจำจะสละ ยกไว้แต่ภิภษุได้สมมติ ข้าพเจ้าสละจีวรผืนนี้แก่ท่าน." ถ้า ๒ ผืนว่า "ทุวิจิวริ" ถ้าทั้ง ๓ ผืนว่า "ติจิวริ" คำคือผ้าให้เหมือนสิกขาบทก่อน.

จีวรเป็นนิสัคคีย์ ยังไม่ได้สละ บริโภคต้องทุกกฎ. สละแล้วได้คืนมา ยังปรารถนาอยู่ พึงอธิษฐานเป็นไตรจีวรใหม่.

สิกขาบทนี้ เป็นอดีตกะ แม้ไม่ตั้งใจ แต่อยู่ปราศแล้วก็ เป็นอาบัติ. อยู่ปราศไม่ถึงคืนหนึ่ง ปัจจุบันเสีย หรือของนั้นสูญเสียหายเสีย ฟ้นไปจากกรรมสิทธิ์ของภิกษุ แต่อรุณยังไม่ทันขึ้น ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า จีวรสำเร็จแล้ว กฐินอันภิกษุเคาะเสียแล้ว อกาลจีวรเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ภิกษุหวังอยู่ที่พึงรับ ครั้นรับแล้วพึงรีบให้ทำ ถ้าฝ้านั้นมีไม่พอ เมื่อความหวังว่าจะได้มีอยู่ ภิกษุนั้นพึงเก็บจีวรนั้นไว้ได้เดือนหนึ่งเป็นอย่างยิ่ง เพื่อจีวรที่ยังบกพร่องอยู่จะได้พอกัน ถ้าเธอเก็บไว้ให้ยิ่งกว่ากำหนดนั้น แม้ความหวังว่าจะได้มีอยู่ ก็เป็นนิสัสกคิยปาจิตติย.

จีวรอันเกิดขึ้นนอกเขตจีวรกาล นอกเขตอานิสงส์กฐิน เรียกว่า อากาลจีวร. อากาลจีวรนี้ ก่อติเรกจีวรนั่นเอง แต่ถ้าภิกษุตั้งอกการจะทำไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่งใช้สอยยังไม่พอ เมื่อความหวังว่าจะได้จีวรมาอีกแต่ที่ไหน ๆ ก็ตามมีอยู่ เก็บฝ้าอากาลจีวรนั้นไว้ได้เดือนหนึ่งเป็นยาวนาน. ถ้าไม่ต้องการจะทำ หรือไม่มีที่หวังข้างหน้า เช่นนี้ อายุฝ้านั้นเพียง ๑๐ วัน หรือมีที่หวังอยู่แต่นานกว่าเดือนหนึ่งจึงจะได้ เช่นนี้ ก็เก็บไว้กว่า ๑๐ วันไม่ได้. เก็บอากาลจีวรไว้แล้ว ได้จีวรใหม่มาเติมพอจะทำได้แล้ว จะพึงมีเวลาทำได้กี่วัน พึงกำหนดด้วยอายุแห่งฝ้าที่เก็บไว้เดิม และอายุแห่งฝ้าที่ได้มาใหม่ ช่างในอายุน้อย พึงรีบทำให้ทันอายุของช่างนั้น. ตัวอย่าง เช่นเก็บฝ้าไว้ได้ ๑๐ วันแล้ว จึงได้ฝ้าใหม่มา อย่างนี้ ต้องทำตามอายุของฝ้าใหม่คือ ๑๐ วัน ถ้าเก็บไว้ได้ ๒๒

วันแล้ว จึงได้ผ้าใหม่มา อย่างนี้ต้องทำตามอายุของผ้าเก่า คือ ๘ วัน ถ้าเก็บมาได้เกิน ๑๐ วัน แต่ยังไม่ครบเดือนหนึ่ง จึงได้ผ้าใหม่มา เนื้อผิวดกกันมาก จะทำได้ทำก็ได้ หรือได้ผ้าใหม่มาเมื่อจวนสิ้นกำหนด ทำไม่ทัน พึงอธิษฐานเป็นบริวารอย่างอื่นใช้ พึงวิกัปไว้ หรือพึงให้แก่คนอื่นเสีย ในวันที่ตกลงว่าจะไม่ทำ. ผ้าล่วงกำหนดกาลนั้นเป็น นิสสัคคีย์ พึงเสียสละแก่สงฆ์ แก่คณะ แก่บุคคลก็ได้. คำเสียสละแก่บุคคลว่าดังนี้ :- "อิหฺม เม ภนฺเต อกาลจิวรี มาสาติกุนฺติ นิสฺสัคคิย อิมํหํ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ." แปลว่า "อกาลจิวรผืนนี้ของข้าพเจ้า ล่วงเดือนหนึ่ง จำจะสะ ข้าพเจ้าสละจิวรผืนนี้แก่ท่าน." ไม่สละ จิวรเป็นนิสสัคคีย์ บริโภคเป็นทุกกฏ.

อธิบายนอกจากนี้ พึงรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๑.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ยังภิกษุณีผู้มีไชญฺญาติ ให้ชักก็ดี ให้ย้อมก็ดี ซึ่งจิวรเก่า เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

จิวรเก่านั้น ได้แก่จิวรที่ใช่แล้ว นุ่งแล้วก็ดี ห่มแล้วก็ดี แม้คราวเดียว. ในคัมภีร์วิภังค์ กล่าวการใช้ให้ชัก ให้ย้อม หรือให้ทูปเฉพาะอย่าง ๆ เป็นประโยชน์แห่งนิสสัคคีย์ ใช้ให้ทำการเช่นนั้น ๒ อย่าง หรือแม้ทั้ง ๓ อย่างรวมกัน การทำอย่างแรก เป็นประโยชน์แห่งนิสสัคคีย์ การทำอย่างหลังละอย่าง ๆ เป็นประโยชน์แห่งทุกกฏ ใช้ให้ชักผ้าปูนั่ง ผู้ปูนอน เป็นอาบัติทุกกฏ.

เพราะคำในสิกขาบทมีจำกัดว่า ใช้ภิกษุณีผู้มีไชญฺญาติ ใช้ภิกษุณีผู้เป็นญาติให้ทำ ไม่เป็นอาบัติ. เพราะคำว่าใช้ ถ้าไม่ได้ใช้ ภิกษุณี

ผู้มิใช่ญาติเอาไปทำเอง หรือช่วยภิกษุผู้เป็นญาติ ชื่อว่ามิได้ใช้
ไม่เป็นอาบัติ. เพราะคำว่า จีวรเก่า ใช้ให้ซักจีวรที่ยังไม่ได้บริโภค
ไม่เป็นอาบัติ. เพราะคำว่าจีวร ใช้ให้ซักบริวารอื่น ซึ่งไม่นับว่าจีวร
ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทนี้ ไม่ทำให้เกิดผลอย่างไรแล้วในบัดนี้ ถึงอย่างนั้น
อธิบายไว้มากหน่อย เพื่อผู้ศึกษาจะได้รู้จักสังเกตถ้อยคำอันบ่งให้ถือเอา
ความอย่างไร. อนึ่ง ความมุ่งหมายของสิกขาบทนี้ เพื่อจะป้องกัน
ความน่าเกลียด ใช้ผู้หญิงชาวบ้านให้ทำ ปรับนีสัคคิย์มิได้ดอก แต่
ไม่พื่อน่าเกลียด ภิกษุผู้หวังปฏิบัติชอบ ควรเว้นแต่การใช้เช่นนั้นเสีย.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รับจีวรจากมือภิกษุผู้มิใช่ญาติ
เว้นไว้แต่ของแลกเปลี่ยน เป็นนีสัคคิย์ปาจิตติย์.

ข้อที่เว้นของแลกเปลี่ยนนั้น ให้สำเร็จสันนิษฐานว่า สิกขาบทนี้
ทรงตั้งไว้ เพื่อจะกันไม่ให้ภิกษุรับของแห่งภิกษุผู้มีลาภน้อยข้างเดียว
ถ้าสมควรจะรับ ก็ต้องให้ของแลกเปลี่ยน. และของแลกเปลี่ยนนั้น
ท่านว่าจะยิ่งหรือหย่อนก็ได้ แต่ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ควรจะเป็นของพอ
สม่าเสมอกัน.

อาบัติในสิกขาบทนี้ ต้องทำเพราะทำ ทั้งเพราะไม่ทำ คือรับจีวร
แต่ไม่ทำการแลกเปลี่ยน.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ขอจีวรต่อพ่อเจ้าเรือนก็ดี ต่อ
แม่เจ้าเรือนก็ดี ผู้มิใช่ญาติ นอกจากสมัย เป็นนีสัคคิย์ปาจิตติย์
นี้สมัยในคำนั้น ภิกษุเป็นผู้มีจีวรถูกชิงเอาไปก็ดี มีจีวรฉิบหายก็ดี นี้

สมัยในค่านั้น.

คำว่า มิใช่ญาตินั้น คือไม่ใช่คนเนื่องถึงกัน ทางมารดาภคินี
ทางบิดาภคินี ตลอด ๗ ชั่วบุรพชนก. เหตุไฉนท่านจึงนับญาติ ๗ ชั่ว.
ข้าพเจ้าเข้าใจว่า กำหนดเอาที่อาจจะเห็นกันได้ คนผู้จะเห็นบุรพชนก
ของตน ชั้นสูงสุดก็เพียงทวด. อาจจะเห็นอนุบุตรของตน ชั้นต่ำก็
เพียงเหลน, นับชั้นตนเป็น ๑ ข้างบน ๓ ข้างล่าง ๓ รวมเป็น ๗.
คนเราจะพบญาติก็คงใน ๗ ชั้นนี้เอง ยังไม่เคยมีถ้าสูงขึ้นไปหรือถ้าต่ำ
ลงมา หากมีขึ้น ยังนับว่าญาติได้อยู่แน่นอน. เขยและสะใภ้ ท่าน
ไม่นับว่าเป็นญาติ. สมัยที่จะขอจิวรต่อคฤหัสถ์ผู้มีใช้ญาติได้นั้น คือภิกษุ
มีจิวรถูกชิง ถูกลักหรือหายเสีย มีจิวรหนีหายเป็นอันตราย ใช้ไม่ได้
ต่อไป. ไม่มีสมัยเช่นนี้ ภิกษุขอจิวรต่อคฤหัสถ์ซารหณฺฑ์ผู้มีใช้ญาติ เว้น
ไว้แต่คนปวารณา ซึ่งทรงอนุญาตในสิกขาบทอื่น เป็นทุกกฏในประโยค
ที่ขอ เป็นนิสสัคคิยด้วยได้ฝ่ามา. คำเสียสละแก่บุคคลว่าดังนี้ :- "อิทฺ
เม ภนฺเต จีวรํ อญฺญาตํ กหปตํ อญฺจตุร สมยา วิญญาปิตํ นิสฺสัคคิยํ,
แล้วต่อเจ้าเรือนผู้มีใช้ญาติ นอกจากสมัย เป็นของจำจะสละ ข้าพเจ้า
สละจิวรผืนนี้แก่ท่าน.

อาบัตินี้เป็นอดีตกะ เพราะเหตุนี้ ถ้าเขามีใช้ญาติ รู้อยู่
ก็ตาม แคลงอยู่ก็ตาม สำคัญว่าเป็นญาติก็ตาม ขอในมิใช่สมัย เป็น
นิสสัคคิยปาจิตตีย์ทั้งนั้น เรียกสั้นว่า ตักปาจิตตีย์. เขาเป็นญาติ
สำคัญว่าไม่ใช่หรือแคลงอยู่ ขอเป็นทุกกฏ. เขาเป็นญาติ รู้ยู่ว่า

เป็นญาติ ขอไม่เป็นอาบัติ. เพราะคำในสิกขาบทว่า มิใช่ญาติ จึงขอต่อญาติได้. เพราะคำว่า นอกจากสมัย จึงขอได้ในสมัย, เพราะมีอนุญาตในสิกขาบทอื่น จึงขอต่อผู้ปวารณาได้. ในคัมภีร์วิภังค์ว่า ขอเพื่อผู้อื่น และได้มาด้วยทรัพย์ของตน ไม่เป็นอาบัติ. ขอเพื่อผู้อื่นนั้น พึงเห็นเช่นขอเพื่อภิกษุผู้มีผ้าหาย. จำมาด้วยทรัพย์ของตนนั้น ไม่ใช่ขอ ต้องไม่เป็นอาบัติอยู่เอง.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า พ่อเจ้าเรือนก็ดี แม่เจ้าเรือนก็ดี ผู้มิใช่ญาติ ปวารณาต่อภิกษุด้วยจีวรเป็นอันมาก เพื่อนำไปได้ตามใจ ภิกษุนั้น พึงยินดีจีวรมีอุตตราสงฆ์กับอันตราวาสกเป็นอย่างมาก จากจีวรเหล่านั้น ถ้ายินดียิ่งกว่านั้น เป็นนิสัคคิยปาจิตตีย์.

ข้อว่า พึงยินดีเพียงอุตตราสงฆ์กับอันตราวาสกเป็นอย่างมากนั้น ในคัมภีร์วิภังค์แสดงว่า ผ้าหาย ๓ ผืน พึงยินดี ๒ ผืน, ผ้าหาย ๒ ผืน พึงยินดีผืนเดียว. หายเพียงผืนเดียว อย่ายินดีเลย. คำว่า ยินดี ในที่นี้ หมายความว่า รับหรือถือเอาด้วยความพอใจ. ในประโยคที่ยินดีเกินกำหนด เป็นทุกกฎ ได้ผ้ามาเป็นนิสัคคิย. คำเสียดสละแก่บุคคลว่าดังนี้ :- "อิหิ เม ภนุเต จีวรํ อัญญาตกํ กหปตีกํ ตทุกุตริ วิญญาปิตํ นิสสัคคิย, อิม่าหิ อายสุมโต นิสสชฺชามิ." แปลว่า "จีวรผืนนี้ของข้าพเจ้า ขอแล้วเกินกำหนด ต่อเจ้าเรือนผู้มิใช่ญาติ จำจะสละ ข้าพเจ้าสละจีวรผืนนี้แก่ท่าน."

อธิบายนอกจากนี้ เหมือนในสิกขาบทก่อน มีแปลกแต่ในส่วนอนาบัติ.

ในคัมภีร์วิภังค์แสดงว่า นำไปมากด้วยคิดว่า เหลือจะเอามาคืน
เจ้าของเขาบอกถวายส่วนที่เหลือ เขาไม่ได้ถวายเพราะเหตุผ้าถูกชิง
หรือผ้าหาย รับมากกว่ากำหนด ไม่เป็นอาบัติ. สิกขาบทนี้ ทรง
บัญญัติเพื่อให้รู้จักประมาณ รับมากเป็นไม่รู้จักประมาณ รับเข้ามีโทษ
ไม่รับเป็นการเสียศรัทธาของเขา ไม่รับเป็นความเสีย. พระคันถรจนา-
จารย์เพิ่งความข้อหลังนี้ จึงกล่าวอนาบัติไว้ดังนั้น. ข้อนี้ควรถือเป็น
ตัวอย่าง ประพฤติให้พอดีในการรับ อย่าให้เป็นโลกจนเขาเบื่อ อย่า
ให้เป็นการอวดมกน้อย จนเขาเสียใจ.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง มีพ่อเจ้าเรือนก็ดี แม่เจ้าเรือนก็ดี ผู้มิใช่
ญาติ ตระเตรียมทรัพย์สำหรับจ่ายจิวรเฉพาะภิกษุไว้ว่า เราจักจ่ายจิวร
ด้วยทรัพย์สำหรับจ่ายจิวรนี้แล้ว ยังภิกษุชื่อนี้ให้ครองจิวร ถ้าภิกษุนั้น
เขาไม่ได้ปวารณาไว้ก่อน เข้าไปหาแล้ว ถึงการกำหนดในจิวรใน
สำนักของเขาว่า ดิละ ท่านจงจ่ายจิวรเช่นนั้นเช่นนั้น ด้วยทรัพย์สำหรับ
จ่ายจิวรแล้ว ยังรูปให้ครองเถิด เป็นนิสสัคคียปาจิตตีย์ ถือเอาความ
เป็นผู้ไครจิวรดี.

คนผู้มิได้ปวารณานั้น คือคนมิได้เป็นญาติ และมีได้สั่งไว้ให้
บอกให้ขอในคราวที่ต้องการ. ข้อนี้จักแก้ข้างหน้าในสิกขาบทที่ว่าถึง
เรื่องปวารณา. ภิกษุรู้ว่า เขาจะจ่ายจิวรถวาย เขามิใช่ญาติ มิใช่คน
ปวารณา. เข้าไปสั่งให้เขาจ่ายจิวรที่ดีกว่าแพงกว่า เขาจ่ายตามคำ
เป็นทุกกฎ. ในประโยคที่ได้มาเป็นนิสสัคคีย์. คำเสียสละแก่บุคคลว่า
ดังนี้ :- "อิหิ เม ภนเต จิวริ ปุพฺเพ อปฺปวาริตฺเตน อญฺญาตัก

คหบดีก็ อุปสงกมิตวา จิวเร วิกปเป อปนุณิ นิสฺสคฺคิย, อิมาคิ
อายสุมโต. นิสฺสชฺชามิ." แปลว่า "จิวรผืนนี้ของข้าพเจ้า เขาไม่ได้
ปวารณาไว้ก่อน ข้าพเจ้าเข้าไปหาเจ้าเรือนผู้มีโชติถึงการกำหนด
ในจิวร จำจะสละ ข้าพเจ้าสละจิวรผืนนี้แก่ท่าน."

เพราะคำว่า ถือเอาความใคร่ในจิวรดีกว่า ในคัมภีร์วิภังค์
ท่านจึงกล่าวว่า เขาปรารถนาจะจ่ายจิวรมีราคามาก สั่งให้จ่ายจิวร
มีราคาน้อย ไม่เป็นอาบัติ.

อธิบายนอกจากนี้ เหมือนในสิกขาบทที่ ๖ อันว่าด้วยเรื่อง
ขอจิวร.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง มีพ่อเจ้าเรือนก็ดี แม่เจ้าเรือนก็ดี ผู้
มีโชติ ๒ คน ตระเตรียมทรัพย์สำหรับจ่ายจิวรเฉพาะผืน ๆ ไว้
เฉพาะภิกษุว่า เราทั้งหลายจักจ่ายจิวรเฉพาะผืน ๆ ด้วยทรัพย์สำหรับ
จ่ายจิวรเฉพาะผืน ๆ นี้แล้ว ยังภิกษุชื่อนี้ให้ครองจิวรหลายผืนด้วยกัน.
ถ้าภิกษุนั้น เขาไม่ได้ปวารณาไว้ก่อน เข้าไปหาแล้วถึงการกำหนดใน
จิวรในสำนักของเขาว่า สละ ขอท่านทั้งหลายจ่ายจิวรเช่นนั้นเช่นนั้น
ด้วยทรัพย์สำหรับจ่ายจิวรเฉพาะผืน ๆ แล้ว ทั้ง ๒ คนรวมกัน ยังรูป
ให้ครองจิวรผืนเดียวเกิด เป็นนิสฺสคฺคิยปาจิตตีย์ ถือเอาความเป็นผู้
ใคร่ในจิวรดี.

ความแห่งสิกขาบทนี้ เหมือนแห่งสิกขาบทก่อน ต่างแต่เพียง
เขาต่างคนต่างเตรียมจะหาจิวรถวายคนละผืน คล้ายถวายพระบวชใหม่
ภิกษุเข้าไปพูดให้เขารวมทรัพย์เข้าเป็นอันเดียวกัน จ่ายจิวรแต่ผืนเดียว

หรือลดจำนวนน้อยลงมากกว่า แต่เป็นของดีกว่าเฉพาะผืน. ทำอย่างนี้ เขาไม่ต้องเพิ่มทรัพย์ขึ้นอีก แต่เหตุไฉนไม่ทรงอนุญาต. เข้าใจว่า เพราะเขาไม่ได้พิจารณาไว้เดิม เข้าไปพูดเช่นนั้น เป็นการเกินงาม.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง พระราชาก็ดี ราชอำมาตย์ก็ดี พรหมณ์ก็ดี คฤหบดีก็ดี ส่งทรัพย์สำหรับจ่ายจิวรไปด้วยเหตุเฉพาะภิกษุว่า เจ้าจงจ่ายจิวร ด้วยทรัพย์สำหรับจ่ายจิวรนี้แล้ว ยังภิกษุชื่อนี้ให้ครองจิวร. ถ้าพูดนั้น เข้าไปหาภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ทรัพย์สำหรับจ่ายจิวรนี้ นำมาเฉพาะท่าน ขอท่านจงรับทรัพย์สำหรับจ่ายจิวร. ภิกษุนั้น ฟังกล่าวต่อพูดนั้นอย่างนี้ว่า พวกเราหาได้รับทรัพย์สำหรับจ่ายจิวรไม่ พวกเรารับแต่จิวรอันเป็นของควรโดยกาล. ถ้าพูดนั้นกล่าวต่อภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ก็ใคร ๆ ผู้เป็นไวยาวัจกรของท่านมีหรือ ? ภิกษุผู้ต้องการจิวร ฟังแสดงชนผู้ทำการในอาราม หรืออุบาสก ให้เป็นไวยาวัจกร ด้วยคำว่า คนนั้นแลเป็นไวยาวัจกรของภิกษุทั้งหลาย. ถ้าพูดนั้น ส่งไวยาวัจกรนั้นให้เข้าใจแล้ว เข้าไปหาภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า คนที่ท่านแสดงเป็นไวยาวัจกรนั้น ข้าพเจ้าสั่งให้เข้าใจแล้ว ท่านจงเข้าไปหา เขาก็ให้ท่านครองจิวรตามกาล ภิกษุผู้ต้องการจิวร เข้าไปหาไวยาวัจกรแล้ว ฟังทวงฟังเดือน ๒-๓ ครั้งว่า รูปต้องการจิวร. ภิกษุทวงอยู่เดือนอยู่ ๒-๓ ครั้ง ยังไวยาวัจกรนั้นให้จัดจิวรสำเร็จได้ การให้สำเร็จได้ด้วยอย่างนี้ นั้นเป็นดี. ถ้าให้สำเร็จไม่ได้ ฟังเข้าไป ยืนนิ่งต่อหน้า ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง ๖ ครั้ง เป็นอย่างมาก. เขอยืนนิ่งต่อหน้า ๔ ครั้ง ๕ ครั้ง ๖ ครั้ง เป็นอย่างมาก ยังไวยาวัจกรนั้นให้จัดจิวร

สำเร็จได้ การให้สำเร็จได้ด้วยอย่างนี้ นั่นเป็นดี. ถ้าให้สำเร็จไม่ได้ ถ้าเธอพยายามให้ยิ่งกว่านั้น ยังจิวนั้นให้สำเร็จ เป็นนิสัคคียปาจิตติย. ถ้าให้สำเร็จไม่ได้ ฟังไปเองก็ได้ ส่งทูตไปก็ได้ ในสำนักที่สงฆ์ทรัพย์ สำหรับจ่ายจิวนมาเพื่อเธอ บอกว่า ท่านสงฆ์ทรัพย์สำหรับจ่ายจิวนไปเฉพาะ ภิกษุใด ทรัพย์นั้นหาสำเร็จประโยชน์น้อยหนึ่งแก่ภิกษุนั้นไม่ ท่านจงทวงเอาคืนทรัพย์ของท่าน ทรัพย์ของท่านอย่าได้ฉิบหายเสียเลย. นี้เป็นสามิจกรรม, [คือการชอบ] ในเรื่องนั้น.

พระคันถรจนอาจารย์ แก่ความแห่งสาบทไว้ในคัมภีร์วิภังค์ กล่าวข้อความอีกวาระหนึ่ง เป็นแต่ไขความในข้อที่ควรอธิบาย จักกล่าวแต่เฉพาะบางคำ. คำแสดงไวยาวัจกรนั้นพูดเปรย ท่านจึงห้ามว่า อย่าสั่งให้เขาให้ อย่ารับรองว่าผู้นั้นจักเก็บไว้ จักแลกจักจ่าย. เพราะคำทวงคำเตือนพูดเปรยแต่เพียงว่า ต้องการจิวน ท่านจึงห้ามไม่ให้พูดว่า จงให้แก่รูป จงเอามาให้รูป จงไปแลก จงไปจ่ายให้รูป. ในข้อว่า ฟังยี่นึ่งต่อหน้านั้น ท่านสั่งว่าอย่านั่งบนอาสนะ อย่ารับอามิส อย่ากล่าวธรรม เขาถามว่า มาธุระอะไร? ฟังกล่าวว่า รู้เอาเองเถิด ถ้านั่งบนอาสนะก็ดี รับอามิสก็ดี กล่าวธรรมก็ดี ชื่อว่าหักการยี่นเสย ท่านเทียบการเตือนและการยี่นไว้ว่า ยี่น ๒ ครั้ง เท่ากับเตือนครั้ง ๑ และยอมให้แลกกันได้. ข้อให้ไปบอกเจ้าของเมื่อไม่ได้รับประโยชน์แต่ ทรัพย์นั้น เป็นสามิจกรรมนั้น พระอรรถกถาจารย์แก้ว่า ไม่ทำ ต้องอาบัติทุกกฏ เพราะวัตถุเภท คือละเลยกิจวัตร.

ความเห็นของข้าพเจ้าว่า เรื่องนี้ควรกำหนดด้วยกรรมสิทธิ์ที่ภิกษุ

มีเพียงไร. ท่านห้ามมิให้สั่งให้มอบแก่ไวยาวัจกร เพื่อจะหลีกเลี่ยงจากสั่งให้
รับรูปียะ. ท่านห้ามมิให้รับรองว่า เขาจักเก็บจักจ่ายนั้นก็เหมือนกัน.
ท่านห้ามมิให้ทวงตรง ๆ นั้น จะถือว่าพูดไม่ได้พูดมอบให้กรรมสิทธิ์
กระมัง แต่การที่เขาไปบอกนั้น ชื่อว่าเป็นอันให้กรรมสิทธิ์อยู่เอง
ถ้าจะนึกโดยอย่างอื่น ก็เป็นเล่นสำนวนไป. ในสิกขาบทห้ามมิให้
พยายามกว่ากำหนดนั้นไป จะเป็นเพราะทำเกินงามก็ได้ ไม่ใช่เพราะ
ไม่มีกรรมสิทธิ์ ไม่เช่นนั้นจะต้องบอกเขาทำอะไร.

คำเสียดสละจีวรเป็นนิสสัคคีย์แก่บุคคลว่าดังนี้:- "อิทฺ เม ภนฺเต
จีวริ อติเรกตฺถิกฺขตฺตํ โจทนาย อติเรกณฺณตฺตํ จาเนน อภินิปรฺพาติตฺติ
นิสฺสัคคฺคิยฺ, อิมาทฺ อายสฺมโต นิสฺสขฺขามิ." แปลว่า "จีวรผืนนี้ของ
ข้าพเจ้า ให้สำเร็จด้วยทวงเกิน ๓ ครั้ง ด้วยยื่นเกิน ๖ ครั้ง จำจะ
สละ ข้าพเจ้าสละจีวรผืนนี้แก่ท่าน."

เมื่อภิกษุทวงและยื่นครบกำหนดแล้ว เลิกเสียด ไม่พยายามต่อไป
ไวยาวัจกรถวายเองก็ดี เจ้าของทวงเอามาถวายก็ดี ไม่เป็นอาบัติ.

โกสิยวรรคที่ ๒

สิกขาบทที่ ๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้ทำสันถัตเจือด้วยไหม เป็น
นิสสัคคิยปาจิตตีย์.

สันถัตนั้น เป็นผ้าอย่างหนึ่ง ไม่ได้ทอ ใช้หล่อ คือเอาขน
เจียมลาดเข้าแล้ว เอาน้ำชำระหรือของอื่นอันมียางพอจะให้ขนเจียมจับ
กัน พรกลงไป แล้วเอาขนเจียมโรย มีเครื่องรีดเครื่องทับ ทำให้เป็น
แผ่นหนาบางตามต้องการ. สิกขาบทนี้ห้ามว่า เมื่อจะทำสันถัตเช่นนั้น

ห้ามมิให้เจือไหมลงไป ถ้าขึ้นเจือลงไป เป็นนิสัคคิยะ. ทำเองก็ดี ใช้ผู้อื่นทำก็ดี ตั้งแต่ต้นจนสำเร็จ หรือตนทำค้างไว้ ใช้ผู้อื่นให้ทำต่อจนสำเร็จ หรือใช้ผู้อื่นให้ทำค้างไว้ ตนทำต่อให้สำเร็จ เป็นนิสัคคิยะทั้งนั้น. เรียกสั้นว่า จตุกกนิสัคคิยาจิตตีย์, ได้ของที่คนอื่นทำไว้แล้วใช้สอย เป็นทุกกฏ. ใช้เป็นของอื่น เช่นเป็นเปลือกฟูก หรือหมอนเป็นต้น ไม่เป็นอาบัติ. ข้อนี้ ฟังเข้าใจอธิบายว่า ความมุ่งหมายของสิกขาบท ก็เพื่อจะกันอย่าให้ตัวไหมต้องต้มวายวอด แต่มีคำห้ามเฉพาะสันถัด ท่านจึงกล่าวว่า ใช้เป็นของอื่นไม่เป็นอาบัติ. ในที่เช่นนี้ บางแห่งท่านปรับอาบัติแบ่งลงมาเป็นทุกกฏ. สันนิษฐานเห็นว่าแม้ใช้เป็นของอื่น แต่ยังไม่พิน်ทำความเสีย ควรปรับทุกกฏ. เรื่องสันถัดนี้ ก็น่าจะเป็นเช่นนั้น แต่บางทีจะเป็นของใช้กันดิน จนปรับไม่ลงเสียแล้วกระมัง ท่านจึงว่าไม่เป็นอาบัติ. ถ้าจะอธิบายให้เข้ารูปแล้วควรจะว่าอย่างนี้: ทำเองหรือใช้ผู้อื่นทำเพื่อใช้เป็นของอื่น นอกจากผ้ารองนั่ง เป็นทุกกฏ. ใช้ของที่เขาทำไว้โดยปกติ ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้ทำสันถัดแห่งขนเจียมคำล้วน เป็นนิสัคคิยาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุผู้ให้ทำสันถัดใหม่ ฟังถือเอาขนเจียมคำล้วน ๒ ส่วน ขนเจียมขาวเป็นส่วนที่ ๓ ขนเจียมแดงเป็นส่วนที่ ๔. ถ้าภิกษุไม่ถือเอาขนเจียมคำล้วน ๒ ส่วน ขนเจียมขาวเป็นส่วนที่ ๓ ขนเจียมแดงเป็นส่วนที่ ๔ ให้ทำสันถัดใหม่ เป็นนิสัคคิยาจิตตีย์.

ความมุ่งหมายแห่งสิกขาบทนี้ เพื่อจะห้ามไม่ให้ชังนเจียมคำเกินกว่า ๒ เสี้ยวที่ ๔ หรือครั้งหนึ่ง ชังนเจียมขวาก็ดี แดงก็ดี เกินกว่าเสี้ยว ๑ หรือใช้ส่วนทีเดียว ไม่ห้าม. เหตุไฉนจึงห้ามชังนเจียมคำ ข้าพเจ้าไม่เข้าใจ ในต้นบัญญัติกล่าวแต่เพียงว่าเหมือนของกฤหัสถ์. บางทีจะเป็นสิ่งที่พวกภิกษุไม่นับถือกรรมัง เช่นในฉฬภิกษาคติ แสดงคนใจบาปหยาบช้า เปรียบด้วยเสียดา.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุให้สำสันถัดใหม่แล้ว ฟังทรงไว้ให้ได้ ๖ ฝน. ถ้ายังหย่อนกว่า ๖ ฝน เธอสละเสียแล้วก็ดี ยังไม่สละแล้วก็ดี ซึ่งสันถัดนั้น ให้ทำสันถัดอื่นใหม่ เว้นไว้แต่ภิกษุได้สมมติ เป็นนิสัคคิยปาจิตตีย์.

ปีหนึ่ง ในบาลีเรียกว่าฝนหนึ่ง กำหนดให้ใช้สันถัด ๖ ฝนนั้นเป็นข้างเร็ว ใช้นานกว่านั้นไม่ห้าม. ที่ยกเว้นแก่ภิกษุผู้ได้รับสมมติในนิทานว่า ทรงปรารถนาภิกษุอาพาธ ญาติเขาจะรับไปรักษา จะเอาสันถัดไปด้วยไม่ได้ ไม่ใช่สันถัดก็ไม่สบาย เข้าใจยาก. ถ้าจะชี้ให้เห็นง่าย ภิกษุมีสันถัดหาย ควรได้รับสมมติให้ทำใหม่แท้.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุผู้ให้ทำสันถัดสำหรับนั่ง ฟังถือเอาคืบสุคตโดยรอบแห่งสันถัดเก่า เพื่อทำให้เสียสี. ถ้าภิกษุไม่ถือเอาคืบสุคตโดยรอบแห่งสันถัดเก่า ให้ทำสันถัดสำหรับนั่งใหม่ เป็นนิสัคคิยปาจิตตีย์.

ในที่นี้แห่งเดียว มีคำว่า "สำหรับนั่ง" ติดเข้ามาด้วย. พระคันถรจนจารย์กล่าวแก้ไว้ในคัมภีร์วิภังค์ว่า เป็นของมิชาย แต่หา

ได้กล่าวไว้ให้ชัดเจนไม่. ข้อว่า ให้ถือเอาคืบสุดโดยรอบนั้น ท่านกล่าวไว้ว่า โดยกลมก็ได้ โดย ๔ เหลี่ยมก็ได้. สันถัดเท่านั้น คือสันถัดที่ใช้แล้ว แต่อย่างไรในคัมภีร์วิภังค์จึงแก้ว่า ที่นุ่งแล้วก็ดี ห่มแล้วก็ดี แม้คราวเดียว เห็นจะหลงมาจากปุราณจิ๋ว. ท่านให้เอาคืบสุดหนึ่งโดยรอบ แห่งสันถัดเก่า ลาดลงในเอกเทศหนึ่ง หรือชีออกปนกับขนเจียมใหม่ หล่อ, หาไม่ได้ ปนเข้าแต่น้อย หรือไม่ได้ปนเลยก็ได้ของที่คนอื่นทำและใช้สอย ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ขนเจียมเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้เดินทาง ภิกษุต้องการ ฟังรับได้ ครั้นรับแล้ว เมื่อคนถือไม่มี ฟังถือไปด้วยมือของตนเองตลอดระยะทาง ๓ โยชน์เป็นอย่างมาก. ถ้าเธอถือเอาไปยิ่งกว่านั้น แม้คนถือไม่มี เป็นนิสัสคคิยาปาจิตติย.

โยชน์นั้น ในประเทศสยามนี้ นับว่า ๔๐๐ เส้น ในที่อื่นนับอย่างไรจะกล่าวข้างหน้า. ขนเจียมที่ทำเป็นสิ่งของแล้ว ไม่นับเข้าในสิกขาบทนี้. อยู่ในระหว่างทางชั่วคราวแล้ว นำต่อไปอีกได้.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ยังภิกษุณีผู้มีไชญาคิ ให้ซักก็ดี ให้ย้อมก็ดี ให้สาบก็ดี ซึ่งขนเจียม เป็นนิสัสคคิยาปาจิตติย.

อธิบายทั้งปวง ฟังรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๔ แห่งจิ๋ววรรค อันว่าด้วยให้ซักจิ๋วเก่า.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รับก็ดี ให้รับก็ดี ซึ่งทองเงิน หรือยินดีทองเงินอันเขาเก็บไว้ให้ก็ดี เป็นนิสัสคคิยาปาจิตติย.

ทองเงินนั้น อันเขาทำเป็นรูปพรรณแล้วก็ตาม อันเขาไม่ได้

ทำแล้ว ยังเป็นแทนเป็นลิมอยู่ก็ตาม เป็นรูปิยะคือของสำหรับจ่ายก็ตาม โดยที่สุด ของที่ไม่ใช่ทองเงิน แต่ใช้เป็นรูปิยะได้ ก็นับว่าทองเงิน ในที่นี้. ข้อว่า ยินดีทองเงินอันเขาเก็บไว้ให้นั้น แต่ลำพังจิตอุปบาท ไม่น่าจะเป็นอาบัติ จำจะหมายความถึงรับถือกรรมสิทธิ์ในของนั้น.

ทองเงินคั้นเป็นนิสสคคีย์นั้น ท่านให้สละในสงฆ์. คำเสียสละ ว่า "อหิ ภนฺเต รูปิยํ ปฏิกฺขเหสี, อิหิ เม นิสฺสคคีย์, อิมานิ สงฺฆสฺส นิสฺสขฺชามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้ารับรูปิยะไว้แล้ว ของนี้เป็น นิสสคคีย์ ข้าพเจ้าสละรูปิยะนี้แก่สงฆ์." ทองเงินที่สละแล้วนี้ สงฆ์ จักทำอะไรต่อไป? ท่านสอนว่า พึงบอกให้แก่อุบาสกผู้บังเอิญมาถึงเข้า ถ้าเขาไม่เอา พึงขอให้เขาช่วยทิ้งเสีย ถ้าเขาไม่รับ พึงสมมติ ภิภษเป็นผู้ทิ้ง เลือกผู้ประกอบด้วยองค์สมบัติ ๕ อย่าง คือ ไม่ถึง อคติ ๔ และรู้จักว่า ทำอย่างไรเป็นอันทิ้งหรือไม่เป็นอันทิ้ง. ภิภษุนั้น พึงทิ้งอย่าหมายที่ตก ถ้าทิ้งหมายที่ตก ต้องทุกกฎ.

อาบัติในสิกขาบทนี้เป็นอดีตตะ เรื่องนี้แต่แรกดูเหมือนห้าม เป็นกวดขัน แต่ภายหลัง มีพระพุทธธานุญาตในที่อื่นผ่อนลงมา ถ้า คฤหัสถ์เขาเอารูปิยะมอบไว้ในมือกับปิยการกสั่งไว้ว่า จงจัดหาของ อันเป็นกับปิยะถวายภิภษุ สิ่งใดเป็นของควร ทรงพระอนุญาตให้ ยินดีของนั้นแต่รูปิยะนั้นได้ แต่ห้ามมิให้ยินดีตัวรูปิยะนั้น. แม้เช่นนี้ ก็ไม่ผิดอะไรนัก จากข้อว่า ยินดีทองเงินอันเขาเก็บไว้ให้ เป็นแต่ยก เสียว่า อย่าถือเอากรรมสิทธิ์ในทองเงินนั้น แต่ถือเอากรรมสิทธิ์ใน อันจะได้ของเป็นกับปิยะแต่ทองเงินนั้น ได้อยู่. เรื่องนี้ ทรงพระ

ปรารภเศรษฐีเมณฑกะเป็นผู้ทำขึ้นก่อน ทรงพระอนุญาตไว้ จึงเรียกว่า
เมณฑกานุญาต.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ถึงความแลกเปลี่ยนด้วยรูปียะ
มีประการต่าง ๆ เป็นนิสัคคิยปาจิตตีย์.

รูปียะนั้น ทองเงินก็ดี ของอื่นก็ดี อันใช้เป็นมาตราสำหรับ
แลกเปลี่ยน. ถึงความแลกเปลี่ยนด้วยรูปียะมีประการต่าง ๆ นั้น
ได้แก่เอารูปียะจ่ายซื้ออภัยบริวารต่างชนิดก็ดี จ่ายเป็นค่าแรงคนทำ
การต่างอย่างก็ดี และจ่ายเป็นค่าอื่น ๆ อีกก็ดี. สิกขาบทนี้มีประโยชน์
ที่จะกันไม่ให้เขาทองเงินที่เป็นนิสัคคิยในสิกขาบทก่อน มาจ่ายซื้อ
อภัยบริวารและจ้างคนทำการ. นี้อธิบายตามมติของข้าพเจ้า. ฝ่าย
พระคันถรจนจารย์อธิบายความไปทางอื่น ทองเงินที่ได้ทำเป็นรูป-
พรรณก็ดี ไม่ได้ทำก็ดี ซึ่งควรจะอธิบายในสิกขาบทก่อน ท่าน
อธิบายในสิกขาบทนี้ และการแลกเปลี่ยนด้วยรูปียะนั้น ท่านอธิบายว่า
เอาของรูปพรรณกับของรูปพรรณ แลกเปลี่ยนกันบ้าง เอาของที่ไม่ได้
ทำเป็นรูปพรรณกับของอย่างเดียวกันนั้น แลกเปลี่ยนกันบ้าง เอาของ
๒ อย่างนั้นสับแลกเปลี่ยนกันบ้าง ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ทำอย่างนั้นสำเร็จ
เป็นอันห้ามด้วยสิกขาบทก่อนแล้ว ความแห่งสิกขาบทนี้ น่าจะไม่ซ้ำ
กับความแห่งสิกขาบทก่อน. ของเป็นนิสัคคิยด้วยสิกขาบทนี้ ท่านให้
สละในสงฆ์เหมือนในสิกขาบทก่อน. คำเสียสละว่าอย่างนี้ :- "อหิ
ภนฺเต นานปฺปการํ รูปียสํโวรํ สฺมาปชฺชํ, อิทํ เม นิสฺสคฺคิย,
อิมาหิ สฺงฺขมฺสฺส นิสฺสชฺชามิ." แปลว่า "ข้าพเจ้าถึงการแลกเปลี่ยน

ด้วยรูปะมีประการต่าง ๆ ของนี้ของข้าพเจ้า จำจะสละ ข้าพเจ้าสละของสิ่งนี้แก่สงฆ์." คำแรงสละไม่ได้ ก็พึงแสดงแต่อาบัติ.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ถึงการซื้อและขายมีประการต่าง ๆ เป็นนิสัสคคิยปาจิตตีย์.

การซื้อและขายในที่นี้ ได้แก่ แลกเอา หรือรับเอาของอันเป็นกัปปิยะด้วยของอันเป็นกัปปิยะเหมือนกัน เช่นการที่ทำกันในระหว่างคนขายของเครื่องใช้ กับชวานาผู้ซื้อด้วยข้าวเปลือก เพราะการซื้อขายด้วยรูปะ ห้ามด้วยสิกขาบทก่อน ๆ แล้ว. ถือเอาอธิบายอย่างนี้ การแลกเปลี่ยนของกัน ซึ่งไม่นับในซื้อขาย ที่เรียกในคำมคธว่า "ปาริวฏฐกั" ก็นับเข้าในนี้ด้วย แต่ท่านห้ามไม่ให้ทำเฉพาะกับคฤหัสถ์ เพราะในพวกสหธรรมิกมีอนุญาตไว้ชัดแล้ว. ของเป็นนิสัสคคิยในสิกขาบทนี้ ท่านกล่าวว่าให้เสียสละแก่สงฆ์ แก่คณะ แก่บุคคลก็ได้. คำเสียสละแก่บุคคลว่าอย่างนี้ :- "อหิ ภนุเต นานปุปการกั กยวิกุกขิ สมาปชชี่, อหิ เม นิสฺสคคิย, อิม่าหิ อายสุมโต นิสฺสชฺชามิ" แปลว่า "ข้าพเจ้าได้ถึงการซื้อขายมีประการต่าง ๆ ของสิ่งนี้ของข้าพเจ้า จำจะสละ ข้าพเจ้าสละของสิ่งนี้แก่ท่าน." ภิกษุถามราคาต่อเจ้าของเอง แล้วแจ้งความต้องการของตนแก่กัปปิยการก ท่านกล่าวว่าไม่เป็นอาบัติ.

ปิตตวรรคที่ ๓

สิกขาบทที่ ๑ ว่า พึงทรงอดิเรกบาตรไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง ภิกษุให้ล่วงกำหนดนั้นไป เป็นนิสัสคคิยปาจิตตีย์.

บัตร์นั้น เป็นของทำด้วยดินเผาบ้าง ด้วยเหล็กบ้าง มีขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ อันจะกล่าวในที่อื่น เป็นของทรงอนุญาตให้เป็นบริหารของภิกษุเฉพาะใบเดียว บัตร์อันภิกษุตั้งไว้เป็นบริหารอย่างนี้ เรียกบัตร์อธิษฐาน. บัตร์มากกว่านี้ ตั้งแต่ใบที่ ๒ ขึ้นไป เรียกอธิเรกบัตร์. อธิเรกบัตร์นั้น ไม่ได้ทรงพระอนุญาตเกิน ๑๐ วัน เป็นพิเศษ อุจจิวรที่ได้ทรงพระอนุญาตในบางคราว ภิกษุให้ล่วง ๑๐ วันไป เป็นนิสัคคิยปาจิตตีย์.

คำเสียดสละแก่บุคคลว่าอย่างนี้ :- "อัย เม ภนุเต ปตุโต ทสาหาคิกนุโต นิสุสคิกโย, อิม่าหิ อายสุมโต นิสุสชชามิ" แปลว่า "บัตร์ใบนี้ของข้าพเจ้าล่วง ๑๐ วัน จำจะสละ ข้าพเจ้าสละบัตร์ใบนี้แก่ท่าน." คำคืนให้ ว่าดังนี้ :- "อิมิ ปตุติ อายสุมโต ทมมิ" แปลว่า "ข้าพเจ้าให้บัตร์ใบนี้แก่ท่าน." ไม่เสียดสละ บัตร์เป็นนิสัคคิยะ ใช้สอยต้องทุกกฎ. บัตร์นั้น ทรงอนุญาตให้วิกัปได้ อุจจิวร. อธิบายนอกจากนี้ ฟังรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทปรารภอธิเรกจิวร.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด มีบัตร์มีแผลหย่อน ๕ ให้จ่ายบัตร์อื่นใหม่ เป็นนิสัคคิยปาจิตตีย์. ภิกษุนั้นพึงสละบัตร์นั้นในภิกษุบริษัท. บัตร์ในสุดแห่งภิกษุบริษัทนั้น พึงมองให้แก่ภิกษุนั้นสั่งว่า นี่บัตร์ของท่าน พึงทรงไว้ [คือใช้] กว่าจะแตก นี่เป็นสามิจกรรม [คือการชอบ] ในเรื่องนี้.

รอยร้าว ยาวตั้งแต่ ๒ นิ้ว จัดว่าเป็นแผลแห่งหนึ่งแห่งบัตร์

ยาวไม่ถึงนั้น ไม่นับ. คำว่า จำนั้น ท่านแก้ไขในคัมภีร์วิภังค์ว่าขอ
บาตรเป็นนิสัสคคีย์ในสิกขาบทนี้ ท่านให้สละในสงฆ์. ครั้นแล้ว
สงฆ์พึงสมมติภิกษุรูปหนึ่ง ผู้ไม่ลุ่มอานาจอคติ และรู้จักจะทำ ให้เป็น
ผู้เปลี่ยนบาตร. ภิกษุนั้น พึงเอาบาตรใหม่นั้นถวายพระเถระ เอา
บาตรของพระเถระถวายพระรูปที่ ๒ เปลี่ยนเลื่อนลงมาโดยนัยนี้จน
ภิกษุใหม่ในสงฆ์แล้ว รับบาตรของภิกษุใหม่นั้น มอบให้แก่ภิกษุนั้น
ไว้ใช้. มีคำห้ามไว้ไม่ให้อธิษฐานบาตรแล้ว ด้วยหมายจะได้บาตรดี
ทำอย่างนั้น ปรับเป็นทุกกฏ.

การเปลี่ยนบาตรเช่นนี้ ไม่น่าจะเห็นว่า ได้ดีกว่ากันเป็น
ลำดับขึ้นไป ตั้งแต่สังฆนวกะจนถึงพระสังฆเถระ เมื่อเป็นเช่นนี้
ภิกษุบริษัทนั้น ต้องพลอยได้พลอดเสียด้วยภิกษุผู้ต้องอาบัตินิสัสคคิย-
ปาจิตติย ยังไม่เป็นธรรมปรากฏพอ น่าจะมีเหตุอะไรแฝงอยู่ แต่
ในเวลานี้ยังตรองไม่เห็น พระวินัยทรงดำริข้างหน้าเถิด.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง มีเภสัชอันควรลิ้มของภิกษุผู้อาพาธ
คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ภิกษุรับ ประเคน
ของนั้นแล้ว พึงเก็บไว้ฉันได้ ๗ วันเป็นอย่างยิ่ง. ภิกษุให้ล่วงกำหนด
นั้นไป เป็นนิสัสคคิยปาจิตติย.

ในคัมภีร์วิภังค์แก้เภสัช ๕ ไว้ว่า เนยใส เนยข้น นั้น ทำจาก
น้ำมันโคบ้าง น้ำมันแพะบ้าง น้ำมันกระบือบ้าง มังสะของสัตว์ใด
เป็นกบปิยะ ทำจากน้ำมันสัตว์นั้นก็ใช้ได้. น้ำมันนั้น สกัดออกจาก
เมล็ดงาบ้าง จากเมล็ดพันธุ์ผักกาดบ้าง จากเมล็ดมธุกะ ที่แปลว่า

มะขางข้าง จากเมล็ดมะขางข้าง จากเปลวสัตว์ข้าง. น้ำผึ้งนั้น คือ รสหวานที่แมลงผึ้งทำ. น้ำอ้อยนั้น คือรสหวานเกิดจากอ้อย.

เพราะคำหลังนี้ พระเถระบางรูป รังเกียรรสหวานอันออกจาก ต้นตาล. ความพอใจของท่านจะถือเท่าศัพท์แนวไป ไม่เพ่งถึงอรรถรส. มติของข้าพเจ้า รสหวานอันออกจากอ้อยก็ดี ตาลก็ดี จากอื่นอีกก็ดี ย่อมให้สำเร็จประโยชน์เป็นอย่างเดียวกัน ใช้ได้เหมือนกัน ไม่ควร รังเกียร. ข้อนี้คนสามัญเขาก็เข้าใจกัน เขาตั้งชื่อน้ำตาล. เหตุที่ตั้ง ชื่ออย่างนี้ เพราะได้พบหรือเคยใช้รสหวานออกจากตาลก่อน ชะรอย อ้อยไม่ใช่ของเกิดเดิมในพื้นที่เมือง. ภายหลังได้พบว่า ออกจาก มะพร้าวก็มี ออกจากอ้อยก็มี ออกจากอื่นก็มี เขาก็คงเรียกว่าน้ำตาล ตามเดิม เพ่งเอาแต่อรรถรส. คำแก้บทพาดพิงว่า รสหวานเกิดแต่อ้อย หรือเรียกสั้นว่าน้ำอ้อย ในคัมภีร์วิภังคินั้นก็เป็นอย่างเดียวกัน ที่นั่น พบว่า ออกจากอ้อยก่อนที่ตั้งชื่อตามนั้น ภายหลังพบว่า ออกจาก อย่างอื่นอีก ก็คงเรียกอย่างนั้น. อีกอุทาหรณ์หนึ่ง ชวามครพบ ว่า น้ำมันออกจากเมล็ดงาซึ่งเรียกว่า "ติล" จึงตั้งชื่อว่า "เตล" แปลว่า ออกจากเมล็ดงา ภายหลังพบว่า น้ำมันออกจากเมล็ดอื่นก็มี ออกจากเปลวมันก็มี ก็คงเรียกว่า "เตล" อยู่นั่นเอง. ถ้าเข้าใจว่า ใช้ได้เฉพาะรสเกิดแต่อ้อยเท่านั้นแล้ว อย่าใช้เสียเลยดีกว่า รู้ด้วย อย่าวุ่น้ำตาลในทุกวันนี้ทำออกจากน้ำอ้อย.

เหตุไฉน ทรงพระอนุญาตให้ใช้ได้เพียง ๗ วันเป็นอย่างมาก นั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เพื่อจะกันใช้ของเสีย เช่นมีกลิ่นหืนและมี

รสเปรี้ยว. อย่างไรก็ตาม ภิกษุให้ล่วง ๗ วันไป เป็นนิสัคคีย์.
คำเสียดสละแก่บุคคลว่า :- "อิหิ เม ภนฺเต เกสขฺชฺ สตุตทาหาติกฺกนฺตํ
นิสฺสัคคฺคิยฺ, อิมํ หิ อายสฺมโต นิสฺสขฺชามิ" แปลว่า "เกสขนี้ของ
ข้าเจ้า ล่วง ๗ วัน จำจะสละ ข้าพเจ้าสละเกสขนี้แก่ท่าน." คำคืบ
ให้ว่าดังนี้ :- "อิมิ เกสขฺชฺ อายสฺมโต ทมฺมิ" แปลว่า "ข้าพเจ้า
ให้เกสขนี้แก่ท่าน." ท่านสั่งไว้ว่า ได้เกสขที่สละแล้วคืบมา ภิกษุ
นั่นเองก็ดี ภิกษุอื่นก็ดี อย่างนั้น ใช้ในกิจภายนอก เป็นต้นว่า ตาม
ไฟและผสมสีได้อยู่. ภิกษุอื่นท่านอนุญาตให้ใช้ทากายได้ด้วย. ผู้
ใจไว้ก่อนว่า จะไม่บริโภค ล่วง ๗ วันไป ไม่เป็นอาบัติ. ของ
นั้นสูญหายไปเสียก็ดี ขาดจากกรรมสิทธิ์ของตนแล้วก็ดี ในภายใน
๗ วัน ชื่อว่าไม่มีแล้ว ไม่เป็นวัตถุแห่งอาบัติ. ท่านกล่าวว่าสละให้
ขาดก่อนอุปสัมบันแล้ว ได้คืบมา มันได้อีก ถ้าเกสข ล่วง ๗ วัน
แม้ภิกษุอื่นก็มันไม่ควร น่าจะไม่ควรเหมือนกัน แต่จะเรียกว่าไม่เป็น
นิสัคคีย์ได้อยู่.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า ภิกษุ [รู้] ว่าฤดูร้อนยังเหลืออีก ๑ เดือน
พึงแสวงหาจีวรคือผ้าอาบน้ำฝนได้ [รู้] ว่าฤดูร้อนยังเหลืออีกถึงเดือน
พึงทำนุ่ได้ ถ้าเธอ [รู้]ว่าฤดูร้อนเหลือต่ำกว่า ๑ เดือน แสวงหาจีวร
คือผ้าอาบน้ำฝน [รู้] ว่าฤดูร้อนเหลือต่ำกว่าถึงเดือนทำนุ่ เป็น
นิสัคคิยปาจิตตีย์.

ผ้าอาบน้ำฝนนั้น เป็นของทรงพระอนุญาตเป็นบริวารพิเศษ
ชั่วคราวของภิกษุ อธิษฐานไว้ใช้ได้ตลอด ๔ เดือนฤดูฝน พ้นนั้น

เป็นธรรมเนียมให้วิกัป. ในสิกขาบทนี้ทรงพระอนุญาตให้แสวงหา
ถ้าฤดูฝนเข้ามา ๑ เดือน คือตั้งแต่เดือน ๗ แรมค่ำ ๑ ถึงเดือน ๘
ขึ้น ๑๕ ค่ำ, ให้ทำนุงถ้าฤดูฝนเข้ามาถึงเดือน คือตั้งแต่เดือน ๘ ขึ้น ๑ ค่ำ
ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ. พระพุทธานุญาตให้แสวงหา นั้น น่าจะให้ประโยชน์
พิเศษอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นขอเขาได้ตรง ๆ และเก็บไว้ได้นานกว่า
อดีตเรกจิรสามัญ แต่การขอเขาตรง ๆ นั้น ท่านห้ามไว้ ในคัมภีร์
วิภังค์ ท่านอนุญาตให้บอกเขาเพียงว่า ถึงกาลแห่งผ้าวัสสิกสาฎกละ
และผ้าที่หาได้มาแล้ว มีคติเป็นอย่างไร ท่านไม่กล่าวถึง. พระพุทธาน
ุญาตให้ทำนุงนั้น น่าจะให้ประโยชน์พิเศษ คืออธิษฐานล้าเข้ามาก่อน
ฤดูฝนได้ แต่ท่านไม่ได้กล่าวถึง.

การปรับอาบัติในสิกขาบทนี้ เพราะถือเอาประโยชน์พิเศษนั้น
ล้ากำหนดกาลที่ทรงพระอนุญาตไว้ น่าจะแลเห็นว่า มุ่งวันมากออกไป.
แต่มีข้อจะพึงพิจารณาว่า ถ้าภิกษุแสวงหาล้ากำหนดนั้น แต่หา
ในสำนักญาติอันไม่เป็นวิญญูติ จะได้บริหารอย่างอดีตเรกจิรหรือไม่
หรือสักว่าต้องการเป็นผ้าอาบน้ำฝน แสวงหาล้ากำหนดได้มา ก็เป็น
นิสัสคิย ไม่ได้บริหารอย่างอดีตเรกจิร. ถ้าอย่างนี้ใครจะโง่เกินไป
จนถึงจะให้ต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ อย่างไรก็ยังมีทางแก้ตัวอีกว่า
รับมาโดยฐานเป็นอดีตเรกจิรต่างหาก. อนึ่ง ถ้าภิกษุทำนุงล้าเขตพระ
พุทธานุญาต จะกำหนดต่างอย่างไรจากนุงอดีตเรกจิร. ข้าพเจ้าปรารถนา
จะเข้าใจว่า การแสวงหาล้าเขตพระพุทธานุญาตนั้น หมายเฉพาะขอ
ต่อภคหัตถ์ผู้มีวิญญูติ มิใช่คนปวาวณา แม้จะขอโดยฐานเป็นอดีตเรกจิร

ก็คงเป็นนิสัสคีย์ ในสิกขาบทอันปรารภการขोजีวรเหมือนกัน การทำนองนั้น หมายเอาอธิษฐานไว้ใช้เป็นผ้าวัสสิกสาฎก ถ้าแสวงหาในสำนักญาติและคนปวารณา ที่ไม่เป็นวิญญูติ และใช้นุ่งด้วยมิได้อธิษฐาน เช่นนี้ได้บริหารอย่างอติเรกจีวร ไม่นับเข้าในสิกขาบทนี้.

อนึ่ง อรรถแห่งสิกขาบทนี้บ่งว่า อาบัติเป็นสจิตตกะ แต่ในคัมภีร์วิภังค์ท่านแก้เป็นอจิตตกะ พิจารณาคุ้งน่าจะเป็นจริงอย่างนั้น ต่างว่ายังไม่ถึงกาลกำหนด ภิกษุสำคัญว่าถึงแล้ว ด้วยนับวนพลาดไป แสวงหาผ้าอาบนั้นฝนในสำนักคฤหัสถ์มิใช่ญาติมิใช่ปวารณาดังนี้ จะว่าไม่เป็นอาบัติเลยก็ไม่ได้. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ความแห่งสิกขาบทนี้ ไม่ได้เพ่งถึงความเข้าใจผิดเลย ถือเสียว่า รู้จักนับวันอยู่ด้วยกันทั้งนั้น แม้หากการนับวันพลาดในหัวต่อแห่งกำหนดกาลอันเป็นเขต จะพึงมิได้บ้าง. เพราะเหตุนี้ ต้องเข้าใจตามคำของพระคันถรจนายจารย์ว่า อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะ.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้จีวรแก่ภิกษุเองแล้ว โกรธน้อยใจจึงเอามาก็ดี ให้จึงเอามาก็ดี เป็นนิสัสคีย์ปาจิตติย.

การชิงเอาจีวรคืน ท่านปรับเพียงเป็นนิสัสคีย์เท่านั้น เพราะทำด้วยสกสัจญญา และท่านรับรองกรรมสิทธิ์แห่งเจ้าของเดิมว่า ยังมีอยู่ในจีวรนั้น จึงไม่ปรับเป็นอหหาร. นิทานต้นสิกขาบท บ่งความข้อนี้นี้ชัดด้วยกล่าวการให้จีวรแก่กัน ด้วยหวังจะให้ทำกิจอย่างหนึ่ง ฝ่ายภิกษุผู้ได้รับ กลับใจเสียดหาทำไม เช่นนี้ภิกษุผู้ให้ควรได้รับประโยชน์จากการให้นั้น แต่การชิงเอามา ไม่เป็นความดีความงาม.

สิกขาบทนี้กล่าวเฉพาะจิวร ซึ่งบริวารอื่นคืบมา ไม่ดีเหมือนกัน ท่านจึงปรับเป็นทุกกฎ. และสิกขาบทนี้ปรารภภิกษุต่อภิกษุด้วยกัน แต่ทำแก่นุปสัมบันก็ไม่ได้เหมือนกัน ท่านจึงปรับเป็นทุกกฎ. ภิกษุนั้นให้คืนเองก็ดี เจ้าของเดิมถือเอาด้วยวิสาสะแก่ภิกษุนั้นก็ดี ท่านว่าไม่เป็นอาบัติ. คำต้นพึงรู้ เช่นรับไว้เพื่อจะทำประโยชน์อย่างหนึ่งให้ ครั้นจะไม่ทำประโยชน์อย่างนั้นแล้ว คืนให้เจ้าของเดิมเสีย เจ้าของเดิมรับคือไม่เป็นอาบัติ. คำหลังพึงรู้ เช่นไม่ได้โทษเคือง แต่เห็นว่าเธอไม่ต้องการใช้ ขอเอากลับคืนมา ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ขอด้วยตนเองแล้ว ยังช่างหูกให้ทอจิวร เป็นนิสัคคียปาจิตติย.

คำว่าขอในที่นี้ พึงรู้ว่าทำในสำนักคฤหัสถ์ผู้มีโชญาติ มิใช่คนปวาราณา. ขอผ้าที่ทอแล้ว ห้ามด้วยสิกขาบทปรารภการขอจิวร ของด้วยมาทอเอาเอง ห้ามด้วยสิกขาบทนี้.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง พ่อเจ้าเรือนก็ดี แม่เจ้าเรือนก็ดี ผู้มิใช่ญาติ ช่างหูกให้ทอจิวรเฉพาะภิกษุ ถ้าภิกษุนั้นเขาไม่ได้ปวาราณาไว้ก่อน เข้าไปหาช่างหูกแล้ว ถึงความกำหนดในจิวร ในสำนักของเขานั้นว่า จิวรผืนนี้ทอเฉพาะรูป ขอท่านจงทำให้ยาวให้กว้าง ให้แน่น ให้เป็นของที่จึงดี ให้เป็นของที่ทอดี ให้เป็นของที่สงัด ให้เป็นของที่กริดดี แม้โจน รูปจะให้ของเล็กน้อยเป็นรางวัลแก่ท่าน. ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุนั้นให้ของเล็กน้อยเป็นรางวัล โดยที่สุด แม้สักว่าบิณฑบาต เป็นนิสัคคียปาจิตติย.

ความอธิบายแห่งสิกขาบทนี้ ฟังรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขา-
บทปรารภการเตรียมจะจำจีวรที่ ๘ แห่งจีวรวรรค.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า วันบวชนมีที่ครบ ๓ เดือนแห่งเดือนกัตติกา
[คือ เดือน ๑๑] ยังไม่มาอีก ๑๐ วัน อัจเจกจีวรเกิดขึ้นแก่ภิกษุ. ภิกษุ
รู้ว่าเป็นอัจเจกจีวร ฟังรับไว้ได้. ครั้นรับไว้แล้ว ฟังเก็บไว้ได้จน
ตลอดสมัยที่เป็นจีวรกาล. ถ้าเธอเก็บไว้ยิ่งกว่านั้น เป็นนิสัคคิย-
ปาจิตตีย์.

เดือนกัตติกานั้นมี ๒. วันเพ็ญเดือนกัตติกาต้น เรียกว่าบวชนมี
ที่ครบ ๓ เดือน ตรงกับวันเพ็ญเดือน ๑๑ เป็นวันปวารณา วันเพ็ญ
แห่งเดือนกัตติกาหลัง เรียกว่าบวชนมีเป็นที่เต็ม ๔ เดือนบ้าง เรียกว่า
บวชนมีเป็นที่บานแห่งดอกกมุทบ้าง เรียกแต่เพียงว่าบวชนมีแห่งเดือน
กัตติกาบ้าง ตรงกับวันเพ็ญเดือน ๑๒ วันบวชนมีที่ครบ ๓ เดือน
แห่งเดือนกัตติกายังไม่มาอีก ๑๐ วัน ตรงขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๑๑
เมื่อพ้นวันบวชนมีนั้นแล้ว เข้าเขตจีวรกาล อันเป็นสมัยที่ทายกถวายผ้า
แก่ภิกษุผู้ออกพรรษาแล้ว ซึ่งเรียกว่าวัสสาวาสิกา หรือว่าผ้าจำนำ
พรรษา และเป็นเวลาที่ภิกษุผลัดเปลี่ยนจีวร พระศาสดาทรงอนุญาต
ประโยชน์พิเศษไว้หลายประการ เป็นต้นว่าเก็บอดิเรกจีวรไว้ได้เกิน
๑๐ วัน ไปข้างไหนไม่ต้องมีครบไตรจีวรตลอดเดือนหนึ่ง ถึงวันเพ็ญ
เดือนกัตติกาหลัง ถ้าได้กรานกฐินในระหว่างนั้น ยี่ดออกไปได้อีก ๔
เดือน ในฤดูเหมันต์ ยังไม่ทันถึงกำหนดนั้นอีก ๑๐ วัน หากจะมี
ทายกริบร้อนของถวายผ้าจำนำพรรษา ปรารภเหตุต่าง ๆ เช่นจะต้องไป

ในกองทัพก็ดี จะไม่อยู่ด้วยกิจการอื่นก็ดี เจ็บใจหรือเป็นหญิงมีครรภ์
ไม่ไว้ใจต่อชีวิตก็ดี มีศรัทธาเลื่อมใสเกิดขึ้นใหม่ก็ดี ผ้าเช่นนี้เรียก
อัจเจกจีวร แปลว่า จีวรบริบูรณ์ ทรงพระอนุญาตให้รับล่วงหน้าได้
ในสิกขาบทนี้. และให้เก็บไว้ได้ตั้งแต่วันรับตลอดจีวรกาล. ข้อนี้
ให้สันนิษฐานเห็นว่า ประทานประโยชน์พิเศษไว้ คือภิกษุจำพรรษา
อีก ๑๐ วัน จึงจะครบกำหนด ๓ เดือน ถือว่าเป็นใช้ได้ แต่ใน
วัสสูปนายิกชั้นธกะกำหนดไว้สัตตาทะหนึ่ง เมื่อถึงกำหนดนี้แล้ว มีกิจ
จำจะไปไม่ต้องกลับมาใน ๗ วันก็ได้ ในสิกขาบทนี้ กำหนด ๑๐ วัน
เท่ากับอายุขัตติยจีวร พอถึงจีวรกาลก็ไม่ต้องวิกัป ต่อพ้นกำหนดนั้น
ไปแล้ว จึงเป็นนิสสัคคีย์.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง [ถึง] วันบูรณมีแห่งเดือนกัตติกาที่สุด
แห่งฤดูฝน ภิกษุอยู่ในเสนาสนะป่าที่รู้กันว่าเป็นที่มีรังเกียจ มีภัย
จำเพาะหน้า ปรารณาอยู่ ฟังเก็บจีวร ๓ ผืน ผืนใดผืนหนึ่งไว้ใน
ละแวกบ้านได้ และปัจจัยอะไร ๆ เพื่อจะอยู่ปราศจากจีวรนั้น จะฟังมี
แก่ภิกษุ ภิกษุนั้นพึงอยู่ปราศจากจีวรนั้นได้ ๖ คืบเป็นอย่างยิ่ง. ถ้าเธอ
อยู่ปราศยิ่งกว่านั้น เว้นไว้แต่ภิกษุได้สมมติ เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตติย์.

บาลีแห่งสิกขาบทนี้มัว เข้าใจยาก จะพูดถึงมากไป ก็เกรง
จะพ้นเฟื่อ, ขอแสดงตามความเข้าใจของข้าพเจ้าดังนี้ว่า ภิกษุอยู่ใน
เสนาสนะป่า เป็นที่เปลี่ยวระแวงภัย ตลอดมาถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒
ถ้ามีเหตุบางอย่าง เพื่อจะอยู่ปราศจากไตรจีวรบางผืน เธอปรารณา
อย่างนั้น ก็เก็บไตรจีวรผืนใดผืนหนึ่งนั้นไว้ในละแวกบ้านได้ แต่

จะอยู่ปราศจากจีวรผืนนั้นได้เพียง ๖ คืบเป็นอย่างมาก. ตามนัยนี้
ภิกษุผู้จำพรรษามาแล้ว คงได้อนุญาตเพื่ออยู่ปราศจากจีวร เพิ่มขึ้น
จากจีวรกาลอีก ๖ วัน. ข้าพเจ้าไม่ยืนยันว่าความเข้าใจนี้เป็นถูก ขอ
ฝากไว้แก่นักวินัย เพื่อคำริต่อไป เป็นแต่ข้อชี้แจงที่จะพึงคำริไว้ คือ
"อุปวสุสั" บทหนึ่ง พากย์ว่า ถึงปัจฉัยเพื่อจะอยู่ปราศจากจีวร อัน
เรียงแยกจากพากย์ก่อนแห่งหนึ่ง.

เสนาสนะปานั้น ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวว่า มีระยะไกล ๕๐๐ ชั่วธนู
เป็นอย่างน้อย. ชั่วธนูหนึ่ง ๔ สอก คือ ๑ วา วัดโดยทางที่ไปมา
ตามปกติ ไม่ใช่ลัด. โดยนัยนี้ เสนาสนะอันอยู่ไกลจากบ้านคน
อย่างน้อยเพียง ๒๕ เส้น ชื่อว่าเสนาสนะป่า. เสนาสนะเช่นนั้น จัด
ว่าเป็นที่รับเกียจ เพราะที่อยู่ทีจเป็นต้นของพวกเขาโจรปรากฏอยู่ จัดว่า
เป็นที่มิภยจำเพาะหน้า เพราะมีคนถูกฆ่าถูกตีถูกปล้นปรากฏอยู่. ภิกษุ
อยู่ในเสนาสนะเช่นนี้ ได้ประโยชน์พิเศษ เพื่อจะอยู่ปราศจากจีวร
เพิ่มขึ้นอีก ๖ คืบ ตามพระพุทธานุญาตในสิกขาบทนี้.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ น้อมลากที่เขา น้อมไว้
เป็นของจะถวายสงฆ์มาเพื่อตน เป็นนิสสัคคิยปาจิตตีย์.

ลากในที่นี้ ได้แก่จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชซึ่งเรียก
ว่าปัจฉัย ๔ และของที่เป็นกัมปิยะอย่างอื่น ๆ อีก. ลากในที่ว่าเขา น้อม
ไว้เป็นของจะถวายสงฆ์นั้น คือเตรียมไว้ด้วยตั้งใจอย่างนั้น ยังไม่ทัน
จะได้ถวาย. ภิกษุน้อมลากเช่นนั้นมาเพื่อตน คือขอเอากัถิ พุดเลียบ
เลียงเพื่อเขาจะได้ให้กัถิ ในประโยชน์ที่ให้เป็นทุกกฏ ได้มาเป็นนิสสัคคิย

คำเสียดสละแก่บุคคลว่า "อิทฺ เม ภนฺเต ชานํ สงฺฆิกํ ลาภํ ปริณตํ
อตุตฺตโน ปริณามิตํ นิสฺสัคคิยํ, อิมานํ อายสฺมโต นิสฺสชฺชามิ" แปลว่า
"ลาภนี้ เขาน้อมไปเป็นของจะถวายสงฆ์ ข้าพเจ้ารู้ อยู่ น้อมมาเพื่อ
ตน จำจะสละ ข้าพเจ้าสละลาภนี้แก่ท่าน."

น้อมลาภที่เขาจะถวายสงฆ์ไปเพื่อสงฆ์หมู่อื่นก็ดี เพื่อเจดีย์ก็ดี
เป็นทุกกฎ. น้อมไปเพื่อบุคคล อนุโลมตามสิกขาบทนี้ ก็น่าจะเป็น
ทุกกฎเหมือนกัน แต่ปรับไว้เป็นปาจิตติย ในสิกขาบทอื่น. น้อม
ลาภที่เขาจะถวายเจดีย์ก็ดี ที่เขาจะถวายบุคคลก็ดี ให้สับกันเสีย ท่านว่า
เป็นทุกกฎเหมือนกัน.

เพราะมีคำว่า รู้ อยู่ อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ. ในสิกขา
บทที่ปรับอาบัติเป็นสจิตตกะเช่นนี้ ภิกษุไม่รู้แน่ แต่สงสัย ชินล่วง
ต้องทุกกฎ. ทำด้วยไม่รู้ ไม่เป็นอาบัติ. เฉพาะในสิกขาบทนี้
เขาปรักษา บอกแนะนำ ไม่เป็นอาบัติ.

สรูปนิสสัคคิยวัตถุ

ของที่เป็นนิสสัคคิยใน ๓๐ สิกขาบทนี้ ควรจะจัดเข้าได้เป็น
๓ หมวด.

หมวดที่ ๑ เป็นนิสสัคคิยโดยวัตถุ.

หมวดที่ ๒ เป็นนิสสัคคิยโดยอาการของภิกษุ.

หมวดที่ ๓ เป็นนิสสัคคิยโดยล่วงเวลา.

หมวดที่ ๑ เป็นนิสสัคคิยโดยวัตถุ

ทองเงิน ของเป็นกัมปิยะที่แลกเปลี่ยนด้วยรูปิยะ สันถัตที่หล่อ

เจ็ดด้วยใหม่ สันถัดที่หล่อด้วยขนเจียมดำล้วน สันถัดที่หล่อใช้ขน
เจียมดำเกินส่วน.

หมวดที่ ๒ เป็นนิสสัคคีย์โดยอาการของภิกษุ

โดยกิริยาที่ได้มา

จีวรที่ได้รับจากมีอนางภิกษุณีผู้มีโชญาติ จีวรที่ขอต่อคฤหัสถ์
ผู้มีโชญาติมิใช่ปวารณา จีวรที่ขอเกินกำหนดในเมื่อมีสมัยที่จะขอได้
จีวรที่สั่งให้เขาจ่ายดีขึ้นไปกว่าที่เขากำหนดไว้มี ๒ ชนิด จีวรที่ได้มา
ด้วยทวงเกินกำหนด ของที่แลกเปลี่ยนกับคฤหัสถ์ได้มา บาตรที่
ขอเขาในกาลยังไม่ควร จีวรที่ให้แก่ภิกษุอื่นแล้วชิงเอาคืนมา ค้าย
ที่ขอเขามาทอจีวร จีวรที่สั่งให้ช่างทอทอดีกว่าเจ้าของเขากำหนดไว้
ลากสงฆ์ที่น้อมมาเพื่อตน.

โดยกิริยาที่ทำ

จีวรที่ใช้ภิกษุณีผู้มีโชญาติ ให้ชกก็ดี ให้ข้อมก็ดี ให้ทุบก็ดี
สันถัดที่หล่อใหม่ในเมื่อใช้สันถัดเก่ายังไม่ถึง ๖ ปี สันถัดที่หล่อใหม่
ไม่เอาสันถัดเก่าปน.

โดยกิริยาทำให้ล่ากำหนด

จนเจียมที่ถือมาเองเกิน ๓ โยชน์ ผ้าอาบน้ำฝนที่หาได้หรือทำ
นุ่งล่าวันกำหนด.

หมวดที่ ๓ เป็นนิสสัคคีย์โดยล่วงเวลา

ไตรจีวรอยู่ปราศเกินราตรีหนึ่ง อติเรกจีวรล่วง ๑๐ วัน
อติเรกบาตรล่วง ๑๐ วัน อกาลจีวรที่ได้อนุญาตเกินเดือนหนึ่ง อัจเจก-

จีวรล่วงจีวรกาล จีวรอยู่ปราศเกิน ๖ คืบ ในคราวได้อนุญาตพิเศษ
เกศล่วง ๗ วัน.

ของเป็นนิสัคคีย์ นอกจากทองเงิน และของเป็นกับปียะแลก
เปลี่ยนด้วยรูปยะ และบาตรที่ขอได้มาใหม่ในการไม่ควร ท่านกล่าว
ว่าสละแก่สงฆ์ก็ได้ แก่คณะก็ได้ แก่บุคคลก็ได้ แต่ ๓ อย่างนั้น
ให้สละในสงฆ์. ใครควรวณดูของที่อนุญาตให้สละแก่บุคคลได้ ใคร
เลยจะสละแก่สงฆ์ แก่คณะ ให้ลำบากขึ้นไปกว่า คำที่ว่าไว้นั้นดูไม่มี
ประโยชน์. ถ้าคำนั้น เป็นถ้อยคำที่ไม่ปราศจากประโยชน์ น่าจะมี
กำหนดว่า ของเช่นไรควรสละแก่สงฆ์ ของเช่นไรควรสละแก่บุคคล
คณะไม่ต้องพูดถึง เพราะในวัดไม่มีภิกษุครบองค์เป็นสงฆ์ มีเพียง
๓ รูป ๒ รูป เรียกว่าคณะ จะสละแก่สงฆ์ไม่ได้ ก็ต้องสละแก่คณะ.
อนึ่ง ของที่สละแล้วนั้น ท่านกล่าวไว้เป็นธรรมเนียมที่สงฆ์ก็ดี คณะ
ก็ดี บุคคลก็ดี ผู้รับสละ จะพึงคืนให้แก่เจ้าของเดิม เว้นไว้แต่เสียสละ
ของ ๓ อย่างที่ระบุไว้ข้างต้น. และของที่ได้คืนมานั้น สิ่งไรใช้ได้
อีก สิ่งไรใช้ไม่ได้ ท่านไม่กล่าวไว้ให้ชัด เว้นไว้แต่ของบางสิ่ง
เช่น เกศล่วง ๗ วัน. แต่มีแง่อยู่อย่างหนึ่งว่า ในที่บางแห่งท่าน
กล่าวว่า ไม่สละจีวรเป็นนิสัคคีย์ ใช้สอยต้องอาบัติทุกกฏ ในที่
บางแห่งท่านหากว่าไม่. ในที่อันกล่าวไว้ ของที่ได้คืนมาแล้ว
ใช้ได้อีกกระมัง? ตามธรรมเนียมที่พวกภิกษุเคยใช้กันมา ไตรจีวรอยู่
ปราศล่วงราตรีหนึ่ง อติเรกจีวรและอติเรกบาตรล่วง ๑๐ วัน เสียสละ
แล้วได้มา ใช้ได้อีก แต่ไตรจีวรต้องอธิษฐานใหม่ อติเรกจีวร และ

อธิเรกบาตรก็นับวันไปใหม่. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ของที่เป็นนิสสัยคือ
โดยวัตถุหมวดที่ ๑ ย่อมไม่ควรโดยส่วนเดียว ไม่น่าจะเป็นของจะพึง
คืนให้อีก เพราะได้มาแล้วก็ใช้สอยไม่ได้ การให้คืนดูหาประโยชน์
มิได้. ของเป็นนิสสัยคือโดยล่วงกาลหมวดที่ ๓ ไม่ได้เป็นอภัยปิยะ
โดยชาติและโดยอาการที่ได้มา เป็นแต่ล่วงวันกำหนดพระพุทธานุญาต
เท่านั้น ของเช่นนี้เสียสละแล้ว น่าจะให้คืน และเป็นของที่ควร
จะบริโภคนำอีก เว้นไว้แต่เภสัช มีชดอยู่แล้วว่า ให้ใช้ในกิจอื่น
นอกจากคืนกิน. ของเป็นนิสสัยคือโดยอาการของภิกษุหมวดที่ ๒
โดยภิกษาเป็นเหตุได้มา ไม่น่าจะเป็นของใช้ได้อีก โดยภิกษาที่ทำ
และโดยภิกษาที่ให้ล่วงกำหนดพระพุทธานุญาต น่าจะเป็นของใช้ได้อีก
เว้นไว้แต่ผ้าวัสสิกสาฎก ที่ขอในสำนักคนต้องห้าม. จะควรเสียสละ
ให้แก่ใครนั้น ถ้าจะให้คำในคัมภีร์วิภังค์มีประโยชน์แล้ว ก็น่าจะ
สละแก่สงฆ์ก่อน ในวัดที่มีพระน้อย หากภิกษุครบองค์เป็นสงฆ์ไม่ได้
ก็น่าจะสละแก่คณะ ถ้าหาคณะไม่ได้ จึงควรสละแก่บุคคล. แต่วิธีนี้
ดูเหมือนจะลำบากมากไปสำหรับในบัดนี้. เพราะฉะนั้น ควรจะดู
ตามอนุรูป ถ้าการต้องอาบัตินั้น เป็นเหตุฉวาระฉวอน เป็นที่รังเกียจ
ของคนมาก ควรสละในสงฆ์ ถ้าไม่มีใครถือเอาเป็นข้อรับเกียจใหญ่โต
ควรสละแก่บุคคลได้, ถ้าเป็นของไม่ควรบริโภคอีก คำเสียสละ
ไม่ควรจะว่า "สงฆ์สุส" แก่สงฆ์ "อายุสมุโต" แก่ท่าน ควรจะว่า
เพียง "อิม่าหิ นิสฺสุชฺชามิ" ข้าพเจ้าสละของนี้เสีย. เพราะของเป็น
อภัยปิยะ สงฆ์ก็ดี บุคคลก็ดี จะรับเอาไว้อย่างไร. การที่ทำนี้

ก็เพื่อจะแสดงให้เห็นปรากฏ หรือให้เห็นเป็นพยานว่า ได้แก้ตัวเพราะข้อนั้นแล้ว. ส่วนของที่เป็นอกัปปีะนั้น ก็ควรบอกให้เหตุผล หรือทิ้งเสียอนุโลมตามอย่างทองเงิน. ต่อของเป็นกัปปียะควรจะบริโภคน้ำได้อีก จึงคืนให้เจ้าของเดิม. ของเป็นนิสสัคคีย์ แต่สูญหายไปเสียแล้ว ไม่มีจะเสียสละ เป็นแต่เพียงแสดงอาบัติเท่านั้น. จะพึงแสดงต่อสงฆ์ หรือต่อบุคคล พึงเห็นโดยนัยอันกล่าวแล้ว.

ในบัดนี้ สิกขาบทที่ล่อแหลมที่ภิกษุจะล่วงก็มีน้อย อธิบายไว้ยี่ดยาวดังนี้ เพื่อเป็นทางสำหรับผู้ศึกษา.

อาบัติตั้งแต่นิสสัคคียปาจตตียลงไป จัดเป็นอาบัติเบา เรียกหลุกาบัติ และจะพ้นได้ด้วยวิธีแสดง เรียกเทศนาคามินี. ฤตัจฉัยก็จัดเข้าในหมวดนี้เหมือนกัน.

กัณฑ์ที่ ๗

ปาจิตตีย์

ศัพท์นี้ แก้ไว้แล้วในกัณฑ์ที่ ๖ ปาจิตตีย์ที่ไม่ต้องให้เสียสละ
สิ่งของ เรียกว่าเปลี่ยนจากนิสสัคคียปาจิตตีย์ว่า สุทธิกปาจิตตีย์ แปลว่า
ปาจิตตีย์ล้วน แต่ในบาลีเรียกเพียงปาจิตตีย์.

สิกขาบทในกัณฑ์นี้มี ๕๒ จัดเข้าเป็น ๕ วรรค ๆ ละ ๑๐
สิกขาบท เว้นไว้แต่สหธรรมิกวรรคที่ ๘ มี ๑๒ สิกขาบท.

มุสาวาทวรรคที่ ๑

สิกขาบทที่ ๑ ว่า เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะสัมปชานมุสาวาท.

สัมปชานมุสาวาทนั้น คือรู้ตัวอยู่กล่าวเท็จ ฟังรู้โดยลักษณะ
อย่างนี้: เรื่องเป็นอยู่อย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ผู้พูดจงใจจะพูดให้คลาด
จากความจริง พูดหรือแสดงอาการอย่างอื่น ด้วยเจตนา นั้น ให้ผู้ฟัง
เข้าใจเป็นอย่างอื่นจากความจริง. แสดงเพียงประโยคกาย เช่นเขียน
หนังสือแสดงความไม่จริง ก็สำเร็จเป็นการกล่าวเท็จเหมือนกัน นับ
เข้าในข้อนี้ด้วย มุสาวาทในสิกขาบทนี้ เพ่งอาที่ไม่ได้กล่าวไว้ใน
สิกขาบทอื่น เพราะเหตุนี้ ภิษุกกล่าวมุสาวาทอันจะฟังปรับด้วย
สิกขาบทอื่นมีโทษแรงกว่าก็ดี หรือเป็นปาจิตตีย์เสมอกันก็ดี ฟังปรับ
ด้วยสิกขาบทนั้น กล่าวมุสาวาทพ้นจากนั้น ฟังปรับเป็นปาจิตตีย์
ด้วยสิกขาบทนี้.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ. เพราะเหตุนี้ พูดด้วย
สำคัญผิดก็ดี พูดพลั้ง คือพูดโดยด่วนไม่ทันยั้งก็ดี พูดพลาด คือใจ
คิดอย่างหนึ่งปากพูดอย่างหนึ่งก็ดี ไม่เป็นอาบัติ. รับคำของเขาด้วย

คู่ที่ ๑๓ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ไปในละแวกบ้าน ด้วย ทั้งความกระโหย่ง เราจักไม่นั่งในละแวกบ้าน ด้วย ทั้งความรัด.

กิริยาที่เดินกระโหย่ง คือเหยียบพื้นไม่เต็มเท้า ห้ามในข้อต้น ท่านต้องการให้เดินเหยียบพื้นเต็มเท้า. กิริยาที่นั่งยอง เอามือกอกเข่า ก็ดี เขาจารย์ดรอบก็ดี ห้ามในข้อหลัง. นั่งกอดเข่า นั้น ในประเทศนี้ ก็ใช้กันอยู่ ส่วนนั่งเอาจารย์ดรอนั้นหาใช้กันไม่ ได้เห็นในรูปภาพโบราณ คนอ้วนใช้กันมาก เป็นเครื่องช่วยกำลังทรงกาย.

ในเสขยสิกขาบท ไม่ได้ปรับอาบัติไว้โดยตรง มีแต่เพียงว่า พึงทำศึกษา. ในคัมภีร์วิภังค์แก้วว่า อาศัยความไม่เอื้อเพื่อ ทำให้ผิดธรรมเนียมไป ต้องทุกกฎ. มีตั้งใจจะทำให้ถูกธรรมเนียม แต่ล่วงไป ด้วยไม่แกล้ง ด้วยผลอ ด้วยไม่รู้ตัว หรือไม่รู้จักจะทำให้ถูก และ อาพาธ ไม่อาจจะรักษาจิวัตตรให้เรียบร้อยได้ ท่านยกเว้นให้ ไม่ปรับอาบัติ. และภิกษุผู้เข้าพักอยู่ในบ้าน เป็นการแรมคืนหรือแรมวัน จะ ละจากอาการนั้น ๆ อันจะทำเสมอไปไม่ได้ เช่นปกปิดกาย และทอด จักขุเป็นต้นก็ได้ ไม่มีโทษ อาการเช่นใดทำในวัดได้ อาการเช่นนั้น ทำในบ้านที่เข้าอยู่แรมได้ แต่พึงทำในห้องที่พักที่เขาจัดให้สำหรับตน ออกพ้นจากสำนักตน เช่นไปสู่วีรณหรือห้องของผู้อื่น ควรประพฤติ ตามธรรมเนียมเข้าบ้าน.

โกชนปฏิสังยุต หมวดที่ ๒

มี ๓๐ สิกขาบท แต่ไม่ได้จัดเป็นคู่อย่างสาธูป.

ข้อ ๑ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักรับบิณฑบาตโดยเอื้อเพื่อ.

ข้อนี้สอนให้แสดงความเอื้อเฟื้อในบุคคลผู้ให้ ไม่ดูหมิ่น และให้แสดงความเอื้อเฟื้อในของที่เขาให้ ไม่ทำดังรับเอามาเล่น หรือเอามาทิ้งเสีย.

ข้อ ๒ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักจ้องในบาตรรับบิณฑบาต.

ข้อนี้ห้ามไม่ให้แลดูหน้าทายก หรือแลเหม่อไปทางอื่น.

ข้อ ๓ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักรับบิณฑบาตมีสุปะเสมอกัน.

ศัพท์ว่า สุปะนี้ ในที่อื่นแปลว่าแกง แต่พระคันถรจนจารย์จะเห็นว่า เป็นของเหลวรับมาไม่ได้กระมัง จึงแก้ไว้ในคัมภีร์วิภังค์ว่า สุปะนั้น ทำด้วยถั่วเขียวบ้าง ด้วยถั่วขาวบ้าง จับได้ด้วยมือ คูเป็นทีกบข้าว แต่กับข้าวในที่อื่น เรียกว่าพยุชนะ. เพราะท่านแก้ไว้อย่างนี้ ความถือของภิกษุทั้งหลาย จึงเป็นไปเฉพาะแกงที่เข้าถั่ว เป็นการที่

จิตบริสุทธิ์แล้ว ทำให้กลาดในภายหลัง เช่นรับนิมนต์ว่าจะไปแล้ว ภายหลังหาไปไม่ เรียกปฏิสวระ ท่านปรับเป็นอาบัติทุกกฏไว้ในที่อื่น.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า เป็นปาจิตติย ในเพราะโอมสวาท.

โอมสวาทนั้น คือคำพูดเสียดแทงให้เจ็บใจ ฟังรู้โดยลักษณะ
อย่างนี้: ผู้พูดปรารภจะทำให้ผู้ที่ตนมุ่งเจ็บใจ หรือได้ความอัปยศ
พูดหรือแสดงอาการอย่างอื่นด้วยเจตนา นั้น ให้ผู้ที่ตนมุ่งรู้ความแห่ง
คำพูดที่พูด หรืออาการที่แสดงนั้น ใช้เป็นเครื่องเสียดแทงเพื่อเจ็บใจ
วัตถุสำหรับอ้างอิงกล่าวเสียดแทงนั้น คือ ชาติ ได้แก่ชั้นหรือกำเนิด
ของคน ๑ ชื่อ ๑ โศทร คือ แซ่ ๑ การงาน ๑ ศิลปะ ๑ โรค ๑
รูปพรรณสัณฐาน ๑ กิเลส ๑ อาบัติ ๑ คำสบประมาทอย่างอื่นอีก ๑
รวมเป็น ๑๐ นี้เรียกว่าอักษโกสวัตตุ แปลว่า เรื่องสำหรับด่า.

กิริยาพูดเสียดแทงนั้น เป็นไปโดยอาการ ๒ สถาน แกล้งพูด
ยกยอด้วยเรื่องที่ดีกระทบถึงชาติเป็นต้น ซึ่งเรียกว่า แดกบ้าง ประชน
บ้างอย่าง ๑ พูดกดให้เลวลง ซึ่งเรียกว่าด่า ๑ ตามความแห่งสิกขา-
บท ไม่ได้แสดงโดยเฉพาะว่า พูดเสียดแทงใคร แต่ในคัมภีร์วิภังค์
แสดงในนิทานว่า ภิกษุต่อภิกษุพูดเสียดแทงกัน, ในวาระแจกอาบัติ
ท่านจึงแสดงว่า กล่าวเสียดแทงอุปสัมบันโดยจัง ๆ เป็นปาจิตติย
กล่าวเสียดแทงอุปสัมบัน แต่ไม่เจาะตัว ว่าเปรย ๆ ก็ดี กล่าวเสียด
แทงอุปสัมบันด้วยอาการทั้ง ๒ นั้นก็ดี เป็นทุกกฏ. ไม่ได้ฟังความ
เจ็บใจหรือความอัปยศ พูดล้อเล่น แต่กระทบวัตถุ มีชาติเป็นต้น

เหมือนกัน มุ่งอุปสัมบันก็ตาม อนุอุปสัมบันก็ตาม พุคเจอะตัวก็ตาม พุคเปรยก็ตาม เป็นทุพภายิตเสมอกัน อาบัติทุพภายิตนี้มาในวิภังค์ แห่งสิกขาบทนี้แห่งเดียว.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นสัจจิตกะเหมือนกัน เพราะฉะนั้น มุ่ง ธรรมดามุ่งธรรมมุ่งสั่งสอนเป็นเบื้องหน้า กล่าวถึงชาติเป็นต้นของเขา ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะส่อเสียดภิกษุ.

คำส่อเสียด เรียกโดยชื่อว่า เปสุญญวาท ฟังรู้โดยลักษณะ อย่างนี้ : ฟังคำของข้างนี้แล้ว เก็บเอาไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลาย ข้างนี้ ฟังคำของข้างโน้นแล้ว เก็บเอามาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายข้างโน้น ด้วยปรารถนาว่า ตนจะได้เป็นที่ชอบของเข้างั้น ด้วยปรารถนาจะให้ แยกกันเป็นการทอนกำลังเขาลงบ้าง. วัตถุประสงค์สำหรับเก็บเอามาส่อเสียด นั้น ๑๐ อย่าง เหมือนวัตถุประสงค์กล่าวเสียดแทง ตัวอย่าง เช่นฟังคำ ของฝ่ายหนึ่งแล้ว บอกแก่อีกฝ่ายหนึ่งว่า คนนั้นเขาพูดเหน็บแนมท่าน กระทบชาติว่าอย่างนั้น ๆ. ส่อเสียดภิกษุต่อกษุด้วยกัน ต้อง ปาจิตตีย์ ข้างหนึ่งเป็นอุปสัมบัน อีกข้างหนึ่งเป็นอนุอุปสัมบัน หรือ เป็นอนุอุปสัมบันทั้ง ๒ ข้าง ส่อเสียด ต้องทุกกฎ. เขาจะแยกกันก็ตาม ไม่แยกกันก็ตาม ไม่เป็นประมาณ ส่อเสียดคงต้องอาบัติตามวัตถุประสงค์. ได้ฟังมาแล้ว บอกด้วยปรารถนาเหตุอย่างอื่น ไม่ได้ปรารถนาจะให้ตน เป็นที่ชอบของเขา และไม่ได้ปรารถนาจะให้เขาแยกกัน ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทนี้ ดูเหมือนปรารถนาเรื่องอันจริง ถ้าภิกษุพูดเท็จยุยง

ให้แตกต่างกัน จะต้องอาบัติโดยฐานไหน ? ในเรื่องอันเดียว ยังไม่พบแบบที่จะปรับอาบัติต่างวัตถุ จะปรับรวมทั้งเพราะพุดมุตสา ทั้งเพราะพุดยงให้เป็นปาจิตตีย์ ๒ ตัว ต่างวัตถุกันไม่ได้. มีตัวอย่างเช่น พุคเทจโจทด้วยอาบัติสังฆาทิเสสไม่มีมูล ปรับเป็นปาจิตตีย์ เพราะโจทอาบัติสังฆาทิเสสไม่มีมูล. ในที่นี้มุ่งจะยงให้เขาแตกต่างกันเป็นใหญ่ ชอบให้ปรับด้วยสิกขาบทนี้ แต่ถ้าอาบัติที่จะพึงปรับในสิกขาบทนี้ เป็นเพียงทุกกฎ และเห็นว่าอ่อนเกินไป คำมูสาในที่นี้ แรงกว่ามูสาลับ ความพอใจของข้าพเจ้า จะใคร่ยกอาบัติที่แรงกว่าขึ้นปรับ ในที่นี้อาบัติเพราะมูสาวาทแรงกว่า ความปรับเป็นปาจิตตีย์. ข้าพเจ้าฝากความขอนี้ไว้ เพื่อพระวินัยธรพิจารณาต่อไป.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ยังอนุปลัมบันให้กล่าวธรรมโดยบท เป็นปาจิตตีย์.

อนุปลัมบันนั้น คือคนอันไม่ใช่ภิกษุ มิใช่ภิกษุณี. ในบางสิกขาบท มุ่งเอาเฉพาะผู้ชายก็มี เช่นสิกขาบทว่าด้วยนอนร่วมกับอนุปลัมบันต่อไปนี้. ในบางสิกขาบท มุ่งทั้งผู้ชายทั้งผู้หญิงก็มี เช่นในสิกขาบทนี้. ธรรมนั้น คือบาลีแสดงคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ท่านเรียงไว้ โดยเป็นภษิตของพระพุทธเจ้าบ้าง โดยเป็นภษิตของพระสาวกบ้าง โดยเป็นภษิตของฤณีบ้าง โดยเป็นภษิตของเทวดาบ้าง. ให้กล่าวธรรมโดยบทนั้น คือสอนให้ว่าพร้อมกัน. ว่าขึ้นพร้อมกัน จบพร้อมกัน เรียกว่าให้กล่าวโดยบท. ภิกษุว่านำขึ้น

อนุสัมบันรับบทต่อไป แล้วว่าไปด้วยกันจนจบ เรียกว่าให้กล่าวโดยอนุบท, ในบทเดียว ขึ้นอักษรร่วมกันบ้าง ไม่รวมกันบ้าง เรียกว่าให้กล่าวโดยอนุพยัญชนะ. ทั้ง ๔ อย่างนี้ ให้ต้องอาบัติเหมือนกัน เป็นอาบัติเล็กน้อย ตามประโยคที่สอนให้ว่าพร้อมกัน กำหนดด้วยขึ้นและลงคราวหนึ่ง ๆ.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะ เพราะเหตุนั้น แม้อภิกษุตั้งใจจะระวัง ไม่ว่าจะพร้อมกัน แต่พลาดว่าพร้อมกันเข้า เป็นอาบัติเหมือนกัน. สวดพร้อมกัน ท่องพร้อมกัน ทักอนุสัมบันผู้ว่าผิด สวดผิดกลางคัน ไม่นับว่าสอนให้ว่าธรรมโดยบท ไม่เป็นอาบัติ.

การสอนให้ว่าธรรมโดยบท ซึ่งกล่าวไว้ในสิกขาบทนี้ เป็นวิธีที่ใช้สอนให้จำ ในยุคที่ยังไม่ได้ใช้หนังสือ. วิธีนี้ได้เคยใช้มาในวัดทั้งหลาย มีภาษาเรียกว่าต่อหนังสือคำ. ข้อที่ว่า ห้ามไม่ให้พร้อมกันนั้น ปรากฏในนิทานแห่งสิกขาบทแล้ว เพื่อจะไม่ให้ศิษย์หมิ่นครู.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด สำเร็จการนอนร่วมกับอนุสัมบันยิ่งกว่า ๒-๓ คืน เป็นปาจิตตีย์.

อนุสัมบันในที่นี้ หมายถึงผู้ชายซึ่งมิใช่ภิกษุ การนอนร่วมนั้น หมายถึงความอย่างไร นอนในเครื่องลาดอันเดียวกัน หรือนอนในห้องเดียวกัน? สันนิษฐานความตามนิทานต้นบัญญัติอันกล่าวว่า ทรงบัญญัติเพื่อจะกันชาวป่าไม่ให้เห็นกิริยานอนหลับของภิกษุ อันจะแสดงท่าทางวิปลาดผิดจากอาการของผู้สังวร อันไม่เป็นเครื่อง

เจริญใจของผู้ใดเห็น การนอนร่วมกันนั้น กำหนดด้วยนอนในที่ แลเห็นกันได้ในเวลาหลับ. ในคัมภีร์วิภังค์ท่านแจกที่นอนไว้ คือ ที่อัน มุงทั้งหมด บังทั้งหมด และที่อันมุงโดยมากบังโดยมาก นี้ได้แก่เรือน อันมีหลังคาและฝาผนัง. ตามอรรถกถา ถ้ามีอุปจารคือทางเข้าทางออก อันเดียวกัน แม้จะเป็นเรือนที่ชั้นก็ตาม ที่ห้องก็ตาม ชื่อว่าที่นอน เป็นอันเดียวกัน. ถ้อยตามนัยของพระอรรถกถาจารย์นั้น ครั้งคนทำ เข้ายาเรือนยังไม่ใหญ่โตก็ไม่เป็นอะไร ในเวลาที่คนทำเรือนหลังเดียว ใหญ่โต ทำเชื่อมเรือนหลายหลังให้เดินถึงกัน ถ้อยตามนัยนั้นอยู่ช้า ไม่สะดวก ที่พื้นวิสัยของภิกษุจะป้องกันได้ก็มี.

ข้าพเจ้าพอใจจะกำหนดเขตการนอนร่วม พอให้สมกับความ มุ่งหมายเดิมของการบัญญัติสิกขาบทดังกล่าวแล้วนั้น คือ ในเรือน มีหลายชั้น มีหลายห้อง เป็นที่อยู่ของคนมาก กำหนดเอาเฉพาะส่วน เป็นที่อยู่ เป็นที่นอน ของบุคคลคนหนึ่ง ๆ เป็นเขตแห่งสหไสย อันหนึ่ง ๆ เทียบตามเขตไม่อยู่ปราศไตรจิวรที่กำหนดด้วยเรือนของ ต่างสกุล ให้ถือเอาห้องที่อยู่ของสกุลหนึ่ง ๆ เป็นเขต. อาการที่ นอนร่วมนั้น คือ เขยียดการพร้อมกัน ใครเขยียดก่อนใครเขยียด หลัง หรือเขยียดพร้อมกัน ไม่เป็นประมาณ สุดแต่เขยียดร่วมกัน เข้า เรียกว่านอนร่วม จะหลับหรือไม่หลับ ไม่นับในที่นี้. เมื่อมีพระ พุทธาณุญาตให้นอนร่วมกับอนุปสัมบันได้ ๒-๓ คืบ เพราะปรารภ สามเณร ซึ่งเข้าใจว่าเกิดมีเมื่อภายหลัง ผลที่มุ่งหมายแห่งพระ บัญญัติก็ไม่สำเร็จจริง กลายถือเป็นพิธีไป. เมื่อกำหนด ๓ คืบเป็น

เขตแล้ว คำว่า ๒ คืบ ในสิกขาบท ไม่มีประโยชน์ ไม่ให้สำเร็จ
ความเข้าใจว่าอย่างไร เป็นศัพท์เกินก็ไม่ใช่ เพราะในที่อื่นก็มี หรือ
คำอื่น เช่นวจา ๕-๖ คำก็มี ต้องเข้าใจว่า เป็นความนิยมของภาษา
เอง พูดสำหรับให้เกลียดเกลตา. เพราะการนอนกำหนดด้วยราตรี
นอนร่วมในกลางวันท่านจึงไม่นับ. และกำหนดว่า ล่วงราตรินั้น
นับเอาเป็นอรุณขึ้นเหมือนในสิกขาบททั้งหลายอื่น, นอนมาทำไรก็ตาม
จนเวลาอรุณลุกขึ้นเสีย นับว่านอนร่วมไม่ได้. เป็นประเพณีที่ถือกัน
มาว่า ภิษุกับอนุสัมบันเหยียดกายร่วมกัน ในเขตสหไสยเดียวกัน
ผ่านเวลาอรุณขึ้นก็ครั้ง นับว่านอนร่วมเท่านั้นคืบ. นอนร่วมได้
๒ คืบแล้ว ในคืบที่ ๓ ให้พรากกันเสีย หรือให้ลุกขึ้นเสียฝ่ายหนึ่ง
ก่อนเวลาอรุณขึ้น. เมื่อได้ทำอย่างนั้นแล้ว หักราตรีที่นอนร่วมลง
ได้หมด นับตั้ง ๑ ไปใหม่. ถ้านอนร่วมล่วง ๓ คืบแล้ว ในคืบที่ ๔
ตั้งแต่ตะวันตกแล้วไป เหยียดกายร่วมกันไม่ได้แม้ขณะหนึ่ง ถ้านอน
ร่วมกันลง ต้องปาจิตติย์ นับเท่าประโยชน์ที่นอนร่วมลง กำหนด
ด้วยลุกขึ้นของฝ่ายหนึ่งเป็นคราว ๆ.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะ แม้นับราตรีพลาดก็ไม่พ้น.

สถานที่มุงก็บังก็ ท่านว่าเป็นเขตแห่งอาบัติทุกกฏ ตัวอย่าง
เช่นไร ยังนึกไม่ออก. สถานที่มุงหมด แต่ไม่ได้บังเลย เช่นศาลา
โถงก็ดี สถานที่บังหมด แต่ไม่ได้มุงเลย เช่นคอกก็ดี สถานที่มุงโดย
มาก แต่ไม่ได้บังโดยมาก เช่นศาลาโถงนั้น อันมุงไว้ไม่หมด และ
กันฝาไว้โดยเอกเทศไม่ถึงครั้ง ไม่จัดเป็นเขตสหไสย. นอนด้วยกัน

ในนั้น ไม่เป็นอาบัติ.

ขอผู้ศึกษาวินัยจงเห็นเถิดว่า การถือสิกขาบทนี้กลายมาเพียงไร จนไม่สำเร็จความมุ่งหมายเดิม ตกเป็นสักว่าธรรมเนียมเสียแล้ว คงให้สำเร็จประโยชน์อย่างเดียวกันแต่เพียงให้ตื่นเช้า. ไม่ควรถือเอาธรรมเนียมนี้ เป็นเครื่องข่มกิริยาอื่นผู้ประพฤติกพร่องในสิกขาบทนี้ เพราะถืออย่างไรก็ตาม ผลย่อมไม่แปลกกัน. อันที่จริง ควรจะถือให้เป็นประโยชน์จริง ๆ สักอย่าง คืออย่างนอนร่วมในห้องเดียวกันกับ สามเณรหรือศิษย์ ในเมื่อมีช่องที่จะหลบหลีกได้ ถือได้เพียงเท่านี้ ก็ดีนักหนา.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด สำเร็จการนอนร่วมกับมาตุคาม เป็นปาจิตติย.

มาตุคามในที่นี้ หมายถึงหญิงมนุษย์ แม้เกิดในวันนั้น. อธิบาย ทั้งปวง ฟังรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทก่อน แปลกแต่ใน สิกขาบทนี้ เป็นอาบัติตั้งแต่กั้นต้น, พอตะวันตกแล้ว เขยียดกาย ร่วมกันก็ต้องอาบัติ. บัณเฑาะก์และสัตว์ดิรัจฉาน ตัวเมีย ท่านกล่าวว่า เป็นวัตถุแห่งอาบัติทุกกฎ. ดิรัจฉานตัวเมียนั้น จำพวกมีทวารใหญ่ พอจะเสพเมถุนได้ ถ้าหมายเฉพาะทวารหนักทวารเบา ก็พอฟังได้ ถ้า หมายถึงปากอยู่ข้างจะมากความ พาให้รังเกียจกันมาจนตึกแก อยู่ข้างจะนำหัวเราะ.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด แสดงธรรมแก่มาตุคาม ยิ่งกว่า ๕-๖ คำ เว้นไว้แต่บรูษผู้รู้เพียงสา มีอยู่ เป็นปาจิตติย.

มาตุคามในที่นี้ หมายถึงหญิงมนุษย์ผู้รู้เพียงสา.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า ภิกษุใด บอกรุทธินุสสรธรรม ของ
ตน แก่อนุปสัมบัน เป็นปาจิตติย เพราะมีจริง.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด บอกรุทธินุสสรธรรมของภิกษุ
แก่อนุปสัมบัน เว้นไว้แต่ภิกษุได้รับสมมติ เป็นปาจิตติย.

อาบัติชั่วหยาบนั้น ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ปาราชิก ๔ และสังฆา-
ทิสเสศ ๑๓ แต่ในอรรถกถาว่า ในสิกขาบทนี้ หมายถึงสังฆาทิสเสศ
อย่างเดียว. แต่ท่านยอมไว้แล้วว่า บุคคลต้องปาราชิก ภิกษุสำคัญว่า
บริสุทธิ์ คำว่า ต้องปาจิตติยด้วยโอมสวาทสิกขาบท, ภิกษุบอก
อาบัติปาราชิกของบุคคลนั้น น่าจะต้องปาจิตติยด้วยสิกขาบทนี้ แต่ท่าน
ยังถือคำของพระอรรถกถาจารย์เดิมเป็นประมาณ อ้างว่าเป็นผู้รู้พระ-
พุทธชาธิบาย.

พึงรู้ความมุ่งหมายแห่งสิกขาบทนี้ว่า ทรงบัญญัติไว้เพื่อจะห้าม
ไม่ให้ภิกษุเอาความเสียของกันไปประจาน หากว่ารูปหนึ่ง รู้ว่า
อีกรูปหนึ่งต้องปาราชิก ไม่ตักเตือนเจ้าตัวเอง หรือไม่โจทขึ้นใน
สงฆ์ตามธรรมเนียม เอาไปบอกแก่อนุปสัมบัน ด้วยปรารภน่าจะ
ซ่อนขอด จะปล่อยให้รอดไปจากสิกขาบทนี้เทียวหรือ? ข้าพเจ้าเห็น
ไม่พิน เพราะเหตุนี้ เห็นว่าคำในคัมภีร์วิภังค์กล่าวไว้กว้างดีแล้ว
แต่เพื่อจะแก้ความคือด้านของภิกษุบางรูป ได้ทรงพระอนุญาตให้สงฆ์
สมมติภิกษุใช้ให้ไปบอกได้. สมมตินั้น กำหนดอาบัติก็มี กำหนด
สกุลก็มี ไม่กำหนดก็มี. ภิกษุผู้สมมติอย่างไร ต้องบอกอย่างนั้น

ทำนอกทำเหนือไป ต้องปาจิตตีย์เหมือนกัน ไม่ต้องกล่าวถึงภิกษุผู้
ไม่ได้รับสมมติ. บอกอาบัติไม่ชั่วหยาบ ต้องทุกกฎ.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ชุคก์ดี ให้ชุคก์ดี ซึ่งปฐพี
เป็นปาจิตตีย์.

ในคัมภีร์วิภังค์แจกปฐพีเป็น ๒ ปฐพีแท้ เรียกว่าชาติปฐพี
ปฐพีไม่แท้ เรียกว่าชาติปฐพี. ปฐพีแท้นั้น คือ มีดินร่วนล่วน มีดิน
เหนียวล่วน หรือมีของอื่นเช่นหินกรวดกระเบื้องแร่และทรายน้อย มี
ดินร่วนดินเหนียวมาก. ดินนี้ ประสงค์เอาที่ยังไม่ได้เผาไฟ. กองดิน
ร่วนก็ดี กองดินเหนียวก็ดี ที่ฝนตกครดเกิน ๔ เดือนมาแล้ว นับเข้า
ในปฐพีแท้เหมือนกัน. ปฐพีไม่แท้นั้น เป็นหินเป็นกรวดเป็นกระเบื้อง
เป็นแร่ เป็นทรายล่วน หรือมีดินร่วนดินเหนียวน้อย เป็นของอื่นมาก.
ดินที่ไฟเผาแล้ว เป็นปฐพีไม่แท้. กองดินร่วนก็ดี กองดินเหนียวก็ดี
อันฝนตกครดยังหย่อนกว่า ๔ เดือน นับเข้าในปฐพีไม่แท้.

สิกขาบทนี้ ไม่มีอะไรบ่งชี้ชัด น่าจะเป็นอจิตตกะ แต่ท่านกล่าว
ว่า อาบัติเป็นสจิตตกะ จะเล็งเอาว่า ภิกษุเดินไปไม่ตั้งใจ แต่ทำ
ดินให้เป็นรอย ไม่เป็นอาบัติกระมัง? ศัพท์ว่าชุก บ่งความอยู่แล้ว
ว่าทำเช่นไร เดินไปเหยียบดินที่อ่อน หว่านเป็นรอยเท้า ไม่เรียกว่า
ชุก. ภิกษุชุกเองก็ดี ใช้ให้เขาชุกก็ดี ซึ่งปฐพีแท้ แม้จะสำคัญว่า
มิใช่ คุณเหมือนไม่มีคำอะไรในสิกขาบทจะยกเป็นเครื่องแก้ตัว. พุค
แสดงความประสงค์ให้เขารู้ แต่ไม่ใช่เป็นคำใช้ให้ทำ ท่านว่าไม่เป็น
อาบัติ.

สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติขึ้นตามความเข้าใจในสมัยหนึ่งว่า ปลูกพืชเป็นของมีอินทรีย์ ไม่จำเป็นต้องพิถีพิถัน ทำอย่างไรท่านว่าไม่เป็นอาบัติ ก็เป็นอันใช้ได้.

กุตคามวรรคที่ ๒

สิกขาบทที่ ๑ ว่า เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะความถูกพรากแห่งกุตคาม.

กุตคามนั้น เป็นศัพท์พิเศษ แปลตามพยัญชนะว่าอย่างไร ไม่แน่แก่ใจ จะกล่าวมากไปก็จะเพ้อ ในที่นี้หมายเอาพืชพันธุ์อันเป็นอยู่กับที่. ท่านแจกไว้ ๕ ชนิด พืชเกิดจากเง่า คือใช้เง่าเพาะ เช่น ขมิ้น ๑ พืชเกิดจากต้น คือตอนออกได้จากไม้ต้นทั้งหลาย มีต้นโพธิ์ เป็นอาทิ ๑ พืชเกิดจากยอด คือใช้ยอดปักก็เป็น ได้แก่ผักต่าง ๆ มีผักชีล้อมเป็นอาทิ ๑ พืชเกิดจากเมล็ด คือใช้เมล็ดเพาะ ได้แก่ ข้าว ถั่ว งา ๑.

กล่าวตามอรรถกถาณัย พืชพันธุ์อันถูกพรากจากที่แล้ว แต่ยังเป็นได้อีก เรียก พืชคาม. กุตคามเป็นวัตถุแห่งปาจิตตีย์. พืชคามเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. ภิกษุพรากเองก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นพรากก็ดี ซึ่งกุตคาม ต้องปาจิตตีย์. ทำลายเองก็ดี ใช้ผู้อื่นให้ทำลายก็ดี ซึ่ง พืชคาม ต้องทุกกฏ.

อาบัติในสิกขาบทนี้ ท่านกล่าวว่าเป็นสัจจิตตะเหมือนกัน ชะรอยจะสนนินยฐานว่า สิกขาบทนี้มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกันกับสิกขาบท

ห้ามขุดดินกระมัง. อธิบายทั้งปวงพึงรู้โดยนัยในสิกขาบทนั้น.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า เป็นปาจิตติย ในเพราะความเป็นผู้กล่าวคำอื่น ในเพราะความเป็นผู้ให้ลำบาก.

เมื่ออธิบายดังนี้ : ภิกษุถูกโทษด้วยอนาจาร คือความประพฤติไม่ดีไม่งาม และถูกชักอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ ไม่ปรารถนาจะให้การตามตรง เอาเรื่องอื่นมาพูดกลบเกลื่อนเสีย อย่างนี้ เรียกว่ากล่าวคำอื่น. อีกอย่างหนึ่ง ไม่ทำดั่งนั้น ถูกชักเข้า นิ่งเฉยเสียไม่ตอบ อย่างนี้ เรียกว่ายังสงฆ์ให้ลำบาก. ภิกษุทำเช่นนั้น มีพระพุทธานุญาตให้สงฆ์สวดประกาศข้อความนั้น ด้วยฉัตตวิตุยกรรม อย่างต้นเรียกว่า ยกอัญญาบาทกรรมขึ้น. อย่าหลังเรียกว่ายกวิหเสกกรรมขึ้น. เมื่อสงฆ์ยกกรรม ๒ อย่างนั้นขึ้นแล้ว หรือแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ภิกษุขึ้นทำช้าอย่างนั้นอีก ต้องปาจิตติยแต่ละอย่าง ๆ. เมื่อสงฆ์ไม่ได้ทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ภิกษุทำอย่างนั้น ต้องทุกกฎ.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะ ถ้ากรรมนั้น สงฆ์ทำเป็นกรรมแล้ว มีเจตนาอย่างไรก็ตาม ทำอย่างนั้น คงไม่พ้นอาบัติ. เว้นไว้แต่อาการที่แสดงนั้น ไม่จัดว่าเป็นการกลบเกลื่อนหรือทำให้ลำบาก เช่นไม่เข้าใจคำถามแล้วย้อนถาม หรือเจ็บให้การไม่สะดวก. ความแห่งสิกขาบทนี้ ควรเป็นแบบสำหรับภิกษุ เมื่อถูกไต่สวนในอธิกรณ์แล้ว จะพึงเคารพในสงฆ์ผู้นั่งพิจารณา และให้การตามสัตย์ตามจริง ไม่ทำอาการคูหมิ่น เอาเรื่องอื่นเข้ามากลบเกลื่อนเล่น ลำนวน หรือนิ่งเฉยเสียไม่ให้การทีเดียว.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะความเป็นผู้โพนทนา
ในเพราะความเป็นผู้บ่นว่า.

มีอธิบายดังนี้ : มีเป็นธรรมเนียมอยู่ในหมู่สงฆ์ จะสมมติภิกษุ
บางรูปไว้ทำกิจสงฆ์ เช่นเป็นผู้จัดเสนาสนะให้อยู่ เป็นผู้แจกอาหาร
และอื่น ๆ อีก ภิกษุผู้ไม่ได้รับประโยชน์ที่พอใจ เช่นได้เสนาสนะ
ที่เลวและอาหารที่ทราม คือถูกแสดงให้ไปรับในสำนักของทายกผู้
ยากจน ไม่ได้ช่องจะไปในสำนักของทายกผู้มั่งมี ที่จะได้ของประณีต
ด้วยไม่เข้าใจธรรมเนียมที่ท่านแจกว่าอย่างไร หรือด้วยกำลังโทมนัส
พูดกล่าวโทษท่านต่อหน้าภิกษุอื่น อย่างนี้เรียกว่าโพนทนา ไม่ทำ
อย่างนั้น เป็นแต่พูดติท่าน หรือแสดงความขัดใจของตนลำพังผู้เดียว
ไม่ตั้งใจจะให้ใครฟัง อย่างนี้เรียกว่า บ่นว่า. เมื่อท่านทำหน้าที่
ของท่านเป็นธรรม ภิกษุผู้โพนทนาจักดี ผู้บ่นวาก็ดี ต้องปาจิตตีย์.

ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวว่า ภิกษุโพนทนาจักดี บ่นวาก็ดี ต่อหน้า
อุปัชฌาย์ ต้องปาจิตตีย์ ต่อหน้าอนุปัชฌาย์ ต้องทุกกฏ. ท่าน
กล่าวอย่างนี้ หมายความว่าอย่างไร ความแห่งสิกขาบทหาได้ระบุไว้
ชัดไม่ นักวินัยพึงดำริหาเหตุอุกฤษ. โพนทนาหรือบ่นว่าภิกษุที่สงฆ์
ไม่ได้สมมติ แต่ทำการสงฆ์ตามลำพังตนเอง ต้องทุกกฏ. ถ้าท่านทำ
การไม่เป็นธรรม ลำเอียงด้วยอคติจริงๆ โพนทนาบ่นว่า ท่านว่า
ไม่เป็นอาบัติ. ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจความข้อนี้ว่า ถ้าท่านทำ
การไม่เป็นธรรม พูดขึ้นตามเหตุ ไม่มีเจตนาจะใส่โทษหรือข้อนขาด
จึงไม่เป็นอาบัติ ถ้ามุ่งจะโพนทนาหรือบ่นว่าให้เสียชื่อ เห็นไม่พ้นจาก

อาบัติทุกกฏ เพราะไม่เป็นธรรมเนียมที่ดี ซึ่งจะพึงอำนวยการให้ได้.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด วางไว้แล้วก็ดี ให้วางไว้แล้วก็ดี ซึ่งเตียงก็ดี ตั้งก็ดี ฟูกก็ดี เก้าอี้ก็ดี อันเป็นของสงฆ์ในที่แจ้ง เมื่อหลีกไป ไม่เก็บก็ดี ไม่ให้เก็บก็ดี ซึ่งเสนาสนะที่วางไว้ นั้น หรือไม่บอกสั่ง ไปเสีย เป็นปาจิตตีย์.

ในสมัยมิใช่ฤดูฝน มีพระพุทธานุญาตให้วางเสนาสนะไว้ได้ ได้ปะรำ ใต้ต้นไม้ ที่นกกางจะไม่ถ้ำมุลรคได้. ของสงฆ์เป็นวัตถุแห่งปาจิตตีย์ ของบุคคลนอกจากของตนเอง เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. ของตนเอง เป็นวัตถุแห่งอนาบัติ. ในสิกขาบทระบุนิคมของไว้ซึ่งเสนาสนะอย่างอื่น มีเตียงและแผ่นกระดานเป็นต้น ทั้งของสงฆ์ ทั้งของบุคคล ท่านว่าเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. เสนาสนะที่ระบุนิคมไว้ในสิกขาบทนั้น เพียงเอาไปใช้ในที่แจ้งไม่ห้าม แต่ไม่ให้ทอดทิ้งไว้ เพราะเหตุนั้น เมื่อจะหลีกไป เก็บเองหรือใช้ให้เขาเก็บ หรือเป็นแต่เพียงบอกมอบหมายคนอื่นก็ได้ ไม่เป็นอาบัติ. นั่งอยู่ก่อน มีใครมานั่งภายหลัง เป็นธุระของเขา หรือเกิดเหตุลุกเดินขึ้น ไปโดยด่วน ไม่เป็นอาบัติ. เอาของเช่นนั้นออกตาก ไม่นับเข้าในที่นี้.

สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติเพื่อจะกันความสะเพร่า และเพื่อให้รู้จักถนอมของ ควรถือเป็นแบบอย่าง.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ปูแล้วก็ดี ให้ปูแล้วก็ดี ซึ่งที่นอน ในวิหารเป็นของสงฆ์ เมื่อหลีกไป ไม่เก็บก็ดี ไม่ให้เก็บก็ดี ซึ่งที่นอนอันปูไว้ นั้น หรือไม่บอกสั่ง ไปเสีย เป็นปาจิตตีย์.

ที่นอนในที่นี้ หมายถึงปูที่เสื่อและผ้าปูนอน และของชนิดเดียวกัน ไม่ได้หมายถึงเตียงเอาม้าซึ่งเป็นของใช้ตั้ง. วิหารนั้น ได้แก่ที่อยู่ ซึ่งในบัดนี้เรียกว่า กุฏิ ทั้งนี้. วิหารของสงฆ์ เป็นวัตถุแห่งปาจิตติย์ ของบุคคลอื่นนอกจากของตน เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. ของตน เป็นวัตถุแห่งอนาบัติ. ส่วนที่นอนนั้น ไม่ได้ระบุนัดในสิกขาบทว่าของใคร ในอรรถถกกล่าวคูที่เป็นของสงฆ์เหมือนกัน อธิบายความไปตามนิทานแห่งสิกขาบทว่า ทำอย่างนั้นทั้งที่นอนทั้งเสนาสนะ คือกุฏิ อาจเป็นอันตรายเพราะปลวกกัด.

แต่ข้าพเจ้าเข้าใจว่า สิกขาบทนี้ เพ่งถึงการคิดที่คิดทาง ที่นอนนั้น จึงไม่น่านิยมเจ้าของ เป็นของใครก็ตาม ก็เพ่งถึงการทำของเสีย แก้วว่าเป็นของสงฆ์ก็ชอบอยู่. เพราะในสิกขาบทกล่าวถึงที่นอน ตั้งเตียง ตั้งตั้ง ทิ้งไว้ในวิหารแม้เป็นของสงฆ์ ท่านปรับเป็นเพียงทุกกฏ. เตียงตั้งเป็นของใหญ่ ตัวคิดที่มาก จัดเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ อยู่ข้างจะเพลลา. ในอรรถถกกล่าวเตียงตั้งปลวกไม่อาจกัดทันที ตั้งทิ้งไว้ จึงเป็นเพียงทุกกฏ. อนึ่ง กล่าวถึงวิหาร ท่านจึงกล่าว อุปัฏฐานศาลา คือโรงฉันและที่อื่น เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. มีอธิบายในอรรถถกกล่าว ในที่เช่นนั้นอาจเสียเพียงที่นอน เสนาสนะไม่เสีย ท่านจึงกล่าวว่าเป็นเพียงทุกกฏ. กิริยาหลักไปในสิกขาบทนี้ หมายความว่าไปไม่กลับ ถ้าไปยังจะกลับ ไม่นับว่าทิ้งของไว้ ยังไม่เก็บก็ไม่เป็นอนาบัติ. อธิบายนอกจากนี้ เหมือนในสิกขาบทก่อน.

สิกขาบทนี้ ควรเป็นแบบอย่างภิกษุผู้จะไปอยู่ที่อื่น ไม่ควรจะทอด

หึ่งสิ่งของ ๆ คนไว้ ให้กีดเสนาสนะของสงฆ์ที่ภิกษุอื่นจะอยู่ต่อไป.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ สำเร็จการนอนเข้าไป เบียดภิกษุผู้เข้าไปก่อน ในวิหารของสงฆ์ ด้วยหมายว่า ความคับแคบจัดมีแก่ผู้ใด ผู้นั้นจักหลีกไปของ ทำความหมายอย่างนี้เท่านั้น ให้เป็นปัจจัย หาใช่ออย่างอื่นไม่ เป็นปาจิตตีย์.

อธิบายว่า ถ้าวิหารนั้นเป็นของสงฆ์ และมีภิกษุแก่กว่า หือ ภิกษุไข้เข้าอยู่ก่อน ภิกษุใดรู้อยู่ เข้าไปอยู่ เข้าไปนอนแทรกแซง ในอุปัจาร คือที่ใกล้แห่งเตียงก็ดี แห่งตั้งก็ดี แห่งทางเข้าทางออกก็ดี ไม่มีเหตุอย่างอื่นที่ควรจะทำอย่างนั้น ต้องปาจิตตีย์. ทำในวิหารของบุคคล นอกจากของตนเอง ต้องทุกกฏ. ทำในอุปัจารแห่งวิหารก็ดี ในที่อื่นอันไม่ใช่ที่อยู่เฉพาะตัว เช่นในอุปัฏฐานศาลาก็ดี ในประรำ ในโคนไม้ ในที่แจ้งก็ดี ต้องทุกกฏ. ทำในวิหารของตน ไม่เป็นอาบัติ. แม้ในวิหารของสงฆ์ เมื่อมีเหตุอื่นที่จำจะเข้าไป เช่นเจ็บไข้ ถูกหนาว ถูกร้อนเหลือทน หรือมีภัยอันตราย เช่นถูกคนไล่ตาม จะทำร้าย เข้าไปขออาศัย ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติไว้ เพื่อจะให้ยับยั้งกรรมสิทธิ์ของท่าน ผู้อยู่ก่อน ในที่อันเป็นสาธารณะแก่ภิกษุด้วยกัน.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด โกรธ ขัดใจ นุดคร่าก็ดี ให้นุดคร่าก็ดี ซึ่งภิกษุ จากวิหารของสงฆ์ เป็นปาจิตตีย์.

ความมุ่งหมายของสิกขาบทนี้ ดูเหมือนจะห้ามไม่ให้แย่งที่อยู่กัน จะเข้าใจว่า ติดต่อมาจากสิกขาบทก่อน คือเข้าไปนั่งเบียดนอนเบียด

ด้วยหมายจะให้ท่านผู้อยู่ก่อนหลีกไปเอง ครั้นไม่สำเร็จเข้าคุกคร่าจับไปเสีย ก็ไม่ผิด. ขนเอาบริวารออก ต้องทุกกฎ อธิบายนอกจากนี้ ฟังรู้โดยนัยในสิกขาบทก่อน.

ข้อสันธิวิหาริกหรืออันเตวาสิกผู้ประพฤติน่าชอกช้ำดี ข้อภิกษุผู้ไม่สมควรจะให้ห้อยก็ดี จากสำนักของตน ไม่นับเข้าในสิกขาบทนี้.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด นั่งทับก็ดี นอนทับก็ดี ซึ่งเตียงก็ดี ซึ่งตั้งก็ดี อันมีเท้าเสียบ [ในตัวเตียง] บนร้าน ในวิหาร เป็นของสงฆ์ เป็นปาจิตตีย์.

เตียงมีหลายชนิด ชนิดที่กล่าวถึงในสิกขาบทนี้ เขาทำเอาเท้าเสียบเข้าไปในแม่แครง ไม่ได้ตรึงสลัก เรียกทับศัพท์ว่า อาหัจจบาท. ร้านในที่นี้ คือโครงที่ตั้งขึ้นในวิหาร ปักเสาเดาหม้อขึ้นแล้ววางรอดบนนั้น สูงพอศีรษะไม่กระทบพื้น ถ้าไม่ใช้ปูพื้นข้างบน ก็เอาเตียงวางลงไป ให้พื้นเตียงคานรอดอยู่ ขาเตียงห้อยลงไป ใซ้อยู่ได้ ทั้งข้างบนข้างล่าง ร้านข้างบนนั้น เรียกทับศัพท์ว่า เวหาสกุฎี.

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า เสนาสนะอย่างนี้ ใซ้กันมาแต่ครั้งคนยังไม่รู้จักทำเรือนหลายชั้น แม้ในภายหลังคงจะใใช้ในโรงที่มีพื้นล่างเป็นดินอยู่บนนั้นจะได้ไม่ชื้น. ต้นบัญญัติแห่งสิกขาบทนี้ว่า ภิกษุรูปหนึ่งนั่งบนเตียงนั้นโดยแรง เท้าเตียงหลุดลงมาถูกศีรษะภิกษุข้างล่าง จึงได้ทรงห้ามไม่ให้ที่นั่งนอนบนเตียงเช่นนั้น อันอยู่บนร้าน ความก็ชัดแล้ว แต่อย่างไรจึงกล่าวถึงวิหารของสงฆ์ซ้ำ ในคัมภีร์วิภังค์ ยกเอาเป็นวัตถุแห่งตักปาจิตตีย์ด้วย ข้าพเจ้าไม่เข้าใจ เห็นความ

สำคัญอยู่ที่ชนิดของเตียงและร้านต่างหาก หรือจะถือว่าวิหารเป็นของสงฆ์ ที่เป็นที่อยู่ของภิกษุอื่นอีกด้วย เช่นภิกษุบางรูปจะได้รับแจกเสนาสนะข้างบนร้าน บางรูปจะได้รับข้างล่าง เช่นนี้ก็พอไปได้ แต่แปลว่า ทรงห้ามไม่ให้ใช้ร้านเช่นนี้เป็นเสนาสนะต่อไป เว้นไว้แต่จะเป็นของที่ทำให้แน่นหนา. เพราะเหตุนั้น ในคัมภีร์วิภังค์จึงกล่าวว่า ถ้าร้านสูงไม่พ้นศีรษะ ข้างล่างไม่ได้ใช้เป็นที่อยู่ก็ดี ข้างบนปูพื้นไว้ก็ดี ทำเตียงทำตั่งนั้นได้ตรงสลักกับตัวเตียง เมื่อนั่งลงไปก็ไม่หลุดลงมาก็ดี นั่งทับนอนทับ ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุผู้ให้ทำซึ่งวิหารใหญ่ จะวางเช็ดหน้าเพียงไรแต่กรอบแห่งประตู จะบริกรรมช้องหน้าต่าง พึงยืนในที่ปราศจากของสดเจียว อำนวยให้พอกได้ ๒-๓ ชั้น. ถ้าเธออำนวย [ให้พอก] ยิ่งกว่านั้น แม้ยืนในที่ปราศจากของเจียวสด ก็เป็นปาจิตติย.

บาลีแห่งสิกขาบทนี้ เข้าใจอยากทั้งศัพท์ทั้งความ ข้าพเจ้าไม่อาจรับรองว่า คำที่แปลไว้นั้นเป็นอุก จะกล่าวถึงแง่ที่ควรพิจารณาก็ยืดยาวเกินต้องการในที่นี้ จะขอกกล่าวไว้แต่เพียงมูลเหตุแห่งบัญญัติพอเป็นทางคำริขของนักวินัย ในนิทานกล่าวไว้ว่า พระฉันทะให้พอกให้โบกวิหารทำสำเร็จแล้วบ่อย ๆ เข้า วิหารหนักทนไม่ไหวก็พังลง ท่านจึงเก็บรวบรวมหญ้าและไม้ ได้ย้งนาข้างเหนียวของพราหมณ์ผู้หนึ่งให้เสียหาย พระศาสดาทรงปรารภเรื่องนี้ จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ไว้.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้ยู่ว่ามีตัวสัตว์ รดกดี ให้รดกดี ซึ่งหญ้าก็ดี ซึ่งดินก็ดี เป็นปาจิตตีย์.
น้ำมีตัวสัตว์นั้น หมายถึงตัวสัตว์เล็ก ๆ อันอยู่ในน้ำ เช่น ลูกน้ำ. เพราะคำว่า รู้ยู่ อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นสจิตตกะ แม่น้ำ มีตัวสัตว์ ภิกษุสำคัญว่าไม่มี รดลง ไม่เป็นอาบัติ.

โอวาทวรรคที่ ๓

สิกขาบทในวรรคนี้ ปรารภถึงภิกษุณีนั่น สมควรจะแสดงความเกิดแห่งภิกษุณีก่อน. ในเวลาที่ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ แม้พระศาสนาได้กว้างขวางออกไปแล้ว อนุমানว่าราวในมัชฌิมโพธิกาล คือนับแต่เวลาได้ตรัสรู้มาแล้วจนถึงนิพพาน แบ่งเป็น ๓ ตอน อยู่ในตอนกลาง พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระราชเทวีของพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดา พระมาตุจฉาของพระศาสดา ผู้อภิบาลพระองค์มาแต่ยังทรงพระเยาว์ ตั้งแต่พระนางมหาปชาบดีพุทธมารดาทิวงคตแล้ว ทรงปรารถนาจะอุปสมบทเป็นภิกษุณี ได้ทูลขอพระพุทธานุญาตมาหลายครั้ง ยังไม่ประทาน ด้วยทรงพระพุทธานุภาพเห็นกาลข้างหน้าว่า เมื่อมาตุจฉาอุปสมบทได้ พระศาสนาจะไม่ถาวร แต่ภายหลังครั้งเสด็จอยู่ในเมืองไพศาลี ท่านพระอานนทกราบทูลถามปัญหาว่า มาตุจฉาผู้บวชแล้ว มีทางจะบรรลุธรรมพิเศษได้หรือไม่? เมื่อประทานพระพุทธวินิจฉัยว่า อาจอยู่ พระอานนทจึงทูลขอเพื่อทรงอนุญาตอุปสัมปทาแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมีเป็นภิกษุณี ทรงปรารภชื่อว่า สตรีเป็นภัพพบุคคลได้เท่ากับบุรุษ จึง

ได้ทรงอนุวัติ และประทานพระพุทธานุญาต ให้พระนางมหาปชาบดี โคตมีอุปสมบทเป็นภิกษุณี ด้วยยอมรับประพจน์ธรรมบางประการ โดยใจความ ก็คือจะยอมอ่อนน้อมเป็นรองภิกษุอยู่เสมอไป ไม่วางตนเสมอกัน และจะยอมมีความประพจน์เป็นไปเนื่องด้วยภิกษุสงฆ์ ไม่อยู่เป็นอิสระตามลำพัง พระนางเธอได้เป็นภิกษุณีพระองค์แรก ในพระพุทธศาสนา. ในลำดับนั้น ประทานพระพุทธานุญาตให้ภิกษุสงฆ์อุปสมบทพวกนางสาวิกยานี ผู้บริวารของพระนางมหาปชาบดีโคตมี ด้วยบัญญัติจุดตุกกรรม. ในลำดับมา พวกหญิงเข้ามาขออุปสมบท ถูกชักไล่เลียงอันตรายกรรมในสำนักภิกษุสงฆ์ มีความอับอาย จึงประทานพระพุทธานุญาตให้ภิกษุณีสงฆ์ชักใช้ไล่เลียง และอุปสมบทในภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวก็ดี ในภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว ยังไม่ทันได้รับในภิกษุสงฆ์ก็ดี เรียก "เอกโต อุปสมปนฺน" ไม่จัดเป็นภิกษุณีเต็มทีในสิกขาบท. ภิกษุณีผู้ได้รับอุปสมบทครบในสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย เรียก "อุภโต อุปสมปนฺนา" จัดเป็นภิกษุณีเต็มทีในสิกขาบท.

ภิกษุณี มีสิกขาบทและขนบธรรมเนียม ซึ่งเรียกว่าสาชีพ ทำนองเดียวกับภิกษุ แต่ถือสิกขาบทบางอย่างต่างจากภิกษุก็มี. สิกขาบทของภิกษุณีนั้น ทรงบัญญัติโดยกวดขัน ตัดทางที่จะมีแพรหลายเสีย เพราะเหตุนี้ ภิกษุณีจึงได้สาบสูญมานานแล้ว ในครั้ง

ทำสังคายนาคราวแรก ไม่ได้กล่าวถึงเลย ในคราวที่ ๒ กล่าวถึงก็ราว เต็มที ไม่ได้เกี่ยวในท้องเรื่อง ในคราวที่ ๓ กล่าวถึงนางสังฆมิตตา ราชกุมารี พระราชบุตรของพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงผนวชเป็น ภิกษุณี และมาประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์ที่ลังกา ความจริงมีอยู่เพียงไร ยังเป็นข้อจะพึงสันนิษฐาน. คราวนี้จักกล่าวถึงสิกขาบทต่อไป.

สิกขาบทที่ ๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไม่ได้รับสมมติ สั่งสอนพวก ภิกษุณี เป็นปาจิตตีย์.

เป็นธรรมเนียมของภิกษุณี จะต้องรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ ทุกกึ่งเดือน ถ้าล่วงคราว ต้องปาจิตตีย์ นี่เป็นธรรมประการหนึ่ง ที่ตรัสอาศัยญาให้พระนางมหาปชาบดีโคตมียอมรับถือ เมื่อครั้งรับ อุปสัมปทา. ภิกษุผู้จะสั่งสอนนางภิกษุณีนั้น ต้องเป็นผู้ที่สงฆ์สมมติ ไว้, ภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติ สอนนางภิกษุณี ต้องปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า ถ้าภิกษุแม่ได้รับสมมติแล้ว เมื่อพระอาทิตย์ อสดงแล้ว สั่งสอนพวกภิกษุณี เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เข้าไปสู่ที่อาศัยแห่งภิกษุณี แล้วสั่งสอนพวกภิกษุณี เว้นไว้แต่สมัย เป็นปาจิตตีย์. นี้สมัย ในเรื่องนั้น คือภิกษุณีอาพาธ.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กล่าวอย่างนี้ว่า พวกภิกษุ สั่งสอนพวกภิกษุณี เพราะเหตุอามิส เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้จิวรแก่ภิกษุณีผู้มีไข้ญาติ เว้นไว้แต่แลกเปลี่ยน เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เย็บจีวร ให้เย็บจีวร ซึ่งจีวร เพื่อภิกษุณีผู้มีอายุ ๖๐ ปี เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ชักชวนกันแล้ว เดินทางไกล ด้วยกันกับภิกษุณี โดยที่ สุดแม้สิ้นระยะบ้านหนึ่ง เว้นไว้แต่สมัย เป็นปาจิตตีย์. นี้สมัยในเรื่องนั้น ทางเป็นที่จะต้องไปด้วยพวกเกวียน รู้กันอยู่ว่าเป็นที่มีรังเกียจ มีภัยเฉพาะหน้า.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ชักชวนแล้ว ขึ้นเรือลำเดียว กับภิกษุณี ขึ้นน้ำไปก็ดี ล่องน้ำไปก็ดี เว้นไว้แต่ข้ามฟาก เป็น ปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ ฉันทบิณฑบาตอันภิกษุณี แนะนำให้ถวาย เว้นไว้แต่คฤหัสถ์ปรารภไว้ก่อน เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ผู้เดียว สำเร็จการนั่งในที่ ลับกับภิกษุณีผู้เดียว เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทเหล่านี้ มีความกระ้างแล้ว ทั้งล่วงเวลาเสียแล้ว แม้มีข้อจะพึงกล่าวบ้าง ก็เกรงจะชักช้าด้วยไม่จำเป็น จึงงดไว้เสีย.

โกชนวรรคที่ ๔

สิกขาบทในวรรคนี้ ปรารภถึงโกชนะคือของฉัน สมควรจะ แสดงโกชนะนั้นให้เข้าใจไว้ก่อน. ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวโกชนะไว้ ๕ อย่าง คือข้าวสุก ๑ กุมมาส คือขนมสด ๑ สัตตุ คือขนมแห้ง ๑ ปลา ๑ เนื้อ ๑ ัญญาชาติทุกชนิดที่หุงให้สุกแล้ว เช่นข้าวจ้าว ข้าว เหนียว หรือตกแต่งเป็นของต่างชนิด เช่นข้าวสุก ข้าวมัน ข้าวผัด

เป็นต้น นับเข้าในชื่อว่าข้าวสุกทั้งนั้น. กุมมาสนั้น คือขนมสด มีอันจะบูดเมื่อล่วงกาลแล้ว เช่นแป้งจี๋ ขนมด้วง ขนมครก เป็นตัวอย่าง. สัตุนั้น ได้แก่ขนมแห้งที่ไม่บูด เช่นขนมที่เรียกว่าจันอับ และขนมปังเป็นตัวอย่าง. ปลานั้น สงเคราะห์เอาหอย เอากุ้ง และสัตว์น้ำเหล่าอื่นที่ใช้เป็นอาหารเข้าด้วย. เนื่อนั้น คือมังสะของสัตว์บกและนกที่ใช้เป็นอาหาร. นี้เรียกว่าโภชนะ ๕ อย่าง. ส่วนผลไม้ต่างชนิด และเง่าต่างชนิด มีเผือกมัน เป็นต้น เรียกว่าขาทนิยะ ของขบของเคี้ยว ชะรอยจะเล็งความว่า เป็นของใช้กัดกินมาก่อน ไม่นับเข้าในโภชนะ แต่จัดเป็นอาหารเหมือนกัน ท่านนับยิ่งหย่อนกว่ากันอย่างไร จักมีแจ้งในสิกขาบท.

สิกขาบทที่ ๑ ว่า ภิกษุมิใช่ผู้อาพาธ พึงฉันอาหารในโรงทาน ได้ครั้งหนึ่ง ถ้าฉันยิ่งกว่านั้น เป็นปาจิตติย.

อาหารในที่นี้ แสดงโดยศัพท์ว่าปิตตะ แปลว่าก้อนข้าว ส่วนคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า โภชนะ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง. ความเข้าใจในโภชนะของผู้ศึกษาพระวินัยอยู่ข้างจะแคบ เฟงเอาเฉพาะของกิน ถ้าพ่วงตลอดมาถึงกิริยาที่กิน ความเข้าใจจะกว้างขวางออกไปกว่า. กิริยาที่กินของสามัญชนมีต่างอย่าง เช่นเรียกว่ากินข้าวหรือกินอาหารบ้าง กินของว่างบ้าง. กินข้าว นั้น มีเวลาเป็นเครื่องกำหนด เช่นเช้าเย็น หรือเต็มกลางวันด้วย เป็นการกินเพื่ออิ่มหน้า เป็นเครื่องบำรุงชีวิต. ของที่กินในเวลานั้น คงมีข้าวและแกงกับ อันทำจากปลาหรือเนื้อสัตว์ บ้างก็มีหวานเพิ่มขึ้นอีก. กินของว่างนั้น ไม่ใช่กิน

เพื่ออึมนำเป็นเวลา ได้แก่อำการที่เรียกว่ากินจบกินจิบในระหว่าง ๆ. ของที่กินในเวลา นั้น แม้เป็นของที่จัดว่าโภชนะก็มี เช่นขนม เป็นของกินแกล้มนกับน้ำชา แม้เช่นนั้น เขาก็ไม่เรียกว่ากินข้าวหรือกินอาหาร เพราะไม่ใช่กินจริงกินจัง. เมื่อเพ่งเฉพาะวัตถุที่กิน จึงเข้าใจการกิน ๒ อย่างนั้นปนกันไปหมด ถ้าเพ่งกิริยาที่กิน คงจะเข้าใจได้ดี. กิริยาที่ฉันอาหารอันกล่าวถึงในสิกขาบทนี้ ได้แก่อ่างที่เรียกว่ากินข้าว. อาหารในโรงทานนั้น ได้แก่อ่างที่เขาจัดไว้ไม่เฉพาะบุคคล ไม่เฉพาะพวก เช่นไม่ได้เตรียมไว้ถวายภิกษุจำพวกเดียว คนเดินทางหรือคนอดอยากก็อาศัยได้ อาหารในโรงทานเช่นนี้ ภิกษุไม่อาพาธ คืออาจจะออกจากโรงทานนั้นไปได้ พึงฉันได้คราวเดียวในเวลามาถึงเข้า ถ้าฉันเกินกำหนดนั้น ต้องปาจิตตีย์. ในคัมภีร์วิภังค์ ปรับอบัติไว้ทุกคำกลืน. ความพอใจของข้าพเจ้าควรจะกำหนดด้วยครั้ง. ถ้าอาพาธจนถึงไปจากโรงทานนั้นไม่ได้ ฉันเข้าไปจนกว่าจะไปได้ ไม่เป็นอบัติ. เว้นวันแล้วฉันอีกก็ได้ เช่นเดินทางมาพักฉันวันหนึ่ง ขากลับพักฉันอีกวันหนึ่ง. เจ้าของเขาฉันมนต์แล้ว อังคาสเอง ก็ฉันได้. ถ้าอาหารนั้น ไม่ได้ตั้งให้เป็นทนทั่วไป ไม่นับในสิกขาบทนี้.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า เว้นไว้แต่สมัย เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะฉันเป็นหมู่ นี้สมัยในเรื่องนั้น คือ คราวอาพาธ คราวที่เป็นฤดูถวายจีวร คราวที่ทำจีวร คราวที่เดินทางไกล คราวที่ขึ้นเรือไป คราวใหญ่ คราวภัตรของสมณะ นี้สมัยในเรื่องนั้น.

ข้าพเจ้าจักอธิบายความตามเข้าใจกันมาก่อน. ในคัมภีร์วิภังค์
แก้ไว้ว่า ภิกษุตั้งแต่ ๔ รูป รมนิมนต์ด้วยโภชนะ ๕ อย่างใดอย่าง
หนึ่งและกัน ตัดความสั้น รมนิมนต์ออกชื่อโภชนะแล้วนั้น ดังนี้
ชื่อว่าฉันเป็นหมู่. ตัวอย่าง เช่นเขานิมนต์ฉันขนมเป็องหรือขนมจีน
ไม่มีสมัยดังระบุในสิกขาบท รมแล้วฉัน เป็นปาจิตติยทุกคำกลืน.
ในอรรถกถา ถือเอาการรับพร้อมกันในที่แห่งเดียวกันเป็นสำคัญ จะ
ฉันแห่งเดียวกัน หรือแยกกันไปฉัน ไม่เป็นประมาณ.

ในสมัยเหล่านั้น คราวอาพาธนั้น คือเวลาเจ็บ ไม่อาจจะไป
บิณฑบาตได้. คราวที่เป็นฤดูถวายจีวรนั้น ไม่ได้กรานกฐิน เดือน ๑
ท้ายฤดูฝน ได้กรานกฐินเพิ่มออกไปอีก ๔ เดือนในฤดูหนาว เรียกว่า
จีวรทานสมัยข้าง จีวรกาลสมัยข้าง. คราวที่จีวรนั้น คือเวลาที่
ภิกษุทำเอง. ในกาลก่อน ภิกษุตัดและเย็บจีวรใช้เองทั้งนั้น ฆะรอย
จะไม่ชำนาญและมีกังวลมาก จึงได้ทรงอนุญาตประโยชน์พิเศษ
เฉพาะในเวลานั้นหลายประการ. คราวเดินทางไกลนั้น กำหนด
ตั้งแต่ถึงโยชน์ขึ้นไป. คราวที่ขึ้นเรือไปนั้น คือเวลาไปทางเรือ
หาได้กำหนดว่าระยะไกลเท่าไรไม่ ควรจะเทียบถึงโยชน์ด้วยกัน.
คราวใหญ่ นั้น คือภิกษุอยู่น้อยรูป บิณฑบาตพอนั้น ครั้นมาอยู่
มากขึ้น ได้ไม่พอ. คราวภัตของสมณะนั้น คือเวลาที่พวกสมณะ
ด้วยกันนิมนต์ฉัน. เมื่อมีสมัยเหล่านี้ได้อย่างใดอย่างหนึ่ง ฉันคณะโภชนะ
ได้ ไม่เป็นอาบัติ.

เมื่อถือน้ำความเข้าใจอย่างนี้ จึงมีเป็นธรรมเนียมที่ถือกันมา

ว่า ทายกนิมนต์ออกชื่อโกชนะ ไม่รับ, ทายกผู้เข้าใจ จึงนิมนต์แต่เพียงว่า นิมนต์รับบิณฑบาต หรือรับภิกษา หรือนิมนต์ฉันเข้าฉันเพล ดังนี้จึงรับได้.

เพราะคำว่าคณะในที่นี้ ท่านถือเอาความว่า ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ท่านจึงแก้ว่า ๒ รูป ๓ รูป ฉันด้วยกัน บิณฑบาตมาแล้วประชุมกันฉัน ไม่เป็นอาบัติ. ภัตตรมีชื่อต่าง ๆ มีนิตยภัตรเป็นต้น ไม่เป็นอันออกชื่อโกชนะกระมัง ท่านจึงว่าไม่เป็นอาบัติ เพราะภัตรเหล่านั้นนอกโกชนะทั้ง ๕ เสีย ไม่เป็นอาบัติทุกประการ.

ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่า แก้วคนโกชนะเช่นนั้นถูก เพราะไม่ให้ประโยชน์แก่ภิกษุผู้จะรับสมแก่สมัยก็มี มีทางจะเข้าใจได้อีกอย่างหนึ่ง นั่งล้อมโกชนะนั้น เรียกสั้นว่า ฉันเข้าวง ชื่อว่าฉันเป็นหมู่.

ตามธรรมเนียมของพราหมณ์ก็ดี ของภิกษุก็ดี เวลานั้น นั่งเรียงเป็นแถว ไม่นั่งล้อมเป็นวง. บางทีจะห้ามการฉันเข้าวงอย่างนี้บ้างกระมัง. เมื่อถือเอาความเช่นนี้ ภิกษุผู้เดินทาง ผู้ไปทางเรือ ผู้ตกอยู่ในคราวอัคคี ได้รับประโยชน์จากพระพุทธานุญาต คงรู้สึกสะดวกขึ้นมาก.

แต่เป็นความสะดวกแก่ภิกษุใช้อย่างไร? เป็นความสะดวกในหน้าถวายจีวร และในคราวทำจีวรอย่างไร? ยังไม่กระจ่างเหมือนกัน. คณะโกชนะนั้น คงหาเป็นของหรือกิจมิโทษแท้ไม่ จึงได้ประทานพระพุทธานุญาตเปิดให้บางสมัย และสมจะเป็นของหรือกิจเหมาะแก่สมัยทั้ง ๓ นั้นด้วย. ข้าพเจ้าขอฝากนักวินัยไว้เพื่อดำริต่อไป.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะ ถ้าเป็นคน โภชนะ แม้
เข้าใจไปว่าไม่เป็น ก็คงเป็นปาจิตตีย์เหมือนกัน. ไม่ใช่สมัยที่จะพึง
ได้รับอนุญาต แม้เข้าใจว่าเป็นสมัย ก็คงไม่พ้นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า เว้นไว้แต่สมัย เป็นปาจิตตีย์เพราะโภชนะ
ที่หลัง. นี้สมัยในเรื่องนั้น คือคราวเป็นไข้ คราวถวายจิวร คราว
ที่จิวร.

ในคัมภีร์วิภังค์อธิบายว่า ภิกษุรับนิมนต์ด้วยโภชนะทั้ง ๕
อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เว้นโภชนะนั้นเสีย ฉับโภชนะทั้ง ๕ อย่างใด
อย่างหนึ่งอื่น นี้เรียกว่าโภชนะที่หลัง. ถ้าเพิ่งตลอดถึงกิริยาที่ฉับ ดัง
แนะไว้ในสิกขาบทต้นแห่งวรรคนี้ จึงเข้าใจได้ดีว่า ในสิกขาบทนี้
กล่าวถึงรับนิมนต์นั้นอาการไว้แห่งหนึ่งแล้วหาไปไม่ ไปได้ไปฉับ
อาหารในที่นิมนต์ที่หลังอันพร้อมเวลากัน ดังนี้แล เรียกปรัมปรโภชนะ
หรือโภชนะที่หลัง. อย่างไรจึงทรงเปิดช่องให้ในสมัยทั้ง ๓ คุณ่าจะคิด
คงเป็นทางไม่ถึงเสียธรรมเนียม. อีกอย่างหนึ่ง ในนิทานแห่ง
สิกขาบททรงอนุญาตให้วิกัปปได้ คือยกส่วนที่รับนิมนต์ไว้ก่อนนั้นให้
แก่ภิกษุอื่นเสีย ฉับโภชนะที่หลังได้. ในครั้งก่อนจะไม่ถือกันนัก
กระมัง แต่ในบัดนี้ ควรจะถือเอาอธิบายเช่นนี้ : ถ้าเขาไม่ได้
นิมนต์เฉพาะตน จะต้องการเพียงสักว่าภิกษุให้ครบจำนวนเท่านั้น
ภิกษุผู้เป็นภักตทุเทศกะแจกส่วนมาถึงตน เช่นนี้จะรับวิกัปปให้ภิกษุอื่น
ได้อยู่ แต่ถาเขานิมนต์เฉพาะตน จะวิกัปปไม่ชอบ เว้นไว้แต่จะ
ตกลงกับผู้นิมนต์ นิมนต์รับภิกษุที่เรียกว่ารับบาตร หรือบิณฑบาต

ไม่นับเข้าในสิกขาบทนี้. สิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะเหมือนกัน.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง เขาปวารณาภิกษุผู้เข้าไปสู่สกุล ด้วย
ขนมกัถิ ด้วยสัตตผลกัถิ เพื่อนำไปได้ตามปรารถนา. ภิกษุผู้ต้อง
การ พึงรับได้เต็ม ๒-๓ บาตร. ถ้ารับยิ่งกว่านั้น เป็นปาจิตตีย์
ครั้งรับเต็ม ๒-๓ บาตรแล้ว นำออกจากที่นั้นแล้ว พึงแบ่งปันกับ
ภิกษุทั้งหลาย. นี้เป็นสามิจกรรมในเรื่องนั้น.

ขนมที่กล่าวถึงในสิกขาบทนี้ ท่านเพ่งเอาของขันหมาก ข้าว
สัตตุนั้น ท่านเพ่งเอาของเป็นเสบียงเดินทาง. รับเอาของเหล่านั้น
มากไป ทำให้ฐานะเขาเสีย จึงทรงพระอนุญาตให้รับอย่างมากเพียง
เต็ม ๓ บาตร ออกมาจากที่นั้นแล้ว ให้ออกแต่ภิกษุอื่น แล้วแจก
ให้แก่เธอทั้งหลาย เพื่อจะได้ไม่เข้าไปอีก ไม่ทำตามนี้ ท่านปรับเป็น
ทุกกฏ. ฝ่ายภิกษุอื่นได้รับบอกแล้ว เข้าไปรับบ้าง ท่านปรับเป็นทุกกฏ
เหมือนกัน. เพราะท่านมุ่งเฉพาะของเป็นขันหมาก และของเป็น
เสบียงเดินทางเท่านั้น ท่านจึงแก้ว่า รับของที่ไม่ได้เตรียมไว้เพื่อฐานะ
เช่นนั้นก็ดี รับของเหลือจากใช้ในฐานะเช่นนั้นแล้วก็ดี รับของที่เตรียม
ไว้เพื่อฐานะเช่นนั้น แต่เขาเลิกเสียแล้วก็ดี ไม่เป็นอาบัติ และท่าน
ปล่อยให้รับของญาติ ของคนปวารณา และรับเพื่อประโยชน์ผู้อื่น
ได้. เมื่อรับของญาติ ของคนปวารณา ฐานะของเขาย่อมจะเสียไป
ได้เหมือนกัน และรับเพื่อผู้อื่นได้นั้น ย่อมขัดต่ออธิบายข้างตน
ส่วนจัดหาเอาด้วยทรัพย์ของตนได้นั้น ไม่มีปัญหา.

ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจว่า สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติไว้เพื่อ

จะให้รู้จักประมาณ และเพื่อให้รักษาสกุลไม่ให้สึกหรือ แม้ไชไช ของเตรียมไว้เป็นขันหมาก หรือเป็นเสบียงเดินทาง เช่นของทำไว ขาย ก็น่าจะสงเคราะห์เข้าไปในสิกขาบทนี้ทั้งนั้น. เมื่อถือเอาความ อย่างนี้ ปล่อยให้รับของญาติของคนปวารณาได้ ไม่สู้เป็นไร. นักวินัย จึงใคร่ครวญดูเถิด.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ฉันทเสร็จ ห้ามเสียแล้ว ก็ยวกก็ดี ฉันทก็ดี ซึ่งของยวกก็ดี ซึ่งของฉันทก็ดี อันมิใช่แดน เป็น ปาจิตตีย์.

สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติไว้ เพื่อจะรักษาหน้าของทายก. หากว่า ภิกษุรับนิมนต์ไปฉันในที่แห่งหนึ่ง ได้อาหารไม่ถูกปาก จะฉันแต่ เล็กน้อย ห้ามของที่เขาเอามาอังคานั้นเสีย และจะไปฉันในที่อื่นอีก ดูเหมือนทายกผู้นั้นไม่สามารถจะเลี้ยงให้อิ่มหนา ทำให้เขาได้อับอาย ดังมีแจ้งในนิทานต้นบัญญัตินั้นแล้ว เมื่อมีสิกขาบทนี้ขึ้น จะไม่สามารถ ทำได้อย่างนั้น.

คำว่า ฉันทเสร็จนั้น คือฉันอาหารอย่างที่เรียกว่ากินข้าว อิ่ม หรือไม่อิ่มไม่เป็นประมาณ เป็นแต่เล็กเสียแล้ว. คำว่า ห้ามเสียแล้ว นั้น คือห้ามโภชนะที่เขาเอามาประเคน ท่านแสดงไว้โดยลักษณะดังนี้: กำลังฉันอาหารอยู่ เป็นองค์อัน ๑ เขาเอาโภชนะมาถวายอีก เป็นองค์อัน ๑ เขาอยู่ในหัตถบาธ เป็นองค์อัน ๑ เขาน้อยถวาย เป็นองค์อัน ๑ ภิกษุห้ามเสีย เป็นองค์อัน ๑ พร้อมด้วยลักษณะนี้ ชื่อว่าห้ามอาหารเสียแล้ว. ภิกษุผู้เสร็จและห้ามเสียแล้วดังนี้ ใน

วันนั้นจะฉันอาหารได้เฉพาะของเป็นเดน.

ของเป็นเดนนั้น แจกเป็น ๒ คือของภิกษุใช้ฉันเหลือ เรียกว่า เดนภิกษุใช้ ๑ ของที่ภิกษุทำให้เป็นเดน ๑ ของเป็นเดนชนิดหลัง นั้น คือของที่เป็นกัปปิยะควรฉันได้ ภิกษุรับประเคนแล้ว ฉันบ้าง แล้ว ยังไม่ลุกจากอาสนะ ยกขึ้นส่งให้แก่ภิกษุผู้ห้ามอาหารแล้วใน หัตถบาท บอกว่า พอแล้ว. เพราะเป็นของแกลิ่งทำดังนี้ ท่านจึง เรียกว่า ของทำวินัยกรรม คู่ก็สมชื่อ. ของที่เป็นเดนอย่างนี้ น่าจะ แลเห็นว่า ทรงอนุญาตเพื่อภิกษุผู้ฉันได้น้อย ไม่พอจะเลี้ยงร่างกาย จำจะต้องฉันบ่อย ๆ แต่มีเหตุที่ต้องห้ามอาหารเสีย เช่นภิกษุมักเอาเจียน มักอ้วก เป็นตัวอย่าง.

ภิกษุฉันเสร็จ ห้ามเสียแล้ว เคี้ยวก็ดี ฉันทก็ดี ซึ่งของเคี้ยว ของฉัน อันมิใช่เดนอย่างใดอย่างหนึ่ง ขณะรับ ต้องทุกกฏ. ขณะ กลืน ต้องปาจิตตีย์ ท่านปรับทุกคำกลืน. ของอื่นที่ไม่ใช่เป็นอาหาร ไม่นับเข้าในสิกขาบทนี้.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด นำไป ปวารณาภิกษุผู้ฉันเสร็จ ห้ามเสียแล้ว ด้วยของเคี้ยวก็ดี ด้วยของฉันทก็ดี อันมิใช่เดน บอกว่า เอาเถิด ภิกษุเคี้ยวก็ตาม ฉันทก็ตาม รู้อยู่ เฟงจะหาโทษให้ พอเธอ ฉันทแล้ว เป็นปาจิตตีย์.

อธิบายทั้งปวง เหมือนในสิกขาบทก่อน เป็นแต่อาบัติในสิกขา- บทนี้ เป็นสจิตตกะ.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เคี้ยวก็ดี ฉันทก็ดี ซึ่งของเคี้ยว

กัถิ ซึ่งของฉันทกัถิ ในเวลาวิกาล เป็นปาจิตตีย์.

เวลาวิกาลในสิกขาบทนี้ ในคัมภีร์วิภังค์แก้วว่า ตั้งแต่เที่ยงวันไป แล้วจนอรุณขึ้น แต่เวลาวิกาลในสิกขาบทที่ ๗ แห่งรัตนธการวรรค แห่งปาจิตตีย์กัถิ ในภิกขุณีปาติโมกข์ ในคัมภีร์ภิกขุณีวิภังค์แก้วว่า ตั้งแต่อาทิตย์อัสดงแล้ว จึงถึงอรุณขึ้น. ในสังคาลลาวาสสูตร ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค กล่าวถึงการเที่ยวชอกแซกในเวลาวิกาลว่า เป็นอบายมุขนั้น ก็หมายความว่าเวลาค่า. โดยนัยนี้ เวลาวิกาลจึงมี แก่เป็น ๒ ปรักปัดัน คงนับเวลาว่า กาลกับวิกาล, ปรักปัดหลัง คงนับเวลาว่า ปุเรกตร ก่อนนั้น คือเช้าช่วงเที่ยง ๑ ปัจฉากัทร ทีหลัง นั้น คือในระหว่างเที่ยงแล้วก่อนค่ำ ๑ วิกาลคือค่ำ ๑ เวลาวิกาลใน สิกขาบทนี้ รับรองกันทั่วไปแล้วว่า ตั้งแต่เที่ยงวันไปแล้วจนอรุณขึ้น.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะ. ในเวลาวิกาล ภิกษุเข้าใจ ว่ายังเป็นกาล หรือสงฆ์ นันอาหาร คงไม่พ้นปาจิตตีย์ กาลิกอื่น ไม่นับเข้าในสิกขาบทนี้ ฉันทได้ตามกำหนดพระพุทธานุญาต.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เกี่ยวกัถิ ฉันทกัถิ ซึ่งของเกี่ยว กัถิ ซึ่งของฉันทกัถิ ทำการสังสม เป็นปาจิตตีย์.

การสังสมนั้น เรียกโดยศัพท์มคธว่า สันนธิ ของเกี่ยวของ ฉันทันรับประเคนแล้ว กล่าวคือถึงมือแล้วในวันนี้ เก็บไว้ล่วงคืน เพื่อจะฉันทันในวันพรุ่ง ชื่อว่าเป็นสันนธิ ฉันทของนั้น เป็นปาจิตตีย์ ทานปรับทุกคำกลัน. อาบัติในสิกขาบทนี้เป็นอจิตตกะเหมือนกัน.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไม่ใช่ผู้อาพาธ ขอโภชนะ

อันประณีตเห็นปานนี้ เช่นเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ปลาเนื้อ นมสด นมส้ม เพื่อประโยชน์แก่ตนแล้วฉัน เป็นปาจิตตีย์.

ในของที่ระบุว่า เป็นโภชนะอันประณีตนั้น เป็นโภชนะอยู่ในตัวก็มี คือ ปลา เนื้อ นมสด นมส้ม, ที่เหลืออีก ๕ อย่าง เป็นเภสัชก็ได้ ในที่นี้ พึงเข้าใจว่า เฟงถึงของเหล่านี้ที่ใช้เป็นเครื่องปรุงอาหาร. ภิกษุไม่ใช่ผู้อาพาธนั้น คือเว้นโภชนะอันประณีตเสีย ก็ยังมีผาสุกอยู่ได้.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะเหมือนกัน. ภิกษุผู้อาพาธ เว้นของเหล่านี้เสีย ไม่มีผาสุก ขอเขาฉันได้. เมื่อภิกษุผู้อาพาธขอมาเพื่อประโยชน์ตน ภิกษุไม่ใช่ผู้อาพาธ พลอยฉันด้วยก็ได้ ภิกษุไม่ใช่ผู้อาพาธ ขอดต่อญาติหรือต่อคนปวารณาเพื่อประโยชน์ตนเอง ขอดต่อคนอื่นเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุผู้อาพาธ ได้ทั้งนั้น ไม่เป็นอาบัติจ่ายเอาด้วยทรัพย์ของตน ไม่มีปัญหา.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กลืนอาหารที่เขายังไม่ได้ให้ ล้วงช่องปาก เว้นไว้แต่น้ำและไม่ชำระฟัน เป็นปาจิตตีย์.

อาหารนั้น ในที่อื่นหมายเอาของที่เป็นยวกาลิก แต่ในที่นี้ มียกเว้นแต่น้ำและไม่ชำระฟัน จึงหมายเองของที่จะพึงกลืนกินทั่วไป.

น้ำมัน พึงเข้าใจว่า น้ำโดยปกติ ไม่ใช่อาหารที่เป็นของเหลว เช่นน้ำแกงหรือน้ำอ้อย. ไม่ชำระฟันนั้น พึงเข้าใจว่า ไม่ใช่เป็นของจะพึงกลืน. คำว่า ที่เขาไม่ได้ให้ นั้น คือไม่ได้ประเคนให้ถึงมือ.

พึงรู้ลักษณะการประเคนนั้น ดังนี้ : ของที่จะพึงประเคนนั้น

ไม่ใหญ่โตหรือหนักเกินไป พอคนปานกลางยกได้คนเดียว เป็นองค์อัน ๑ ผู้ปะเคนเข้ามาอยู่ในหัตถบาต เป็นองค์อัน ๑ เขาน้อมเข้ามา เป็นองค์อัน ๑ กิริยาที่น้อมเข้ามาให้ นั่น ด้วยกายก็ได้ ด้วยของเนื่องด้วยกายก็ได้ ด้วยโยนให้ก็ได้ เป็นองค์อัน ๑ ภิกษุรับด้วยกายก็ได้ ด้วยของเนื่องด้วยกายก็ได้ เป็นองค์อัน ๑.

การให้และการรับต้องตามลักษณะนี้ เว้นแต่โยนให้ ย่อมเป็นไปโดยเคารพในกันและกันทั้ง ๒ ฝ่าย เป็นกิจริยาม แต่โยนให้ นั้น ท่านจะหมายความอย่างไรไม่รู้ บางทีจะเป็นอาการให้ที่ไซ้ให้ของเล็กน้อยแก่คนมากมาย ไม่ถือว่าเป็นการเสียดิถีกรรมมัง ? ตามลักษณะนี้ ภิณฑบาตที่ทายกตัดด้วยทัพพีถวาย ซึ่งนับว่าให้ด้วยของเนื่องด้วยกาย และภิกษุรับด้วยบาตร ซึ่งนับว่าด้วยของเนื่องด้วยกายเหมือนกัน ชื่อว่าปะเคนแล้ว. ของที่สตรีถวาย และภิกษุรับด้วยผ้าก็เหมือนกัน เว้นแต่ห่างเกินงามที่จัดว่านอกหัตถบาต.

อาบัติในสิกขาบทนี้ เป็นอจิตตกะเหมือนกัน. ภิกษุบวชใหม่เสมอ ฉันทของที่ไม่ได้รับปะเคน คงไม่พ้นจากปาจิตตีย์.

มีพระพุทธานุญาตเฉพาะอาพาธในที่อื่นว่า เมื่อเกิดเหตุฉุกเฉิน เช่นงูกัด กบปียการกไม่มี ถือเอายามหาวิกัฏฐิ ๔ อย่าง คือ มุตร กูด ถ้ำ ดิน ฉันทได้ ไม่เป็นอาบัติ. ในอรรถกถากล่าวว่า ภิกษุจะตัดไม้เผาทำถ้ำ หรือจะขุดปลูพีเพื่อจะเอาดินก็ได้ ไม่เป็นอาบัติปาจิตตีย์ เพราะโทษตัดไม้และขุดดิน.

อเจลกวรรคที่ ๕

สิกขาบทที่ ๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้ของเกี้ยวก็ดี ของกินก็ดี แก่อเจลกก็ดี แต่ปริพาชกก็ดี แก่ปริพาชิกาก็ดี ด้วยมือของตน เป็นปาจิตตีย์.

อเจลกนั้น คือชีเปลือย. ปริพาชกนั้น คือนักบวชผู้ชาย นอกพระพุทธศาสนา. ปริพาชิกานั้น คือนักบวชผู้หญิงนอกพระพุทธศาสนา ให้ของที่จะพึงกลืนกินแก่พวกนักบวชเหล่านั้นคนใดคนหนึ่งด้วยมือของตน ต้องปาจิตตีย์. สั่งให้ ๆ ก็ดี วางให้ก็ดี ให้ของอนไม่พึงกลืนกินก็ดี ท่านว่าไม่เป็นอาบัติ.

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า การถือประเคนนั้น คงเป็นธรรมเนียมใช้อยู่ในพวกนักบวชเหล่าอื่นด้วย. ต่างพวกคงไม่ฉันของอันพวกอื่นรับประเคน คงต้องการรับประเคนจากพวกนั้น เหมือนดังรับจากภคฤหัสถ์. เมื่อภิกษุให้ของเกี้ยวของกินด้วยมือตน ชื่อว่าวางตนเป็นอนุปสัมบัน แก่นักบวชเหล่านั้น เขาคงหมั่นได้ จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไว้ เพราะเหตุนั้น สั่งให้ ๆ ก็ดี วางให้ก็ดี ให้ของอย่างอื่นนอกจากของอันจะพึงกลืนกินก็ดี ท่านจึงว่าไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กล่าวต่อภิกษุอย่างนี้ว่า ท่านจงมา เข้าไปสู่บ้านหรือสำนักเพื่อบิณฑบาตด้วยกัน. เธอยังเขาให้ถวายแล้วก็ดี ไม่ให้ถวายแล้วก็ดี แก่เธอ แล้วส่งไปด้วยคำว่า ท่านจงไปเสีย การพูดก็ดี การนั่งก็ดี ของเรากับท่าน ไม่เป็นผาสูกเลย การพูดก็ดี การนั่งก็ดี ของเราคนเดียว ย่อมเป็นผาสูก ทำ

ความหมายอย่างนี้เท่านั้นแล ให้เป็นปัจจัย หาใช่ออย่างอื่นไม่ เป็นปาจิตตีย์.

ในคัมภีร์วิภังค์แสดงว่า ปรรณานาจะชิกชี ปรรณานาจะเล่น ปรรณานาจะนั่งในที่ลับกับมาตะคาม หรือปรรณานาจะประพฤตินาจาร จึงไล่กลับเสีย. มีความปรรณานาเช่นนี้ จับไล่เสีย เพื่อจะปิดบังความนั้น ต้องปาจิตตีย์. เมื่อมีเหตุอย่างอื่น นอกจากจะปิดบังความเสียส่วนตัว เช่นบาตรของภิกษุนั้นเต็มแล้ว บอกให้กลับมาก่อน ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด สำเร็จการนั่งแทรกแซงในสโภชนสกุล เป็นปาจิตตีย์.

ในสิกขาบทนี้ มีปาฐะอันจะพึงพิจารณาอยู่บทหนึ่ง คือ "สโภชน" อันเป็นคุณบทของปาฐะว่า "กุล" ะรอยท่านจะสันนิษฐานว่า เป็นบทมีสนธิแทรกอยู่ และเข้าใจว่าเป็น "สอฺโภชน" แปลว่า "มีคน ๒ คน" ในคัมภีร์วิภังค์จึงได้แก้ความไปตามนั้นว่า สโภชนสกุลนั้น คือมีหญิงกับชาย ทั้ง ๒ คนยังไม่ออกจากกัน ทั้ง ๒ คนหาใช่ผู้ปราศจากราคะไม่ ฐานที่นั่งนั้น ก็แก้เป็นเรือนนอน. ในนิทานต้นบัญญัติ ก็เล่าเรื่องไปตามทำนองนี้ โดยใจความ ก็คือไปนั่งคิดเขา ในเวลาที่เขาจะสูงสิงกัน. พระอรรถกถาจารย์เห็นแล้วว่า เข้าในปาฐะนั้นว่า "สอฺโภชน" ผิด จึงแก้อีกปริกัปกหนึ่ง "เป็น สะ อักษร นำ โภชนะ ศัพท์ เข้าสมาสเป็น "สโภชน" ซึ่งแปลว่า "เป็นไปกับด้วยโภชนะ" หรือ "มีโภชนะ" แต่แปลศัพท์โภชนะว่า โภคะ

และอธิบายความว่า หญิงกับชาย ชื่อว่าเป็นโภคะของกันและกัน ฟังไม่ได้เสียจริง ๆ สู้อย่างก่อนก็ไม่ได้.

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ปาฐะนั้นเป็น สะ อักษร นำ โภชนะ ศัพท์ เข้าสมาสเป็น "สโภชนะ" แปลว่า "เป็นไปกับด้วยโภชนะ" หรือ "มีโภชนะ" ถูกโดยไม่ต้องสงสัย แต่ไม่หมายความดังพระอรรถกถาจารย์อธิบาย. ความก็ตรงอยู่ตามศัพท์นั่นเอง อธิบายว่า กำลังบริโภคอาหารอยู่ ภิกษุเข้าไปหาสกุลกำลังบริโภคอาหารอยู่ เป็นความเสียมรรยาทเพียงไร. สิกขาบทนี้ทรงบัญญัติไว้ เพื่อห้ามความประพฤติไม่สมควรเช่นนั้นกระมัง. ข้าพเจ้าขอฝากความเรื่องนี้ไว้เพื่อพระวินัยธร สอดส่องต่อไป.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด สำเร็จการนั่งในที่ลับ คือในอาสนะกำลับกับมาตุคาม เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใดผู้เดียว สำเร็จการนั่งในที่ลับกับมาตุคามผู้เดียว เป็นปาจิตตีย์.

ที่ลับ ๒ ชนิด ฟังรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในอนนิตสิกขาบททั้ง ๒ กิริยาที่นั่นนั้น หมายถึงกิริยาที่นอนด้วย แต่ไม่หมายเอากิริยาที่ยืนและเดิน. ในสิกขาบทแรก หมายถึงในที่ลับตา เพราะไม่มีคำว่า ตัวต่อตัว จึงถือกันมาว่า ถานั่งในห้องเรือนกับหญิงมากคน ต้องมีชายผู้รู้เคียงสาอยู่ด้วย หญิงแม้มาก ก็มอับดีไม่ได้. แต่อันที่จริง คำว่า ตัวต่อตัว จะตกด้วยผลออกมาแต่เดิม หือตกในเวลาจำทรง หรือจำลองฉบับต่อ ๆ กันมา ก็เป็นได้. สิกขาบทนี้เทียบ

กันได้กับอนัตตสิกขาบทที่ ๑ ซึ่งมีคำว่าตัวต่อตัว. ในคัมภีร์วิภังค์ไม่ได้กล่าวถึงเลย เข้าใจว่า คำว่าตัวต่อตัว คงจะตกในชั้นหลัง. ในสิกขาบทหลัง หมายถึงที่ลับหู เทียบกันได้กับอนัตตสิกขาบทที่ ๒. เพราะมีคำว่า ตัวต่อตัว จึงนำความเข้าใจว่า ถ้านั่งกลางแจ้งกับหญิงหลายคน หญิงเหล่านั้นคุ้มอาบัติได้. ถ้าคำว่า ตัวต่อตัว ในสิกขาบทแรกตกแน่นอน ธิบายนี้ก็ใช้ได้ที่นั่นด้วย. ฝ่ายหนึ่งยืน ฝ่ายหนึ่งนั่ง หรือยืนด้วยกันทั้ง ๒ ท่านว่าไม่เป็นอาบัติ แต่พึงรู้ธิบายดังนี้ :-

ยืนรับบาตร ผู้หญิงเขายืนใส่ก็ตาม นั่งใส่ก็ตาม ในที่ห่างคนอันเรียกว่าที่ลับหูได้ ในการเปิดเผยเช่นนี้ทำได้. อยู่ในที่กำลัง หรือในที่แจ้งตัวต่อตัวกับหญิง โดยอาการอันซ่อนเร้น แม้จะยืนเสียชื่อว่าไม่ต้องอาบัติก็จริงอยู่ แต่ความเสียหายอันจะเกิดเพราะต้องอาบัติเช่นนั้น ยังจะเกิดขึ้นได้เหมือนกัน เช่นนี้ไม่ควรทำ. ภิกษุผู้รู้จักรักษาอาจารย์ไม่ให้เป็นที่เหตุรังเกียจกินแหนง ท่านสรรเสริญว่า "อาจารย์สมุปนฺโน" แปลว่า "ถึงพร้อมด้วยมรรยาท" เป็นคู่กับสำรวมในพระปาติโมกข์ แสดงไว้ในนิทเทสแห่งศีลของภิกษุ นี้ควรถือเป็นแบบอย่าง.

ภิกษุในเฟ่งการลับ หรือนั่งส่งใจไปในอารมณ์อื่น แม้นั่งกับหญิง ท่านว่าไม่เป็นอาบัติ. ในคำค้นพึงเห็น เช่นภิกษุนั่งในห้องเรือนกับหญิงหลายคน มีชายอยู่เป็นเพื่อน แต่บางทีเขาออกไปจากห้อง ภิกษุห้ามไว้ไม่ทัน เช่นนี้เรียกว่าไม่เฟ่งการลับ. ในคำหลัง

พึงรู้เช่นภิกษุที่นั่งอยู่ผู้เดียว ม้วนิกอะไรอยู่ ไม่ทันรู้ตัว ผู้หญิงเข้ามาหา.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รับนิมนต์แล้ว มีภักตรอยู่แล้ว ไม่บอกลาภิกษุซึ่งมีอยู่ ถึงความเป็นผู้เที่ยวไปในสกุลทั้งหลาย ก่อนฉันก็ดี ทีหลังฉันก็ดี เว้นไว้แต่สมัย เป็นปาจิตตีย์ นีสมัยในเรื่องนั้น คือคราวที่ถวายจีวร คราวที่ทำจีวร.

ตามความในนิทานต้นบัญญัติ ดูเหมือนจะถือเอาความว่า ข้อที่รับนิมนต์นั้น เป็นเหตุห้ามเที่ยวในที่อื่นในเวลาก่อนฉัน เวลาภายหลังแต่ฉันแล้ว ห้ามไม่ให้เข้าบ้าน เว้นไว้แต่สมัย ๒ อย่างนี้ กับภิกษุเจ็บไข้ จะต้องออกไปหา ยา เว้นไว้จะได้ลาภิกษุอื่น. แต่รูปความแห่งสิกขาบทไม่เป็นเช่นนั้น มีคำปริกัปคือ กัฏฐิ เข้าประกอบคำว่า ก่อนฉันและทีหลังฉันทั้ง ๒ แห่ง และการรับนิมนต์ฉัน คงเป็นเหตุเกี่ยวข้องในเรื่องนี้.

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ภิกษุรับนิมนต์ฉันไว้ ถูกห้ามไม่ให้เที่ยวไปที่อื่นในเวลาก่อนฉันนั้น คือเมื่อจะไปฉัน ห้ามมิให้เขื่อนไปที่อื่นก่อน เพื่อจะกนไม่ให้ไปล่าหรือตามตัวไม่พบ ข้อที่ห้ามไม่ให้เที่ยวไปที่อื่น ภายหลังแต่ฉันแล้วนั้น คือกลับจากบ้านที่นิมนต์นั้นแล้ว ไม่ให้ถือเอาโอกาสที่รับนิมนต์นั้นเลยไปเที่ยวที่อื่นต่อไป. เมื่อมีกิจจำเป็นจะต้องทำใน ๒ อย่างนั้น อย่างใดอย่างหนึ่ง จึงให้บอกลาภิกษุไว้เป็นหลักฐาน สมัยทั้ง ๒ นั้น ก็เคยเป็นเวลาได้รับยกเว้นในสิกขาบททั้งหลายอื่นแล้ว.

หนทางจะต้องผ่านไปทางเรือนของผู้อื่น เดินไปตามทางนั้น ไม่นับว่าเชื่อนไปอื่น. ถ้าภิกษุไม่มี คืออยู่ผู้เดียว เมื่อมีกิจจำเป็นเกิดขึ้นไปได้. เพราะในสิกขาบทกล่าวถึงเฉพาะเที่ยวในสกุล ในคัมภีร์วิภังค์ ท่านจึงว่า ไปสู่อารามอื่น ไปสู่ ที่อาศัยภิกษุณี ไปสู่ที่อยู่เดียรถีย์ ไม่เป็นอาบัติ แต่ในเรื่องเช่นนี้ที่ทำให้เสียผล ท่านเคยปรับเป็นอาบัติทุกกฏ ในที่นี้ก็จะอาจจะทำให้เสียผลได้เหมือนกัน แก้วว่าไม่เป็นอาบัตินั้นอย่างไรอยู่. เวะเรือนอันอยู่ตามทางเมื่อจากกลับนับว่าไม่ได้เลยเที่ยวต่อไป ท่านอนุญาต ถ้ามีภิกษุ คงต้องบอกลาแท้ เพราะมีสิกขาบทอื่นอันให้ทำเช่นนั้น. ในการไปเรือนที่นิมนต์ฉัน ไม่มีปัญหาที่จะพึงยกขึ้นพูด.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า ภิกษุมิใช่ผู้อาพาธ พึงยินดีปวารณาด้วยปัจจัยเพียง ๔ เดือน เว้นไว้แต่ปวารณาอีก เว้นไว้แต่ปวารณาเป็นินิตย์ ถ้าเธอยินดียิ่งกว่านั้น เป็นปาจิตติย.

คำว่า ปัจจัยนั้น กล่าวโดยสามัญโวหาร เป็นชื่อสาธารณ์แต่จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสช แต่ในที่นี้ ในคัมภีร์วิภังค์ แก้วว่า ได้แก่เภสช เรียกว่าคิลานปัจจัย เหตุที่ทำให้แก้อย่างนี้ บางทีจะเป็นศัพท์ว่า มิใช่ผู้ใช้นั้นเอง. ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจให้กว้างกว่านี้. การขอปัจจัยต่อคนปวารณาผู้มีิษาญาติ แต่ไม่มีอนุญาตเป็นพิเศษในสิกขาบทนั้น ๆ เลย. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ทรงอนุญาตให้ขอต่อผู้ปวารณาได้ด้วยสิกขาบทนี้เอง แต่ให้ขอได้เพียง ๔ เดือน เพื่อ

จะให้รู้จักประมาณ เว้นไว้แต่เขาปวารณาซ้ำ ขอได้ต่อไปอีก ๔ เดือน แต่ถ้าเขาปวารณาเป็นนิตย์ ขอได้ตลอดไป. เหตุไฉนจึงต้องกล่าวถึงภิกษุไม่ใช่ผู้อาพาธไว้ด้วยเล่า? คำนั้นนำไปเข้าใจว่า ทรงอนุญาตภิกษุให้ขอได้เสมอไป. จริงอย่างนั้น ทรงอนุญาตให้ภิกษุใช้ขอบิณฑบาตใด ในสิกขาบทอื่น ให้ขอเกสัชได้ ในนิทานต้นบัญญัติแห่งสิกขาบทก่อน ภิกษุผู้ไม่เจ็บไข้ จะขอทัพพสัมภาระมาทำเสนาสนะดังกล่าวถึงในสังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๖ ก็ได้แล้ว เหตุไฉนภิกษุจะใช้ขอไม่ได้ คงยังขาดไม่มีในสิกขาบทอื่นแต่ขอจีวร.

คนปวารณานั้น แสดงโดยนัยอันกล่าวไว้ในคัมภีร์วิภังค์ มีเป็น ๔ คือ ปวารณากำหนดปัจจัย ๑ ปวารณากำหนดกาล ๑ ปวารณากำหนดทั้ง ๒ อย่าง ๑ ปวารณาไม่กำหนดทั้ง ๒ อย่าง ๑.

ปวารณากำหนดปัจจัยนั้น คือกำหนดชนิดของ เช่นจีวร หรือบิณฑบาต น้ำมันหรือน้ำผึ้ง หรือกำหนดจำนวนแห่งของ ผ้าที่ผืน บิณฑบาตมีราคาเท่าไร เขาปวารณาปัจจัยชนิดใด มีประมาณเท่าไร ขอเขาได้ในกำหนด แต่เพราะไม่ได้กำหนดกาล ฟังขอได้เพียง ๔ เดือน. ปวารณากำหนดกาลนั้น คือกำหนดน้อยกว่า ๔ เดือนก็ตาม มากกว่า ๔ เดือนก็ตาม ฟังขอเขาได้ในกำหนดนั้น ไม่ต้องเอา ๔ เดือนเป็นเขตชั้น. ปวารณากำหนดทั้งของทั้งกาลนั้น ฟังถือเอาอธิบายใน ๒ ข้อข้างต้นรวมกันเถิด. ปวารณาไม่กำหนดทั้งของทั้งกาลนั้น เช่นปวารณาว่า ต้องการด้วยสิ่งอะไรของจงบอก. หรือว่า ข้าพเจ้าปวารณาด้วยปัจจัย ๔ ดังนี้ เรียกว่าไม่กำหนดของ เขาไม่ต้อง

อ้างถึงกาลว่าจะให้ขอได้เพียงไร เรียกว่าไม่ได้กำหนดกาล เช่นนี้ ต้องการอะไรขอเขาได้ แต่พึงขอเพียง ๔ เดือนตามสิกขาบทนี้ ถ้าเขาพิจารณาซ้ำอีก ขอได้เพียงคราวละ ๔ เดือน. ถ้าเขาพิจารณาเป็นนิตย์ขอได้เสมอไป.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไปเพื่อจะดูเสนาอันยกออกแล้ว เว้นไว้แต่ปัจจัยมีอย่างนั้นเป็นรูป เป็นปาจิตตีย์.

เสนานั้น คือ กองทัพ ครั่งโบราณสงเคราะห์ด้วยพลช้าง พลม้า มลรถ พลเดิน แม้ในภายหลังจะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไร ก็เรียกว่าเสนายู่นั้นเอง. เสนาอันยกออกนั้น คือยกออกไปในการรบกับศัตรู เพื่อจะรุกหรือเพื่อจะรับ. ปัจจัยที่กล่าวไว้ในสิกขาบทนั้น ในนิทานต้นบัญญัติแสดงว่า ญาติของภิกษุเป็นไข้ เขาขอพบ แม้จะปรารถนาเหตุอื่นก็ได้ แต่การไปเป็นกรณียะ ไม่ใช่ไปดูเล่น. เสนายกมาทางอาราม หรือเดินสวนทางไปพบแลเห็น ไม่เป็นอาบัติ. มีอันตรายเกิดขึ้น เช่นถูกจับไปเป็นเชลย ไม่มีปัญหา.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า ก็ถ้าปัจจัยบางอย่างเพื่อจะไปสู่เสนา มีแก่ภิกษุนั้น ภิกษุนั้นพึงอยู่ได้ในเสนาเพียง ๒-๓ คืน. ถ้าอยู่ยิ่งกว่านั้น เป็นปาจิตตีย์.

ปัจจัยนั้น พึงรู้ดังกล่าวในสิกขาบทก่อน.

วิธีนับคืนนั้น กำหนดเวลาพระอาทิตย์อัสดง ปรับเป็นอาบัติในวันที่ ๔ ต่อเมื่อตะวันตกแล้ว. อยู่เพียง ๓ วันแล้วกลับเสีย ภายหลังไปอยู่ได้อีก. มีเหตุจำเป็น เช่นเจ็บอยู่ในกองทัพ หรือเสนา

ถูกข้าศึกล้อม และมีเหตุขัดขวางอย่างอื่น ๆ อีก อยู่เกินกว่ากำหนด
นั้นได้.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า ถ้าภิกษุอยู่ในเสนา ๒-๓ คืน ไปสู่สนามรบ
ก็ดี ไปสู่ที่พักพลก็ดี ไปสู่ที่จัดขบวนทัพก็ดี ไปคู่มุ่อนึก คือช้าง
ม้า รถ พลเดิน อันจัดเป็นกอง ๆ แล้วยกดี เป็นปาจิตติย.

สุราปานวรรคที่ ๖

สิกขาบทที่ ๑ ว่า เป็นปาจิตติย ในเพราะดื่มสุราและเมรัย.

ในที่นี้ควรรู้อธิบายว่า น้ำอันมีรสหวานเจืออยู่ทุกอย่าง ที่เป็น
เอง เช่นน้ำตาลสด ที่เขาปรุงขึ้นก็ตาม เมื่อล่วงเวลาแล้ว รสหวาน
นั้นกลายเป็นรสเมา แรงหรืออ่อน ตามรสหวานที่เจืออยู่มาก หรือ
น้อย นี้เรียกว่าเมรัย เป็นของที่เขาทำด้วยหมักหรือคอง. เมรัยนั้น
เขากลับสกัดเอาน้ำออกเพื่อให้รสเมาแรงขึ้น ตามแต่จะกำหนดว่า
เท่าไรเป็นพอดี นี้เรียกสุรา. รวมทั้ง ๒ อย่างนั้น เรียกมัชชะ แปล
ว่า น้ำยังผู้ดื่มแล้วให้เมา ตัดสั้นว่า น้ำเมา. แต่ในสิกขาบทนี้
เรียกตามประเภท ไม่เหมือนในที่อื่น. อาบัติในสิกขาบทนี้ ท่านว่า
เป็นอจิตตะ เพราะไม่มีค้ำบังเจตนา ไม่เหมือนในสิกขาบทของ
สามเณรและของคฤหัสถ์. ฝ่ายภิกษุ แม้สำคัญว่ามีใช้น้ำเมา ดื่ม
เข้าไป ก็คงเป็นอาบัติ. ของอันมิใช่ใช้น้ำเมา แต่มี สี กลิ่น รส จูจ
น้ำเมา เช่นยาคองบางอย่าง ไม่เป็นวัตถุแห่งอาบัติ. น้ำเมาที่เจือ
ในแกงในเนื้อหรือในของอื่น เพื่อชูรสหรือกันเสีย แต่เล็กน้อย ไม่
ถึงกับเป็นเหตุเมา ชื่อว่าเป็นอัพโพหาริก ฉันทหรือดื่มของเช่นนั้น
ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า เป็นปาจิตติย ในเพราะจีด้วยนิ้วมือ.

ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ภิกษุเป็นวัตถุแห่งปาจิตติย อนุสัมบัน เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ แต่ในสิกขาบทกล่าวเป็นกลาง ไม่ได้ระบุลงไปชัด. เพราะคำว่านิ้วมือ เอาของเนื่องด้วยกายจี ท่านปรับเพียงทุกกฏ. เมื่อตั้งเกณฑ์ว่า ของเนื่องด้วยกายเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ จีบนผ้าท่านก็ปรับเป็นทุกกฏอย่างเดียวกัน ไม่ได้มุ่งความหัวเราะ มีกิจจับต้องกาย ของกันและกัน ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า เป็นปาจิตติย ในเพราะธรรมคือหัวเราะในน้ำ.

ธรรมคือหัวเราะในน้ำนั้น หมายเอาเล่นน้ำ ในคัมภีร์วิภังค์ ถือเอาน้ำพันข้อเท้าขึ้นไป เป็นวัตถุแห่งปาจิตติย แต่ไม่สมกับแสดงประโยชน์ไว้ว่า ค้างลง ผุดขึ้น วายไป เพราะน้ำพันข้อเท้า แต่ทำอย่างนั้นไม่ได้ก็มี. ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าใจว่า น้ำลิกพอที่จะดำได้ มิคตัว ลิกพอที่จะวายได้สะดวก จึงเป็นวัตถุของปาจิตติย. อนึ่ง การเล่นในเรือ ท่านกล่าวว่าเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ ถ้าเพ่งว่าเป็นประเภทหนึ่งจากการเล่นน้ำ ก็น่าจะเป็นเช่นนั้น แต่เป็นกิริยาที่จะต้องป้องกันมากกว่า และให้โทษได้มากกว่า ถ้าจะยกสิกขาบทนี้ขึ้นปรับ ก็ดูไม่มีอะไรชัดเจน. เอามือวักน้ำ เอาเท้าแกว่งน้ำ เอาไม้ขีดน้ำ เอากระบือองป่าน้ำเล่น ท่านกล่าวว่าเป็นทุกกฏ ชอบแล้ว. น้ำตื้นไม่ถึงกำหนดเป็นปาจิตติยก็ดี น้ำในภาชนะก็ดี เป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. ภิกษุไม่ปรารถนาจะเล่น อาบน้ำโดยปกติ จะดำให้เปียกทั่วตัวก็ได้ มีกิจจะต้องทำในน้ำ ลงดำ ลงวาย เพื่อจะทำกิจนั้นก็ได้. เรือล่ม

หรือคิดจะช่วยคนตกน้ำ ในอันตรายเช่นนี้ ไม่มีปัญหา.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า เป็นปาจิตติย์ ในเพราะความไม่เอื้อเพื่อ.

ในคัมภีร์วิภังค์แก้ความไม่เอื้อเพื่อเป็น ๒ อย่าง ไม่เอื้อเพื่อในบุคคล ๑ ไม่เอื้อเพื่อในธรรม ๑. บุคคลนั้น มุ่งเอาผู้กล่าวสั่งสอน กล่าวเตือน. ธรรมนั้น มุ่งเอาบัญญัติและธรรมอันมิใช่บัญญัติ. ถ้าอุปสัมบันว่ากล่าวอยู่ด้วยบัญญัติ คือ ข้อพระวินัย แสดงความไม่เอื้อเพื่อ ประการบุคคลก็ดี พระบัญญัติก็ดี ต้องปาจิตติย์. ถ้าว่ากล่าวด้วยข้ออื่นจากพระบัญญัติ แม้ว่าผู้นั้นเป็นอุปสัมบัน ท่านว่าต้องเพียงทุกกฎ. อุปสัมบัน ท่านกล่าวว่าเป็นวัตถุแห่งทุกกฎ ท่านลงหมายเอาสามเณร แต่ไม่น่าจะปรารภถึงเลย. กล่าวชี้เหตุที่ประพฤติดังนั้น โดยนัยว่า ได้รับแนะนำสั่งสอนมาจากอาจารย์อย่างนั้น ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทนี้ ทรงบัญญัติไว้ เพื่อจะห้ามไม่ให้ภิกษุเป็นผู้คือดิ่ง ได้รับคำแนะนำหรือตักเตือนแล้ว ให้แสดงความเอื้อเพื่อ ถือเอาแต่การที่ถูกเป็นประมาณ ไม่ให้หมิ่นบุคคลผู้พูด หรือข้อที่ยกขึ้นพูด ประพฤติเช่นนี้เป็นความดิ่งาม.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด หลอนภิกษุ เป็นปาจิตติย์.

กิริยาว่าหลอนนั้น คือ พูดก็ดี แสดงอาการอย่างอื่นก็ดี ให้ตกใจกลัวผี. พูดขู่ให้ตกใจกลัวโจร กลัวสัตว์ร้าย ท่านนับเข้าในกิริยานี้เหมือนกัน. ผู้ถูกลอน จะตกใจหรือไม่ตกใจ ไม่เป็นประมาณ. หลอนอุปสัมบัน ต้องปาจิตติย์. หลอนอุปสัมบัน

ต้องทุกกฎ. ไม่ตั้งใจหลอน เล่าเรื่องปีศาจ บอกข้างโจร ข่าว
สัตว์ร้าย ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไม่ใช่ผู้อาพาธ มุ่งการผิง
ติดก็ตี ให้ติดก็ตี ซึ่งไฟ เว้นไว้แต่ปัจจัยมีอย่างนั้นเป็นรูป เป็น
ปาจิตตีย์.

คำว่าไม่ใช่ผู้อาพาธนั้น คือ ไม่ผิงไฟก็อยู่เป็นผาสุกได้. คำว่า
ปัจจัยมีอย่างนั้นเป็นรูปนั้น หมายถึงเหตุอย่างอื่นอันให้ต้องการติดไฟ
นอกจากการผิง เช่น ตามไฟเพื่อใช้แสงสว่างในกลางคืน และ
ติดไฟต้มน้ำเป็นต้น. ในที่อื่น ทรงอนุญาตเรือนไฟเป็นที่อบกาย
อย่างวิธีเข้ากระโจม ซึ่งใช้อยู่ในเมืองเราแต่ก่อนมา. ในเรือนไฟนั้น
ใช้ไฟถ่าน ผิงได้ ทั้งภิกษุผู้อาพาธ ทั้งภิกษุผู้ไม่อาพาธ. แต่ใน
สิกขาบทนี้ ห้ามการผิงไฟ แย้งกันอยู่ ท่านจึงแก้ว่า ติดไฟเป็น
เปลวผิง ต้องห้าม ติดไฟถ่านใช้ได้.

ข้าพเจ้าเข้าใจว่า การห้ามผิงไฟในสิกขาบทนี้ เพื่อจะกันไฟ
ไหม้กุฎีที่ทำด้วยไม้และมุงด้วยหญ้า การผิงในที่ทำได้สำหรับ ซึ่ง
เรียกว่าเรือนไฟ ห่างจากอันตรายเช่นนั้น จึงได้ทรงพระอนุญาต
สำเร็จความสันนิษฐานว่า ผิงในเรือนไฟ ไม่เป็นอาบัติ ผิงในที่อื่น
นอกจากเรือนไฟ เป็นอาบัติ เว้นแต่ภิกษุผู้อาพาธ ไม่อาจเว้นจาก
ผิงไฟได้. การติดไฟเพื่อกิจอย่างอื่น จำเป็นแท้ จึงได้รับยกเว้น.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ยังหย่อนกิ่งเดือน อาบน้ำ
เว้นไว้แต่สมัย เป็นปาจิตตีย์. นี้สมัยในเรื่องนั้น เดือนกิ่งท้ายฤดู

ร้อน เดือนต้นแห่งฤดูฝน ๒ เดือนถึงนี้ เป็นคราร้อน เป็นคราว
กระวนกระวาย คราวเจ็บไข้ คราวทำงาน คราวไปทางไกล
คราวฝนมากับพายุนี้มัยในเรื่อนั้น.

สิกขาบทนี้ ท่านว่าเป็นประเทศบัญญัติ คือ ทรงตั้งไว้เฉพาะ
ในมัธยมประเทศ จังหวัดกลางแห่งชมพูทวีป. เหตุต้นบัญญัตินั้น
ในนิทานกล่าวว่า พระเจ้าพิมพิสาร ผู้ครองแคว้นมคธ จะเสด็จ
ลงสนานพระเศียรเกล้าในแม่น้ำตโปทา พวกภิกษุไปอาบกีดขวาง
อยู่เสียจนค้ำ แต่ในที่อื่น ทรงอนุญาตให้อาบน้ำได้เป็นนิตย ใน
ปัจฉิมชนบทนอกเขตมัธยมประเทศ ตามความนิยมของพวกคน
ในชนบทเหล่านั้น อันถือว่าไม่อาบน้ำสกปรก. เรื่องห้ามอาบน้ำนี้
แปลกมาก แม้ไม่เกี่ยวกับพวกเรา ผู้อยู่ในจังหวัดที่ได้อนุญาต ก็
น่าจะคิดหาเหตุ. ธรรมเนียมของพราหมณ์ เขาอาบน้ำวันหนึ่งถึง ๓
ครั้ง ฝ่ายพวกภิกษุ ต่อถึงเดือนจึงอาบได้หนหนึ่ง มิโสมนักหรือ?
ข้าพเจ้าเข้าใจไปว่า สิกขาบทนี้ จะบัญญัติเฉพาะประเทศที่อัครคณนำ
เฉพาะกาลที่กัณการน้ำ เช่น ในประเทศดอนในคราวฤดูแล้ง.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ได้จิรวมาใหม่ ฟิงถือเอา
วัตตุสำหรับทำให้เสียสี ๓ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ของเขียว
ครามก็ได้ ตมก็ได้ ของดำคล้ำก็ได้. ถ้าภิกษุไม่ถือเอาวัตตุสำหรับ
ทำให้เสียสี ๓ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง ไซ้จิรวใหม่ เป็นปาจิตตีย์.

ความมุ่งหมายของสิกขาบทนี้ ในนิทานกับในตัวสิกขาบทเอง
แย้งกันอยู่. ในนิทาน ดูเหมือนทรงบัญญัติให้ทำเครื่องหมาย เพื่อ

จะได้จำได้ว่าของตน. ส่วนในตัวสิกขาบทเอง เฟงความให้เสียสี อนุโลมตามลู่ปฏิบัติ คือ ประพฤติปอน ใจของเสรำหมอง. คำว่า ถือเอาวัตถุสำหรับทำให้เสียสี ๓ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ใน อรรถกถา สอนให้จุดเป็นวงกลม ใหญ่เท่าแวงตานกยูง เล็กเท่า หลังตัวเรือ เรียกว่าทำพินทุกัปะ แปลว่าทำจุดกลมหรือดวงกลม ข้อที่ท่านสอนให้จุดเป็นวงกลมนั้น เช่นเดียวกับวิธีขีดแวงได้ อันคน เขียนหนังสือไม่เป็นใช้อยู่ ในเวลานั้น พวกพระก็คงไม่สันทัดเขียน หนังสือเหมือนกัน.

ภิกษุได้จิวรมาใหม่ ต้องทำหมายก่อน จึงนุ่งห่มได้ เมื่อทำ ไว้แล้ว รอยหายสูญไป ไม่ต้องทำใหม่. เอาผ้าอื่นเย็บติดกับจิวร ที่ทำหมายแล้ว ไม่ต้องพินทุผ้าใหม่. เพราะในสิกขาบทไม่ได้ระบุไว้ ว่าให้ทำได้แต่จุดหรือดวง ถ้าต้องการสำหรับให้เสียสี เอาของ ๓ อย่างนั้น อย่างใดอย่างหนึ่งป้ายเข้าก็ได้ ถ้าต้องการหมายให้จำได้ แม้หมายเป็นตัวอักษรก็ได้ เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ทั้ง ๒ ทาง ทำอย่างนั้นก็ได้เหมือนกัน. เรื่องนี้ตักมาถือเป็นพิธีเสียแล้ว จึงไม่มี ใครนึก มัวขีดแวงไคคังสอนไว้ในอรรถกถาเรื่อยมา.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด วิกัปปจิวรเอง แก่ภิกษุก็ดี แก่ภิกษุณีก็ดี แก่นางสิกขมานาก็ดี แก่สามเณรก็ดี แก่นางสามเณร ก็ดี แล้วใช้สอย [จิวรนั้น] ไม่ให้เขาถอนก่อน เป็นปาจิตตีย์.

นางสามเณรนั้น คือหญิงโดยมากอายุยังไม่ครบ ๒๐ รับ บรรพชาในสำนักภิกษุณี ถือสิกขาบท ๑๐ เหมือนสามเณร. นาง

สิกขมานานั้น คือ นางสาวณรีนั่นเอง แต่อายุถึง ๑๘ แล้ว อีก ๒ ปี จะครบกำหนดอุปสมบท ภิกษุณีสงฆ์สาวคให้สิกขาสมมติ คือยอมให้สมาทานสิกขาบท ๖ ประการ ตั้งแต่ ปาณาตปาตา เวรมณี จนถึง วิกาลโภชนา เวรมณี ไม่มีเวลาล่วงเลย ตลอด ๒ ปีเต็ม ถ้าล่วงข้อใดข้อหนึ่ง ต้องสมาทานตั้งต้นไปใหม่อีก ๒ ปี ต่อรักษาไม่ขาดเลยครบ ๒ ปีแล้ว ภิกษุณีสงฆ์จึงสมมติให้อุปสมบทได้ นางสาวณรีอยู่นี้ อยู่ในลำดับรองภิกษุณีลงมา เหนือสามณรี.

วิกัปนั้น โดยความก็คือทำให้เป็นของ ๒ เจ้าของ. วิกัปมี ๒ คือวิกัปต่อหน้าและวิกัปลับหลัง. วิกัปต่อหน้านั้น คือ วิกัปต่อหน้าผู้รับ ว่าดังนี้ :- "อิมิ จิวริ ตฺยหิ วิกปเปมิ" แปลว่า "ข้าพเจ้า วิกัปจิวรผีนนี้แก่ท่าน." หลายผีนว่า "อิมานิ จิวรานิ" แทน "อิมิ จิวริ" อยู่นอกหัตถบาสนว่า "เอตติ" แทน "อิมิ" ว่า "เอตตานิ" แทน "อิมานิ." วิกัปลับหลังนั้น คือ วิกัปให้สหธรรมิก รูปใดรูปหนึ่ง ผู้ไม่ได้อยู่เฉพาะหน้า แปลงวาจาต่อหน้าสหธรรมิก รูปอื่นว่า "อิมิ จิวริ อิตฺถนฺนามสฺส วิกปเปมิ" แปลว่า "ข้าพเจ้า วิกัปจิวรผีนนี้แก่สหธรรมิกชื่อนี้" ถ้าวิกัปแก่ภิกษุ ต่างว่าชื่อ อุตฺตระ ก็บอกชื่อว่า "อุตฺตรสฺส ภิกฺขุโน" หรือ "อายสุมโต อุตฺตรสฺส" แทน "อิตฺถนฺนามสฺส" โดยสมควรแก่ผู้รับอ่อนกว่า หรือแก่กว่า. แต่ในคัมภีร์วิภังค์ท่านว่า วิกัปอย่างหลังนี้ ก็จัดว่า วิกัปต่อหน้า. ท่านแสดงวิกัปลับหลังนั้น เข้าใจยาก ท่วงที ดูเหมือนจะฝากภิกษุที่ ๒ ให้ช่วยวิกัปกับภิกษุที่ ๓ แต่พูดไปพูดมา

ก็ไม่พ้นจากวิกัปต่อหน้านั้นเอง คือทำพิธีเสร็จกันในระหว่าง ๒ รูป
นั้น รูปที่ ๓ ไม่รู้ไม่เห็นด้วย.

จิวรที่วิกัปไว้แล้ว ผู้รับยังไม่ได้ออน ห้ามไม่ให้ใช้สอยนุ่งห่ม
ด้วยสิกขาบทนี้ ถอนแล้วจึงใช้ได้. คำถอนว่า "อิมิ จิวร มยฺหิ
สนฺตํ ปริภุชฺช วา วิสขฺเชหิ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหิ" ถ้า
ผู้ถอนอ่อนกว่า ว่าดังนี้ :- "อิมิ จิวร มยฺหิ สนฺตํ ปริภุชฺชต วา
วิสขฺเชต วา ยถาปจฺจยํ วา กโรต" ความเดียวกัน เป็นแต่ใช้
แสดงเคารพ แปลว่า "จิวรผืนนี้ของข้าพเจ้า ท่านจงใช้สอยก็ตาม
จงสละก็ตาม จงทำตามปัจจัยก็ตาม." คำถอนลับหลัง ไม่เห็นน่าจะมี.

ในเรื่องวิกัปนี้ มติของพระอาจารย์ทั้งหลายต่างกัน บาง
อาจารย์เข้าใจว่า จิวรที่ถอนวิกัปแล้ว กลับเป็นอติเรกจิวรไปใหม่
บางอาจารย์เข้าใจว่า คงเป็น วิกัปิตจิวรอยู่นั่นเอง พวกที่ถือว่า
เป็นอติเรกจิวร ไม่เกิน ๑๐ วัน คงวิกัปอีกเสมอไป. พวกที่ถือว่า
เป็นวิกัปิตจิวรอยู่นั่นเอง วิกัปหนเดียวแล้ว ก็เป็นแล้วกัน ไม่
วิกัปซ้ำ. พิจารณาตามปาฐะในสิกขาบท คำว่าไม่ถอนนั้น ดูเหมือน
จะหมายความว่า ไม่ถอนจากวิกัป. ส่วนคำถอน ในคัมภีร์วิภังค์
ผูกไว้เป็นคำถอนลับหลังว่า "เตสํ สนฺตํ ปริภุชฺช วา ฯลฯ" แปลว่า
"ท่านจงใช้สอยของเธอทั้งหลายก็ตาม ฯลฯ" ดูเหมือนแสดงว่า
เธอทั้งหลายยังเป็นเจ้าของอยู่. คำถอนต่อหน้าผู้ขึ้นตามนั้น ก็ยัง
ไม่ปล่อยความเป็นเจ้าของเหมือนกัน. ความเข้าใจเสียว่า วิกัป ก็
เป็นวินัยกรรม คือทำไปตามธรรมเนียม ไม่ได้เพ่งอรรถรส พิจารณ์

แต่พยัญชนะ จึงพาให้เข้าใจต่างกันไป. เฟ่งถึงอรรถรส การวิกัปกั้น ก็คือทำให้เป็นของ ๒ เจ้าของ คำว่าถอนนั้น ในคราวแรก น่าจะหมายความว่า ถอนจากความเป็นเจ้าของ ตกมาเป็นอติเรกจิ๋วจริง แต่เมื่อความเข้าใจของทั้ง ๒ รูปนั้นว่า เป็นของวิกัปกั้น ยังมีอยู่ คำถอนนั้น ก็เป็นเหมือนคำอนุญาตให้ใช้สอยเป็นต้นนั่นเอง ไม่น่าจะมีอำนาจลบล้างความเป็นของกลางนั้นได้. เพียงเท่านี้ ก็ลงสันนิษฐานได้ว่า ถ้าผู้รับวิกัปกั้นถอนจากความเป็นเจ้าของ จิ๋วที่วิกัปกั้นไว้ นั้น เป็นอติเรกจิ๋วไปใหม่ ถ้าเป็นแต่อนุญาตให้ใช้สอยเป็นต้น คงเป็นวิกัปกั้นปิดจิ๋วอยู่ตนเอง. หากจะมีผู้พูดสอดเข้ามาว่า ถ้าไม่ปล่อยจากความ เป็นเจ้าของ ชื่อว่าไม่เป็นอันถอน. คำนี้ชอบอยู่ ถึงอย่างนั้น ใช้สอยจิ๋วที่ผู้รับวิกัปกั้นอนุญาตไว้ ยังนับเข้าในฐานว่า ใช้สอยด้วยวิสาสะได้อยู่ ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ช้อนก็ดี ให้ช้อนก็ดี ซึ่งบาตรก็ดี จิ๋วก็ดี ผ้าปูนั่งก็ดี กล่องเข็มก็ดี ประคตเอวก็ดี แห่งภิกษุ โดยที่สุดแม้หมายจะหัวเราะ เป็นปาจิตติย.

เพราะในสิกขาบทระบอบบริหาร ช้อนบริหารอื่น จึงเป็นทุกกฏ. ช้อนบริหารของอนุสัมบัน เป็นทุกกฏอย่างเดียว. ไม่ได้หมายจะล้อเล่น เห็นของวางไว้ไม่ดี ช่วยเก็บไว้ให้ ไม่เป็นอาบัติ.

สัปปาณวรรคที่ ๗

สิกขาบทที่ ๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด แกล้งพราดสัตว์จากชีวิต

เป็นปาจิตตีย์.

สัตว์ในทีนี เรียกลงบาลีว่า "ปาโณ" แปลว่า "อินทรีย์อัน มีปราณ คือลมหายใจและความเป็นอยู่" ในทีนี หมายเอาสัตว์ ดิรัจฉานชนิดใหญ่เล็ก เป็นวัตถุแห่งปาจิตตีย์เสมอกันหมด. เพราะ มีสิกขาบทบัญญัติไว้เฉพาะเรื่องดังนี ในตติยปาราชิกสิกขาบทจึงไม่ได้ กล่าวว่ เป็นวัตถุแห่งทุกกฎ โดยอนุโลมกันลงมา.

สิกขาบทที ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้ยู่ บริโภคน้ำมีตัวสัตว์ เป็นปาจิตตีย์.

ดื่มกินก็ดี อาบก็ดี ใช้สอยอย่างอื่นก็ดี นับว่บริโภคทั้งนั้น.

สิกขาบทที ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้ยู่ พ้นอธิกรณ์ทีทำเสร็จ แล้วตามกรรม เพื่อทำอีก เป็นปาจิตตีย์.

เรื่องทีเกิดขึ้นแล้ว จะต้องจัดต้องทำ เรียกว่อธิกรณ์. ท่าน แจกประเภทเป็น ๔ คือ วิวาท ได้แก่การเถียงกัน ประรภพระ ธรรมวินัย เรียกว่วิวาทาธิกรณ์ นีจะต้องได้รับชี้ขาดว่ถูกว่ผิด. ความ โจทหากันด้วยอาบัติ เรียกอานุวาทาธิกรณ์ นีจะต้องได้รับวินิจฉัยันว่จริง หรือไม่จริง. กิริยาทีต้องอาบัติหรือถูกปรับอาบัติ เรียกอปาตคาธิกรณ์ นีจะต้องทำคืน คือทำให้พ้นโทษ. กิจธุระทีสงฆ์จะพึงทำ เช่นให้ อุปสมบท เรียกกิจจาธิกรณ์ นีจะต้องทำให้สำเร็จ. เมื่ออธิกรณ์ เหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น สงฆ์ก็ดี บุคคลก็ดี ได้จัดได้ทำ สำเร็จโดยชอบแล้ว คือทำโดยควรแก่เหตุผล หรือได้ทำถูกต้องตาม แบบอย่างแล้ว ภิกษุใด รู้ยู่ ถือว่เป็นอิสระ พ้นเอาขึ้นทำใหม่

ต้องปาจิตตีย์ เว้นไว้แต่เข้าใจว่ากรรมที่ทำนั้น ไม่เป็นกรรม.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ ปิดอาบัติชั่วหยาบของ ภิกษุ เป็นปาจิตตีย์.

อาบัติชั่วหยาบนั้น ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ได้แก่ปาราชิก ๔ และสังฆาทิเสส ๑๓, แต่ในอรรถกถาว่า ได้แก่สังฆาทิเสสอย่างเดียว คำว่า ของภิกษุนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่า หมายถึงตลอดผู้ปฏิบัติญาณว่าเป็นภิกษุ. ถ้าเข้าใจเฉพาะสังฆาทิเสส ต่างว่าภิกษुरू้อยู่ที่ ภิกษุผู้สหายของตนต้องปาราชิกแล้ว แต่ยังปฏิบัติญาณว่าเป็นภิกษุอยู่ ไม่เป็นผู้เห็นแต่พระธรรมวินัยเพียงไรนัก ปิดความเรื่องนี้เสีย จะยกเอาบทอะไรขึ้นปรับโทษเธอ ข้าพเจ้าเห็นว่า ยกสิกขาบทนี้ขึ้นปรับได้. ในสังฆาทิเสสสิกขาที่ ๘ อันว่าด้วยโจทอาบัติปาราชิกไม่มีมูลนั้น ในวิภังค์ของสิกขาบทนั้นแก้ว่า ถ้าบุคคลไม่บริสุทธิ์ ก็ต้องปาราชิกแล้ว แต่ตนสำคัญว่าบริสุทธิ์ โจทด้วยปาราชิกอื่นอันไม่มีมูล ผู้โจทต้องสังฆาทิเสสเหมือนกัน. นี่เป็นตัวอย่างจะพึงเอามาเทียบในที่นี้ว่า คำว่าของภิกษุนั้น หมายถึงความตลอดถึงผู้ปฏิบัติญาณว่าเป็นภิกษุ. ไม่ได้ใจจะปิด แต่มีเหตุ ก็ไม่ได้บอกผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่เป็นอาบัติ. ถ้าคิดเห็นว่า บอกไปผลจะร้ายกว่าที่นิ่งเสีย แล้วไม่บอก ในคัมภีร์วิภังค์ท่านอนุญาต เมื่อเพ่งถึงเจตนา ก็หวังจะป้องกันผลอันร้ายกว่าต่างหาก ไม่จัดว่าปิด.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ ยังบุคคลมีปีหย่อน ๒๐ ให้อุปสมบท บุคคลนั้นไม่เป็นอุปสัมบันด้วย ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น

ถูกตีเตือนด้วย นี่เป็นปาจิตติย์ในเรื่องนั้น.

มีอธิบายว่า ภิกษุทั้งหลาย รู้อยู่ เข้าประชุมเป็นสงฆ์ ยังบุคคลอายุหย่อน ๒๐ ให้อุปสมบท อุปัชฌายะต้องปาจิตติย์ ภิกษุนอกจากนั้นต้องทุกกฎ. บุคคลผู้อุปสมบทนั้น ไม่เป็นภิกษุ ต้องถือว่า เป็นสามเณรตามเดิม.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้อยู่ ชักชวนแล้ว เดินทางไกลสายเดียวกัน กับพวกเกวียนพวกต่างผู้เป็นโจร โดยที่สุดแม้สิ้นระยะบ้านหนึ่ง เป็นปาจิตติย์.

พวกเกวียนพวกต่างผู้เป็นโจรนั้น คือพวกคนค้าขาย ผู้ลักซ่อนของต้องห้ามเข้ามา เช่นในบัดนี้ ลอบเอาฝิ่นเถื่อนเข้ามา หรือซ่อนของควรเสียค่าภาษี. ในคัมภีร์วิภังค์ แก่ตลอดมาถึงพวกโจร ผู้ทำโจรกรรมมาหยก ๆ ก็ดี ไม่ได้ทำดั่งนั้นก็ดี. คำนี้ชอบ เพราะเดินทางร่วมกัน ไม่พ้นไปจากโทษอันจะพึงมี.

ระยะบ้านหนึ่งนั้น ท่านกำหนดชั่วไก่อันถึง แต่ในที่คนอยู่คบบัง น่าจะต้องกำหนดตามเครื่องกำหนดที่มีอยู่โดยปกติ ใดๆอย่างหนึ่ง เช่นกำหนดเอาตามเจ้าของเป็นต้น. ในป่าหาบ้านมิได้ ท่านกำหนดกิ่งโยชน์เป็นเขต. ไม่ได้ชักชวนกันไป ต่างคนต่างเดิน แม้ในทางสายเดียวกัน ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ชักชวนแล้ว เดินทางไกลสายเดียวกันกับมาตุคาม โดยที่สุดแม้สิ้นระยะบ้านหนึ่ง เป็นปาจิตติย์.

มาตุคามในที่นี้ ท่านแก้ว่า หญิงมนุษย์รู้เดียงสา. ในสิกขาบทนี้ ไม่มีคำว่า รู้ อยู่ เป็นมาตามความมุ่งหมายเดิม หรือตกเสียเมื่อครั้งไร ข้าพเจ้าไม่แน่ใจ แต่เพราะขาดบทนี้ ท่านจึงแก้ว่าอาบัติในสิกขาบทนี้เป็นอจิตตกะ. อธิบายนอกจากนี้ เหมือนในสิกขาบทก่อน.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กล่าวอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้ารู้ถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว โดยประการว่า เป็นธรรมทำอันตรายได้อย่างไร ธรรมนั้น หากอาจทำอันตรายแก่ผู้เสพได้ [จริง] ไม่. ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านอย่าได้พูดอย่างนั้น ท่านอย่าได้กล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า การกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ติดอก พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ได้ตรัสอย่างนั้นเลย แน่ะเธอ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสธรรมอันทำอันตรายไว้โดยบรรยายเป็นอันมาก ก็แลธรรมนั้น อาจทำอันตรายแก่ผู้เสพได้ [จริง]. และภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลาย ว่ากล่าวอยู่อย่างนั้น ขึ้นถืออย่างนั้นแล ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลาย พึงสวดประกาศห้ามจนหนที่ ๓ เพื่อสละการนั้นเสีย. ถ้าเธอถูกสวดประกาศห้ามอยู่จนหนที่ ๒ สละการนั้นเสีย การสละได้ดังนี้ นั้นเป็นดี ถ้าไม่สละ เป็นปาจิตติย.

สิกขาบทที่ ๙ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้ อยู่ กินร่วมกัถิ อยู่ร่วมกัถิ สำเร็จการนอนด้วยกันกัถิ กับภิกษุผู้กล่าวอย่างนั้น ยังไม่ได้ทำกรรมอันสมควร ยังไม่ได้สละทักขณินั้น เป็นปาจิตติย.

การกินร่วมนั้น หมายความว่าคบหา. ในคัมภีร์วิภังค์แจกไว้เป็น ๒ คือ คบหากันในทางามิส ได้แก่ให้หรือรับามิส เรียก

อามิสสมโภค ๑ คบหากันในทางเรียนธรรม ได้แก่บอภกรรมให้เธอ หรือขอเรียนจากเธอ เรียกว่าธรรมสมโภค ๑. อยู่ร่วมกันนั้น คือทำ อุโบสถก็ดี ปวารณาก็ดี สังฆกรรมก็ดี กับเธอ. สำเร็จการนอน ด้วยกันนั้น คือเหยียดกายร่วมกัน ในที่มีหลังคาเดียวกัน. เหล่านี้ เป็นประโยคแห่งปาจิตติย แต่ละอย่าง ๆ.

อธิบายความแห่ง ๒ สิกขาบทนี้ว่า หากจะมีภิกษุอวดดี คัดค้านพระธรรมวินัยว่าไม่ถูก อันเป็นเหตุเกิดแก่งแย่งขึ้นในหมู่ เป็นหน้าที่ของภิกษุทั้งหลายจะต้องห้ามปราม เพื่อสละการนั้นเสีย. ให้ทำ โดยละม่อมละไมก่อน คือว่ากล่าวแนะนำตักเตือน ถ้ายังขึ้นถือมั่น อยู่เช่นนั้น มีพระพุทธานุญาตให้สงฆ์สวดประกาศห้ามด้วยอาณาสงฆ์ ถ้าไม่ฟัง ชื่อว่าเป็นผู้อันสงฆ์ยกเสียแล้วจากการเข้าสมาคม เรียกว่า "อุกจิตตโก." ภิกษุผู้ถูกยกเช่นนี้ ภิกษุอื่นคบหาร่วมกินร่วมนอน ไม่ได้ ปรับอาบัติปาจิตติยแก่ผู้ทำ. แต่การยกขึ้นเช่นนั้น เป็นเพียง ชั่วคราว ถ้าเธอสมาคมกับภิกษุอื่นไม่ได้ กลับทำดี สละทิฏฐินั้นเสีย สงฆ์สวดประกาศระงับโทษ ยอมให้เข้าสมาคมอีกได้. สิกขาบทหลัง ห้ามการสมาคมกับภิกษุนั้น ตลอดเวลาที่ยังขึ้นถืออยู่อย่างนั้น.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า ถ้าแม่สมณุตเทศกล่าวอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้า รู้ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว โดยประการที่ตรัสว่าเป็น ธรรมทำอันตรายได้อย่างไร ธรรมนั้น หากอาจทำอันตรายแก่ผู้เสพ ได้ [จริง] ไม่. สมณุตเทศนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าว อย่างนี้ว่า สมณุตเทศ เธออย่าได้พูดอย่างนั้น เธออย่าได้กล่าวคู่

พระผู้มีพระภาคเจ้า การกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ดีคอก พระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ได้ตรัสอย่างนั้นเลย แน่ะสมณุตเทส เธอ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสธรรมทำอันตรายไว้โดยบรรยายเป็นอันมาก ก็แลธรรมเหล่านั้น อาจทำอันตรายแก่ผู้เสพอได้ [จริง]. และสมณุตเทสนั้น อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนั้น จีนถืออย่างนั้นเทียว สมณุตเทสนั้น อันภิกษุทั้งหลายพึงว่ากล่าวอย่างนี้ว่า แน่ะสมณุตเทส เธออย่างอ้ำพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นว่า เป็นพระศาสดาของเธอตั้งแต่วันนี้ไป และพวกสมณุตเทสอื่น ย่อมได้การนอนร่วมเพียง ๒-๓ คืบกันภิกษุทั้งหลายอันใด แม้ภิกษุที่ได้การนอนร่วมนั้น ไม่มีแก่เธอ เจ้าคนเสีย เจ้าจงไปเสีย เจ้าจงฉิบหายเสีย. และภิกษุใด รู้อยู่ เกลี่ยกล่อมสมณุตเทสผู้ถูกให้ฉิบหายเสียอย่างนั้นแล้วก็ดี ให้อุปัฏฐากก็ดี กินร่วมก็ดี สำเร็จการนอนร่วมก็ดี เป็นปาจิตติย.

อธิบายความแห่งสิกขาบทนี้ ต่ออนุสนธิจากสิกขาบทก่อนว่า ถ้าสมณุตเทสคือสามเณร กล่าวคัดค้านพระธรรมวินัยอย่างนั้น ภิกษุทั้งหลายห้ามปรามไม่ฟัง จะสวดประกาศกจากสมาคมเหมือนอย่างทำแก่ภิกษุไม่ได้ จึงมีพระพุทธานุญาตให้นำสนะเสีย และห้ามไม่ได้ภิกษุเอามาเลี้ยงไว้ ปรับโทษแก่ผู้ฝ่าฝืน เป็นปาจิตติย.

สหธรรมิกวรรคที่ ๘

สิกขาบทที่ ๑ ว่า ภิกษุใด อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่โดยชอบธรรม กล่าวอย่างนี้ว่า แน่ะเธอ ฉันจักยังไม่ศึกษาในสิกขาบทนี้กว่าจะได้ตามภิกษุอื่นผู้ฉลาดผู้ทรงวินัย เป็นปาจิตติย. อันภิกษุ

ศึกษาอยู่ ควรรู้ถึง ควรสอบถาม ควรตรึตรอง นี่เป็นสามิจกรรม ในเรื่องนั้น.

พระบัญญัติและผู้ว่ากล่าวเป็นอุปสัมบันประกอบกัน เป็นวัตถุ แห่งปาจิตติย์. ธรรมอันมิใช่พระบัญญัติก็ดี อุปสัมบันก็ดี เป็น วัตถุแห่งทุกกฎ.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เมื่อมีใครสวดปาติโมกข์อยู่ กล่าวอย่างนี้ว่า ประโยชน์อะไรด้วยสิกขาบทเล็กน้อยเหล่านี้ ที่สวด ขึ้นแล้ว ช่างเป็นไปเพื่อความรำคาญ เพื่อความลำบาก เพื่อความ ยุ่งยี่งนี่กระไร เป็นปาจิตติย์ เพราะก่นสิกขาบท.

ไม่ปรารถนาจะก่น พุศตามเหตุที่ปรารถถึง ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เมื่อปกติโมกข์สวดอยู่ทุก กิ่งเดือน กล่าวอย่างนี้ว่า ฉันเพิ่งรู้เดี๋ยวนี้เองว่า เออ ธรรมแม่นี้ ก็มาแล้วในสูตร เนืองแล้วในสูตร มาสู่อุทเทส [คือการสวด] ทุก กิ่งเดือน. ถ้าภิกษุทั้งหลายอื่น รู้จักภิกษุนั้นว่า ภิกษุนี้ เคยนั่งเมื่อ ปกติโมกข์กำลังสวดอยู่ ๒-๓ คราวมาแล้ว กล่าวอะไรอีก ความ พ้นด้วยอาการที่ไม่รู้ ห้ามแก่ภิกษุนั้นไม่ พึงปรับเธอตามธรรม ด้วยอาบัติที่ต้องในเรื่องนั้น และพึงยกความหลงขึ้นแก่เธอเพิ่มอีกว่า แน่ะเธอ ไม่ใช่ลาภของเธอ เธอได้ไม่คิดแล้ว ด้วยเหตุว่า เมื่อปาติโมกข์ กำลังสวดอยู่ เธอหาทำในใจให้สำเร็จประโยชน์ดีไม่. นี่เป็นปาจิตติย์ ในความเป็นผู้แสวงทำหลงนั้น.

อธิบายความแห่งสิกขาบทนี้ว่า ภิกษุใด เคยฟังปาติโมกข์อัน

สวดอยู่ในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน อย่างน้อย ๒-๓ คราวมาแล้ว เมื่อ สวดถึงสิกขาบทที่ตนล่วง ประรณนาจะแก้ตัว แกล้งไขสือว่า เพิ่งได้ ยินในบัดนี้เองว่า ธรรมเช่นนั้น ๆ เป็นข้อห้ามมาในปาติโมกข์ ซึ่ง เรียกว่าสูตรในที่นี้ เพราะเป็นหลักสิกขาบท เธอคงต้องอาบัติตาม วัตถุที่ทำส่วนหนึ่งแล้ว ไม่พ้นได้ด้วยอำนาจทำไขสือ ส่วนเพราะทำ ไขสือนั้น ให้ภิกษุผู้รู้เท่า สวดประกาศความชื่อนั้น ยกโทษเธอ เพิ่มขึ้นอีก ตั้งแต่สวดประกาศแล้วไป ยังขึ้นทำไขสืออยู่อย่างนั้นอีก ต้องปาจิตตีย์ เพราะสิกขาบทนี้เพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง. กิริยาที่สวด ประกาศยกโทษว่า แสร้งทำหลงดั่งนี้ เรียกโมหารูปนกรรม ยังไม่ เคยฟังปาติโมกข์พิสดารเลยก็ดี หรือเคยฟังพิสดาร แต่ไม่ถึง ๒-๓ คราว ก็ดี หรือไม่ประรณนาจะแสร้งทำนอง ไม่ใช่ผู้ที่สงฆ์จะลงโมหารูปน- กรรม.

ตามอธิบายนี้พึงรู้ว่า พวกภิกษุในครั้งนั้น ฟังปาติโมกข์เข้าใจ กัน ในทุกวันนี้ จะถือเอาอย่างนั้นไม่ได้.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด โกรธ น้อยใจ ให้ประหาร แก่ภิกษุ เป็นปาจิตตีย์.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด โกรธ น้อยใจ เจือหอก คือฝ่ามือ ขึ้นแก่ภิกษุ เป็นปาจิตตีย์.

การให้ประหารนั้น ให้ด้วยกาย ด้วยของเนื่องด้วยกาย หรือ ด้วยของที่โยนไป จัดว่าให้ประหารทั้งนั้น ทำแก่ภิกษุ ต้องปาจิตตีย์ เพราะสิกขาบทที่ ๔. ไม่ใช่แต่ให้ประหาร เพียงเจือมือทำทำดังจะให้

ประหารเท่านั้น ก็ต้องปาจิตตีย์เหมือนกัน ด้วยสิกขาบทที่ ๕. ใน
อรรถกถากล่าวว่า ปรรณนาจะทำให้เสียโฉม เชือดตัดหูหรือจมูก
แห่งอุปสัมบัน ต้องเพียงทุกกฎ. คำนี้ท่านกล่าวไว้ด้วยไม่ทันพิจารณา
ให้รอบคอบ เพิ่งแต่เพียงว่าให้ประหาร คือดี การทำให้เสียโฉม
เช่นนั้น เพราะตัดหรือเชือด. แต่อันที่จริง การตัดหรือเชือดนั้น หรือ
ฟันก็ตาม มือต้องจับศัสตรา จัดว่าให้ประหารด้วยของเนื่องด้วยกาย
และผลที่ผู้ต้องประหารได้รับนั้น ก็กลับร้ายกว่าถูกตีเสียอีก จะปรับ
โทษที่เบากว่าอย่างไรได้. อีกข้อหนึ่ง ภิกษุโกธ หมายเพียงจะทำท่า
ขู่พอให้ตกใจ ไม่ได้คิดจะประหารจริง ครั้นเงื้อมือขึ้นแล้ว พลัง
ให้ประหารลงไปแก่ภิกษุ แม้อวัยวะมีมือเป็นต้นแตกหักไป พระ
อรรถกถาจารย์กล่าวว่า เป็นทุกกฎอย่างเดียว เพราะไม่ปรรณนา
จะประหาร. คำนี้ก็กล่าวไว้เพราะขาดวิจารณ์เหมือนกัน เพราะมุ่ง
แต่เพียงว่า ผิดเจตนา. แต่เพียงเงื้อมือขึ้นเท่านั้น ก็สมเจตนา
แล้ว ปรับปาจิตตีย์ได้ด้วยสิกขาบทที่ ๕, เมื่อพิจารณาถึงอาการที่ทำ
เพียงโกธและให้ประหารแก่อุปสัมบัน ก็ปรับเป็นปาจิตตีย์ ด้วย
สิกขาบทที่ ๔ ได้แล้ว ไม่น่าจะถามด้วยว่า ควรจะปรับด้วยสิกขาบท
ไหน เพราะอาการที่ทำถึงที่สุดนั้น เป็นประหาร. อุปสัมบันเป็น
วัตถุแห่งทุกกฎ. ในอรรถกถากล่าวว่า สงเคราะห์สัตว์ดิรัจฉาน
เข้าด้วย. ข้อนี้ใช้ได้ เพราะแสดงความร้ายแก่สัตว์ดิรัจฉาน มี
สุนัขและแมวเป็นต้น ย่อมเป็นการละสังวร. อาบัติในสิกขาบทที่ ๔
น่าจะเห็นว่า เป็นสาณัตติกะ คือใช้ผู้อื่นให้ตีเขา ก็ต้องอาบัติ

เหมือนกัน ในอรรถกถาท่านเทียบด้วยปฐมปาราชิก อย่งไรอยู่
ชะรอยจะเพ่งว่า ในสิกขาบทกล่าวเฉพาะทำเอง. ส่วนในอทินนาทาน
สิกขาบท ก็กล่าวเฉพาะทำเองเหมือนกัน เหตุไฉนอาบัติจึงเป็น
สาณัตติกะ เพราะสำเร็จเป็นโจรกรรมได้เท่ากัน. ในสิกขาบทนี้
ใช้ผู้อื่นทำ ก็สำเร็จเป็นให้ประหารเหมือนกัน จึงเห็นควรเทียบด้วย
อทินนาทานสิกขาบท. ส่วนอาบัติในสิกขาบทที่ ๕ นั้น เพ่งกิริยา
ที่เป็นไปโดยปกติ จะเป็นอนาณัตติกะได้อยู่ เพราะการเงียดเงือมือ
ไปด้วยกำล้งโกรธ มีปกติจะต้องทำเอง. อันผู้หนึ่งตั้งคนที่ ๒ ให้
ไปทำทำดังจะให้ประหารแก่คนที่ ๓ แต่กำชับว่า อย่าทำลงไปจริงนะ
เป็นแต่จะทำงูให้ตกใจ หากจะมีได้บางคราว ก็ยังต้องพิจารณา
ถึงความโกรธอีก คนกำล้งโกรธอยู่ จะมีความคิดตั้งได้เช่นนั้น
หรือ? อนึ่ง ในอรรถกถาท่านกล่าวสมุฏฐานแห่งสิกขาบทที่ ๔ เทียบ
ด้วยปฐมปาราชิก แปลว่า จัดอาบัติในสิกขาบทที่ ๔ เป็นสจิตตกะ
แย้งกับวิภังค์เอง ทีแก่เป็นตักปาจิตติย ในสิกขาบทที่ ๒ ไม่มีอะไร
บ่งว่าเป็นสจิตตกะเลย. ในคัมภีร์วิภังค์แก้ไว้ว่า ถูกคนอื่นเข้ามา
เบียดเบียน ปรารถนาจะพัน ให้ประหารก็ดี เงียดเงือมือก็ดี ไม่เป็น
อาบัติ. กิริยานี้ เรียกในบัดนี้ว่า ต่อสู้เพื่อจะป้องกันตัว. คำนี้
กล่าวชอบ ถูกทางทีควรจะเป็น. ถ้าจะอ้างหลัก ก็เพราะความโกรธ
และน้อยใจไม่ปรากฏในขณะนั้น ไม่ต้องด้วยลักษณะให้ประหารใน
สิกขาบท. การให้ประหารในสิกขาบทเพื่อให้สมแค้น การให้ประหาร
ทีกล่าวถึงนี้ เพื่อจะป้องกันตัว.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด กำจัด (คือโจท) ภิกษุด้วย
อาบัติสังฆาทิเสสหามูลมิได้ เป็นปาจิตตีย์.

การโจทด้วยอาบัติสังฆาทิเสสไม่มีมูลนี้ อนุโลมตามโจทอาบัติ
ปาราชิก น่าจะปรับด้วยอาบัติอุลลัจจัย แต่เพราะมีสิกขาบทนี้ จึง
ต้องปรับด้วยปาจิตตีย์. ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวว่า โจทอุปสัมบัน
ด้วยเสียดจาระอย่างอื่น ไม่ถึงอาบัติสังฆาทิเสส ต้องทุกกฏ. ไม่
ทันพิจารณา ก็น่าจะเป็นความเป็นเช่นนั้น เพราะลดจากปาจิตตีย์
ก็ต้องเป็นทุกกฏ ครั้งพิจารณาละเอียดลงไป การโจทเช่นนี้ เป็น
มุสาวาทอยู่ในตัว. พุคฺมุสาวท่อย ๆ ไม่ได้ให้ร้ายแก่ผู้หนึ่ง ยัง
ต้องปาจิตตีย์ พุคฺมุสาวทไส้ความเขา กลับต้องอาบัติเบาลงมากกว่า
คู่อังไรอยู่. มติของข้าพเจ้าว่า เพราะมีสิกขาบทอื่นปรับโทษแรง
กว่าอยู่แล้ว แจกแบ่งโทษคั้งนั้นไม่ได้ ต้องปรับด้วยปาจิตตีย์ ใน
มุสาวาทสิกขาบท เช่นเดียวกับมีสิกขาบทนี้อยู่ แจกแบ่งโทษจาก
อาบัติสังฆาทิเสส เพราะโจทด้วยปาราชิกไม่มีมูล ลงมาหาอุลลัจจัย
ไม่ได้จะนั้น.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด แกล้งก่อนความรำคาญแก่
ภิกษุ ด้วยหมายว่า ด้วยเช่นนี้ ความไม่พอใจจักมีแก่เธอ แม้ครู
หนึ่ง ทำความหมายอย่างนี้เท่านั้นแลให้เป็นที่ปึงจัย หาใช่อังอื่นไม่
เป็นปาจิตตีย์.

คำว่า แกล้งก่อนความรำคาญนั้น ในคัมภีร์วิภังค์แก้ว่า ปรรภ
พระบัญญัติ. มีคนบางคน มีปกติมักหนักอกหนักใจ ปรรภเรื่อง

ราวอะไรต่าง ๆ ท่านสงเคราะห์เอาไว้ในพวกวิตกจริต. ภิกษุที่เป็นคนเช่นนี้ มีใครมาพูดปรารภเหตุการณ์ อันขัดต่อพระบัญญัติ และไม่สามารถจะรู้ได้ เช่นกล่าวว่า ในเวลาท่านอุปสมบท อย่างไรจะรู้ว่า กรรมนั้นพร้อมด้วยสมบัติทุกประการ ถ้ามกพร่องไป มีเป็นอันไม่ได้อุปสมบทหรือ ? เพียงเท่านี้ จะถือเอามาเป็นเหตุหนักอกหนักใจ และได้ความร้อใจเพียงไร. ภิกษุผู้ไม่ตั้งอยู่ในสังวร มุ่งแต่ความสนุก ไม่นึกถึงความทุกข์ของเพื่อนกัน เก็บเอาข้อ เช่นนั้นเข้าไปพูดให้ฟัง ท่านปรับด้วยอาบัติปาจิตตีย์ในสิกขาบทนี้. ไม่ได้แก้วจะก่อความรำคาญ พูดแนะนำตามเหตุ เช่น อุปสมบทเมื่ออายุพอหุดหวิด แนะนำให้ทำเสียให้มันเป็นต้น ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เมื่อภิกษุทั้งหลายเกิดหมางกัน เกิดทะเลาะกัน ถึงการวิวาทกัน ยืนแอบฟัง ด้วยหมายว่า จักได้ฟังคำที่เธอพูดกัน ทำความหมายอย่างนี้เท่านั้นแลให้เป็นปัจจัยหาให้ออย่างอื่นไม่ เป็นปาจิตตีย์.

ข้อว่าเมื่อภิกษุเกิดหมางกัน เกิดทะเลาะกัน วิวาทกันนั้น ตนเกี่ยวข้องกับด้วยก็ตาม ไม่เกี่ยวข้องกับด้วยก็ตาม ห้ามไม่ให้เข้าไปแอบเพื่อจะฟังความ และเก็บเอามาเป็นเครื่องโต้เถียง หรือหาโทษใส่กัน หรือเป็นเครื่องมือสำหรับจะไต่ขุยง เพื่อเธอจะได้แตกกัน ตนจะได้เข้าสนิทสนม. กิริยาที่แอบฟังความนี้ โลกถือว่าเป็นการเลวทรามที่สุด จนคนสอดแนมรับจ้างสืบความลับของคนทั้งหลาย ถึงยังต้องไต่ขุยง เขาก็ไม่นิยมว่าเป็นคนดี ไม่มีใครจะไว้ใจคนเช่นนั้น. พระ

ศาสตราทรงเล็งเห็นเหตุนี้แล้ว จึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ เพื่อป้องกันไว้้ง แม้ไม่ได้มุ่งจะแอบฟัง เสด็จเดินผ่านไปโดยทางที่เขาั่งพุดอยู่ และรู้ว่าเป็นความงุบงิบ เขาปิดตม ท่านสอนให้แสดงอาการเป็นต้น ว่ากระแอมหรือไอ เพื่อเขาจะได้รู้ว่าตนผ่านไปทางนั้น. คำที่ว่า ทำอย่างนั้นแลให้เป็นปัจจัย หาใช่ออย่างอื่นไม่นั้น ให้สันนิษฐาน ว่า แอบฟังอันไม่มีโทษ ไม่ทรงห้าม. ตัวอย่าง ภิกษุสนทนากัน ด้วยธรรมวินัย หรือวินิจฉัยอรรถกรณั้ ตนไม่ใช่ผู้จะเข้าชุมนุมในที่นั้น ด้วย นั่งฟังอยู่ในเอาเทศหนึ่ง เช่นนี้ไม่เป็นอาบัติ มีธุระจะจับภิกษุ ประพศอิฉฉมาจาร แอบฟังเธอนั่งพุดกับหญิงสองต่อสอง ไม่เป็น อาบัติเหมือนกัน.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้ฉันทะเพื่อกรรมอันเป็น ธรรมแล้ว ถึงธรรมคือความบ่นว่าในภายหลัง เป็นปาจิตติยั.

มือธิบายว่า กรรมอันสงฆ์จะพึงทำนั้น ต้องทำด้วยความพร้อม เพรียง ภิกษุผู้อยู่ในเขตชุมนุมซึ่งเรียกว่าสีมา มีสิทธิที่จะเข้าในที่ ประชุมสงฆ์ หรือในอันจะให้ฉันทะคือความยอมให้ทำกิจนั้น ถ้า สงฆ์วันภิกษุบางรูปเสีย ไม่เชิญเข้าชุมนุม หรือไม่ขอฉันทะของ เธอไปทำกิจนั้น ดังนี้ชื่อว่าทำกรรมเป็นพวก กรรมนั้นใช้ไม่ได้. ใน สิกขาบทนี้กล่าวถึงภิกษุให้ฉันทะอย่างนั้น เพื่อกรรมอันเป็นธรรม แล้ว ภายหลังรู้ว่าสงฆ์ทำไม่ถูกใจตนและบ่นว่า ถ้ากรรมนั้นสงฆ์ทำ เป็นธรรมแล้ว ต้องปาจิตติยั. ท่านกล่าวว่า อาบัติเป็นสจิตตกะ แต่ไม่มีอะไรบ่งให้รู้ความชื่อนี้. ถ้ากรรมที่สงฆ์ทำนั้นไม่ถูกกรรม

บ่นว่า ไม่เป็นอาบัติ.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เมื่อเรื่องอันจะพึงวินิจฉัยยังเป็นไปอยู่ในสงฆ์ ไม่ให้ฉันทะแล้ว ลุกจากอาสนะหลีกไปเสีย เป็นปาจิตติย.

อธิบายต่อจากสิกขาบทก่อนว่า ภิกษุผู้เข้าไปชุมนุมสงฆ์แล้ว เมื่อสงฆ์ยังกำลังทำกิจค้างอยู่ ประารถนาจะให้เสียกรรม ไม่ให้ฉันทะก่อน ลุกไปเสียเฉยๆ พอละจากหัตถบาธ ต้องปาจิตติย. ท่านกล่าวว่าเป็นอาบัติเป็นสจิตตกะเหมือนกัน แต่ไม่มีอะไรบ่งอย่างเดียวกัน. เห็นสงฆ์ทำกรรมไม่เป็นธรรมก็ดี เห็นว่าจะเกิดวิวาทกันขึ้นก็ดี หลีกไปเสียไม่เป็นอาบัติ ไม่ได้ตั้งใจจะทำกรรมให้เสีย ปวดอุจจาระ ปัสสาวะ ไม่ทันจะให้ฉันทะ หลีกไปด้วยคิดว่าจะกลับมาอีก หรือไม่สบายขึ้น จะนั่งต่อไปไม่ได้ก็ดี มีธุระอันจะพึงทำแก่ภิกษุใช้ เช่น ถึงเวลาให้ฉันยา ให้ฉันทะแล้วหลีกไปก็ดี ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน.

สิกขาบทที่ ๑๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด [พร้อมใจ] ด้วยสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ให้จีวร [แก่ภิกษุ] แล้ว ภายหลังถึงธรรมคือบ่นว่า ภิกษุทั้งหลายน้อมลากจะสงฆ์ไปตามชอบใจ เป็นปาจิตติย.

มีอธิบายว่า เมื่อลาภเกิดขึ้นแก่สงฆ์ แต่เป็นของน้อย ไม่พอจะแจกให้ทั่วกัน มีธรรมเนียมว่า ถ้าเป็นบิณฑบาตหรือเกสัช อันจะเก็บไว้ไม่ได้ เช่นนี้แจกตามลำดับผลัดกันไป ถ้าเป็นของที่เก็บไว้ได้เช่นจีวร ก็เก็บไว้กว่าจะได้มาพอแจกกันคราวหนึ่ง จึงแจกให้ทั่วกัน ถ้าเหลือเศษหรือได้น้อยไม่พอจะคำดั่งนั้น สงฆ์อุปโลกน์กัน ยกให้แก่ภิกษุที่ทากิจสงฆ์ เป็นต้นว่าผู้จัดเสนาสนะและผู้แจก

ของ. ในสิกขาบทนี้ กล่าวถึงสงฆ์ให้จิรวแก่ภิกษุรูปหนึ่งด้วยอาการ
อย่างนี้. ในสิกขาบทกล่าวจิรว ท่านจึงแก้ว่า ให้บริวารอื่นแล้ว
บ่นว่า ต้องทุกกฎ. ความแห่งสิกขาบท น่าจะตกบทสัมปทานการก
คือภิกษุผู้รับให้. ในคัมภีร์วิภังค์ท่านแก้ว่า ภิกษุผู้ได้รับสมมติ เป็น
วัตถุแห่งปาจิตตีย์, ภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติ และอนุปสัมบัน เป็น
วัตถุแห่งทุกกฎ. บางทีบทนั้นจะตกทีหลัง ตั้งแต่รจนาคัมภีร์วิภังค์
แล้วมา.

สิกขาบทที่ ๑๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รู้ผู้น้อยลาภที่เขาโน้ม
ไปจะถวายสงฆ์มาเพื่อบุคคล เป็นปาจิตตีย์.

อธิบายทั้งปวง ฟังรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทว่าด้วย
โน้มลาภมาเพื่อตน ในที่สุดแห่งปัตตวรรค.

รัตนวรรคที่ ๕

สิกขาบทที่ ๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไม่ได้รับบอกก่อน ก้าวล่วง
ธรณีเข้าไป ในห้อง ของพระราชกษัตริย์ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว
ที่พระราชยังไม่เสด็จออก ที่รัตนะยังไม่ออก เป็นปาจิตตีย์.

คำว่า ของพระราชกษัตริย์ได้รับมูรธาภิเษกแล้วนั้น กล่าว
ตามประเพณีของบ้านเมือง. เขาแบ่งคนเป็น ๔ เหล่า คือ กษัตริย์
ผู้ป้องกันบ้านเมืองเหล่า ๑ พราหมณ์ ผู้ฝึกสอนเหล่า ๑ แพศย์ ผู้ค้าขาย
เหล่า ๑ ศูทร ผู้เป็นลูกจ้างเหล่า ๑. พวกกษัตริย์และพวกพราหมณ์
จัดเป็นพวกมีสกุล. คนในพวกนั้น สมสู่กันในพวกของตนเอง เช่น

ผู้เป็นกษัตริย์ ก็ทรงหานางกษัตริย์เป็นคู่ พรหมณ์ก็ทรงหานางพรหมณี เป็นคู่ ไม่สมสู่ด้วยหญิงในสกุลที่ต่ำลงมา. เชื้อสายที่สืบลงมาจาก ท่านผู้เป็นเทือกเถาได้ ๗ ชั่ว ไม่ปะปน ถือว่าเป็นคนมีสกุลอย่างสูง ในพวกของตน. พวกกษัตริย์นั้น ตรงกับพวกเจ้า มีหัวหน้า ในพวกของตน มียศเป็นพระราชอาญาผู้ครองแผ่นดิน. เมื่อกษัตริย์ผู้หนึ่ง จะรับยศนั้น มีพิธีสมมติด้วยหลังน้ำลงบนพระเศียร หรือด้วยให้ สงสนานทั่วพระองค์ตั้งแต่พระเศียรลงมา อย่างใดอย่างหนึ่ง เรียกว่า มูรธาภิเษก ครั้งได้รับสมมติอย่างนี้แล้ว จัดว่าเป็นพระราชอาญาเต็มที. ในสิกขาบทนี้ กล่าวถึงพระราชอาญาผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้วอย่าง นั้น เพื่อจะแสดงว่าไม่หมายเอากษัตริย์เป็นเพียงชั้นเจ้า ไม่พึงเข้าใจ ว่า หมายเอากษัตริย์ที่สืบเนื่องไม่ถ่วงถ่วงมา ๗ ชั่ว. แม้หากจะเป็น กษัตริย์เพิ่งตั้งพระวงศ์ใหม่และรับสมมติโดยวิธีอื่น ก็นับว่าเป็นพระ- ราชอาญาในสิกขาบทนี้.

บทว่า ที่รัตนะยังไม่ออกนั้น บาลีแห่งสิกขาบทนี้ เรียกพระ มเหสีว่ารัตนะ พระมเหสีอันเป็นคู่ควรแก่พระราชอาญา จัดว่าเป็นรัตนะ ประการหนึ่ง สงเคราะห์เข้าในรัตนะ ๗ ของพระเจ้าจักรพรรดิราช และคำว่า "อิติ ภูษานมุตตม" แปลว่า "สตรีเป็นสูงสุดแห่ง ภัณฑะทั้งหลาย" ก็หมายความว่ารัตนะนั้นเอง. ในสิกขาบทนี้ ดู เหมือนมีบทตกอยู่แห่งหนึ่ง คือห้องหรือคาน้ำ ในคัมภีร์วิภังค์ กล่าวไว้ว่า คาน้ำที่ผสม และแก้ต่อไปว่า ในที่ใดที่หนึ่งก็ตาม ที่แต่ง พระที่ผสมของพระราชอาญาไว้ โดยที่สุดแม้วงด้วยมาน.

ถ้าสิกขาบทที่ ๓ แห่งจาริตตวรรค* ห้ามไม่ให้เข้านั่งแทรกแซง ในสกุลที่มีแต่สามีกับภรรยา สิกขาบทนี้ ก็ไม่จำเป็นจะต้องบัญญัติ ซ้ำ ข้าพเจ้าจึงเห็นความว่า สิกขาบทนั้นห้ามการนั่งแทรกแซงใน เวลาเขาริโกคอาหาร.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด เก็บเอาจีดี ให้เก็บเอาจีดี ซึ่ง รัตนะจีดี ซึ่งของสมมติว่ารัตนะจีดี เว้นไว้แต่วัดที่อยู่จีดี ในที่ อยู่พักจีดี เป็นปาจิตตีย์. และภิกษุเก็บเอาจีดี ให้เก็บเอาจีดี ซึ่ง รัตนะจีดี ซึ่งของที่สมมติว่ารัตนะจีดี ในวัดที่อยู่จีดี ในที่อยู่พักจีดี แล้วพึงเก็บไว้ด้วยหมายว่า ของผู้ใด ผู้นั้นจะได้เอาไป นี่เป็นสามี- วิจารณ์ในเรื่องนั้น.

รัตนะนั้น ได้แก่ทองเงินและเพชรพลอย ของที่สมมติว่ารัตนะ นั้น คือไม่ใช่ของที่เป็นตัวรัตนะแท้ เป็นของทำเทียม เช่น ของ รูปพระชอันชุบทองชุบเงิน และของเครื่องประดับ เช่น ฟังพลอยหูง หมายความตลอดมาถึงเครื่องใช้สอยของคนทั่วไป. ของเหล่านี้ ตก อยู่ในที่อื่นนอกจากวัดและที่พัก ห้ามไม่ให้ภิกษุเก็บเอา ด้วยถือว่าเป็นของเก็บได้ก็ตาม ด้วยหมายจะให้เจ้าของก็ตาม เพราะการเก็บ ของเช่นนี้ มีทางจะต้องสำนอง อาจถูกสงสัยในโจรกรรมก็ได้. คนมักง่าย มักถือว่าเป็นลาภ แต่เป็นการเสียวอยู่. ธรรมเนียมบ้าน เมืองในบัดนี้ ผู้เก็บของตกได้ ต้องเอาไปมอบแก่เจ้าหน้าที่ในกอง รักษา. ภิกษุฝ่ายสิกขาบทนี้ ต้องปาจิตตีย์. ในอรรถกถากล่าวว่า

ถ้าของนั้นเป็นนิสัสกคิยวัตถุ ต้องนิสัสกคิยปาจิตตีย์. ถ้าภิกษุไม่ต้อง
สำนองเพราะของนั้นต่อไป ก็ชอบอยู่ ถ้ายังจะต้องสำนอง เห็น
ต้องปรับด้วยสิกขาบทนี้. ถ้าของเช่นนั้นตกในวัดที่อยู่ก็ดี ในที่พัก
อยู่ก็ดี ไม่เก็บไว้ หายไป ไม่เป็นความดีความงามแก่เจ้าถิ่น อาจถูก
สงสัยว่าเอาเสียก็ได้ จึงทรงพระอนุญาตให้เก็บไว้ให้เจ้าของ. รัตนะ
อันเป็นอนามาส ก็ชื่อว่าได้รับอนุญาตเป็นพิเศษ เพื่อจะถือได้ หาก
มีใครมาตามเอาว่า เป็นเจ้าของ อย่าพึงให้ไปโดยง่าย ผิดตัวจะ
ต้องสำนองเหมือนกัน พึงไล่เถียงให้เชื่อได้ก่อนจึงให้. ในกัมภีร์
วิภังค์แนะไว้ว่า ให้กำหนดจำรูป หรือเครื่องหมายอย่างอื่นไว้ ถ้า
มีใครมาตามเอา พึงสอบถาม ถ้าเขาบอกรูปหรือเครื่องหมายถูก
ต้อง จึงให้ ถ้าบอกไม่ถูก พึงบอกให้เขาหาเอาเอง. จะหลีกไปจาก
อาวาสนั้น พึงมอบไว้ในมือคฤหบดีผู้สมควร. คำแนะนำนี้กล่าวชอบ
เป็นหลักฐาน. ของตกอยู่ในอารามหรือที่พัก ภิกษุไม่เก็บไว้ ชื่อว่า
ละกิจวัตร ท่านปรับอาบัติทุกกฏ.

ในสิกขาบทนี้ พระอรรถกถาจารย์ สงเคราะห์การรับของฝาก
ของคฤหัสถ์เก็บไว้ด้วย อธิบายตามค่านี้นามากมาย. การรับของฝาก
ของคฤหัสถ์เก็บไว้ นั้น บางคราวก็นำมาซึ่งความเสียหายได้เหมือนกัน
แม้อย่างนั้น ก็ต่างประเภทจากการเก็บของตก เห็นจัดเข้าพวกกัน
ไม่ได้.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไม่อำนวยการผู้มีอยู่แล้ว เข้า

ไปสู่บ้านในเวลาวิกาล เว้นไว้แต่กิจรีบ [คือธุระร้อน] มีอย่างนั้น เป็นรูป เป็นปาจิตตีย์.

เวลาวิกาลในสิกขาบทนี้ น่าจะหมายเอาเวลาค่ำ เพราะ สิกขาบทห้ามการเที่ยวในสกุล ในจาริตตวรรค* กล่าวเวลาบ่ายว่า ปัจฉกัฏฐ และในที่นี้ ก็ห้ามการเที่ยวกลางคืนนั่นเอง แต่ในคัมภีร์ วิภังค์แก้ว่า ตั้งแต่เที่ยงแล้วจนถึงอรุณใหม่ เหมือนในสิกขาบทที่ ห้ามฉันอาหารในเวลาวิกาล ในโภชนวรรค. กิจรีบมีตัวอย่างดังท่าน แสดงไว้ เช่น ภิกษุถูกงูกัด แม้เหตุอย่างอื่น เช่น ภิกษุอาพาธ อันจะถึงความสิ้นชีวิตได้โดยรวดเร็ว จะรีบเข้าไปหายา หรือไปตาม หมอ หรือเกิดไฟไหม้ขึ้นข้างวัด จะรีบไปพาคคนมาช่วยระวัง ก็ สงเคราะห์เข้าในกิจรีบนี้ได้. อยู่รูปเดียว ไม่มีภิกษุอื่นในวัด ไปได้. เข้าบ้านในกาล ไม่ต้องอำลาเพราะสิกขาบทนี้. เข้าในวิกาลแต่อำลา แล้ว หรือเพราะกิจรีบ ไม่เป็นอาบัติ. เดินไปตามทางอันผ่านบ้าน ไม่ได้แวะ และไปสู่อารามอื่น ไม่ห้าม.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้ทำกล่องเข็ม แล้วด้วย กระจุกก็ดี แล้วด้วยงาก็ดี แล้วด้วยเขาก็จดี เป็นปาจิตตีย์ ที่ให้ ต่อยเสีย.

นิทานต้นบัญญัติกล่าวว่า ภิกษุเกิดเล่นกล่องเข็มกันขึ้น จึงได้ ทรงบัญญัติห้าม เพื่อจะตัดการรบกวนช่างกลึง เพราะเหตุนั้น สิกขาบทนี้ จึงเป็นบัญญัติเฉพาะเรื่อง. ให้ทำเอง เป็นปาจิตตีย์

๑. ในจาริตตสิกขาบทที่ ๖ แห่งอเจลกวรรค.

ต้องต่อยกกล่องเข้มนั้นให้แตกเสียก่อน จึงแสดงอาบัติได้ ปาจิตติย์ชนิดนี้ เรียกภทนาปาจิตติย์ มีสิกขาบทเดียวเท่านั้น. ได้กล่องเข้มนั้น อันคนอื่นทำไว้แล้วมาใช้สอยเป็นกล่องเข้มนั้น ต้องทุกกฎ. เพราะในสิกขาบทกล่าวถึงกล่องเข้มนั้นอย่างเดียว ของอื่นเช่นลูกค้อน ลูกถวิน ตะบันไฟ กลักยาตา ไม้ปายยาตา และอื่น ๆ ท่านอนุญาต แต่พึงเข้าใจว่า ไม้ไซ้ของที่เล่นสื่อกัน ถ้าทำขึ้นในเวลาในการเล่นสื่อกัน อนุโลมตามต้นบัญญัติ ไม่พ้นจากทุกกฎกระมัง.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุผู้ให้ทำเตียงก็ดี ตั้งก็ดี ใหม่ พึงทำให้มีเท้าเพียง ๘ นิ้ว ด้วยนิ้วสุกต เว้นไว้แต่แม่แครงเบื้องต่ำ เธอทำให้ล่วงประมาณนั้นไป เป็นปาจิตติย์ ที่ให้ตัดเสีย.

เตียงนั้น เป็นของที่ท้าวาวพอนอนได้. ตั้งนั้น เป็นของที่ทำส้นไม้พอนอน ใช้เป็นที่นั่ง ตรงกับม้า. ทำเองก็ดี ให้ทำก็ดี ให้ล่วงประมาณ ต้องปาจิตติย์ ต้องตัดเท้าเตียงเท้าตั้ง ซึ่งเกินประมาณนั้นเสียก่อน จึงแสดงอาบัติได้. ปาจิตติย์ชนิดนี้ เรียกว่าภทนาปาจิตติย์ มีหลายสิกขาบท นอกจากนี้ กล่าวถึงผ้าทั้งนั้น. ได้ของที่เขาทำเกินประมาณไว้มา ใช้สอยนั่งนอนทั้งอย่างนั้น ต้องทุกกฎ. ตัดเท้าให้ได้ประมาณเสียก่อน ใช้ได้. ส่วนม้า ๔ เหลี่ยมพอเฉพาะก้นนั่ง เรียกว่า อาสนธิ และตั้งมีพนัก ๓ ด้าน ตรงกับเก้าอี้มีแขนเรียกสัดตั้งคะ เป็นของที่ทรงอนุญาตไว้แผนกหนึ่ง และตั้งมีพนักด้านเดียว ตรงกับเก้าอี้ไปมีแขน เรียกปัญจตั้งคะ เป็นของอนุโลมสัดตั้งคะ มีเท้าสูงกว่าประมาณ ก็ใช้ได้.

สิกขาบทที่ ๖ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้ทำเตียงก็ดี ตั้งก็ดี เป็นของหุ้มนุ่น (คือยัดนุ่น) เป็นปาจิตตีย์ ที่ให้รู้เสีย.

คำว่า นุ่นนั้น หมายถึงที่เป็นปุย เกิดจากต้นไม้ เกิดจากเถาวัลย์ แม้ออกหญ้าเถา แม้อ้าย ก็นับเข้าในนี้. เพียงตั้งหุ้มนุ่นนั้น พึงเห็นดังแก้วีเบา.

สิกขาบทที่ ๗ ว่า อนึ่ง ภิกษุผู้ให้ทำผ้าสำหรับนั่ง พึงทำให้ได้ประมาณ. นี้ประมาณในคำนั้น โดยยาว ๒ คืบ โดยกว้างคืบครึ่ง ชายคืบหนึ่ง ด้วยคืบสุด. เขาทำให้ล่วงประมาณนั้นไป เป็นปาจิตตีย์ ที่ให้ตัดเสีย.

ผ้าสำหรับนั่งนี้ เรียกชื่อตามบาลีว่า นิสีทนะ ทรงอนุญาตเป็นบริวารพิเศษ อธิฐานไว้ได้ผืนหนึ่ง. ในสิกขาบทนี้ มีกำหนดประมาณ เดิม ยาว ๒ คืบ กว้างคืบครึ่ง ภายหลัง ภิกษุอ้วนโตนั่งไม่พอ ทรงอนุญาตเพิ่มชายอีกคืบหนึ่ง. เพราะคำว่า คืบหนึ่งเฉย ๆ ไม่มีด้านยาวหรือด้านกว้าง จึงพาให้นักวินัยสันนิษฐานต่างกัน. ข้าพเจ้าจะยกไว้กล่าวถึงในหมวดบริวารบริโภคในเล่ม ๒. ถ้าฟังว่า ชายนั้น ทรงอนุญาตให้ต่อ เพื่อจะได้พอนั่ง ก็น่าจะเข้าใจว่า ให้ต่อด้านไหน แต่ถ้ากำหนดประมาณแห่งชายให้เกินคืบหนึ่ง ๔ เหลี่ยม ก็เป็นข้อน่าจะดำริอยู่. อธิบายพึงรู้โดยนัยอันกล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๕.

สิกขาบทที่ ๘ ว่า อนึ่ง ภิกษุผู้ให้ทำผ้าปิดฝี พึงทำให้ได้ประมาณ. นี้ประมาณในคำนั้น โดยยาว ๔ คืบ โดยกว้าง ๒ คืบ

ด้วยคืบสุกต. เธอให้ล้วงประมาณนั้นไป เป็นปาจิตติย์ ที่ให้ตัดเสีย.

ผ้าสำหรับปิดฝีนั่น ทรงอนุญาตเป็นบริวารพิเศษ อธิษฐานใช้ได้ชั่วคราว อาพาธเป็นเมื่อยอด เช่นฝีดาษ สุกใส หิด ตะมอย หรือเป็นพุพอง อันมีหนอง มีน้ำเหลืองเประเปื้อน. มีจำกัดประมาณไว้ในสิกขาบทนี้.

สิกขาบทที่ ๕ ว่า อนึ่ง ภิกษุให้ทำผ้าอาบน้ำฝน พึงให้ทำให้ได้ประมาณ. นี้ประมาณในคำนั้น โดยยาว ๖ คืบ โดยกว้าง ๒ คืบครึ่ง ด้วยคืบสุกต. เธอทำให้ล้วงประมาณนั้น เป็นปาจิตติย์ มีอันให้ตัดเสีย.

เรื่องผ้าอาบน้ำฝนนั้น ได้กล่าวแล้วในสิกขาบทที่ ๔ แห่งปัตตวรรค อันว่าด้วยการแสวงหาและทำนุ.

สิกขาบทที่ ๑๐ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ให้ทำจีวรมีประมาณเท่าสุกตจีวรหรือยิ่งกว่า เป็นปาจิตติย์ มีอันให้ตัดเสีย. นี้ประมาณแห่งสุกตจีวรของพระสุกต ในคำนั้น โดยยาว ๕ คืบ โดยกว้าง ๖ คืบ ด้วยคืบพระสุกต.

อนุমানตามส่วนนี้ สำเร็จสันนิษฐานว่า ในครั้งก่อนคงใช้จีวรเล็ก ขนาดผ้าห่มหนาวชนิดใหญ่หน่อย, ข้าพเจ้าจึงงดไว้กล่าวในบริวารบริโภคในเล่ม ๒.

สรุปข้อห้ามในกัณฑ์นี้

การละเมิดข้อห้ามในกัณฑ์นี้ ให้ต้องอาบัติปาจิตติย์เสมอ

แม้อย่างนั้น ความเสียหายยิ่งหย่อนกว่ากัน มีฉันทของไม่ได้ประเคน กับพุดมูสาเป็นตัวอย่าง ภิกษุผู้ไม่ได้พิจารณาให้แจ้งอรรถรสนี้ ที่ สะเพร่า ก็จะสำคัญเห็นว่าล่วงได้ทั้งนั้น ไม่เสียหายเพียงไร ที่เคร่ง ก็จะถือเป็นสำคัญไปทุกอย่าง จนเสียความสะดวก ข้าพเจ้าปรารถนา จะให้ผู้ศึกษาวินัยหยังเห็นอรรถรส โดยถ่องแท้ จะได้ปฏิบัติให้สำเร็จ ประโยชน์จริง ๆ จึงแสดงข้อห้ามในกัณฑ์นี้ จัดเป็นหมวดตาม ความเสียหายนักเบาอย่างไร วางไว้พอเป็นตัวอย่าง เพื่อเป็นทางสันนิษฐานดังต่อไปนี้ :-

๑. ข้ออันทำให้เป็นคนเลว คือ กล่าวมูสา กล่าวต่อเสียด คีม สุราเมรัย โจทด้วยสังฆาติเสศไม่มีมูล.
๒. ข้อแสดงความครุร้าย คือ กล่าววาจาเสียดแทงให้เจ็บใจ ให้ ประหาร เนื้อมือทำอาการดุจเช่นนั้น ฆ่าสัตว์ดิรัจฉาน.
๓. ข้ออันทำให้เสียหาย คือ ประจานความชั่วของกันและกัน ปิดความชั่วของกันและกัน นั่งในที่ลับกับหญิงสองต่อสอง นอน ร่วมในเขตกับหญิง เดินทางกับพ่อค้าผู้ช่อนเอาของต้องห้ามเข้ามา เดินทางกับหญิง แอบฟังความของผู้อื่น เห็นของตกถือเอาเป็นของ เก็บได้.
๔. ข้ออันต่อความชุกชุน คือ เล่นจี เล่นน้ำ หลอนภิกษุ ช่อนของเพื่อล้อเล่น พุดเข้าให้เกิดรำคาญ.
๕. ข้ออันทำให้เสียกิริยา คือ รับนิมนต์ฉันไว้ก่อนแล้วไปฉันในที่นิมนต์ทีหลัง ไม่แบ่งขนมที่เขาถวายมามากแก่ภิกษุอื่น เข้า

กัณฑ์ที่ ๘

ปาฏิเทสนียะ

ศัพท์นี้ เป็นชื่อของอาบัติ แปลว่า จะพึงแสดงคืน เป็นชื่อของ
สิกขาบท แปลว่า ปรับด้วยอาบัติปาฏิเทสนียะ มี ๔ สิกขาบท.

สิกขาบทที่ ๑ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด รับของเคี้ยวก็ดี ของฉันก็ดี
ด้วยมือของตน จากมือของนางภิกษุณีผู้มีไช้ญาติ ผู้เข้าไปแล้วสู่
ละแวกบ้าน เคี้ยวก็ดี ฉันก็ดี อันภิกษุนั้นพึงแสดงคืนว่า แน่ะ
เธอ ฉันต้องธรรมที่น่าดี ไม่เป็นสบาย ควรจะแสดงคืน ฉันแสดง
คืนธรรมนั้น.

สิกขาบทที่ ๒ ว่า อนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย รับนิมนต์ฉันอยู่ใน
สกุล. ถ้าภิกษุณีมาขึ้นสั่งเสียอยู่ที่นั่นว่า จงถวายแกลงในองค์นี้
จงถวายข้าวในองค์นี้ ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น พึงรุกรานภิกษุณีนั้นว่า
น้องหญิง เธอจงหลีกไปเสีย ตลอดเวลาที่ภิกษุฉันอยู่. ถ้า คำ
ของภิกษุแม่รูปหนึ่ง ไม่กล่าวออกไป เพื่อจะรุกรานภิกษุณีนั้นว่า
น้องหญิง เธอ จงหลีกไปเสีย ตลอดเวลาที่ภิกษุฉันอยู่ ภิกษุเหล่า
นั้น พึงแสดงคืนว่า แน่ะเธอ พวกฉันต้องธรรมที่น่าดี ไม่เป็นสบาย
ควรจะแสดงคืน พวกฉันแสดงคืนธรรมนั้น.

สิกขาบทที่ ๓ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด ไม่ได้รับนิมนต์ก่อน มิใช่
ผู้อาพาธ รับของเคี้ยวก็ดี ของฉันก็ดี ในสกุลที่สงฆ์สมมติว่าเป็น
เสาะ ด้วยมือของตนแล้ว เคี้ยวก็ดี ฉันก็ดี ภิกษุนั้น พึงแสดงคืน

ว่า แน่ะเธอ ฉันต้องธรรมที่น่าดี ไม่เป็นสบาย ควรจะแสดงคืน
ฉันแสดงคืนธรรมนั้น.

คำว่า เสาชนั้น เป็นชื่อเรียกบุคคลผู้ได้บรรลุมรรคผลเบื้องต้น
ขึ้นไปจนพระอรหันตมรรค แปลว่า ผู้ยังศึกษา คือยังควรปฏิบัติ
เพื่อธรรมอันสูงขึ้นไปกว่า. สกฺลใดมีศรัทธากล้า โดยฐานเป็นเสาะ
แต่ยากจน มีพระพุทธานุญาตให้สงฆ์สวดประกาศสมมติตั้งว่าเป็นเสาะ
และห้ามไม่ให้ภิกษุเข้าไปรับบิณฑบาตในสกลนั้น เพื่อป้องกันไม่ให้เขา
สึกหรือ เว้นไว้แต่เขานิมนต์เองหรืออาพาธ. เมื่อไม่มีปัจจัยเงินเข้าไป
ปรับอาบัติปาฏิเทสนียะด้วยสิกขาบทนี้.

สิกขาบทที่ ๔ ว่า อนึ่ง ภิกษุใด อยู่ในเสนาสนะป่า ที่รู้กันว่า
เป็นที่มิรังเกียจ มีภยเฉพาะหน้า รับของเกี่ยวกัจฉี ของฉันกัจฉี อัน
เขาไม่ได้บอกให้รู้ไว้ก่อน ด้วยมือของตน ในวัดที่อยู่ ไม่ใช่ผู้อาพาธ
เกี่ยวกัจฉี ฉันกัจฉี ภิกษุนั้น พึงแสดงคืนว่า แน่ะเธอ ฉันต้องธรรมที่
น่าดี ไม่เป็นสบาย ควรจะแสดงคืน ฉันแสดงคืนธรรมนั้น.

เสขิยะ

ศัพท์นี้ เป็นชื่อของธรรมที่ได้แก่วัตร หรือธรรมเนียมอย่าง
เดียว แปลว่าควรศึกษา จัดเป็นหมวดได้ ๔ หมวด หมวดที่ ๑
เรียกว่าสารูป ว่าด้วยธรรมเนียมควรประพฤติในเวลาเข้าบ้าน, หมวด
ที่ ๒ เรียกโภชนปฏิบัติสังยุต ว่าด้วยธรรมเนียมรับบิณฑบาตและฉัน

อาหาร, หมวดที่ ๓ เรียกกรรมเทศนาปฏิสังขต ว่าด้วยธรรมเนียมไม่ให้แสดงธรรมแก่บุคคลแสดงอาการไม่เคารพ. หมวดที่ ๔ เรียกปกิณณกะ ว่าด้วยธรรมเนียมถ่ายอุจจาระปัสสาวะ. ในคัมภีร์วิภังค์ ท่านจัด ๑๐ สิกขาบท เข้าเป็นวรรคเหมือนในปาจิตตยิกัณท์ แต่ธรรมเนียมเหล่านี้ก้าวถ่ายกันไปหมด ข้าพเจ้าจึงจัดตามแบบนี้.

สารูป หมวดที่ ๑

มี ๒๖ สิกขาบท จัดเป็นคู่ ๆ ได้ ๑๓ คู่ ดังต่อไปนี้ :-

คู่ที่ ๑ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักนุ่งเป็นปริมณฑล เราจักห่มเป็นปริมณฑล.

นุ่งห่มเป็นปริมณฑลนั้น คือ นุ่งห่มกลมกล่อมเรียบร้อย. นุ่งเบื้องบนปิดสะดือ แต่ไม่ถึงกระโจมอก เบื้องล่างปิดหัวเข่าทั้ง ๒ ลงมาเพียงครึ่งแข้ง ไม่จึงกรอมข้อเท้า นี้เรียกว่านุ่งเป็นปริมณฑล, ห่มอย่างไรเป็นปริมณฑลนั้น ท่านแสดงไว้ไม่ชัด เป็นแต่กล่าวว่า ทำมูมผ้าทั้ง ๒ ให้เสมอกัน อย่าปล่อยให้เลื้อยหน้าเลื้อยหลัง. กล่าวตามธรรมเนียมที่ใช้อยู่บัดนี้ ในวัดห่มเฉวียงบ่า คือปิดบ่าและแขนซ้าย ปิดบ่าและแขนขวา ปกเข่าลงมาขนาดเท่าผ้านุ่ง. เข้าบ้านห่มคลุม ปิดบ่าและแขนทั้ง ๒ ข้าง ปิดหลุมคอ ข้างล่างปิดหัวเข่าทั้ง ๒ ดังกล่าวแล้ว สิกขาบทคู่นี้ หมายเอากริยานุ่งห่มอย่างแบบของภิกษุแล้ว แต่ให้นุ่งเรียบร้อย ห้ามไม่ให้ทำรุ่มร่ามหรือถกรั้ง ไม่นุ่งอย่างแบบภิกษุ แม้ถึงจะปิดมณฑล ๓ ได้เรียบร้อย เช่นนุ่งโจงกระเบน

ก็จัดว่าใช้ไม่ได้.

คู่ที่ ๒ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักปกปิดกายดี ไปในละแวกบ้าน เราจักปกปิดกายดี นั่งในละแวกบ้าน.

ผ่านุงผ้าห่มที่จัดไว้เรียบร้อยแล้ว ในเวลานุ่งห่ม พึงระวังอย่าให้เลื่อนขึ้นเลื่อนลง คอยซักปกปิดอวัยวะนั้น ๆ ที่กำหนดให้ปิด นี้เป็นคำสอนในสิกขาบทคู่นี้. อีกอย่างหนึ่ง ด้วยสิกขาบทคู่นี้ เป็นอันให้ห่มคลุมเข้าบ้าน.

คู่ที่ ๓ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักสำรวมดี ไปในละแวกบ้าน เราจักสำรวมดี นั่งในละแวกบ้าน.

คำว่า สำรวมดีนั้น หมายถึงรักษาอวัยวะสงบ ไม่คะนองมือคะนองเท้า ไม่ไหวมือไหวเท้าเพื่อจะเล่น เช่นแกว่งเท้า กระทบมือเล่น เป็นต้น ใช้มือใช้เท้าในเวลาภารกิจ ไม่ห้าม.

คู่ที่ ๔ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักมีตาทอดลง ไปในละแวกบ้าน เราจักมีตาทอดลง นั่งในละแวกบ้าน.

ท่านสอนให้แลประมาณชั่วแอกหนึ่ง ซึ่งกำหนดว่า ๔ ศอก แต่ดวงตาอาจเห็นได้ไกลกว่านั้น ถ้าแลสั้นถึงปานนั้น คุณเป็นการแกล้งทำ ไม่ใช่อาการโดยปกติ ไม่เพียงเกินงาน กลับม गयाไปอีก. ความต้องการนั้น ให้รักษาเป็นอาการโดยปกติ แม้จะแลไกลก็ได้ แต่แลตาทอดลง อย่าแลเลิกตา. มีคำในพระสูตรบางแห่งว่าภิกษุผู้ไม่ม गया ย่อมแลเห็นช้างร้าย ม้าร้าย อันมาตามทางและรู้จักหลบหลีก อย่างคนทั้งหลายเขาทำกัน ไม่อวดดี.

คูลที่ ๕ วา ฟิงทำศีกษาว่า เราจกไมไปในละเวกบ้านด้วยทั้งเวกฝ้า เราจกไมนั่งในละเวกบ้านด้วยทั้งเวกฝ้า.

การเวกฝ้านั้น หมายถึงเปิดสี่ขงให้เห็น เช่นถกจิวรขึ้นพาดไว้บนบ่า.

คูลที่ ๖ วา ฟิงทำศีกษาว่า เราจกไมไปในละเวกบ้าน ด้วยทั้งความหวัเราะล่น เราจกไมนั่งในละเวกบ้าน ด้วยทั้งความหวัเราะล่น.

หวัเราะล่นนั้น คือ หวัเราะเฮฮา. ความซิกซี้ คือหวัเราะคิกคักก็สงเคราะห์ในข้อนี้เหมือนกัน. เป็นกิริยาเสี่ยสังวรทั้งนั้น. เมื่อมีเรื่องขันที่น่าหวัเราะ กล่นไมอยู่ ฟิงทำแต่ความยืมเยี่ยมเท่านั้น.

คูลที่ ๗ วา ฟิงทำศีกษาว่า เราจกมีเสี่ยน้อย ไปในละเวกบ้าน เราจกมีเสี่ยน้อย นั่งในละเวกบ้าน.

คำว่า เสี่ยน้อยนั้น หมายถึงเป็นข้าศีกแก่เสี่ยดัง ไมใช่เสี่ยพุดซุบซิบ โดยความก็คือเสี่ยปกติ. ตามมติพระอรธกถาจารย์นั่งห่างกัน ๑๒ สอก ห่างกันหนึ่งพุด อีกรูปหนึ่งได้ยินเสี่ยแต่ฟิงไมถนัดรูปอยู่ในระหว่าง ห่างกันเพียง ๖ สอก ฟิงถนัด เป็นเสี่ยพอดีเสี่ยเบาเพียงเท่านี้ ในเวลาพุดก็พอดี แต่ในเวลาเทศนาในที่ชุมนุมคนมาก เห็นจะเบาเกินไป แม้จะว่าดังเกินพระอรธกถาจารย์กำหนดไว้ แต่ไมเสี่ยสังวร คือไมได้ใช้เสี่ยตะเบ็ง ไมได้ใช้เสี่ยตะโกนเห็นว่าใช้ได้.

คูลที่ ๘ วา ฟิงทำศีกษาว่า เราจกไมโยกกายไปในละเวกบ้าน เราจกไมโยกกายนั่งในละเวกบ้าน.

กิริยาโยกกาย เพราะทำพุ่มก็ตาม เพราะอ่อนแอก็ตาม ห้าม
ทั้งนั้น ท่านต้องการให้เดินและนั่งตั้งตัวตรง.

คู่ที่ ๘ ว่า ฟังทำศึกษาว่าเราจักไม่ไกวแขนไปในสะพาน
เราจักไม่ไกวแขนนั่งในสะพาน.

ไกวแขนก็เหมือนกัน เพื่อทำพุ่มก็ตาม เพื่อแสดงลีลาที่ตาม ห้าม
ทั้งนั้น ท่านสอนให้แข็งแรงไว้ ในเวลาเดิน. แต่อันที่จริง แขนนั้น
ย่อมเป็นกำลังเครื่องทวนตัว เช่นเวลาไต่สะพาน กางแขนออก ย่อม
จะทวนตัวได้ทรงอยู่ได้ ดีกว่าหุบแขน แต่เมื่อถึงคราวจะต้องใช้แขน
ในกิจเช่นนี้ ทำไม่มีโทษ.

คู่ที่ ๑๐ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักไม่โคลงศีรษะไปในสะพาน
บ้าน. เราจักไม่โคลงศีรษะนั่งในสะพาน.

ข้อนี้สอนให้ตั้งศีรษะตรง อย่าให้เดินหรือนั่งคอบคั่งคนไม่มี
กำลังจะทวนศีรษะ. ท่านต้องการให้มีท่าทางองอาจเป็นสง่า.

คู่ที่ ๑๑ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักไม่ทำความค้ำไปในสะพาน
บ้าน เราจักไม่ทำความค้ำนั่งในสะพาน.

คำว่า ทำความค้ำนั้น หมายถึงเอาเดินเอามือค้ำบันเอว นั่งเท้าแขน
ข้างเดียวก็ตาม ๒ ข้างก็ตาม.

คู่ที่ ๑๒ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักไม่คลุม [ศีรษะ] ไปใน
สะพานบ้าน เราจักไม่คลุม [ศีรษะ] นั่งในสะพาน.

กิริยาที่ปิดภายในที่ควรจะปิด เป็นธรรมเนียมที่ดี แต่ปิด หรือ
คลุมอวัยวะที่ควรเปิด เป็นกิริยาที่น่าติ จึงห้ามไว้ด้วยสิกขาบทคู่นี้.

คู่ที่ ๑๓ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่ไปในละแวกบ้าน ด้วย ทั้งความกระโหย่ง เราจักไม่นั่งในละแวกบ้าน ด้วย ทั้งความรัด.

กิริยาที่เดินกระโหย่ง คือเหยียบพื้นไม่เต็มเท้า ห้ามในข้อต้น ท่านต้องการให้เดินเหยียบพื้นเต็มเท้า. กิริยาที่นั่งยอง เอามือกอกเข่า ก็ดี เขาจารย์ครอบก็ดี ห้ามในข้อหลัง. นั่งกอดเข่า นั้น ในประเทศนี้ ก็ใช้กันอยู่ ส่วนนั่งเอาจารย์คั่นหาใช้กันไม่ ได้เห็นในรูปภาพโบราณ คนอ้วนใช้กันมาก เป็นเครื่องช่วยกำลังทรงกาย.

ในเสขยสิกขาบท ไม่ได้ปรับอาบัติไว้โดยตรง มีแต่เพียงว่า พึงทำศึกษา. ในคัมภีร์วิภังค์แก้วว่า อาศัยความไม่เอื้อเพื่อ ทำให้ผิดธรรมเนียมไป ต้องทุกกฎ. มีตั้งใจจะทำให้ถูกธรรมเนียม แต่ล่วงไป ด้วยไม่แกล้ง ด้วยผลอ ด้วยไม่รู้ตัว หรือไม่รู้จักจะทำให้ถูก และ อาพาธ ไม่อาจจะรักษากิจวัตรให้เรียบร้อยได้ ท่านยกเว้นให้ ไม่ปรับอาบัติ. และภิกษุผู้เข้าพักอยู่ในบ้าน เป็นการแรมคืนหรือแรมวัน จะ ละจากอาการนั้น ๆ อันจะทำเสมอไปไม่ได้ เช่น ปกปิดกาย และ ทอดจักษุ เป็นต้น ก็ได้ ไม่มีโทษ อาการเช่นใดทำในวัดได้ อาการเช่นนั้น ทำในบ้านที่เข้าอยู่แรมได้ แต่พึงทำในห้องที่พักที่เขาจัดให้สำหรับตน ออกพ้นจากสำนักตน เช่น ไปสู่เรือนหรือห้องของผู้อื่น ควรประพฤติตามธรรมเนียมเข้าบ้าน.

โกชนปฏิสังยุต หมวดที่ ๒

มี ๓๐ สิกขาบท แต่ไม่ได้จัดเป็นคู่อย่างสาธูป.

ข้อ ๑ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักรับบิณฑบาตโดยเอื้อเพื่อ.

ข้อนี้สอนให้แสดงความเอื้อเฟื้อในบุคคลผู้ให้ ไม่ดูหมิ่น และให้แสดงความเอื้อเฟื้อในของที่เขาให้ ไม่ทำดั่งรับเอามาเล่น หรือเอามาทิ้งเสีย.

ข้อ ๒ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักจ้องในบาตรรับบิณฑบาต.

ข้อนี้ห้ามไม่ให้แลดูหน้าทายก หรือแลเหม่อไปทางอื่น.

ข้อ ๓ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักรับบิณฑบาตมีสุปะเสมอกัน.

ศัพท์ว่า สุปะนี้ ในที่อื่นแปลว่าแกง แต่พระคันถรจนจารย์จะเห็นว่า เป็นของเหลวรับมาไม่ได้กระมัง จึงแก้ไว้ในคัมภีร์วิภังค์ว่า สุปะนั้น ทำด้วยถั่วเขียวบ้าง ด้วยถั่วขาวบ้าง จับได้ด้วยมือ ดูเป็นทิกบข้าว แต่กับข้าวในที่อื่น เรียกว่าพญฺุชณะ. เพราะท่านแกวไว้ด้วยความถือของภิกษุทั้งหลาย จึงเป็นไปเฉพาะแกงที่เข้าถั่ว เป็นการที่แคบเกินไป. ท่านแก้ไว้ดังนั้น ะรอยจะเพ่งของที่ใช้กันอยู่ในครั้งนั้น. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ธรรมเนียมบิณฑบาตในครั้งนั้น คงไม่เหมือนทุกวันนี้. ทายกคงไม่ได้คอยถวาย ภิกษุคงไปยืนตามบ้านตามร้าน เขาคงเอาของที่มีอยู่โดยปกติ หรือที่สำหรับขายใส่บาตร จึงได้มีห้ามไม่ให้เลือกรับสุปะมากเกินไป. ในบัดนี้ ของใส่บาตรเขาเตรียมไว้ต่างหาก ภิกษุไม่อาจเลือกรับได้. แต่มีภิกษาที่ควรจะปฏิบัติอนุโลมข้อนี้ได้อยู่ คือรับไปตามลำดับที่ถึงเข้า อย่าผ่านทายผู้ใส่แต่ข้าวเปล่าเสีย เพื่อจะรีบไปปรับแต่รายที่มีกับข้าวด้วย.

ข้อที่ ๔ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักรับบิณฑบาตเสมอขอบ.

ขอบนั้น หมายถึงขอบล่าง. ห้ามไม่ให้รับจนล้นขึ้นมา อันเป็น

กิริยาต่อความโลภ แต่ของห่อใบทองหรืออย่างอื่น ที่ปลายห่อพ้นจากปากบาตรขึ้นมา ไม่นับว่ารับสันบาตร กล่าวตามธรรมเนียมในบัดนี้ รับมากที่ต่อความโลภ ใช้ไม่ได้ รับมากที่ต่อความเมตตา ไม่เป็นการเสีย เช่นภิกษุบวชใหม่ เข้าไปรับบาตรในสกุล รับแต่เพียงบาตรเดียว คนใส่ได้ไม่ทั่วกัน เขาได้รับเอาบาตรไปถ่ายเสีย เธอรับต่อไปกว่าจะทั่ว ดังนี้ไม่เสียกิริยา ไม่มีใครติเตียนว่าโลภ.

ข้อ ๕ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักฉันบิณฑบาตโดยเอื้อเฟื้อ.

แม้บิณฑบาตนั้นเป็นของหลวง ก็ไม่แสดงอาการวิการ ฉันโดยปกติ อย่างพระศาสดาทรงรับแบ่งจีของนางปุลณทาสีของเขารับแล้ว เสวยโดยมิได้ทรงรังเกียจ เช่นนี้จัดว่าฉันบิณฑบาตโดยเอื้อเฟื้อ. อนึ่ง เมื่อนั้นตั้งหน้าฉัน ไม่ฉันพลาง ทำอื่นพลาง แม้อย่างนี้ ก็จัดว่า ฉันบิณฑบาตโดยเอื้อเฟื้อ.

ข้อ ๖ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักจ้องดูอยู่ในบาตรฉันบิณฑบาต.

ข้อนี้ห้ามการแลดูอื่นพลางฉันพลาง แลดูเกี่ยวกับการฉัน เช่น แลดูด้วยคิดว่าสิ่งใดยังไม่พอ จะได้ให้แก่ภิกษุผู้นั่งฉันอยู่ใกล้ ไม่ห้าม.

ข้อ ๗ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักฉันบิณฑบาตไม่แห้วง.

ข้อนี้ห้ามไม่ให้หยิบในที่เดียว จนข้าวแห้วงลงไป เนาะให้กวาดตะล่อมข้าวเป็นคำ.

ข้อ ๘ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราจักฉันบิณฑบาตมีสุปะเสมอกัน.

คำว่า เสมอกันนั้น พระอรรถกถาจารย์แก้ว่าพอดี หมายถึงสุปะเท่า ๑ เสี้ยวที่ ๔ แห่งข้าวสุก ข้อนี้ห้ามการฉันตะกลามอย่างเด็ก

แม้ฉันแคงกับมากกว่า ๑ เสี้ยวที่ ๔ แต่ไม่เกินข้าวสุก ก็ใช้ได้ ไม่ผิด บาลี ไม่เป็นตะกลาม แต่ความเข้าใจว่า ห้ามเฉพาะแคงถั่วเท่านั้น แคงเกินไป. เขาเลี้ยงแต่ของอื่น ไม่มีข้าวสุก ฉันก็ได้.

ข้อ ๕ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักไม่ข่มลงแต่ยอดฉันบิณฑบาต.

เป็นธรรมเนียมของภิกษุ เมื่อฉันเกลี่ยข้าวสุกในบาตรให้หน้า เสมอกันก่อน. ส่วนกับข้าวหือขนมที่เขาจัดบนจานเรียงเป็นลำดับ ขึ้นไป ทำอย่างนั้นใช้ไม่ได้ ฟังหียบลงมาแต่ยอดได้.

ข้อ ๑๐ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักไม่กลบแคงก็ดี กับข้าวก็ดี ด้วยข้าวสุก อาศัยความอยากได้มาก.

ข้อนี้หมายความว่าเอการฉันในกัจฉิมนัต ที่ทายกองศาส คอยเติม ของที่ฉันได้ถวาย.

ข้อ ๑๑ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราไม่อาพาธ จักไม่ขอสุปะก็ดี ข้าวสุกก็ดี เพื่อประโยชน์แก่ตนฉัน.

คำว่า ขอในที่นี้ หมายถึงขอต่อคฤหัสถ์ผู้มีโชญาติ มิใช่คน ปวารณา. อาพาธ ขาดอาหารอันถูกปาก ไม่ผาสุก ขอได้. ไม่อาพาธ ขอเพื่อภิกษุอาพาธ ได้อยู่.

ข้อ ๑๒ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักไม่พ่งโพนทนาและดูบาตร ของผู้อื่น.

แลดูด้วยตั้งใจจะข้อนขอว่าฉันมูมมาม ห้ามในข้อนี้ และดูด้วย คิคจะให้ของฉันอันยังไม่มี ไม่ห้าม.

ข้อ ๑๓ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักไม่ทำคำข้าวให้ใหญ่นัก.

คำข้าวที่คับปาก นำเข้าไปไม่ได้หมด จักว่าใหญ่นัก ควรทำแต่เพียงเข้าปากได้พอดี. ของอื่นท่านไม่ห้าม แต่ถ้าเสียดิถี เห็นใช้ไม่ได้เหมือนกัน.

ข้อ ๑๔ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักทำคำข้าวให้กลมกล่อม.

ในข้อนี้ควรเข้าใจว่า ในครั้งรจนาสถิตยวัตร เขาใช้กินข้าวชนิดไรกัน. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ [ปาน] เทียบที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ ผู้ครองวัดพระเชตุพน ได้เคยพูดปรารภถึงเรื่องนี้แก่ข้าพเจ้า ท่านเห็นสมด้วยข้าวเหนียว. ข้าพเจ้าก็พลอยอนุโมทนา แม้ไม่ใช่ข้าวเหนียว ก็คงเป็นธัญญาชาติที่มีคติเดียวกัน หรือข้าวจ้าวแต่หุงเปียก จึงปั้นทำเป็นค้ำกลมได้ ช้ำในคัมภีร์วิภังค์ห้ามไม่ให้ทำคำข้าวยาวไว้ด้วย แปลว่าเป็นของปั้นได้. กิริยาบริโภคที่จักว่าเรียบร้อย ก็คงปั้นเป็นค้ำกลม ๆ จึงได้สอนไว้ในข้อนี้. เข้าใจข้าวที่กินแล้ว อาจเข้าใจข้อต่อไปง่าย.

ข้อ ๑๕ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เมื่อคำข้าวยังไม่นำมาถึง เราจักไม่อ้าช่องปาก.

ข้อนี้บ่งให้รู้ธรรมเนียมฉันอาหารว่า หุบปากเคี้ยว อ้าปากเฉพาะเวลานำคำข้าวเข้าไป.

ข้อ ๑๖ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราฉันอยู่ จักไม่สอดมือทั้งนั้นเข้าไปในปาก.

คำว่า มือนั้น ในฎีกาแก้ว่า นิ้วมือ ชอบอยู่. ข้อนี้ห้ามสกปรกปล่อยให้นิ้วเข้าไปในปาก แม้ไม่ทั้งหมด ก็ไม่ดี.

ข้อ ๑๗ ว่า ฟังทำศึกษาว่า ปากยังมีคำข้าว เราจักไม่พูด.

ข้าวที่มีอยู่ในปาก พูดเสียงยังไม่เป็นปกติเพียงใด อย่าเพิ่งพูด
เพียงนั้น กว่าจะได้กลืนแล้ว หรือคายแล้ว จึงพูด.

ข้อ ๑๘ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันเตาะคำข้าว.

ข้อนี้ห้ามการเตาะคำข้าวขึ้นจากมือ อ้าปากจับ อันเป็นกิริยาชน.

ข้อ ๑๙ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันกัดคำข้าว.

กัถของอื่น เช่นขนมแข็งหรือผลไม้ ท่านอนุญาต, แต่ข้อนี้
ห้ามการมูมมาม กัถของอื่นก็น่าเกลียดเหมือนกัน ควรเว้น ยกไว้
แต่ในประเทศที่เขาไม่เห็นเป็นเสยกิริยาก็ตามที. บางทีในครั้งรจนา
กัมภีร์วิภังค์ในประเทศนั้น เขาไม่ถือว่าเสยกิริยากระมัง ท่านจึงอนุญาต.

ข้อ ๒๐ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันทำให้ดูย.

ข้อนี้ห้ามการฉันทีละมาก ๆ คนดูยแก้้ม เหมือนคนเป่าขลุ่ย ของ
อื่นท่านอนุญาต แต่ต้องรู้จักผ่อน ควรปล่อยแต่ที่จำเป็น.

ข้อ ๒๑ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันสลัดมือ.

ถ้าข้าวสุกติดกรังมือ ให้ล้างด้วยน้ำ.

ข้อ ๒๒ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันทำเมล็ดข้าวตก.

ข้อนี้ห้ามไม่ให้ปล่อยเมล็ดข้าวอันเหลือจากที่เข้าปาก ตกร่วงลง
มาในบาตรก็ดี ที่พื้นก็ดี.

ข้อ ๒๓ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันแลกลืน.

ข้อ ๒๔ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันทำเสียงดับจับ ๆ.

ข้อ ๒๕ ว่า ฟังทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันทำเสียงดังซูด ๆ.

เสียงดังจับ ๆ นั้น เกิดในขณะที่เกี่ยวของเขঁ้น เสียงดังซูด ๆ นั้น

เกิดในขณะชดของเหลว ฟิงระวัง.

ข้อ ๒๖ ว่า ฟิงทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันเลียมือ.

คำว่าเลียมือในที่นี้ ไม่หมายเอาเพียงแถบลิ้นเลียอามิสอันติดมือ
แม้เอานิ้วแถมอามิสอันติดมือนั้นเข้าปาก ก็จัดว่าเลียมือเหมือนกัน.

ข้อ ๒๗ ว่า ฟิงทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันของบาตร.

ข้าวสุกเหลือน้อยไม่พอเป็นคำ ห้ามไม่ให้กวาดตะล่อมรวมเป็น
คำฉัน ทำเช่นนั้นเรียกว่าฉันขอบาตร.

ข้อ ๒๘ ว่า ฟิงทำศึกษาว่า เราจักไม่ฉันเลียริมฝีปาก.

ข้อ ๒๙ ว่า ฟิงทำศึกษาว่า เราจักไม่รับไอน้ำด้วยมือเปื้อน
อามิส.

ธรรมเนียมพระฉันในครั้งก่อน ฉันอิมแล้วจึงรับน้ำ ห้ามไม่ให้
รับด้วยมือข้างที่เปื้อน. ในบัดนี้ รับน้ำพร้อมกับอาหาร ฟิงเข้าใจว่า
ห้ามไม่ให้เอามือเปื้อนจับไอน้ำนั้น ถ้ามือเปื้อนทั้ง ๒ ข้าง จะต้อง
ล้างเสียก่อนแท้.

ข้อครบ ๓๐ ว่า ฟิงทำศึกษาว่า เราจักไม่เทน้ำล้างบาตรมีเมล็ด
ข้าวในละแวกบ้าน.

ข้อนี้ หมายเอาการฉันในบ้านเสร็จแล้ว ล้างบาตรเทที่นั่น. ใน
ครั้งนั้นน้ำไม่มีกากข้าว ท่านคงเห็นไม่เป็นอะไร จึงห้ามแต่ที่มีเมล็ดข้าว
ในบัดนี้ แม้น้ำไม่มีกากข้าว ก็หาควรเทไม่. เทในกระโถนที่เขาจัดไว้
ได้อยู่ เขาคงเอาไปเทอีกต่อหนึ่ง ถ้าเทเองในที่มิใช่สำหรับเทของ
ก็ไม่ควรเหมือนกัน.

ธรรมเนียมฉันอาหารนี้ ควรถือเป็นหลักได้แต่ใจความ คือต้องการความเรียบร้อย อย่างมัวหลงในพลความ คืออาการที่กล่าวไว้เพราะอาการที่กล่าวไว้นั้น กล่าวตามนิยมในครั้งนั้น ครั้นธรรมเนียมเปลี่ยนแปลงมา ขึ้นทำไปตามนั้น กลายเป็นสกปรกหรือมูมมามไปก็มี ซึ่งตัวอย่างให้เห็นได้ ในชั้นผู้ดี เขาใช้บริโภคอาหารด้วยช้อนกับช้อม หรือด้วยช้อนกับตะเกียบ ฝ่ายพระมัวหลงไปตามอาการที่กล่าวในเสขิยะ ยังใช้เปิบด้วยมือ คุณเป็นเปรอะเปื้อนสกปรก เป็นที่รังเกียจของผู้องคาสอันเป็นชั้นผู้ดี ควรสำเหนียกวิธีนั้นให้ถูกตามนิยมในสมัย.

ภิกษุผู้ไม่เอื้อเฟื้อในธรรมเนียมฉัน ฉันมูมมามสกปรก น่าซึ่งถูกปรับอาบัติทุกกฏ. ภิกษุผู้ตั้งใจจะรักษาธรรมเนียม แต่ทำพลาดด้วยไม่แกล้ง ด้วยเปลอ ด้วยไม่รู้ และภิกษุผู้อาพาธ ได้รับยกเว้นตามเคย.

ฉัมมเทศนาปฏิสังขต หมวดที่ ๓

มี ๑๖ สิกขาบท ๑๑ ข้างต้น ว่าด้วยอาการของบุคคลดังนี้ :-

พึงทำศึกษาว่า เราจักไม่แสดงธรรมแก่บุคคลไม่ใช่ผู้เจ็บไข้

๑. มีร่มในมือ ๒. มีไม้พลองในมือ ๓. มีศีศตราในมือ ๔. มีอาวุธในมือ ๕. สวมเชิงเท้า ๖. สวมรองเท้า ๗. ไปในยาน ๘. อยู่บนที่นอน ๙. นั่งรัดเข่า ๑๐. พันศิรชะ. ๑๑. กลุ่มศิรชะ.

ไม้พลองนั้น ยาวขนาด ๕ ศอก สำหรับใช้ตี เป็นคู่กับไม้ตะบองหรือไม้สั้น ขนาด ๑ ศอก อันสำหรับใช้ตีเหมือนกัน แต่หาได้กล่าวไว้ในที่นี้ไม่. ศีศตรากับอาวุธเป็นคู่กัน ต่างกันอย่างนี้

คัสตรา นั้น ได้แก่เครื่องประหารมีคม เช่นดาบและหอก. อาวุธนั้น ได้แก่เครื่องยิง เช่นศรและปืน. คำว่ามีของเหล่านี้ในมือนั้น หมายถึงตลอดถึงผู้สอดของเหล่านี้ในตัว. แต่ในอรรถกถา ท่านอนุญาตคัสตราวุธที่สวมอยู่ในตัว แต่ไม่ได้กุม. ข้อนี้ น่าจะหมายเอาพวกทหารผู้สอดคัสตราวุธ และพวกพลเมืองผู้พกคัสตราอยู่กับตัว เช่นพวกมลายูและพวกชาวพุกกฤษณะนั้น. การสอดและพกคัสตราวุธเช่นนี้เป็นตามธรรมเนียมของพวกชอบรบชอบสู้ ไม่ใช่แสดงความดุร้าย ท่านผ่อนให้ก็ชอบอยู่. เที่ยงเท้ากับรองเท้าต่างกันอย่างไร : เที่ยงเท้ามีส้น, รองเท้าไม่มีส้น. แต่บางทีรองเท้าชนิดที่ห้ามไม่ให้ภิกษุใช้ก็พลอยถูกเรียกว่าเที่ยงเท้าด้วย. ร่มและเที่ยงเท้ารองเท้านี้ ครั้งโบราณถือว่าเป็นเครื่องไม่เคารพ จึงห้ามไม่ให้กั้นร่มและสวมรองเท้าผ่านลานพระเจดีย์ แต่ธรรมเนียมนี้ ย่อมเปลี่ยนแปลงมา ขึ้นคนสุภาพใช้สวมเที่ยงเท้าเข้าสมาคมนั้น ๆ ตลอดถึงราชสมาคม กิริยาที่ไม่สวมเสียวอีกกลับเป็นหมิ่นหรือเลว. เพิ่งความนี้แล้วควรอนุญาตเที่ยงเท้าที่สวมแล้วเป็นแสดงความสุภาพหรือความเคารพ เว้นไว้แต่เที่ยงเท้ารองเท้าที่สำหรับสวมอยู่ที่บ้านที่เรือน สวมเข้าสมาคมเป็นคูหมิ่น. ยานนั้น คงหมายเอาชนิดที่ใช้ห้ามหรือใช้ลาก อย่างเป็นทางการคนเดียว ถ้าเป็นชนิดใหญ่นั่งไปด้วยกัน แสดงได้อยู่. ผ้าโพกนั้น ในบางประเทศ เขาใช้กันเป็นพื้นเมือง เช่นแขกบางพวก และพวกพม่าเป็นต้น เพิ่งธรรมเนียมนี้กระมัง พระอรรถกถาจารย์จึงจำกัดห้ามเฉพาะผู้โพกศีรษะมิด ไม่เห็นปลายผมจุก แปลว่า ถ้าไม่พันจนมิดปลายผมจุก ใช้ได้. ในบัดนี้

คนทั้งหลายใช้หมวกกันเป็นพื้น ควรจะเทียบด้วยผ้าโพก เขาสวมหมวก
แสดงความไม่เคารพ ใช้ไม่ได้. ถ้าสวมตามธรรมเนียมของเขา เช่น
พวกทหารในสนาม เห็นว่าใช้ได้.

ข้อ ๑๒ ว่า พึงทำศึกษาว่า เรานั่งอยู่ที่แผ่นดิน จักไม่แสดง
ธรรมแก่คนไม่เจ็บใช้ ผู้นั่งบนอาสนะ.

ข้อ ๑๓ ว่า พึงทำศึกษาว่า เรานั่งบนอาสนะต่ำ จักไม่แสดง
ธรรมแก่คนไม่เจ็บใช้ ผู้นั่งบนอาสนะสูง

ข้อ ๑๔ ว่า พึงทำศึกษาว่า เรายืนอยู่ จักไม่แสดงธรรมแก่
คนไม่เจ็บใช้ ผู้นั่งอยู่.

ข้อ ๑๕ ว่า พึงทำศึกษา เราเดินไปข้างหลัง จักไม่แสดง
ธรรมแก่คนไม่เจ็บใช้ ผู้เดินไปข้างหน้า.

ข้อ ๑๖ ว่า พึงทำศึกษาว่า เราเดินไปนอกทาง จักไม่แสดง
ธรรมแก่คนไม่เจ็บใช้ ผู้ไปอยู่ในทาง.

ธรรมเนียมภิกษุ ถืออริยาบถขึ้นเป็นเคารพ จึงห้ามไม่ให้ยื่น
แสดงธรรมแก่ผู้นั่ง ยืนทั้งผู้แสดงทั้งผู้ฟัง ใค้อยู่. แม้อริยาบถเสมอ
กัน ยังถือสูงถือต่ำ ถือหน้าถือหลัง, นั่งต่ำ แสดงธรรมแก่คนนั่ง
สูงกว่า ห้าม, ขอมแต่นั่งเสมอกัน. เดินหน้าเดินหลัง เดินในทาง
นอกทาง ก็เหมือนกัน.

ในบาลีกถ่าวถึงคนไม่เจ็บใช้ไว้ทุกแห่ง แปลว่า ยกเว้นให้ใน
เมื่อเขาเจ็บใช้ เช่น นั่งแสดงธรรมแก่คนเจ็บผู้นอนอยู่บนที่นอนก็ได้
แต่บางอย่างหรือโดยมาก ไม่เกี่ยวกับคนเจ็บเลย เช่น มีพลอง หรือ

ศีลตราวุธในมือ. น่าจะเห็นว่า บทว่าไม่เจ็บไข้ เติมขึ้นทีหลัง ในเมื่อปรารถถึงประโยชน์พิเศษอันจะพึงให้แก่คนไข้ เมื่อเต็มเข้า ไม่เต็มทั้งหมด ก็ถักถั่น ครั้นเต็มเข้าทั้งหมด ก็เป็นอย่างนี้. ตามความพอใจของข้าพเจ้า ไม่เต็มเสียเลยดีกว่า ในสิกขาบทใด คนไข้ควรได้รับประโยชน์พิเศษ ก็แก้ไว้ในอนาปัตติวาร. เมื่อไม่แก้ตามนี้ จึงไม่มีอะไรจะแก้ เก็บเอาข้อยกเว้นตามเคยมาแก้ ดูเขวไป. อนึ่ง การห้ามแสดงธรรมแก่คนมีอาการไม่เคารพนั้น ก็ด้วยความนับถือเชิดชูธรรม น่าจะเห็นว่า เป็นข้อที่พระสาวกตั้งมากกว่าพระศาสดาทรงเอง. นี้เป็นข้ออันหนึ่ง ซึ่งนักวินัยควรดำริ. ในหมวดนี้ มีปรับอาบัติทุกกฎแก่ผู้ไม่เอื้อเพื่อ จินล่วงตามเคย.

ปกิณณกะ หมวดที่ ๔

มี ๓ สิกขาบท แสดงโดยสังเขปดังนี้ :-

พึงทำศึกษาว่า เราไม่อาพาธ ๑. จักไม่ยื่นถ่ายอุจจาระ หรือปัสสาวะ ๒. จักไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ หรือบ้วนขะพะบนของสดเขียว ๓. จักไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ หรือบ้วนขะพะในน้ำ.

เป็นธรรมเนียมของภิกษุ นั่งถ่ายปัสสาวะ และทิ้งสิ่งโสโครกในนาในไร่ที่เขาปลูกพืช และในน้ำที่บริโภคน้ำใช้สอยไม่ได้. ลานหญ้าที่เขารักษาในบัดนี้ สงเคราะห์เข้าในของเขียวสด ภูตคามที่เขาไม่ได้รักษาเป็นแต่ขึ้นรก หาได้จัดเข้าในที่นี้ไม่. น้ำนั้น ไม่บ่อในสระที่คนขุดไว้ใช้ก็ตาม ในที่ขังอยู่เอง เช่นในหนองในบึงก็ตาม ในที่น้ำไหล เช่นในคลองในแม่น้ำก็ตาม ห้ามทั้งนั้น เว้นไว้แต่น้ำที่ไม่ใช้บริโภค

เช่นน้ำเนา น้ำทะเล. ในคราวที่มีน้ำท่วม ไม่มีที่บึงจะถ่าย ห่าน
อนุญาต. คนสามัญ มักเห็นการถ่ายของโสโครกลงในน้ำไหลไม่เป็นไร
แต่พวกภิกษุเข้าใจมาก่อนแล้วว่า ทำน้ำให้เสีย จึงมีธรรมเนียมห้าม
ตลอดถึงน้ำไหล แต่ธรรมเนียมนี้ ละเอียดเกินไปสำหรับคนพื้นเมือง
จึงไม่มีใครรู้ถึง. ในหมวดนี้ มีปรับอาบัติทุกกฏ เพราะไม่เอื้อเพื่อ
และมีข้อยกเว้นตามเคย.

กัณฑ์ที่ ๕

อธิกธมมถะ

ศัพท์นี้ เป็นชื่อแห่งสิกขาบทหรือแห่งธรรม แปลว่า สำหรับ
ระงับอธิกธมม มี ๗ ประการ. ฟังรู้อธิกธมมาก่อน.

เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดต้องทำ เรียกว่าอธิกธม. ท่านแจก
ประเภทเป็น ๔ คือ :- วิวาท ได้แก่การเถียงกันปรารภพระธรรมวินัย
เรียกวิวาทาธิกธม นี้จะต้องได้รับชี้ขาดว่าถูกว่าผิด. ความโจทหากัน
ด้วยอาบัติ เรียกออนุวาทาธิกธม นี้จะต้องได้รับวินิจฉัยว่าจริงหรือไม่
จริง. กิริยาที่ต้องอาบัติหรือถูกปรับอาบัติ เรียกอปัตตธาธิกธม นี้จะ
ต้องทำคืน คือทำให้พ้นโทษ. กิจธุระที่สงฆ์จะทำเช่นให้อุปสมบท
เรียกกิจจาธิกธม นี้จะต้องทำให้สำเร็จ.

อันพระธรรมวินัยนั้น เดิมก็เป็นแต่จำทรงกันมา ทั้งยังต้อง
การความอธิบายมาติกา คือ ภาษิตอันเป็นกระตุ เป็นฐานะอยู่ ที่ภิกษุ
ทั้งหลายจะปรารภพระธรรมวินัย แล้วมีความเห็นแตกต่างกันและเกิดเถียง
กันขึ้น อย่างไรก็ตามแต่ในกาลไกลเลย ในบัดนี้เอง ก็ยังมีปัญหาปรารภ
กฎหมายบ้านเมือง อันนักกฎหมายเข้าใจต่างกันได้เหมือนกัน. นี้เป็น
ทางเกิดแห่งวิวาทาธิกธม. เมื่อวิวาทาธิกธมเกิดขึ้นแล้ว ควรได้รับความ
ชี้ขาดของท่านผู้รู้ ว่าอย่างไรถูก อย่างไรผิด เพื่อวางไว้เป็น
แบบแผน ไม่เช่นนั้น ความเข้าใจแก่งแย่งก็จะมีมากขึ้นทุกที จนไม่มี
หลักว่าอย่างไรเป็นแน่ มีตัวอย่างครั้งในอโศกราชกาล อันพระธรรม-

วินัยจะรุ่งเรืองไปได้ได้นาน ก็เพราะมีระเบียบควบคุมไว้ ดังท่านเปรียบด้วยค้าย ยึดดอกไม้ที่ร้อยไว้ไม่ให้กระจัดกระจายฉะนั้น. จึงจำเป็นจะต้องร่วมกันในแบบแผนอันเดียว.

อนึ่ง พระธรรมวินัยจะรุ่งเรืองอยู่ได้นาน ก็เพราะพวกภิกษุประพฤติตามโดยเอื้อเฟื้อ ถ้ามีพวกอสังขี ไม่มีอายุ ใจบาป ลามก เข้ามาปนอยู่ พวกนั้นย่อมทำให้เศร้าหมอง จึงเป็นหน้าที่ของภิกษุผู้ประพฤติดี เมื่อรู้เห็นแล้วจะพึงกล่าวตักเตือนส่วนตน หรือแม่โจทขึ้นในท่ามกลางสงฆ์ เพื่อแก้ความประพฤติเสีย หรือกำจัดคนอสังขีเสียจากสงฆ์ ข้อนี้ก็ป็นฐานะอยู่ว่า ภิกษุผู้ลามก จะได้ช่องหาความให้ภิกษุอื่นเหมือนกัน เช่นเมตตยภิกษุและภุมมชกภิกษุ ได้แต่นางเมตตยภิกษุณี ให้ทูลฟ้องใส่ความท่านพระทัฬหฬลบุตรต่อพระศาสดาฉะนั้น. นี้เป็นทางเกิดแห่งอนุวาทาธิกรณ์ เมื่ออนุวาทาธิกรณ์เกิดขึ้นแล้ว ควรได้รับวินิจฉัยของท่านผู้รู้ ว่าจริงหรือไม่จริง และทำตามธรรม ไม่เช่นนั้น ความรังเกียจจะพึงเป็นไปในสงฆ์ เป็นเหตุแตกร้างไม่ปรองดอง. เมื่อท่านผู้รู้ได้วินิจฉัยเด็ดขาดแล้ว ภิกษุทั้งหลายควรฟังตาม จะเอาตามความเห็นของตนไม่ได้ เพราะตนเนื่องในสามัคคี ไม่เช่นนั้น ก็ไม่มีอำนาจอื่นจะวินิจฉัยได้.

อนึ่ง พระธรรมวินัยจะรุ่งเรืองอยู่ได้นาน ก็เพราะมีภิกษุปฏิบัติชอบดังกล่าวแล้วในหนหลัง พระศาสดาจึงทรงตั้งสิกขาบทเป็นเครื่องนำความประพฤติ มีปรับอาบัติแต่ภิกษุผู้ละเมิด นี้เป็นทางเกิดแห่งอาปัตตาธิกรณ์. อาปัตตาธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว จะต้องทำคืน

ตามวิธีอันสำเร็จด้วยสงฆ์ หรือด้วยบุคคล ไม่เช่นนั้น สิกขาบทก็ไม่สำเร็จประโยชน์ มีไว้ก็เหมือนไม่มี ทุกรูปจึงควรจะยอมทำคืนเมื่อต้องอาบัติเข้าแล้ว.

อนึ่ง พระศาสดา มีพระพุทธรูปประสงค์จะทรงมอบการปกครองคณะไว้แก่สงฆ์ ไม่ปล่อยให้บุคคลเป็นอิสระ จึงทรงพระอนุญาตให้สงฆ์เป็นผู้ทำกิจนั้น ๆ อันเนื่องด้วยการปกครองคณะ เป็นต้นว่ารับคนอุปสมบท ดังกล่าวแล้วในเรื่องอุปสัมปทา นี้เป็นทางเกิดแห่งกิจจาธิกรณ์. กิจจาธิกรณ์อันเกิดขึ้นแล้ว จะต้องทำให้สำเร็จ ไม่เช่นนั้น การงานก็ไม่เป็นไปโดยสะดวก จะอยู่เฉย ๆ ด้วยไม่ทำอะไรเป็นไม่ได้ เพียงแต่ทำไม่ทันสมัย คณะยังเสื่อมทรามลงไปได้เหมือนกัน ภิกษุทุกรูป ควรรู้สึกต่อหน้าอันนี้ แล้วร่วมใจกันทำกิจสงฆ์ให้สำเร็จ.

เพราะเหตุฉะนั้น พระศาสดาจึงทรงวางข้อสำหรับระงับอธิกรณ์ทั้ง ๔ อย่างนั้นไว้ เรียกว่าอธิกรณ์สมณะ มี ๗ ประการ คือ :-

ข้อ ๑ สัมมุขาวินัย แปลว่า ระเบียบอันพึงทำในที่พร้อมหน้า ได้แก่กิริยาระงับอธิกรณ์ ในที่พร้อมหน้าสงฆ์ ในที่พร้อมหน้าบุคคล ในที่พร้อมหน้าวัตถุ ในที่พร้อมหน้าธรรมวินัย.

พร้อมหน้าสงฆ์ คือภิกษุเข้าประชุมครบองค์กำหนดเป็นสงฆ์. พร้อมหน้าบุคคลนั้น คือบุคคลผู้เกี่ยวข้องในเรื่องนั้น อยู่พร้อมกัน. พร้อมหน้าวัตถุ นั้น ได้แก่ยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นวินิจฉัย. พร้อมหน้าธรรมวินัยนั้น ได้แก่วินิจฉัยถูกโดยธรรมถูกโดยวินัย.

ข้อ ๒ สติวินัย แปลว่า ระเบียบยกเอาสติขึ้นเป็นหลัก ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่พระอรหันต์ ว่าเป็นผู้มีสติเต็มที เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ ที่มีผู้โจทก์ท่านด้วยสีลวิบัติ.

ข้อ ๓ อมูพหวินัย แปลว่า ระเบียบที่ให้แกภิกษุผู้หายเป็นบ้า แล้ว ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแกภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ์ ที่มีผู้โจทก์เธอด้วยความละเมิดที่เธอทำในเวลา เป็นบ้า.

ถ้าชื่อนี้ไม่มี อะ นำ คงแต่ว่า มูพหวินัย แปลว่า ระเบียบที่ หยั่งว่าเป็นบ้า จะสมเหตุสมผล.

ข้อ ๔ ปฎิญาตกรณะ แปลว่า ทำตามรับ ได้แก่ ปรับอาบัติ ตามปฎิญาของจำเลยผู้รับเป็นสัตย์. การแสดงอาบัติ ก็จัดว่าทำ ปฎิญา ท่านนับเข้าในข้อนี้ด้วย.

ข้อ ๕ เขภยยลิกา แปลว่า ตัดสินเอาตามคำของคนมากเป็น ประมาณ. วิธีนี้ สำหรับใช้ในเมื่อความเห็นของคนทั้งหลายเป็นอันมาก แตกต่างกัน ให้ฟังเอาข้างมาก.

ข้อ ๖ ตัสสปาปิยลิกา แปลว่า กิริยาที่ลงโทษแก่ผู้ผิด.

ในสมถขันธกะ คัมภีร์จุฬวรรค ท่านแสดงไว้ เป็นวิธีเพิ่มโทษ แก่ภิกษุผู้ประพฤติผิดอีก โสดหนึ่งจากความผิดเดิม เช่นเดียวกับคน ทำความผิดหลายครั้ง ต้องรับโทษเพิ่มตามกฎหมายของบ้านเมือง. แต่วิธีนี้ ควรจะจักไว้ในกัมมขันธกะ. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ได้แก่ กิริยา ที่ตัดสินลงโทษแก่ผู้ผิด แม้ไม่รับเป็นสัตย์ แต่พิจารณาสมจริงดังกล่าว

ไว้ในอนนยตสิกขาบทนั้น.

ข้อ ๑ ตินวัตถการวินัย แปลว่า ระเบียบตั้งกลบไว้ด้วยหญ้า
ได้แก่กิริยาที่ให้ประณีประนอมกันทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่ต้องชำระสางหา
ความเดิม. วิธีนี้ สำหรับใช้ในเรื่องที่ยุ่งยาก และเป็นเรื่องสำคัญอัน
จะเป็นเครื่องกระเทือนทั่วไป เช่นเรื่องภิกษุชาวเมืองโกถัมพีแตกกัน
เป็นตัวอย่าง.

สัมมุขาวินัย เป็นเครื่องระงับอธิกรณ์ได้ทุกอย่ง. สติวินัย
อมุพหวินัย ตัสสปาปิยสิกขา ๓ นี้ เป็นเครื่องระงับเฉพาะอนุวาทา-
ธิกรณ์, ปฏินญญาตกรณะ ตินวัตถการกะ ท่านกล่าวว่า เป็นเครื่อง
ระงับเฉพาะอาปิตตาทธิกรณ์ แต่ข้าพเจ้าเห็นว่า ใช้เป็นเครื่องระงับ
อนุวาทาธิกรณ์ด้วยก็ได้. เขภยขยสิกขา ใช้เป็นเครื่องระงับเฉพาะ
วิวาทาธิกรณ์.

สิกขาบทที่แสดงมานี้ มีจำนวน ๒๒๗ มีพระพุทธานุญาตให้
สวดในที่ชุมนุมสงฆ์ ในวันอุโบสถทุกกึ่งเดือน รวมเข้าทั้งนั้น เรียกว่า
พระปาติโมกข์ ถ้าเพ่งบางประการ เรียกว่าสิกขาบทมาในพระปาติโมกข์
ควรถือเป็นหลักพระวินัย หากจะติคขัดเพราะกาลเทศะอย่างไร ก็ยัง
ควรถืออยู่โดยบรรยาย ไม่ควรเลิกเสียทีเดียว ไม่เช่นนั้น จักไม่มีอะไร
เป็นหลัง หมู่อันตั้งอยู่ด้วยไม่มีหลัก ย่อมไม่มั่นคงยั่งยืน ข้าพเจ้าจึงขอ
แนะนำไว้อย่างนี้.

กัณฑ์ที่ ๑๐

มาตรา

มีสิกขาบทบางข้อ เนื่องด้วยมาตราบางอย่าง รวมกันเข้าแล้ว
เนื่องด้วยมาตราเกือบทุกอย่าง สมควรจะกล่าวมาตราไว้ในที่นี้ด้วย.
กิริยากำหนดประมาณ เรียกมาตรนา แจกออกเป็นประเภทโดยเฉพาะ
ต้องการในที่นี้เป็น ๕ คือ มาตราเวลา ๑ มาตราวัด ๑ มาตรา
ดวง ๑ มาตราชั่ง ๑ มาตรารูปียะ ๑. วิธีนับมาตราเหล่านี้ ในคัมภีร์
ทั้งหลายกล่าวแยกเพี้ยนกันก็มี ยิ่งแก้ละเอียดก็ยิ่งพันเพื่อ ข้าพเจ้าจัก
แสดงในที่นี้พอควรแก่ต้องการเท่านั้น.

มาตราเวลา

หลักแห่งมาตรา กำหนดเอาการเวียนแห่งพระอาทิตย์รอบโลก
ครั้งหนึ่ง เป็นวันหนึ่ง นับตั้งแต่เห็นแสงอาทิตย์เรือ ๆ ซึ่งเรียกว่า
อรุณ มีทั้งวิถีกระจายออก และวิถีผนวกเข้า จะกล่าวเฉพาะวิธีหลัง
กำหนดตามโคจรแห่งพระจันทร์ ดังนี้ :-

๑๕ วันข้าง ๑๔ วันข้าง เป็น ๑ ปักษ์	
๒ ปักษ์	" ๑ เดือน
๔ เดือน	" ๑ ฤดู
๓ ฤดู	" ๑ ปี

พึงรู้อธิบายดังนี้ :-

พระจันทร์โคจรรอบโลก ๑ หนใน ๒๘ วันครึ่ง จะนับ ๒๘ วัน

เป็นเดือน ก็หย่อนไป จะนับ ๓๐ วันเป็นเดือน ก็ยังไป จึงต้อง
 นับ ๕๕ วันเป็น ๒ เดือน แล้วแบ่งเดือนหนึ่งให้มี ๓๐ วัน อีกเดือน
 หนึ่งให้มี ๒๕ วัน เพราะเหตุนั้น ปักข์หนึ่งจึงมี ๑๕ วันบ้าง ๑๔ วัน
 บ้าง. ในชั่วพระจันทร์โคจรรอบโลกนั้น ถึงจักรราศีห่างจากพระอาทิตย์
 ออกเพียงใด ก็ยิ่งสว่างขึ้นเพียงนั้น จนแลเห็นสว่างเต็มดวงเรียกว่า
 พระจันทร์เพ็ญ วันที่พระจันทร์สว่างเต็มดวงนั้น เรียกว่าวันปूरณมี
 หรือวันเพ็ญ ปักข์ที่พระจันทร์โคจรห่างจากพระอาทิตย์นั้นเรียกศุก
 ปักข์ แปลว่าซีกสว่าง. ตั้งแต่วันปूरณมีไป พระจันทร์โคจรเข้าหา
 พระอาทิตย์ทุกที รัศมีค่อยมืดเข้า จนลับแลไม่เห็นดวงเรียกว่า พระ
 จันทร์ดับ วันที่พระจันทร์ดับนั้น เรียกว่าวันอมาวสี แปลว่า คติเป็นที่
 อยู่ร่วมแห่งพระอาทิตย์และพระจันทร์ หรือเรียกว่า วันดับ ปักข์ที่
 พระจันทร์โคจรเข้าหาพระอาทิตย์นั้น เรียกกาปักข์ แปลว่า ซีกมืด
 ๒ ปักข์นั้น นับเป็น ๑ เดือน.

เดือนนั้น ตั้งชื่อตามดาวฤกษ์ ที่ว่าพระจันทร์โคจรถึงวันเพ็ญ
 เวลาเที่ยงคืน ดังนี้ :-

มาคสิร	มาส	เดือน ๑ [ฮ้าย]
ปุสส	"	" ๒ [ยี่]
มาฆ	"	" ๓
ผัคคุณ	"	" ๔
จิตต	"	" ๕
เวสสาข	"	" ๖

เชษฐ	มาส	เดือน ๗
อาสาฬห	"	" ๘
สавน	"	" ๙
ภัททปท	"	" ๑๐
อัสดยช	"หรือปฐมกัตติกมาส"	๑๑
กัตติก	"	" ๑๒.

เดือนอะไรมีวัน ๓๐ เดือนอะไรมีวัน ๒๙ และวันขาดตกอยู่ในปีกษณะไร่นั้น ไม่ปรากฏในบาลี ครั้งอรรถกถา จัดเดือนขาดมี ๒๙ วัน เดือนถ้วนมี ๓๐ วัน อย่างละ ๑ เดือน แต่ไม่ได้ความชัดว่าวางสลับกัน เหมือนที่เคยใช้ในเมืองเรา ในฝ่ายจีนมีเดือนขาดเดือนถ้วนเหมือนกัน แต่ไม่วางสลับ เป็นแต่ปีหนึ่งคงมีเดือนขาด ๖ เดือนเท่านั้น.

ครั้งพุทธกาล หรือครั้งรจนาพระบาลี นับกาพย์เป็นต้นเดือนศกัลปีกษณะเป็นปลายเดือน ตลอดมาถึงพุทธศก ๑,๒๐๐ ปีล่วงไปแล้ว ดังปรากฏในระยะทางของภิกษุจีน ชื่อฮวนฉางผู้ไปชมพุทวิป คงเปลี่ยนนับข้างขึ้นเป็นต้นเดือน เมื่อโหราศาสตร์เจริญขึ้น. ในประเทศเรานับข้างขึ้นเป็นต้นเดือน วันจึงล้ากว่าชุกบาลีปีกษณะหนึ่ง เช่นขึ้นเดือนอ้ายของเรา เป็นเดือนมาคสิระมาได้ปีกษณะหนึ่งแล้ว. วันขาดน่าจะเห็นว่าตกในปีกษณะปลายเดือน แต่ในบาลีกล่าววันปวารณาไว้ทั้งวันที่ ๑๔ ทั้งวันที่ ๑๕ ถ้าวางเดือนขาดเดือนถ้วนสลับกันอย่างใช้ในเมืองเรา, อย่างก่อน วันปวารณาคงมีแต่วันที่ ๑๔ อย่างหลังคงมีแต่ในวันที่ ๑๕

บางทีการนับปีก็จะมีวิธีอย่างคั่นกระมัง เช่นวางเดือนขาดไม่สลับกับเดือนถ้วน หรือเพ่งวันปวารณาที่ขาดลากออกไปอีกปีหนึ่งด้วย เช่นในแรมเดือน ๑๑ ตามอย่างใช้ในเมืองเรา วันปวารณานั้นเป็นวันที่ ๑๔.

ฤดู ๓ มีชื่ออย่างนี้ :-

๑. เหมันตฤดู ฤดูหนาว ตั้งต้นแต่เดือนมาคสิระ [แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ของเรา].

๒. กิมหฤฤดู ฤดูร้อน ตั้งต้นแต่เดือนจิตตะ [แรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ ของเรา].

๓. วัสสานฤดู ฤดูฝน ตั้งต้นแต่เดือนสาวณะ [แรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ของเรา].

ขึ้นต้นปี เมื่อถึงเดือนมาคสิระต้นฤดูหนาว. ไม่ได้นับศก เป็นแต่สังเกตฤดูฝน เช่นอุปสมบท ล่วงฤดูฝนได้เท่าใด ก็นับว่าได้เท่านั้น ฝน คือ พรรษา.

นับกาลตามลำพังจันทรคติไม่ได้ เพราะความเป็นไปแห่งธรรมดา เช่นฝนชุก แห้งผาก ผลไม้เผือก อิงสุริยคติทั้งนั้น ถ้านับตามจันทรคติเสมอไป ฝนตกก็ดี วางฝนก็ดี ผลไม้เผือกก็ดี ย่อมจะโย้ไม่ตรงฤดู เพราะฉะนั้น จึงต้องนับจันทรคติให้อิงสุริยคติด้วย. พระจันทร์โคจรได้ ๑๒ รอบ จัดว่าปี ๑ คือ ๑๒ เดือน ได้วัน ๓๕๔ วัน พระอาทิตย์โคจร ๑ รอบ จัดว่าปี ๑ ได้วัน ๓๖๕ วัน ๖ นาฬิกาเศษ ผิดกัน ๑๑ วันเศษ ๓ ปีเหลื่อมกันกว่าเดือน เพื่อจะ

ไม่ให้เคลื่อนคลาดกันมากไป จึงต้องเติมเดือนพระจันทร์ขึ้น ๑ เดือน ในปีที ๓ บ้าง ที ๒ บ้าง รวมเป็น ๑๓ เดือน เดือนที่เติมขึ้นนี้เรียก อธิมาส ในรอบหนึ่ง คือ ๑๕ ปี คงเติมอธิมาส ๗ ครั้ง. ข้อนี้มี มาแล้วครั้งพุทธกาล ที่ทรงพระอนุญาตให้เลื่อนวันเข้าพรรษาออกไป อีกเดือนหนึ่ง อนุมัติตามจารีตในกรุงราชคฤห์ อธิมาสนั้นเพิ่มใน เดือนที่เศษวันครบเหมือนอย่างจีน หรือเพิ่มที่ทำยฤดูร้อนเสมอไป เหมือนอย่างในประเทศเรา ไม่ปรากฏ. มาตรฐานับเวลาเนื่องในสิกขาบท มีนัยดังนี้.

มาตราวัด

นี้สำหรับกำหนดรู้ระยะ คือ ห่าง ชิด สูง ต่ำ ยาว ล้วน กว้าง แแคบ เข้าใจว่า เดิมทีคงใช้นิ้วเป็นหลัก ในวิธีกระจายออก จะเอา อย่ายะเป็นหลักไม่ได้แล้ว จึงจับเอาเส้นข้าวเป็นหลัก ในวิธีผนวก คงใช้อย่ายะเป็นหลักต่อไป มีรูปดังต่อไปนี้ :-

๗ เส้นข้าว	เป็น ๑ นิ้ว
๑๒ นิ้ว	" ๑ คืบ
๒ คืบ	" ๑ ศอก
๔ ศอก	" ๑ วา
๒๕ วา	" ๑ อุตภะ
๘๐ อุตภะ	" ๑ กาวุต
๔ กาวุต	" ๑ โยชน์.

รูปนี้เข้ากันได้กับที่ใช้ในประเทศนี้ และสมกันกับที่ใช้ในชมพูทวีป เมื่อพุทธศก ๑,๒๐๐ ล่วงไปแล้ว ครั้งภิกษุจีนชื่อฮวนฉางไป เล็ดข้าวนั้น ในอธิกานัปทีปิกา เรียกว่าธัญญาสา ในระยะทางของพระฮวนฉาง เรียกว่ายะ. ยะข้างไทย เคยแปลกันมาว่าข้าวเหนียว ได้เอาเล็ดข้างเหนียวทั้งเปลือก เปรียบเทียบกับนิ้วข้างไม้คู้ ข้าวเหนียวดำ โต้ไปเพียง ๖ เล็ดก็ได้นิ้วหนึ่ง, ข้าวเหนียวขาว ๑ เล็ดพอดี แต่เศษของนิ้วแบ่ง ๘ สะดวกกว่า นิ้ว ๑ แบ่ง ๔ จะได้เรียกว่ากระเปียด ๆ ๑ แบ่งเป็น ๘ สะดวกกว่า นิ้ว ๑ แบ่ง ๔ จะได้เรียกว่ากระเปียด ๆ ๑ เช่นของเราที่ยังดี. ตั้งแต่เล็ดข้าวจนถึงศอก เป็นแบบมาในคัมภีร์ อธิกานัปทีปิกา ตั้งแต่ศอกขึ้นไปถึงโยชน์ เป็นแบบมาในคัมภีร์ สังขยาปกาสะกะ ชักมาแสดงในบุพพสิกขาวิณณา.

ในสิกขาบทกล่าวถึงประมาณวัด ที่วัดสั้น นับเป็นคืบ ๆ ไป อย่างนับเป็นฟุต มีกำหนดด้วยสุกตประมาณทั้งนั้น ที่วัดยาวถึงโยชน์ หาได้บอกกำหนดด้วยสุกตประมาณไว้ไม่. ข้อนี้จักปรารภถึงข้างหน้า.

อีกอย่างหนึ่ง

๔ ศอก	เป็น ๑ ธนู
๕๐๐ ธนู	" ๑ โกสะ
๔ โกสะ	" ๑ คาวุต
๔ คาวุต	" ๑ โยชน์.

นี้เป็นแบบมาในคัมภีร์สังขยาปกาสะเหมือนกัน ใช้เป็นเครื่องกำหนดระยะแห่งเสนาสนะป่า ซึ่งกล่าวถึงในบางสิกขาบท.

มาตราดวง

นี่ก็ออกจากมาตราวัดนั่นเอง มาตราวัด ใช้แต่เฉพาะด้านยาว กับด้านกว้าง มาตราดวง ใช้ด้านตั้งหรือด้านสูงขึ้นไปอีก. มาตรานี้ สำหรับใช้กะประมาณของ เช่นน้ำหรือข้าว. เข้าใจว่า เดิมทีคงใช้ กะโหลกมะพร้าวเป็นหลัก ในวิธีกระจายออก คงเอากำมือ หรือฟายมือ เป็นหลัก มีรูปดังนี้ :-

๕ มุขฉู [คือกำมือ] เป็น ๑ กุฑวะ [คือฟายมือ]

๒ กุฑวะ " ๑ ปัตตะ [คือกอบ]

๒ ปัตตะ " ๑ นาฬิ [คือทะนาน]

๔ นาฬิ " ๑ อาพหก.

มาตรานี้พื้นเพอมาก ปัตตะ กับ นาฬิ เป็นของที่เข้าใจยาก ใน ปรกณทั้งหลายเข้าใจเป็นอันเดียวกันไปเสีย แต่ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวถึง ประมาณบาตรว่า บาตรขนาดเล็ก จุข้าวสุกแห่งข้าวสาร ๑ ปัตตะ บาตรขนาดกลาง จุข้าวสุกแห่งข้าวสารนาฬิหนึ่ง บาตรขนาดใหญ่ จุข้าวสุกแห่งข้าวสารถึงอาพหก นี้แปลว่าทวีคูณ ตามนัยนี้ ปัตตะ กับนาฬิ ต้องเป็นของต่างกัน ข้าพเจ้าจึงถือเอาปัตตะหนึ่งซึ่งว่า ๔ กุฑวะ ในคัมภีร์อภิธานปทีปิกา เป็นนาฬิหนึ่ง แล่งครึ่งนาฬิหรือ ๒ กุฑวะ เป็นปัตตะหนึ่ง เมื่อจัดเท่านี้ ก็เข้ากันได้หมด.

มาตราดวงเหนืออาพหกขึ้นไปยังมีอีก แต่ออกชื่อในบาลีพระวินัย เพียงเท่านั้น.

มาตราชั่ง

การตวงรู้ได้แต่ขนาด เช่นข้าวสารกับทราย ตวงด้วยทะนาน
กองเท่ากัน การกำหนดรู้หนักต้องใช้ชั่ง. มาตรานี้สำหรับกำหนด
ประมาณของที่มีขนาดไม่เท่ากัน เช่นโลหะต่าง ๆ ในบัดนี้สินค้าอื่น
ก็ใช้ชั่งเหมือนกัน น้ำหนักนั้น เข้าใจว่า จับเอามาสก คือเมล็ดถั่ว
หรือเมล็ดมะกัลดำชั่งเป็นหลัก ในวิธีกระจาย เทียบมะกัลดำตาม
และข้าวเปลือกต่อไปอีก.

มาตราสำหรับใช้ชั่งของอื่นจากทองเงิน มีรูปดังนี้ :-

๔	เม็ดข้าวเปลือก	เป็น	๑	กัญชา [กล่อม]
๒	กัญชา	"	๑	มาสก [กล้า]
๕	มาสก	"	๒	อักกะ
๘	อักกะ	"	๑	ธรรณะ
๑๐	ธรรณะ	"	๑	ปะละ
๑๐๐	ปะละ	"	๑	ตุลา
๒๐	ตุลา	"	๑	ภาระ.

มาตราสำหรับใช้ชั่งทองอันมิใช่รูปยะ มีรูปดังนี้ :-

๔	เม็ดข้าวเปลือก	เป็น	๑	กัญชา
๒	กัญชา	"	๑	มาสก
๕	มาสก	"	๒	อักกะ
๘	อักกะ	"	๑	ธรรณะ
๕	ธรรณะ	"	๑	สุวรรณณะ

๕ สุวณณะ เป็น ๑ นิกกะ.

เข้าใจว่า ทองเงินทีทำเป็นลิม กำหนดหนักนิกกะหนึ่ง. ซ่อนี้ จึงทำให้จงนว่า นิกกะ ศัพท์นั้น เป็นชื่อน้ำหนักบ้าง แปลว่า ลิมบ้าง.

มาตรานี้ ไม่ยุ่งเหมือนมาตราอื่น เป็นแต่ต้องรู้จักแยกมาตรา ชั่งของอื่น และมาตราชั่งทองเงินเท่านั้น แต่อย่างไรพระอาจารย์ ทีทั้งหลายจึงเข้าใจต่างกันไป ในตอนว่า ๕ มาสกเป็น ๒ อักกะ จะ โทษว่าถาถาทีแสดงเรียงไว้ไม่แจ่มก็ไม่ได้ เผลอใจเข้าใจต่างไปเอง ความเข้าใจของข้าพเจ้า ถูกกับของท่านอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์สังขยา- ปกาสะกะ.

มาตรารูปยะ

นี้สำหรับกำหนดคิราคาสินค้า ใช้กะหาปณะเป็นหลักมาตรา มี แต่วิธีกระจาย ไม่มีวิธีผนวก มีรูปอย่างนี้ :-

๕ มาสก เป็น ๑ บาท

๔ บาท " ๑ กหาปณะ

พึงรู้อธิบายอย่างนี้ :-

กหาปณะ มีหลายอย่าง แต่กหาปณะในกรุงราชคฤห์ ครั้ง ทรงบัญญัติอิตินนาทานสิขาบทนั้น เรียกนิลกกหาปณะ. ในคัมภีร์ ทีหลายกล่าววว่า ผสมทอง ๕ มาสก เงิน ๕ มาสก ทองแดง ๑๐ มาสก บ้างก็ว่าเจือเหล็ก ๑ เล็ดข้าว บ้างก็ไม่กล่าวถึง หลอมเข้า ด้วยกัน ทำเป็นรูปแล้วตีตรา. พิจารณาตามนัยนี้ เนื่อนิลกกหาปณะ นั้นเป็นมาก น้ำหนักเท่าธณะหนึ่ง. มาสกในมาตรานี้ ไม่เหมือน

มาตราในมาตราข้างของ เป็นแต่สักว่าชื่อติดมาแต่การกำหนดน้ำหนัก แห่งรูปยะ. ในคัมภีร์วิภังค์กล่าวว่ ทำด้วยโลหะก็มี ด้วยไม้ก็มี ด้วย ครั่งก็มี. ส่วนบาทนั้น ไม่ปรากฏว่ามีรูปทำด้วยอะไร ทำด้วยนาก อย่างเดียวกับกหาปณะ หรือทำด้วยของอย่างอื่น หรือคงมีรูปแต่ กหาปณะกับมาตรา รูปแห่งบาทไม่มี ยังไม่ได้ตาม. กหาปณะนั้น ถ้าเป็นทองคำแท้ ก็คงเทียบราคากับน้ำหนักด้วยกันได้ แต่นี้เป็นนาก. พระอาจารย์ทั้งหลาย เมื่อเทียบมาตราทองคำ จึงลดเสียครึ่งหนึ่ง. และกล่าวไว้ว่า บาทหนึ่งนั้น ให้เทียบทองคำหนัก ๒๐ เล็ดข้าวเปลือก. โดยนัยนี้ ๔ เล็ดข้าวเปลือกต่อ ๑ มาสก ให้ลงสันนิษฐานว่า ครั่ง รจนาคัมภีร์เหล่านั้น ราคาทองแพงกว่าราคานากเท่าตัว.

แต่ข้าพเจ้ายังไม่แน่ใจว่า นีลกหาปณะทำด้วยนาก ยังไม่เคยรู้ว่า ในประเทศไทย ครั่งโบราณก็ดี ในปัจจุบันก็ดี ได้ใช้นากทำเป็น รูปยะ มีแต่ใช้ทองล้วนเงินล้วน. ข้อที่ท่านให้เทียบค่าบริสุทธิ์ล้วน หนัก ๑๐ มาสก ซึ่งกระจายเป็น ๘๐ เล็ดข้าวเปลือก หรือรวมเข้าหนัก กิ่งธรรณะ จะเข้ารูปได้คิตีเดียว จะต้องผสมเงินผสมทองแดงให้มีน้ำ หนักขึ้นอีกเท่าหนึ่ง แต่เนื้อคลายลง เป็นประโยชน์อะไร.

มาตราเหล่านี้ แม้กำหนดเองสิ่งที่เป็นอยู่โดยธรรมดาเป็นหลัก เช่นอวัยวะคนและพืช ก็ยังแพกกันได้เหมือนกัน เช่นคนในประเทศ หนึ่งกับประเทศอื่น ขนาดก็ต่างกัน แม้พืชก็ต่างกัน เพราะเหตุนี้ ท่านผู้ครองบ้านเมืองนั้น ๆ จึงต้องบัญญัติมาตราเหล่านั้นไว้เป็นหลัก

เพื่อคนทั้งหลายจะได้ถือตาม สำหรับตัดสินพิพาทกันด้วยเรื่องมาตรา นี้เรียกว่ามาตราหลวง เช่นเราเรียกกันอยู่ว่า วาหลวง ทะนานหลวง หรือทะนานตีตรา. อยู่ในประเทศใด ควรถือมาตราหลวงในประเทศ นั้นเป็นหลัก.

มาตราพิเศษ

ในสิกขาบททั้งหลาย เมื่อกล่าวถึงมาตราวัด ถ้าวัดสั้น กำหนด ให้ใช้สุคตประมาณ เช่นคืบสุคต นิ้วสุคต ขำพเจ้าปรารถนาจะหาทาง เข้าใจสุคตประมาณ ว่าเป็นประมาณพิเศษอย่างหนึ่ง เช่นเรียกว่า นิ้วฟูตหรือนิ้วช่างไม้ เพราะคำว่าสุคต แม้เป็นคุณบทของพระศาสดา มีอยู่ แต่ก็ไม่ใช่คำที่ท่านจุเข้าในพระโอษฐ์ของพระศาสดาให้เรียกพระ องค์เอง และไม่ใช่คำที่สววกเรียกพระศาสดาด้วย แต่หาไปก็ไม่สำเร็จ เพราะในปาติโมกข์นั่นเอง มีคำว่า นี้ประมาณแห่งสุคตจิ๋วของพระสุคต จะเข้าในเป็นอย่างอื่นจากพระศาสดาไม่ได้. เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงลง สันนิษฐานว่า พระศาสดาทรงกำหนดนิ้วพระหัตถ์ของพระองค์เอง เป็นหลักมาตราวัดสำหรับใช้วัดสั้น เพราะว่า เมื่อกล่าวถึงโยชน์แล้ว ไม่มีว่าโยชน์สุคต. ข้อนี้ดูก็กำหนดหลวม ๆ และกำหนดเพียงชั่วคราว แต่เมื่อสิกขาบทเป็นมายืนยาว ประมาณนั้นกลับเป็นอันรู้ได้ยาก.

พระอรรถกถาจารย์แก้สุคตประมาณไว้ ในอรรถกถาแห่ง สัจญญาจิกสิกขาบทว่า คืบสุคตนั้น ๓ คืบแห่งคนปานกลางในครั้งนั้น เป็นศอกคืบช่างไม้ โดยนัยนี้ ตามพระมหามารุชลักษณะ พระศาสดา สูงเท่าวาของพระองค์ จึงเป็นสูง ๑๒ ศอกช่างไม้ สงกว่าคนสามัญ

๓ เท่า สุกตประมาณในสิกขาบท จึงเอา ๓ คุณวัฑฒกปีประมาณ คือคืบนิ้วช่างไม้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ส่วนทั้งหลายจึงใหญ่ไปหมด แต่ก็ไม่ได้ยินว่าใครปรารภเรื่องนี้มาก่อน นอกจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เสด็จพระอุปัชฌายะของข้าพเจ้า. ท่านทรงสันนิษฐานเห็นว่า พระศาสดาไม่ใหญ่โตกว่าคนในยุคเดียวกันนัก ทรงชักเรื่องมาสาธกหลายเรื่อง แสดงในที่นี้แต่บางเรื่องพอเป็นอุทาหรณ์ ดังต่อไปนี้ :-

๑. พระนันทพุททอนุชา มีรูปร่างงดงาม คล้ายคลึงพระศาสดา แต่ต่ำกว่า ๔ นิ้ว ท่านครองจีวรมีประมาณเท่าสุกตจีวร.

๒. ทรงเปลี่ยนผ้าสังฆาฏิกันได้กับพระมหากัสสป.

๓. พระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จไปเฝ้าพระศาสดาในคืนวันหนึ่ง พระองค์เสด็จนั่งอยู่ในหมู่ภิกษุสงฆ์ ท้าวเธอทรงกำหนดไม่ได้ ถึงกับตรัสถามหมอชีวกโกมารภัจจ์.

๔. ปุกกุสาติกุลบุตร บวชอุทิศต่อพระองค์ มาพบกันเข้าในโรงช่างหม้อแห่งหนึ่ง ไม่รู้จักพระองค์ สำคัญว่าบรรพชิตสามัญ.

พระสันนิษฐานของท่านในเรื่องนี้ ไม่มีนักปราชญ์ผู้ใดผู้หนึ่งจะค้านได้. เมื่อตกลงว่า พระศาสดาไม่ใหญ่เกินไปเช่นนั้นแล้ว สุกตประมาณก็ต้องสั้นลงมา นี้ก็มีของที่จะสาธกให้เห็นชัด มีวัตรของภิกษุอยู่ว่า จะเก็บบาตรไว้ได้เพียง ให้เอามือคลำก่อนแล้วจึงค่อยเก็บ นี่บ่งให้เห็นว่าเท่าเพียงสั้น ลำพียงนั่งไม่แลเห็นได้เพียง ถ้าเท้าสูง จะต้องคลำทำอะไร มีอะไรที่จะโดนก็แลเห็น. อันจะกำหนด

สุคตประมาณมิใช่่าง่าย ท่านจึงทรงจับเอาประมาณของคนในครั้งนั้น โดยนัยว่าสูง ๔ สอกเป็นหลัก แต่ทรงพระดำริว่า ข้อที่เอา ๓ คุณนั้น พระอรรถกถาจารย์เข้าใจผิดไปกระมัง บางทีจะเป็นให้เอา ๓ หาร จึงทรงลองคำนวณดู แบ่งคืบช่วงไม้เป็น ๓ ส่วน คือส่วนละ ๔ นิ้ว เพิ่มเข้าอีกส่วนหนึ่งเป็น ๔ ส่วน คือ ๑๖ นิ้ว สมมติว่าเป็นคืบสุคต ลดประมาณลงเพียงเท่านี้ เท่านี้ก็ต่ำ สมที่จะต้องคลำจิวรก็ได้กำหนดที่ใช้กันมาว่า ยาว ๖ สอก, กว้าง ๔ สอก. ตามนัยนี้ ส่วนพระกายพระศาสดาควรจะสง ๑๒๘ นิ้ว หรือ ๕ สอก ๘ นิ้ว ช่วงไม้ แต่ข้าพเจ้าไม่เข้าใจหรือได้เหตุไม่พอว่า โฉนในสุคตวิทติ-ปกรรมที่ทรงรณนาไว้จึงถือเอา ๑๒๕ นิ้วเป็นเกณฑ์แห่งพระศาสดา.

วิธีคำนวณสุคตประมาณ ตามแบบซึ่งทรงสันนิษฐานลงนั้น เอา ๑๒๕ คุณ ประมาณที่ว่าไว้ในลิกขาบท เอา ๘๖ หาร เลขลัพท์เป็นวัชฎกัประมาณ เศษกระจายออกไปแล้วเอา ๘๖ นั้นหาร เลขลัพท์เป็นเศษแห่งวัชฎกัประมาณ แต่ในแบบนี้แบ่งกระเปียดหนึ่งเป็น ๔ อนุกระเปียด.

สุคตประมาณ ตามพระมติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์นั้น ตัดสั้นลงมาได้จากอรรถกถานัย ทั้งสมร่อยรอย จัดว่าดีกว่า บางทีก่อนครั้งอรรถกถาขึ้นไปจะสันนิษฐานกันอย่างนี้ก็เป็นได้. แต่เทียบดูส่วนคนในยุคเดียวกัน ในประเทศเดียวกัน ยังโตกว่ากันนัก สูงกว่ากันเกือบศอกคืบ พระเจ้าอชาตศัตรูควรจะกำหนดรู้ได้ หากว่าเป็นได้จริง ก็ไม่สูงเฉพาะพระศาสดา

พระมหากัสสปและพระนันทก็พลอยสูงไปด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสูงผิดกันมากนั้น จะถือเป็นอัศจรรย์ของพระศาสดาพระองค์เดียวไม่ได้ ต้องถือว่า เป็นความแปลกกันของคนในประเทศนั้น ยังตกข้างใหญ่อยู่นั่นเอง.

มีทางจะสันนิษฐานให้เตี้ยลงมาได้อย่างไรบ้าง ? เห็นอยู่ทางหนึ่งว่า ข้อที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วิภังค์ ในนิทานต้นบัญญัติห้ามทรงสุคต จีวรว่า พระนันทต่ำกว่าพระศาสดา ๔ นิ้วนั้น พอจะจับเอาเป็นเกณฑ์สำหรับอนุমানได้. ข้อว่าพระนันทเป็นผู้มีรูปร่างงามนั้น ถ้าสูงเท่ากับคนสามัญ พระศาสดาก็สูงกว่าขนาด ๔ นิ้วเท่านั้น เพราะถ้าว่ามีรูปร่างงาม หากจะสูงกว่าคนสามัญสักเล็กน้อยก็ยังได้ จะให้สูงเท่าไร ? ๔ นิ้วของท่านเป็นเกณฑ์อยู่แล้ว โดยนัยนี้ พระศาสดาก็สูงกว่าขนาดเพียง ๘ นิ้ว ค่อยยังชั่วหน่อย คิด ๔ นิ้วกับ ๘ นิ้ว ถัดกันเข้า ถือเอาประมาณกลางว่า ๖ นิ้ว แต่ก็ต้องยอมรับขนาดคนที่ว่าสูง ๔ ศอก ไม่เช่นนั้นก็ไม่มีความสันนิษฐานต่อไป. เอา ๖ นิ้ว บวก ๘ นิ้ว ได้ ๑๐ นิ้ว หรือ ๔ ศอก ๖ นิ้ว เป็นส่วนสูงแห่งพระศาสดา. วิธีคำนวณสุคตประมาณ ย่อเกณฑ์ลง ๑๗ เป็นเกณฑ์พระสุคต สำหรับใช้คุณ, ๑๖ เป็นเกณฑ์วัฑฒก สำหรับใช้หาร ตามนัยนี้ ผิดกันไม่มากนัก เช่นเท่าเตี้ย ๘ นิ้วสุคต เป็น ๘ นิ้วกับ ๒ กระเบียดช่างไม้เท่านั้น.

อย่างไรก็ยังเป็นอันยากอยู่นั่นเอง หรือจะเรียกว่าหมดทางสันนิษฐานแน่นอนก็ได้ ข้าพเจ้าขอแนะนำไว้ว่า สุคตประมาณตามแบบ

ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ที่รับ
รองทั่วกันแล้วในบัดนี้ แม้ผ่อนลงมาแล้ว ก็ยังยาวกว่าประมาณ
ที่ใช้อยู่ในประเทศเรา ณ บัดนี้ เพราะฉะนั้น จะใช้เครื่องวัดอย่างไร
อย่างหนึ่ง คือไม้ฟุตอังกฤษ ไม้ศอกช่างไม้ วัดนิ้วเท่านิ้ว หรือ
ไม้เมตร เทียบ ๒๗ เซ็นติเมตร คือส่วนแบ่งจากร้อย ต่อ
คือ ๑ คือ ๑๒ นิ้ว คงไม่เกินสุดประมาณอยู่นั่นเอง ไม่ต้องรังเกียจ.
ถ้าตามแบบของข้าพเจ้า ไม้ฟุตใช้ไม่ได้ ยาวไป ใช้ได้แต่ไม้ศอก
ช่างไม้กับไม้เมตร แต่ส่วนผิดกันไม่มากนัก ไม่น่าจะต้องคำนวณ
ให้ลำบาก ใช้วัดด้วยไม้สองอย่างนั้นอย่างใดอย่างหนึ่งก็แล้วกัน แต่ไม้
ศอกช่างไม้ นั้น ก็ไม่มีหลักอีก ต่อไปข้างหน้า ถ้าบ้านเมืองจะบัญญัติ
หลักมาตราลงไปแน่นอน คงจะใช้แบบเมตรที่ประเทศทั้งหลายใช้
กันอยู่มาก เฆนินยว่าเป็นแบบที่แน่นอน เพราะจับเอาระยะแห่งโลก
เป็นหลัก ทั้งเทียบกันได้กับศอกช่างไม้ของเรา เหลื่อมกันเพียงนิด
หน่อย เมตร ๑ เทียบกับ ๒ ศอกใด กึ่งเมตร คือ ๕๐
เซ็นติเมตร ต่อ ๑ ศอก ๒๕ เซ็นติเมตร ต่อ ๑ คืบ จะคิด
เป็นวาเป็นเส้นก็ยังได้. ถ้ารู้จักใช้ไม้เมตรเทียบให้ได้ประมาณตาม
ต้องการ เป็นสะดวกด้วยประการทั้งปวง.

นอกจากนี้ ยังมีมคธนาฬิ คือทะนานที่ใช้อยู่ในแคว้นมคธ ข้อนี้
แก้กันยุ่งใหญ่. ศัพท์นี้ไม่ได้มาในมาติกาคือตัวสิกขาบท เป็นแต่กล่าวไว้
ในคัมภีร์วิภังค์ว่า บาตรขนาดกลางจุข้าวสุกนาฬิหนึ่ง ในอรรถกถา
แก้ว่า มคธนาฬิ. ถ้าฟังความว่าคัมภีร์วิภังค์ได้รจนานในแคว้นนั้น

หรือเข้าใจให้สูงขึ้นไปกว่า สังกายนาทั้งหลายก็ได้ทำกันที่แคว้นนั้น
เช่นนี้ แก้วมคธนาฬิกี้ถูกทาง เพราะว่าเมื่อกล่าวถึงประมาณ ก็ควร
จะถือเอาประมาณที่ใช้เป็นหลักในบ้านเมือง. ข้าพเจ้าเห็นว่า ไม่พอที่
ข้าพเจ้าจะลำบากในเรื่องนี้ จังคเสียดไม่กล่าวถึง. ตามความสันนิษฐาน
ของพระอาจารย์ทั้งหลายที่เป็นชาวสิงหล นาฬิกี้แห่งนาฬิกี้สิงหล
เป็นมคธนาฬิกี้หนึ่ง. เมื่อมคธนาฬิกี้มีขนาดใหญ่ ใช้นาฬิกี้กล่าวไว้ใน
มาตรา เป็นเครื่องตวงข้าวสารหุงเป็นข้าวสุก เพื่อกำหนดประมาณ
บาตรก็ควร.

อ	เ	(สื่อ)	
เ	เ	(เกือะ)	
เะ	(เกะ)	แ	
เ-า	(เขา)	แะ	(แพะ)
เ-าะ	(เจาะ)	โ	
เิ	(กิน)	โ-ะ	(โป๊ะ)
เ็	(เสี่ย)	ใ	
เ็ะ	(เสี่ยะ)	ใ	

ส่วนตัว "อ ว ย" นับลำดับอยู่ในพยัญชนะเสมอ.

๓. ในการเรียงนี้ ได้เลือกเอาเฉพาะศัพท์ที่มีเนื้อความยังไม่ชัด และศัพท์ที่เป็นภาษาบาลี ซึ่งคิดว่าผู้เข้ามาใหม่ไม่เข้าใจ มาเรียงลำดับไว้ บอกชื่อหน้าหนังสือกำกับไว้เพื่อให้รู้ว่า ศัพท์นั้นอยู่หน้าไหน มีความหมายอย่างไร เพราะเฉพาะศัพท์หนึ่ง ๆ ที่อยู่ในหน้าใด ๆ ก็แปลเป็นทำนองอธิบายเฉพาะเนื้อความของศัพท์ที่อยู่ในหน้านั้น ๆ เป็นประมาณ.

๔. หากศัพท์นั้น ๆ มีอยู่ในหน้าอื่นนอกจากที่บอกกำกับไว้ ก็ขอให้ผู้ศึกษาเปรียบเทียบเอาเอง ถ้าเนื้อความเข้ากันได้ ก็ถือเอาคำแปลหรืออธิบายตามที่เขียนไว้หน้านั้น เช่นคำว่า "จับพลัดจับผลู" หน้า ๕ แปลว่า "ทำผิด ๆ ถูก ๆ, เป็นไปโดยมิได้ตั้งใจ" กับในหน้า ๓๘ ก็มีเนื้อความเท่ากัน จึงเข้ากันได้, ถ้าเนื้อความขัดกัน ก็ให้หัดแปลยกย้ายความหมาย ถือเอาโดยอนุโลมที่แปลไว้หน้านั้น เช่นศัพท์

ว่า "บริโภค" หน้า ๑๔ แปลว่า "ใช้สอย" ซึ่งหมายความว่า
นุ่งห่ม ส่วนในหน้า ๑๓๐ แปลว่า "ใช้สอย" เหมือนกัน แต่มิได้
หมายความว่านุ่งห่ม, ไปหมายเอาว่า "คิม หรือ อาบ" เป็นต้น, ถ้า
ศัพท์ใดมีเนื้อความผิดกันมากยากที่จะเข้าใจได้ ก็อธิบายซ้ำไว้อีก เช่น
ศัพท์ว่า "ปริกัปป" หน้า ๓๕ กับหน้า ๓๖, ศัพท์ว่า "เสพ"
หน้า ๑๓ กับหน้า ๑๓๓ เป็นต้น.

ดังนั้นถ้าผู้ศึกษาต้องการรู้ศัพท์ใด ก็พึงเปิดดูตามลำดับพยัญชนะ
และสระตามที่กล่าวไว้แล้วในข้อ ๑-๒ นั้นแล.

ศัพทานุกรมนี้ ได้ขอให้พระมหาอุบล นนฺทโก ป. ๕. ๘ ช่วยอ่าน
เลือกศัพท์ในหนังสือวินัยมุข ยกร่างคำอธิบายขึ้นแล้วถวายพระเถระ
หลายรูปช่วยกันตรวจ ขอขอบใจท่านผู้ช่วยทำศัพทานุกรมนี้ไว้ในที่นี้
ด้วย และเป็นการทำครั้งแรก อาจจะต้องแก้ไขเพิ่มเติมอีกในการทำ
ครั้งต่อไป.

กองอำนวยการ

มหามกุฏราชวิทยาลัย

กรกฎาคม ๒๕๐๘

ศัพท์านุกรม

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
	อ.	
๙๕	อกาลจีวร	จีวรอันเกิดขึ้นนอกเวลา คือ เสดยเวลา อาณิสงส์พรรษาหรืออาณิสงส์กฐิน.
๔๕	อกุศลธรรม	ธรรมฝ่ายไม่ดี.
๑๓	อจิตตะกะ	ไม่มีจิตเจือ, ไม่แก้ง, ไม่จงใจ.
๑๕๓	อเจลกวรรค	หมวดแห่งสิกขาบทว่าด้วยเรื่องภิกษุให้ของ เกี่ยวของฉันทแก่ชื้อเปลือยเป็นต้น.
๑๑	อเตกัจฉา	แก้ไขไม่ได้, ทำให้พ้นไม่ได้, ทำคืน ไม่ได้, ทำให้บริสุทธิ์ไม่ได้.
๓๓	อทินนาทาน	การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้.
๖๙	อธิกรณ์	คดี, เรื่องความที่ฟ้องกัน, เรื่องที่ต้องจัด ต้องทำ.
๒๔	อธิกรณ์สมณะ	ข้อสำหรับระงับอธิกรณ์.
๒๒	อธิจิตตสิกขา	ศึกษาเรื่องจิตยิ่ง คือทำใจให้เป็นสมาธิ.
๒๒	อธิปัญญาสิกขา	ศึกษาเรื่องปัญญายิ่ง คือพิจารณาสังขาร ตามเป็นจริง.
๒๒	อธิศีลสิกขา	ศึกษาเรื่องศีลยิ่ง คือสำรวมในพระ ปาติโมกข์.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๐๕	อธิษฐาน	ตั้งเอาไว้, ความตั้งใจปรารถนาให้เป็น อย่างนั้นอย่างนี้ตามที่ต้องการ.
๘๑	อธิเรกจีวร	จีวรที่เหลือจากไตรจีวรที่อธิษฐาน.
๑๐๔	อธิเรกบาตร	บาตรที่เหลือจากบาตรอธิษฐาน.
๕๔	อนวเสส	ไม่มีส่วนเหลือคืออาบัติที่ภิกษุต้องเข้าแล้ว ไม่มีส่วนแห่งความเป็นสมณะเหลืออยู่เลย.
๕๑	อนาคามิมรรค	มรรคเป็นเหตุละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ทั้ง ๕.
๒๓	อนาคามี	พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิมรรค-ผล ซึ่งจัด เป็นอริยบุคคลคู่ที่ ๓.
๑๓๑	อนาจาร	ความประพฤติไม่ดีไม่งาม.
๓๖	อนาญตติกะ	อาบัติที่ไม่ต้องเพราะสั่งให้ทำ.
๕๘	อนาบัติ	ไม่เป็นอาบัติ, ไม่ต้องอาบัติ, ไม่มีโทษ.
๒๑๐	อนาปัตติวาร	ตอนหรือคราวที่ว่าด้วยเรื่องอนาบัติ.
๑๘๗	อนามาส	สิ่งที่ไม่ควรจับต้อง.
ค	อนิยต	ไม่แน่, โทษที่ยังไม่แน่, อาบัติที่ไม่แน่.
๑๐	อนุสัมบัน	ผู้ที่ไม่ได้อุปสมบท, คนอื่นนอกจากภิกษุ และภิกษุณี. แม้ภิกษุณีก็จัดเป็นอนุสัมบัน ของภิกษุ.
๗	อนุสาวนา	ให้ได้ยินตาม, ประกาศให้ได้ยินทั่วกัน (ดูบัญญัติจุดตถกรรมอุปสัมปทา).

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๘๓	อปโลกน์	บอกลาก่อน, ประการ.
๒๒	อภิสมภาร	มรรยาทอันดี, ความประพฤติอันดี.
๕๑	อรหัตตมรรค	มรรคเป็นเหตุละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐.
๒๓	อรหันต์	พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค - ผล ซึ่งจัดเป็นพระอริยบุคคลคู่ที่ ๔.
๓๕	อริยสาวิกา	สตรีผู้เป็นสาวิกา (ผู้ฟังคือศิษย์ของพระพุทธเจ้า) ซึ่งเป็นอริยะ ได้แก่สตรี ผู้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติมรรคเป็นต้น, และสตรีผู้ถือพระรัตนตรัยว่าเป็นสรณะที่พึ่ง.
๑๗	อสังขี	ผู้ไม่ละอาย, ผู้ไม่กลัวอาบัติ.
๑๐	อวด	แสดงให้รู้, ขกย่องต่อหน้าคน.
๓๒	อวหาร	การลัก, การขโมย.
๓๑	อวิญญาณกะ	ทรัพย์หรือสิ่งของที่ไม่มีวิญญาณ.
๓๑	อสังหาริมะ	ทรัพย์หรือสิ่งของอันเคลื่อนที่ไม่ได้, ติดอยู่กับที่.
๑๔๓	อังกาส	ถวายอาหารพระ, เลี้ยงพระ.
๑๑๒	อัจเจกจีวร	จีวรรีบริ้อน คือผ้าจํานำพรรษา (วัสสาวาสกา) ที่ทายกทายิการับถวาย ก่อนออกพรรษา ตั้งแต่ ๑ วัน ถึง ๑๐ วัน.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๘๒	อัชฌาจาร	การละเมิดประเพณี, ความประพฤตชั่ว, การล่วงมรรยาท.
๑๓๑	อัญญาทกกรรม	กรรมวาจาที่สงฆ์สวดประกาศในเมื่อภิกษุผู้ประพฤตือนาจาร ถูกซักถามในท่ามกลางสงฆ์ แล้วเอาเรื่องอื่นมาพูดกลบเกลื่อนเสีย.
๑๖	อัตถกิลมณญโยค	การประกอบความเพียรทรมานตัวให้ลำบาก
๓๗	อัตถสาธกะ	ศัพท์นี้เป็นชื่อของการสั่งให้ลักอย่างหนึ่งซึ่งแปลว่า ยังอรรถให้สำเร็จ, คือให้การลักสำเร็จ, สำเร็จเป็นการลัก.
๕๕	อัพโพหาริก	กล่าวไม่ได้ว่ามี, ไม่ควรกล่าวอ้าง, มีเหมือนไม่มี.
๘๗	อัพกันตร	ส่วนใน, ภายใน, ท่ามกลาง, ชื่อมาตราวัดในบาลี, ๑ อัพกันตร เท่ากับ ๗ วา.
๗๗	อัพภาน	การสวดรับภิกษุต้องสังฆาติเสส และได้ประพฤติมานัต (หรืออยู่ปริวาสด้วย) แล้วให้กลับเป็นผู้บริสุทธิ์ตามเดิม.
๑๔๐	อัสตงค์	พระอาทิตย์ตก, คำแล้ว.
๓๖	อากร	ค่าธรรมเนียมที่รัฐบาลเรียกเก็บจากสิ่งที

หน้า ศัพท์

คำอธิบาย

เกิดจากธรรมชาติ หรือสิ่งที่ทำขึ้นเพื่อ
การค้า.

๒๐๒ อากา

กิริยา, ท่าทาง.

๗๒ อาณัติ

ข้อบังคับ, กฎ.

๓๐ อาทิกัมมิกะ

ผู้ทำคนแรก, ผู้ก่อนเหตุให้ทรงบัญญัติ
สิกขาบท.

ง อานิสงส์

ผล, ประโยชน์, ผลดี.

๘ อาบัติ

ความล่วงละเมิด, โทษ, โทษที่เกิดเพราะ
ความละเมิดในข้อที่พระพุทธเจ้าห้าม.

๕๗ อามิส

เหยื่อ, เครื่องล่อ, ปัจจัย ๔.

๒๐๘ อาวุธ

เครื่องประหารที่ไม่มีคม ใช้ในการป้องกัน
หรือต่อสู้.

๕๗ อาสนะ

ที่นั่ง.

๑๕ อาสันทิ

ผ้าสีเหลืองนุ่งได้คนเดียว.

๑๓๖ อาหังจบาท

เตียงที่มีเท้าที่ไม่ได้ตรึงให้แน่น.

๗๗ อุกเขปนียกรรม

กรรมคือการยกเสียจากการสมโภช (คบหา)
กับสงฆ์, ตัดสิทธิ์ของภิกษุเสียชั่วคราวเพราะ
ไม่เห็นอาบัติ หรือเพราะไม่ทำคืนอาบัติ
หรือเพราะไม่สละทิฏฐิบาป.

๑ อุปฤษฐ์ (-กิริต)

สูงสุด, อย่างสูง.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๐	อุตตริมนุสสธรรม (อุตตะริมนุคสะท่า)	ธรรมอันยิ่งของมนุษย์ ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ มรรค ผล.
๑๒	อุทาหรณ์	ตัวอย่าง.
๑๐๒	อุบาทถ	ผู้นั่งใกล้, ผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย, ผู้ชายเป็นฆราวาส มีศรัทธาเลื่อมใส ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ.
๖๓	อุปจาร	ที่ใกล้, บริเวณรอบ ๆ .
๑	อุปสัมปทา	การบวชเป็นภิกษุ.
๒๗	อุโปสถ	การเข้าอยู่, การเข้าทำอุโบสถกรรมที่ สงฆ์ทำทุกกึ่งเดือน.
๑๓๘	อุภโต อุปสมปยุนา	สตรีผู้บวชแล้วในสงฆ์ ๒ ฝ่าย (ภิกษุณี ผู้ได้รับการอุปสมบทสมบูรณ์แล้ว).
๑๓๘	เอกโต อุปสมปยุนา	สตรีผู้บวชแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียว (ภิกษุณี ที่ได้รับการอุปสมบทยังไม่สมบูรณ์).
๒๓	เอกเทศ	ส่วนหนึ่ง, เฉพาะอย่าง, บางส่วน, บางอย่าง.
๓๕	เอกภักทปญฺจกะ	หมวด ๕ แห่งการลักมีของสิ่งเดียวเป็นที่ กำหนด คือ :- ๑. อาทियัน = โจทย์ (คู่) เอาของมีวิญญาณ คือ ทาสหรือสัตว์ของ เลี้ยงของเขา, ๒. ทรณ = นำ (ลัก) เอา ของมีวิญญาณนั้นไป, ๓. อวทรณ = บิด

หน้า ศัพท์

คำอธิบาย

เพี้ยน (น้อ) เอาของที่มีวิญญาณที่เขา
ฝากไว้, ๔. อิริยาปถวิโกปนัง = ทำ
อิริยาบถแห่งของมีวิญญาณนั้น ให้กำเริบ
(ไล่หรือชักชวน), ๕. จานา จาณัง = ทำ
ของมีวิญญาณนั้นให้เคลื่อนจากที่ (แม่
ไม่นำไปอื่น).

๔๕ เอกกคตา

ความมีอารมณ์เป็นอันเดียว, ความมีจิต
แน่วแน่อยู่ในอารมณ์เดียว.

๒๐๖ โอน้ำ

ภาชนะอย่างหนึ่งสำหรับใส่น้ำ คล้ายขัน
กลิ้งด้วยไม้บ้าง สานแล้วถมรับบ้าง.

๑๓ โอมสวาทสิกขาบท
(โอมะสะवाद -)

สิกขาบทว่าด้วยคำพูดเสียดแทงให้เจ็บใจ
(คำ) (สิกขาบทที่ ๒ แห่งมุตสาวัตถวรรค)

๑๓๘ โฉวาทวรรค

หมวดแห่งสิกขาบทว่า ด้วยการสอนภิกษุณี
เป็นต้น (ปาจิตตยวรรคที่ ๓).

ก.

๘๑ กฐิน

สงฆ์กรรมอย่างหนึ่ง ทรงอนุญาตให้ทำ
ในเดือนท้ายฤดูฝน เกี่ยวกับการรับผ้ามา
ทำจีวร เปลี่ยนชุดเก่า (กฐิน) เป็นชื่อ
ของไม้สะดึงสำหรับขึงผ้าทำจีวร).

หน้า ศัพท์

คำอธิบาย

๘๒ กฐินเดาะ

(หรือเดาะกฐิน)

กฐินสิ้นสุดด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือ ๑. สิ้น
อาวาสปติโพธ ได้แก้หมดความกังวลใน
อาวาส คือไปเสียดโดยไม่คิดกลับ, ๒. สิ้น
จิวรปติโพธ ได้แก้หมดความกังวลในจิวร
คือทำจิวรเสร็จแล้ว หรือทำค้างอยู่ แต่
เสียดด้วยเหตุบางอย่าง หมดหวังว่าจะได้
ฝ้ามาทำจิวรใหม่อีก, ครั้นหมดความกังวล
ทั้ง ๒ ประการแล้ว เรียกว่า "กฐินเดาะ"
ขาดสิทธิ์ที่จะถือเอาประโยชน์แห่งการได้
กรานกฐิน (ตามศัพท์คือรือไม่สะดิง).

๑๗๖ ก่นสิกขาบท

ติเตียนสิกขาบท.

๗ กรรมวาจาวิบัติ

คำสวดประกาศกิจการในท่ามกลางสงฆ์ ไม่
สมบูรณ์, ไม่ถูก, ใช้ไม่ได้.

๗ กรรมวาจาสมบัติ

คำสวดประกาศกิจการในท่ามกลางสงฆ์ สม
บูรณ์, ถูกต้อง, ใช้ได้.

๘๒ กรานกฐิน

สงฆ์พร้อมในกันยกฝ้ากฐินที่เกิดแก่สงฆ์ ใน
เดือนท้ายฤดูฝนให้แก่ภิกษุรูปหนึ่ง ภิกษุผู้
ได้รับเอาฝ้านั้นไปทำจิวรครองฝืนใดฝืนหนึ่ง
ให้เสร็จในวันนั้นแล้ว มาบอกแก่ภิกษุสงฆ์ผู้
ยกฝ้านั้นให้เพื่ออนุโมทนา ภิกษุสงฆ์เหล่านั้น

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
		อนุโมทนา. (ตามศัพท์คือ ลาต, ปู, ทาบ ไม่สะคิง).
๒๐๘	กฤษ	เครื่องประหารชนิดหนึ่ง เป็นมีดคดไปคดมา ปลายแหลม มีคม ๒ ข้าง, (พกกฤษ = เหน็บ กฤษไว้ตรงพก).
๔๐	กหาปณะ	เป็นหลักมาตราเงินในอินเดียสมัยพุทธกาล มี ราคา ๔ บาท (ครั้งนั้น) เท่ากับ ๑ กหาปณะ.
๕๗	กะเทย	คนหรือสัตว์ที่ไม่ปรากฏว่าชายหรือหญิง. (เป็นชายแท้ ๆ ก็มี แต่มีหนังหุ้มปฐริสภาวะ เสีย).
๑	กัณฑ์	เรื่อง, หมวด, ตอน. ส่วนหนึ่งของเรื่อง.
๑๐๒	กัปปิยะ	สมควร.
๒๑๕	กัมมขันธกะ	หมวดแห่งพระวินัย ว่าด้วยเรื่องการลงโทษ. (มาในคัมภีร์จุลวรรค).
๔๘	กามฉันท	ความพอใจในกามคุณ ๕ มีรูปเป็นต้น.
๑๖	กามสุขัลลิกานุโยค	การประกอบตนให้พัวพันด้วยความสุข ทางกามคุณ.
๒๕	กายสังสัคคะ	ความเกี่ยวข้องทางกาย, การเคล้าคลึง, จับ, ลูบคลำด้วยกาย.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๒๑๕	ภาพปักษ์	ข้ามแรม, ๑๔ วันข้าง ๑๕ วันบาง เป็น ๑ ภาพปักษ์.
๕๖	กำหนด	ยินดี, กระทบกระวายในกาม, คิดถึงด้วย ความรักอิงกาม, อย่างทางกาม.
๑๘๗	กิจวัตร	ข้อปฏิบัติที่ทำประจำ, กิจทางศาสนาที่ทำ ประจำวัน, ข้อที่พระสงฆ์ทำประจำวัน.
๔๘	กิเลสกาม	เครื่องเศร้าหมองใจที่ให้ใครคือระคะ, โลกะ, อิจฉา ความอยากได้, อิสสา ความริษยา หรือหึงหวง, อรติ ความไม่ยินดีด้วย, อสัน- ตุกูลิ ความไม่สันโดษ เป็นต้น.
๑๖๖	แกงไต	รอยกากบาทหรือขีดเขียน ซึ่งคนไม่รู้หนังสือ จีกลงไว้เป็นสำคัญ.
๕๘	โกถียวรรค	หมวดแห่งสิกขาบทว่าด้วยเรื่องสันถัตตนเจียม เจือด้วยใหม่ เป็นต้น. (นิสัสกถียปาจิตติย วรรคที่ ๒).
	ข.	
๕๘	ของเจียม	ขนแกะ, ขนสัตว์ชนิดหนึ่งในจำพวกกวาง.
๑๔๕	ของทำวินัยกรรม	ของที่ทำให้ถูกตามวินัยนิคม.
๑๐๒	ของเป็นกัปปิยะ	ของที่สมควรแก่สมณะ.
๘๒	เขตอนิสงส์กฐิน	ตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๑๒ ถึงกลางเดือน ๔.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๕	เขารัตต์เดียรถีย์	เข่าถือศาสนาอื่น, เข่าถึงลัทธิอื่น.
๑๗๗	ไขสือ	รู้แล้วทำเป็นไม่รู้.
	ก.	
๕๒	คนปวารณา	คนที่มอบตัวให้ใช้ หรือยอมให้ขอปัจจัย ๔ บางอย่าง หรือทุกอย่าง.
๑๘๑	คนสอดแนม	คนลอบเข้าสืบความลับหรือเหตุลับ.
๗๗	ครูกาบตี	โทษทางพระวินัยอย่างหนัก.
๕๖	คฤหบดี	พ่อเจ้าเรือน.
๓	คฤหบดี	ผู้ครองเรือน, ผู้ไม่ใช่นักบวช.
ก	คัมภีร์ชั้นชกะ	ตำราพระวินัย ในวินัยปิฎกนอกพระปาติ- โมกข์ ที่เรียกว่าอภิสมาจาริกาสิกขา จัด เป็นหมวด ๆ ทั้งในมหาวรรคและจุลวรรค.
๒๔	คัมภีร์จุลวรรค	ตำราพระวินัย ในวินัยปิฎกนอกพระปาติ- โมกข์ หมวดที่ว่าด้วยเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ .
๒๔	คัมภีร์วิภังค์	ตำราพระวินัยในวินัยปิฎก ว่าด้วยสิกขาบท ที่มาในพระปกติโมกข์ของภิกษุและภิกษุณี.
๓๕	คัมภีร์วิสุทฺธิมรรค	ตำรา - ปกรณ์วิเสส ชื่อวิสุทฺธิมรรค เพราะ ท่านแต่งอธิบายธรรม อันเป็นทางแห่งความ บริสุทธิ์ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยละเอียด และเหมาะแก่การปฏิบัติ.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
	จ.	
๕๕	จตุกนิสสักคิย- ปาจิตติย	อาบัตินิสสักคิยปาจิตติยที่ภิกษุต้องเพราะทำ สันถัตตมิตวินัยด้วยอาการ ๔ อย่าง คือ ๑. ทำเองตั้งแต่ต้นจนสำเร็จ ๒. ใช้ให้ผู้อื่นทำตั้งแต่ต้นจนสำเร็จ ๓. ตนทำค้างไว้ ใช้ให้ผู้อื่นทำต่อจนสำเร็จ ๔. ใช้ผู้อื่นให้ทำค้างไว้ ตนทำต่อจนสำเร็จ.
๖๑	จตุตถปาราชิก	ปาราชิกข้อที่ ๔.
๗๗	จตุวรรค	หมู่แห่งภิกษุ ๔ รูป.
๓๘	จอด	หยุดไว้, วางไว้, อธิบายไว้, ปรับอาบัติ.
๒๑๘	จักรราศี	อาณาเขตโดยรอบดวงอาทิตย์ ที่ดาว นพเคราะห์เดิน.
๕	จับพลัดจับผลู	ทำผิด ๆ ถูก ๆ, เป็นไปโดยไม่ตั้งใจ.
๑๘๖	จาริตตวรรค	อเจลกวรรค. (วรรคที่ ๕ แห่งปาจิตติย).
๑๘๘	จาริตตวรรค	จาริตตสิกขาบทที่ ๖ แห่งอเจลกวรรค.
๑๐๒	จิตตูปบาท	ความเกิดขึ้นแห่งจิตคิดล่วงสิกขาบท.
๕๖	จิตแปรปรวน	จิตเปลี่ยนจากปกติไปตามอำนาจราคะ.
๘๑	จีวรกาล	คราวถวายจีวร งวดที่ ๑ ตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๑๑ ถึงกลางเดือน ๑๒๓. งวดที่ ๒ ตั้งแต่ แรมค่ำ ๑ เดือน ๑๒ ถึงกลางเดือน ๔.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๘๑	จีวรทานสมัย	ฤดูถวายจีวร (เหมือนจีวรกาล).
๘๑	จีวรวรรค	หมวดแห่งสิกขาบทที่ว่าด้วยเรื่องจีวร.
๑๘๕	จึงแสดงอาบัติได้	(นวโกวาทว่า "จึงแสดงอาบัติตก") จึงกล่าวสารภาพโทษเพราะล่วงสิกขาบทนี้ แล้วพ้นจากอาบัติได้.
๖๗	โจท	ฟ้อง (กริยา). โจทน์ โจทย์ การฟ้อง (นาม), โจทก์ ผู้ฟ้อง (เจ้าทุกข์, คุณนาม).
๑๐๐	ฉพาทิกชาติ	ชาติเฉพาะบุคคล ๖ จำพวก คือ:- <ol style="list-style-type: none">๑. คนมือภิกษาคิดำ (ตระกูลต่ำ) ทำกรรมดำ (ชั่ว)๒. คนมือภิกษาคิดำ (ตระกูลต่ำ) ทำกรรมขาว (ดี)๓. คนมือภิกษาคิดำ (ตระกูลต่ำ) ทำพระนิพพานให้เกิด (ดีที่สุด)๔. คนมือภิกษาคิดขาว (ตระกูลสูง) ทำกรรมดำ (ชั่ว)๕. คนมือภิกษาคิดขาว (ตระกูลสูง) ทำกรรมขาว (ดี)๖. คนมือภิกษาคิดขาว (ตระกูลสูง) ทำพระนิพพานให้เกิด (ดีที่สุด).

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๖	นันทะ	ความพอใจ คือยอมให้สงฆ์ทำสังฆกรรมด้วยความพอใจ.
๑๘๕	เจตนกปาจิตติยะ	อาบัติปาจิตติย์ที่ภิกษุต้องเข้าแล้ว ต้องตัดวัตถุอันเป็นเหตุต่อนั้น ให้ได้ประมาณเสียก่อนจึงแสดงอาบัติตก.
	ช.	
๕๖	ช่อง	โดยทั่วไป หมายถึงสำหรับเสริมผมให้ใหญ่และยาว แต่ในวินัยมุขนี้หมายถึงผม คือ :- ผมล้วน ๆ ก็ดี เจือด้วยวัตถุอื่นมีด้ายและดอกไม้เป็นต้นก็ดี เขาจะรัดไว้ก็ตาม ไม่รัดก็ตาม ชื่อว่า "ช่อง" ทั้งนี้, แม้ชนก็สงเคราะห์เข้าในช่องด้วย.
๖๒	ชาน	พื้นที่อกกุฎิเลยชายคาออกไป.
๑๐๑	ช็ออก	ทำให้กระจายออก
๑๓๗	เช็ดหน้า	การฉาบพอกเพื่อให้มันคง, ไม่กรอบประตุหรือหน้าต่างแห่งตึก.
	ณ.	
๔๘	ฉาน	การเพ่งอารมณ์ จนใจแน่วแน่เป็นอัปนาสมาธิ.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
	ญ.	
๓	ญัตติจตุตถกรรม- อุปสัมปทา	การอุปสมบท (บวชพระ) ที่สำเร็จด้วย กรรมวาจาที่ ๔ ทั้งญัตติ คือกรรมวาจาเที่ยว แรกเป็นคำประกาศให้สงฆ์ทราบ เรียกว่า "ญัตติ" อีก ๓ เที่ยวเป็นคำปรึกษาของสงฆ์ ที่ตกลงกันว่า "รับเข้าหมู่" เรียกว่า "อนุสาวนา."
จ	ญาณวิปยุต	ปราศจากความรู้, ปราศจากปัญญา, ปราศ- จากปรีชา.
	ฌ.	
๖๐	เฒ่าแก่	ผู้ขู่ขอหญิงให้แก่ชาย, ผู้เป็นประธานจัดการ ให้ชายหญิงเป็นสามีภรรยากัน.
	ด.	
๑๑๒	ดอกกุมุท	ดอกบัวสายสีขาว.
๕๒	ดับขันธ	รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ดับสลายไป.
๒๑๘	ดาวฤกษ์	ดาวประจำเดือนที่พระจันทร์โคจรถึงในเวลา เพ็ญ เดือนละ ๑ กลุ่ม เช่น กลุ่มดาวชื่อ "มิกสิร" เป็นต้น ฯลฯ.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๕๘	เตียงสา	รู้ความควรและไม่ควร, รู้ความแล้ว.
๑๑๒	เดือนกัฏติกา	เดือนอันมีพระจันทร์เพ็ญ เสวยฤกษ์กัฏติกา (โดยทั่วไปหมายเอาเดือน ๑๒ พระบาทลิกขาบทนี้หมายเอาเดือน ๑๑).
๘๑	เดือนท้ายฤดูฝน	แรมค่ำ ๑ เดือน ๑๑ ถึงวันเพ็ญเดือน ๑๒
๑๒๑	แตก	แกลังพูดขยอด้วยเรื่องที่ดี กระทบถึงชาติเป็นต้น เพื่อให้โกรธ.
ต.		
๑๓๐	ตติยปาราชิกสิกขาบท	ปาราชิกข้อที่ ๓.
๑๒๔	ต่อหนังสือคำ	รับหนังสือหรือคำบอกด้วยปากเปล่าที่อาจารย์กำหนดให้นำไปท่องให้จำ แล้วไปว่าให้อาจารย์ฟัง เพื่อทดสอบความจำ แล้วรับข้อกำหนดใหม่ไปท่องอีก หรือสอนให้ว่าจำคราวละท่อนเป็นต้น ในเวลากลางคืนเป็นประจำ.
๑๘๕	ตะบันไฟ	ของอย่างหนึ่งมีรูปร่างคล้ายกระบอกมีรูเล็ก ๆ มีไม้กระทุ้งเพื่อให้เกิดไฟในนั้น ด้วยอำนาจที่กระแทกลูกตะบันเข้าไปในกระบอก ด้วยความเร็ว (ที่ทางปักษ์ใต้เรียกว่าไฟตบ).

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๔	ตั้ง (พจนานุกรม เขียนเป็น ต่าง)	ภษณะสถานสำหรับบรรทุกสิ่งของ มีคานพาดไว้บนหลังสัตว์พาหนะ มีวัวและลาเป็นต้นให้ห้อยลงมาทั้ง ๒ ข้าง ถ้าบรรทุกโคเรียกว่าโคต่าง, ถ้าบรรทุกลาเรียกว่าลาต่าง, ถ้าบรรทุกไปขาย ผู้เป็นเจ้าของถูกเรียกว่า "พ่อค้าต่าง."
๑๘๕	ตำหนักที่พทม	(ราชาศัพท์) เรือนที่นอน.
๕๒	ติกปาจิตติย	อาบัตินิสสัคคียปาจิตติย ที่ภิกษุต้องเพราะขอจีวรต่อคฤหัสถ์ผู้ที่ไม่ใช่ญาติ ด้วยอาการ ๓ อย่าง คือ ๑. รู้ว่าไม่ใช่ญาติก็ขอ ๒. แกลงอยู่ก็ขอ ๓. สำคัญว่าเป็นญาติก็ขอ.
๘๖	ติจีวรวิปวาส	เขตไม่อยู่ปราศจากไตรจีวร. เขตที่ภิกษุอยู่ล่วงราตรีโดยมีไตรจีวรอยู่กับตัวไม่ครบก็ได้.
	ฉ.	
๓๖	ถ้าไม่ฟัง	ถ้าไม่สละกรรมชั่ว. ถ้าไม่ปฏิบัติตามคำตักเตือน.
๒	ถือเพศ	แต่งตัวแบบบรรพชิต (เป็นต้น).
๑๒	อุลลัจจัย	โทษอ้วน โทษหยาบ, บรรดาอาบัติที่เป็นเทศนาคามินี อาบัตินี้ใหญ่หรือหยาบกว่าอย่างอื่น.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๓๒	โดยจิต	จิตคิดจะลัก, จิตคิดถือเอาของที่เจ้าของ ไม่อนุญาตให้ ด้วยการแห่งใจ.
	ท.	
๑๔๕	ทายก	ผู้ให้ (เป็นคำกลาง หมายถึงบุคคล หรือชนผู้ให้ทั่วไปก็ได้, ถ้าแยกเพศ ทายก คือชายผู้ให้ ทายิกาคือหญิงผู้ให้).
๓๗	ทำนimit	ทำเครื่องหมายด้วยกายวิการ.
๑๕๕	ทำพุม (พจนานุกรมเขียนเป็นกฺุมิ)	ทำท่าสง่าผ่าเผย, ทำท่าโอ้อวด, ทำท่า องอาจ, ทำท่าให้สวยงาม.
๑๒	ทุกกฏ	ทำชั่ว, ทำผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ทางพระวินัย.
๗๗	ทฎฐลลาบัตติ	อาบัติชั่วหยาบโดยโทษ, มีโทษมาก
๑๒	ทุพภาษิต	พูดไม่ดี, ในพระวินัยหมายเอาพูดล้อเล่น กระทบชาติกำเนิดเป็นต้น ซึ่งเป็นคำหมิ่น หมองนักปราชญ์ดีเตียน.
๕๖	ทุต	ผู้รับใช้ไปเจรจาแทน.
๑๑๕	เทศนาคามินี	อาบัติที่ภิกษุต้องเข้าแล้ว จะพ้นได้ด้วยการ แสดงโดยไม่ต้องอยู่กรรม.
๕๕	เทียวสื้อ	ชักนำให้เขาได้กัน, ชักนำให้รู้จักกัน, ทำ การติดต่อกันให้ถึงกัน.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
	ธ.	
๖๕	ธรณีสงฆ์	ที่ดินซึ่งเป็นสมบัติของสงฆ์.
๑๕๖	ธรรมเทศนา- ปฏิบัติสังยุต	ข้อวัตรปฏิบัติ ที่พึงศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการ แสดงธรรม.
๑๓๘	ธรรมพิเศษ	ธรรมชั้นสูงในพระพุทธศาสนา ได้แก่แก้วมรรค ผล นิพพาน.
	น.	
๑๓๕	นางสาภิยานี	สตรีในราชสกุลศากยวงศ์.
๓๕	นทานักัณฑปัญจกะ	หมวด ๕ แห่งการลัก มีของต่าง ๆ เป็นที่ กำหนดคือ :- ๑. อาทิยน์ = โจทย์ (ตุ้) เอา ของที่มีวิญญูณ และไม่มีวิญญูณของเขา, ๒. หรณั = นำ (ลัก) เอาของเหล่านั้นไป, ๓. อวหรณั = บิดเพี้ยน (นื้อ) เอาของ เหล่านั้นที่เขาฝากไว้, ๔. อิริยาปถวิโกปนั = ทำอิริยาบถแห่งคนผู้นำของไปให้กำเริบ (ขู่เข็ญหรือล่อลวงนำไปทั้งคนทั้งของ), ๕. จานา จาวณั = ทำของเหล่านั้นให้เคลื่อน จากที่ (แม้จะไม่นำไปที่อื่น).
๓๘	นาสนะ	ให้ฉิบหาย, ให้สีกจากเพศบรรพชิต.
๑๔๕	นำไปปวารณา	นำไปบอกให้ฉัน.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๔๕	นิตยภัต	อาหารที่เขาถวายประจำเนื่องนิตย์.
๑๕๖	นิทเทศ	คำจำแนก, คำอธิบาย, คำขยาย.
๕	นิทาน	เหตุ, เรื่องเดิม.
๒๔	นิสัสถกคิยาปาจิตติย	วิติกกมะ (โทษ) ชื่อว่าปาจิตติย อันทำให้สละสิ่งของซึ่งเป็นเหตุให้ต้องโทษ คืออาบัติ.
๔๘	นิวรณ	ธรรมกัณจิตมิให้บรรลุความดี.
๑๐๕	นุ่งอติเรกจีวร	ใช้สอยสบงหรือจีวร หรืออังสะซึ่งเป็นผ้าที่เหลือจากไตรครอง.
๓๐	เนรเทศ	ให้ออกไปเสียจากประเทศ, ขับไล่ออกจากถิ่นเดิม.
๕๕	ในสำนักมาตุคาม	ในที่ใกล้ (ที่จะฟังได้ยิน) ของหญิงมนุษย์ผู้รู้เคียงসা.
บ.		
๔๐	บทภาษนีย์	บทที่ควรแจก, บทที่ตั้งไว้เพื่อความ, คำที่ต้องอธิบาย, อธิบายความแห่งคำ.
๓๒	บทภาระ	บทที่ว่าด้วยฐานที่ตั้งสิ่งของที่อวัยวะต่าง ๆ เช่น ป. สีตภาโร = อวัยวะที่ตั้งสิ่งของ คือศีรษะ, หรือหมายเอาสิ่งของที่ศีรษะ.
๑๓๒	ปนว่า	พรั่าพูดอย่างไม่พอใจ, พูดติเตียนผู้อื่นโดย

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
		ลำพังผู้เดียว โดยไม่ตั้งใจจะให้ใครฟัง.
๓	บรรพชิต	นักบวช, ผู้บวช.
๒๑๖	บรรยาย	อ้อม, โดยบรรยาย = โดยอ้อม (ป. ปริยาย)
๑๓๗	ปริกรรม	(เกี่ยวกับสถานที่) ฉาบทา, ตกแต่ง.
๘๔	บริโภค	ใช้สอย, นุ่งห่ม.
๔๓	บังสุกุล	ของที่เขาทิ้งไว้ที่กองฝุ่น (ป. ปัสสุกุล = กองฝุ่น), ของที่เขาทิ้งแล้วไม่มีเจ้าของหวงแหน.
๕๗	บัณฑะกะ	ได้แก่คน ๓ จำพวก คือ :- ๑. ชายผู้ราคะกล้า), นอกรีตในทางเสพกาม (ผู้มีราคะกล้า), ๒. ชายผู้ถูกตอน (จีนเรียกว่าขันที), ๓. กะเทย โดยกำหนด (ดูกะเทย), บัณฑะกะในที่นี้ หมายเอากะเทย.
๒๑	บาตีมุตตกทุกกฏ	อาบัติทุกกฏพ้นจากบาตี, อาบัติทุกกฏนอก จากพระพุทธบัญญัติและอภิสมาจาร.
๕๕	บำเรอ	คอยรับใช้, ทำให้ชอบใจ, บูชา.
๓๘	บุพพโยค	ประโยคก่อน ๆ แต่การทำ การพูด จะสำเร็จ บริบูรณ์, อาการเบื้องต้น.
๗	บุพพสิกขาวัณณา	ชื่อหนังสือพรรณนาพระวินัยโดยละเอียด เล่มหนึ่ง.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๕๒	บุรพชนก	บิดาก่อน ๆ คือผู้ให้กำเนิดเป็นชั้น ๆ, ผู้สืบเชื้อสายโดยลำดับ, หมายถึงญาติโดยลำดับ ทั้งฝ่ายมารดาและบิดา.
	ป.	
	ข ปกรณ์	กัมภีร์, ตำรา, หนังสือ.
๑๕๖	ปกิณณกะ	เบ็ดเตล็ด.
๓๘	ปฎิญญา	การให้คำมั่นสัญญา, การแสดงยืนยันโดยถือเอาความสุจริตเป็นที่ตั้ง.
๑๒๑	ปฎิสวระ	การรับคำ แล้วไม่ทำตามรับ.
๑๓๐	ปฐุมพีเป็นของมีอินทรีย์	ดินเป็นของมีอินทรีย์คือชีวิต.
๓๖	ปฐุมปาตติกะ	ต้องอาบัติตั้งแต่แรกทำ คือในขณะที่ทำเสร็จ.
๑๒๑	ประษชด	แก้งแสดงให้ตรงกันข้ามกับความจริงใจ.
๑๒๐	ประโยคกาย	กระทำด้วยกาย, กิริยาอาการที่แสดงทางกาย.
๑๔๖	ปรั้มปรโภชนะ	ฉันอาหารในที่นิมนต์ทีหลัง.
๓๕	ปรักัปป	ความกำหนดใจ เช่นกำหนดใจว่า หากว่า--- ถ้าว่า---
๓๖	ปรักัปป	เงื่อนไขที่กำหนดให้, เช่นสั่งว่าให้ไปจโมย เอาสิ่งนั้น ๆ ในเวลานั้น ๆ เป็นต้น อย่างนี้ เรียกว่าสั่งอย่างมีปรักัปป, สั่งให้ไปจโมยโดย

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
		ไม่มีเงื่อนไข เรียกว่าสั่งอย่างไม่มีปริกัป.
๓๓	ปริวาส	การอยู่ค้ำคีน, การอยู่แรมคีน, ชื่อธรรมเนียมอย่างหนึ่ง ที่ภิกษุต้องสั่งมาทีเสดแล้วปิดไว้ต้องประพฤดี.
๖	ปริสวัตติ	กรรมเสียโดยบริษัท คือการชุมนุมสงฆ์ไม่ครบองค์กำหนด, เสียกรรมเพราะบริษัท.
๖	ปริสทมบัดี	สมบุรณ์โดยบริษัท คือชุมนุมสงฆ์ครบองค์กำหนด.
๒๓	ปวารณา	สังฆกรรมที่สงฆ์ทำแทนอุโบสถกรรม ในเมื่ออยู่จำพรรษาครบไตรมาสแล้ว. การยอมให้ว่ากล่าว, การยอมให้ตักเตือน, การเปิดโอกาสให้ตักเตือนที่สงฆ์ทำในวันออกพรรษา.
๓๒	ปศุสัตว์	สัตว์เลี้ยง.
๑๕๕	ปัจฉัย	เหตุ, ภิกษุได้รับนิมนต์หนึ่ง, เป็นไขหนึ่ง, จัดเป็นปัจฉัย หรือเหตุในที่นี้.
๘๕	ปัจจุทธรณ์	ถอนเสียจากความเป็นของอธิษฐาน.
๑๘๕	ปัญจังคะ	แก้อิม้องค์ ๕ คือเท้า ๔ พนัก ๑.
๑๕	ปิ่นฉัตติวัชชะ	มีโทษทางพระพุทธรูปัญญูดี.
๑๐๔	ปัตตวรรรค	หมวดแห่งสิกขาบทที่ว่าด้วยเรื่องบาตรเป็นต้น.
๑๒	ปาจิตติย์	การละเมิดพระบัญญัติอันทำความดีให้ตกไป.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
		ชื่อแห่งอาบัติจำพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นอาบัติเบา เปรียบด้วยลหุโทษ.
๒๔	ปาฏิเทสนียะ	พึงแสดงคืบ หมายความว่าภิกษุต้องอาบัติ นี้แล้ว ไม่แสดงอย่างอาบัติอื่น กลับต้องใช้ บาติแสดงคืบนี้ว่า การยหู่ อาวุโส ฆมม อาปชชชี อสปปายั ปาฏิเทสนียั ตั ปฏี- เทเสมิ.
๑๕๔	ปาฐะ	บาติ, พระพุทธรพจน์.
ค	ปาติโมกข์	คัมภีร์เป็นที่รวมวินัยของสงฆ์ มี ๒๒๗ ข้อ, ข้อปฏิบัติที่เป็นสำคัญ มีพระพุทธานุญาต ให้สวดในที่ประชุมสงฆ์ทุกกึ่งเดือน.
๑๑	ปาราชิก	เป็นชื่อแห่งอาบัติ ที่ทำผู้ต้องให้พ่ายแพ้ ได้แก่ขาดจากความเป็นภิกษุ.
๑๐๔	ปาริวรรณกัม	แลกเปลี่ยน.
๑๐๑	ปุราณจิวร	จิวรเก่า.
๒๘	เปรต	อมนุษย์จำพวกหนึ่ง เกิดในอบายภูมิ.
	ผ.	
๑๘๕	ผทม	(ราชาศัพท์) นอน.
๒	ผ้ากาสายะ	ผ้าข้อมผ้าด, ผ้าเหลืองพระ (เหลืองหม่น).
๑๐๕	ผ้าวัสติกสาฎก	ผ้าอาบน้ำฝน.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๓	เผด็จสงฆ์	ประกาศให้สงฆ์ทราบ, การบอกให้สงฆ์รู้ล่วงหน้า.
	พ.	
๕๐	พรต	กิจวัตร, ข้อปฏิบัติ, มรรยาท, ความประพฤติ, เขตแห่งความประพฤติ, ธรรมเนียม, ประเพณี, การสมาทาน หรือประพฤติตามลัทธิศาสนา.
๕๘	พรหม	ประโปรยลง
ง	พรหมจรรย์	ประพฤติตั้งพรหม, ประพฤติประเสริฐ.
๒๑	พระคัมภีร์- จารย์	พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์ (ตำราทางศาสนา).
๒๒	พระธรรมสังคห- กาจารย์	พระอาจารย์ผู้รวบรวมพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า.
๔๕	พระยม	เทพเจ้าผู้เป็นใหญ่ประจำยมโลก (โลกคนตาย).
๘	พระวินัย	ส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎก เรียกว่า "วินัยปิฎก" สิกขาบทของพระสงฆ์.
๒๒	พระสูตร	ส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎกเรียกว่า "สุตตันตปิฎก" ข้อความ (ธรรมะ) ที่พระพุทธเจ้าตรัสปรารภถึงเหตุ กาล สถานที่ บุคคล ซึ่งรวบรวมร้อยกรองไว้เป็นเรื่อง ๆ.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๓๘	พระอรธรถถาจารย์	อาจารย์ผู้แต่งคำอธิบายบาลี.
๑๘๖	พลอย	หินทีมีเนื้อใส มีสีต่าง ๆ ใช้ทำเป็นเครื่องประดับมีหัวแหวนเป็นต้น.
๓๖	พละตนเอง	กำลังตนเอง, อำเกอใจตนเอง.
๑๓๗	พอก	โบก, โปะให้หนา.
๒	พระยักพะเยิด	ในที่นี้ได้แก่การรับทีไม่รัดกุม, วิธเคิม.
๒๘	พันทาง	กะเทยหรือบัณเฑาะก์.
๖๖	พากย์	คำพูด.
๓๖	พิกัด	กำหนด.
๑๓๐	พีชคาม	พีชพันธุ์อันเกิดจากเง่า ๑ ต้น ๑ ซ้อ ๑ ยอด ๑ เมล็ด ๑ อันถูกพรากจากทีแล้ว แต่ยั้งจะปลูกให้งอกต่อไปอีกได้.
ง	พุทธบัญญัติ	ข้อบังคับของพระพุทธเจ้า, ข้อทีพระพุทธเจ้าทรงตรา - แต่ตั้ง.
ง	พุทธอาณา	อำนาจการปกครองของพระพุทธเจ้า, บทบัญญัติของพระพุทธเจ้า.
๕๘	พูดเคาะ	พูดเกี้ยว.
๑๘๖	เพชร	แก้วแข็งทีสุดและมีน้ำ (แสง) แวววาวมากกว่าพลอยอย่างอื่น ใช้ทำเครื่องประดับ.
๖๐	แพศยา	หญิงหากินทางกาม.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๕๒	โพธิปักขิยธรรม	ธรรมอันเป็นไปในฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้
		๓๗ ประการ.
๑๓๒	โพชนทนา	กล่าวโทษ, ตีเตียน, พูดยกล่าวโทษท่าน ต่อหน้าผู้อื่น, ประจานความชั่วของคนอื่น.
	พ.	
๕๕	พุก	ที่นอนขัดด้วยวัตถุที่เป็นกบปียะ (สำหรับพระ)
	ภ.	
๖๐	ภรรยาสินไถ่	หญิงที่ขายเอาเงินไถ่ตัวมาเป็นภรรยา,
๓๔	ภัณฑาคาริก	ผู้รักษาเรือนคลัง, ผู้รักษาคลังสิ่งของ.
๑๓๘	ภัพพบุคคล	บุคคลผู้ควรแก่การบรรลุธรรมพิเศษ.
๘๔	ภิกษุได้รับสมมติ	ภิกษุผู้ได้รับความยินยอมจากสงฆ์.
๑๓๐	ภุตคาม	พืชพันธุ์อันเขียวสดซึ่งเกิดอยู่กับที่.
๑๓๐	ภุตคามวรรค	หมวดแห่งสิกขาบท อันว่าด้วยเรื่องภิกษุ พราภของเขียวสดซึ่งเกิดอยู่กับที่ให้หลุดจากที่ เป็นต้น.
๑๘๕	ภททกปาจิตติย	อาบัติปาจิตติยที่ภิกษุต้องแล้ว ต้องต่อยวัตถุ อันเป็นเหตุให้ต้องอาบัตินั้น ให้แตกเสียก่อน จึงแสดงอาบัติตก.
๑๐๖	เกสัช	ยา, ของควรรลิมของภิกษุผู้อาพาธ.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๕๕	โภชนปฏิสังยุต	ธรรมเนียมเกี่ยวกับการฉันภัตตาหาร - ฉันอาหาร.
๑๔๑	โภชนวรรค	หมวดแห่งสิกขาบทอันว่าด้วยเรื่องฉันอาหาร.
	ม.	
๕๓	มรรคภาวณา	การเจริญมรรค, การทำมรรคให้เกิด.
๔๐	มหันตโทษ	โทษหนัก.
๑๗	มังสะ	เนื้อ.
ค	มาติกา	แม่บท, หัวข้อเรื่องราวต่าง ๆ.
๕๗	มาตุคาม	ผู้หญิง, เพศหญิง.
๖๓	มานวธรรมศาสตร์	เป็นชื่อกฎหมายโบราณ.
๗๗	มานัต	วัตรอย่างหนึ่ง ที่ภิกษุต้องอาบัติสังฆาทิเสสแล้วต้องขอต่อสงฆ์ แล้วประพฤติ ๖ ราตรี (แล้วขออภัยทานต่อสงฆ์ครั้งสงฆ์สวดอภัยทานแล้วจึงพ้นโทษ).
๔๐	มาสก	ชื่อมาตราเงินอินเดียโบราณ. ๕ มาสกเท่ากับ ๑ บาท (ครั้งนั้น).
๑๒๐	มุสาวาทวรรค	หมวดแห่งสิกขาบทอันว่าด้วยเรื่องพูดปดเป็นต้น.
๑๒๓	มุสาสับปลับ	พูดเท็จกลับกลอกเชื่อไม่ได้, มุสาล้วนไม่มุงยุยง.
๑๘๔	มูรธาภิเษก	ห่อ (รด) น้ำลงบนพระเศียร.
๕๔	มูลเนท	ตัดรากง่าแห่งความเป็นสมณะ, หมดโอกาสที่จะ

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
		เจริญอกงามในพระพุทธศาสนา.
๑๐๓	เมณฑกานุญาต	ทรงอนุญาตให้ภิกษุยินดีต่อของอันเป็นกัปปิยะ ซึ่งเกิดแต่รูปิยะ ที่คฤหัสถ์นำมามอบไว้ในมือกัปปิยการกแล้วสั่งไว้ให้จัดถวาย, ได้ประทานอนุญาตแก่เมณฑกเศรษฐี ผู้กราบทูลขอเป็นคนแรก.
๑๔	เมรัย	น้ำหมักคองซึ่งไม่ได้กลั่น ที่ทำผู้ดื่มให้เมา.
๑๗๓	โมหารูปนกรรม	กิริยาที่สวดประกาศยกโทษขึ้นว่า แสร้งทำหลง แกล้งทำไม่รู้.
๖๔	ไม่ประกับผู้ใด- ผู้หนึ่ง	ไม่สังกะ, ไม่ทับ, ไม่คาบเกี่ยวกับที่ดินของผู้ใดผู้หนึ่ง.
	ย.	
๗๖	ยาวตติยกะ	เพียงไรแต่ครั้งที่ ๓, สวดจนถึง ๓ ครั้ง, สงฆ์สวดครบ ๓ ครั้ง ภิกษุจึงต้องอาบัติสังฆาทิเสส.
๑๕๘	ยิ้มแย้ม	ยิ้มคือแสดงให้ปรากฏว่าชอบใจ ด้วยริมฝีปากและใบหน้าหรือแก้ม, แย้มคือเผยอริมฝีปากออกน้อยๆ พอเห็นไรฟัน, กล่าวสั้นคือ "ยิ้มเห็นแก้ม แย้มเห็นฟัน."
๓	ยุค	สมัย, คราว.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
	ร.	
๑๘๔	รจนาคัมภีร์	เขียนตำรา, แต่งตำรา.
๑๘๔	รัตนวรรค	หมวดแห่งสิกขาบทว่าด้วยเรื่องรัตนะเป็นต้น.
๑๘๕	รัตนะ	แก้ว, ของวิเศษหรือมีค่ามากตลอดจนถึงคนและสัตว์เช่นรัตนะ ๗ ของพระเจ้าจักรพรรดิของประเสริฐสุด.
๑๘๕	รัตนะ ๗ ของพระเจ้าจักรพรรดิ	๑. จักรรัตนะ (จักรแก้ว) ๒. หัตถิรัตนะ (ช้างแก้ว) ๓. อัสสรรัตนะ (ม้าแก้ว) ๔. มณีรัตนะ (แก้วมณี) ๕. อิตถิรัตนะ (นางแก้ว) ๖. คฤหบดีรัตนะ (คฤหบดีแก้ว, บุราณว่าขุนคลัง) ๗. ปริณายกรัตนะ (พระยุพราชแก้ว, บุราณว่าขุนพล).
๑๐	ราชาภิเษก	การแต่งตั้งโดยการทำพิธีรด หรือพิธีขึ้นเสวยราชย์ของพระเจ้าแผ่นดิน.
๑๐๑	รูปพรรณ	ลักษณะ, รูปร่างและสี, ทองเงินทำเป็นเครื่องใช้สอยหรือเครื่องประดับ.
๔๐	รูปียะ	เงินตรา, ของที่ใช้แทนเงิน เช่นธนบัตรเป็นต้น.
	ล.	
๑๑๕	ลหุกาบัติ	อาบัติเบา.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๒	ถัทธิ	ความเชื่อถือ ความรู้ และประเพณีที่ได้รับสืบต่อกันมา.
๑๕๕	ลีลา	ท่าทางอันงาม, การเอื้องกราย, นวยนาด.
๑๘๕	ตุกถวิน	วัดอุมีรูปกลม - แบน มีรูปตรงกลาง (คล้ายสตางค์สยามรัฐ) ที่ข้างมีร่องโดยรอบสำหรับผูกติดไว้กับสายรัดประคดเอวข้างหนึ่ง และรูนั้นมิไว้สำหรับสอดสายรัดประคดอีกข้างหนึ่งในเวลาคาด.
๑๐	เลศ	อาการที่อ้างเอาเป็นอุบาย, ส่วนเล็กน้อยที่ยกขึ้นเป็นข้ออ้าง.
๘๗	เลททุบาท	ที่ตกแห่งก้อนดิน (อันบุรุษผู้มีกำลังปานกลางขว้างไป).
๑๘๘	แล้วด้วย	ทำด้วย---สำเร็จด้วย--- (ป. ทนุตมยฺ = ทำด้วยงา, สำเร็จด้วยงา).
๑๕	โลกวัชชะ	โทษทางโลก (มีโทษทางโลก).
	ว	
๒๒๘	วัฑฒเก	ช่างไม้.
๒๔	วัตตขันธกะ	หมวดแห่งข้อวัตรปฏิบัติ.
๕๗	วัตตเภท	เสียดธรรมเนียม.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๕	วัตถุ	องค์ประกอบของผู้จะอุปสมบท ที่สำคัญ มี ๕ อย่าง คือ :- <ol style="list-style-type: none">๑. เป็นคนผู้ชาย.๒. มีอายุครบ ๒๐ ปี.๓. ไม่เป็นมนุษย์วิบัติ เช่นถูกตอน หรือ กระเทย.๔. ไม่เคยทำอนันตริยกรรม.๕. ไม่เคยต้องปาราชิก หรือไม่เคยเข้าริต เคียรถีย์.
		ที่ไม่สำคัญ มี ๗ อย่าง คือ :- <ol style="list-style-type: none">๑. ไม่เป็นคนเสียชื่อเสียง.๒. " มีอวัยวะพิการ.๓. " มีโรคไม่รู้จักหาย.๔. " มีโรคติดต่อ.๕. " อยู่ในหวงห้าม.๖. " มีหนี้สิน.๗. " ทาส.
๕	วัตถุวิบัติ	บกพร่องโดยวัตถุ.
๕	วัตถุสมบัติ	สมบูรณ์โดยวัตถุ คือ ตรงกันข้ามกับวัตถุ- วิบัติ.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๑๒	วันบูรณมิ	ดิถี (วันตามจันทรคติ) มีพระจันทร์เต็มดวง.
๑๑๒	วัสสาวาสิกา	ฟ้าจําพรรษา (ทายกนิยมนถวายพระภิกษุ ผู้จําพรรษาครบแล้ว).
๑๑๓	วัสสุปนายิก- ชันชกะ	หมวดแห่งธรรมเนียมของภิกษุผู้เข้าจํา- พรรษา (มาในคัมภีร์มหาวรรค).
๘๒	วิกัป	ทำให้เป็น ๒ เจ้าของ, ฝาก, กล่าวคำแสดง ความหมายให้เลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่ง.
๘๗	วิกัปปีตจิวร	จิวรที่ได้ทำให้เป็น ๒ เจ้าของแล้ว.
๒๐๒	วิการ	ผิดแปลกไปจากปกติภาพ.
๑๑๐	วิญญูติ	การขอที่ผิดพระวินัย, ขอล้างของ ต่อคน มิใช่ญาติ มิใช่ปวารณา ในเมื่อไม่มีสมัย ไม่มีปัจจัย.
๑๘๑	วิตกจริต	ตนมีปกตินึกพล่าน.
๑	วินัยมุข	เป็นชื่อของหนังสือนี้ ซึ่งว่าด้วยแนวทางแห่ง การศึกษา แลปฏิบัติพระวินัยให้สำเร็จ ประโยชน์.
๒๘	วินิตวัตถุ	เรื่องที่พระพุทธองค์ทรงชี้ขาด หรือทรง วินิจฉัย, เรื่องสำหรับเทียบเคียงตัดสินอาบัติ ในคัมภีร์วิภังค์.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
ง	วิปัสสนา	ความเคียดร้อน, ความร้อนใจหลังจากการปฏิบัติผิด.
๑๐	วิปลาธ	กลาดเคลื่อน, ผันแปร, กลับกลาย.
๒๔	วิภังค์	การจำแนก, การแบ่ง, (ดูคัมภีร์วิภังค์).
๔๓	วิสสาสะ	ความคุ้นเคย, ความสนิทสนม, การถือว่าเป็นกันเอง.
๑๓๑	วิหสภกรรม	กรรมวาจาที่สงฆ์สวดประกาศ ในเมื่อภิกษุผู้ประพฤตินาจารย์ยังสงฆ์ให้ลำบาก.
๘๑	วิตกกมมะ	การล่วงละเมิดสิกขาบท.
๗๗	วุกฺขานคามินี	อาบัติที่ต้องแล้วจะพ้นได้ด้วยการอยู่กรรม.
๑๓	โวหาร	ถ้อยคำ, สำนวน.
๕๒	โวพจน์	คำที่มีรูปต่างกัน แต่มีความหมายคล้ายคลึงกัน หรือมีความหมายเหมือนกัน ใช้แทนกันได้.
๘๖	ไวยาวัจกร	ผู้ทำกิจธุระแทนภิกษุหรือสงฆ์, ผู้ทำการขวนขวายแทนภิกษุหรือสงฆ์.
	ศ.	
๒๗	ศัพท์	เสียง, คำ.
๒๐๗	ศีลตรา	ของมีคมเป็นเครื่องฟันแทง, มีด ดาบ หอก หลาว เป็นต้น.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๒๑๕	ศุกกปักษ์	ข้างขึ้น, ๑๕ วัน เป็น ๑ ศุกกปักษ์.
	ธ.	
๕๑	สกทาคามิมรรค	มรรคที่เป็นเหตุละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสได้เด็ดขาด กับทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง.
๒๓	สกทาคามี	พระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามิมรรค- ผล ซึ่งจัด เป็นพระอริยบุคคลคู่ที่ ๒.
๑๑๐	สกสัญญา	สำคัญว่าเป็นของตน. เข้าใจว่าเป็นของตน, รู้สึกว่าเป็นของตน.
๑๓	สจิตตกะ	มีจิตเจือ, แกล้ง, จงใจ.
๑๑	สาเตกัจฉา	แกล้วใจได้, ทำให้พ้นโทษได้, ทำกินได้, ชำระให้บริสุทธิ์ได้.
๑๕๔	สนธิ	ต่อ, วิธีต่อศัพท์และอักขระให้เนื่องกันด้วย อักขระ.
๑๗๔	สมณูทเทศ	ผู้มีการแสดงขึ้นว่าเป็นสมณะ หมายเอา สามเณรซึ่งเป็นเหล่ากอแห่งสมณะ.
๒๑๕	สมถขั้นชกะ	หมวดแห่งธรรมเนียมการระงับอธิกรณ์ (มาในคัมภีร์จตุตถวรรค).
๘๕	สมมติ	ตกลงกัน, ยินยอมกัน, เป็นสังฆกรรม อย่างหนึ่ง.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๔๗	สมาธิ	ความตั้งมั่น, ความทำจิตให้นิ่งมีอารมณ์เป็นอันเดียว.
๘๕	สมานสังวาสสีมา	สีมาอันสงฆ์สมมติให้มีสังวาสเสมอกัน เขตแดนอันสงฆ์ตกลงกันว่าให้ภิกษุผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่ร่วมกันกับภิกษุอื่น (มีศีลเสมอกัน) เข้าทำสังฆกรรมร่วมกันได้เสมอกัน.
๑๒๕	สมาส	ย่อนามศัพท์ตั้งแต่ ๒ บทขึ้นไป เข้าเป็นบทเดียวกัน.
๑๒	สมุฏฐาน	ทางเกิดอาบัติ
๓๐	สวิญญานกะ	ทรัพย์มีวิญญาน.
ง	สหธรรมิก	ผู้ประพฤติธรรมร่วมกัน, ผู้มีธรรมร่วมกัน (ในที่นี้หมายถึงเอาเฉพาะภิกษุ).
๑๗๕	สหธรรมิกวรรค	หมวดแห่งสิกขาบท อันว่าด้วยภิกษุผู้ถูกภิกษุทั้งหลายกล่าวเตือนโดยชอบธรรมเป็นต้น.
๑๒๕	สหไสย	การนอนร่วม.
๑๕๓	สะเพร่า	การนอนร่วม.
๑๕๓	สะเพร่า	มักง่าย, ใจเบา, ไม่คำนึงถึงความเสียหาย, ไม่รอบคอบ
๓๔	สังเกตวีตินามนะ	การนำของให้ก้าวล่วงเขตที่ตนกำหนดไว้.
ฅ	สังคายนา	การประชุมกันรวบรวมพระธรรมวินัย, การชำระพระไตรปิฎกให้เป็นแบบเดียวกัน.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๒๗	สังฆกรรม	กิจทางพระวินัยที่สงฆ์ทำภายในสีมา.
๑๒	สังฆาภิเสศ	ชื่ออาบัติหนักกองหนึ่งรองจากปาราชิก, อาบัติที่ต้องอาศัยสงฆ์ (ปรารธนาสงฆ์) ทั้งในกรรมเบื้องต้นแลในกรรมที่เหลือจึงจะพ้นได้.
๓๐	สังหาริมะ	ทรัพย์หรือสิ่งของซึ่งเลื่อนที่ได้.
๒๕	สัตยเจตนิกา	จงใจ (ปล่อยสุกคะ).
๗๔	สัตยชาติแห่ง- คนว่ายาก	ว่ายากสอนยากคิดสันดาน, ว่ายากตั้งแต่แรกเกิดมา คือตั้งแต่เด็ก ๆ มา, หัวคือ.
๒๒๗	สัตยญาจิกสิกขาบท	สิกขาบทที่ ๖ แห่งสังฆาภิเสศ อันว่าด้วยเรื่องภิกษุผู้จะให้ทำกุฎีด้วยการขอเอาเอง.
๑๘๕	สัตตังคะ	เก้าอี้มีแขน มีองค์ ๗ คือ เท้า ๔ พนักพิง ๑ ที่วางแขน ๒.
๑๑๓	สัตตาทาหะ	๗ วัน.
๓๒	สัตตว์พาหณะ	สัตตว์สำหรับ ชี บรรทุก ลาก เข็น เช่นช้าง, ม้า, โคน, กระบือ เป็นต้น.
๗	สันถัต	ผ้าที่พระภิกษุรองนั่ง. (ไม่ได้ทอ ไข่หล่อ).
๑๖๕	สัปปภาณวรรค	หมวดแห่งสิกขาบท ว่าด้วยเรื่องภิกษุแก่ถึงฆ่าสัตตว์ดิรัจฉาน เป็นต้น.
๑๒๐	สัมปชานมุสวาท	กล่าวเท็จทั้ง ๆ ที่รู้.
๑๘๔	สัมปทานการก	ผู้ทำการรับ, ผู้รับ.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๕๓	สัมปยุต	ประกอบพร้อม, ประกอบด้วย.
๒๑๔	สัมมุขาวินัย	ระเบียบระงับอธิกรณ์ ในที่พร้อมหน้า ๔ คือ พร้อมหน้าสงฆ์ ๑ บุคคล ๑ วัตถุ ๑ ธรรมวินัย ๑.
๑๓๕	สาชีพ	ธรรมเนียมเลี้ยงชีพ ร่วมกัน เหมือนกัน.
๓๖	สถานัตติกะ	อาบัติที่เป็นไปกับการสั่ง คือภิกษุทำเอง ก็ต้องอาบัติ สั่งเขาให้ทำก็ต้องอาบัติ.
๑๕๘	สามัญญโวหาร	คำพูดที่ใช้กันตามธรรมดา.
๕๒	สามัญญสัตว์	สัตว์ธรรมดา, คนที่ยังเป็นปุถุชน คือคนที่ ยังไม่บรรลุอรุณผล.
๑๕๖	สารูป	ความเหมาะสม, ความพอเหมาะพอดี.
๓๒	สำนอง	รับผิดชอบ, ต้องรับใช้, ต้องตอบแทน.
๑๐	สิกขาบท	บทที่ต้องศึกษา, ข้อ, มาตรฐาน.
๒๓๒	สิงหล	เกาะลังกา.
๕๑	สิ้นเชิง	หมดสิ้นโดยไม่เหลือ, ไม่มีส่วนเหลือ.
๖	สีมา	เขตแดน, เขตที่สงฆ์สมมติแล้ว เรียกพัทธสีมา, ที่ยังมีได้สมมติ เรียกพัทธสีมา.
๕๕	สุกกะ	น้ำอสุจิ (น้ำกาม).
๒๒๕	สุกตวิหัตติปกรณ	หนังสือเรื่องคิบบพระสุกต ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์.
๓๕	สูงกฆาตะ	หนีภัย.

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
๑๕๔	สูงสิง	เล่นหัวกัน, ยั่วเยาะเย้ากัน. ติดต่อกี่ยวข้อง.
๑๒๐	สุทธริกปาจิตติย	ปาจิตติยล้วน.
๑๖๑	สุราปานวรรค	หมวดแห่งสิกขาบท ว่าด้วยเรื่องภิกษุดื่มสุรา เป็นต้น.
๑๓	สุราปานสิกขาบท	สิกขาบทที่ว่าด้วยการดื่มสุรา.
ค	เสขียวัตถ	ธรรมเนียมที่ภิกษุและสามเณรพึงศึกษา, -พึงปฏิบัติ.
๑๗๓	เสพ	ประพฤติ.
๑๓	เสพเมถุน	การร่วมประเวณี.
๕๑	โสคาปัติมรรค	มรรคเป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ คือ สักกาย- ทิฎฐิ วิจิกิจฉา สีลพทปรามาส.
๒๓	โสคาบัน	พระผู้ตั้งอยู่ในโสคาปัติมรรค-ผล ซึ่งจัดว่า เป็นพระอริยบุคคลคู่ที่ ๑.
	ห.	
๒๓	หมัน	ไม่มีผล.
๘๓	หัตถบาธ	บ่วงมือ คือที่ไถลตัว, ในบุพพสิกขาบรรณนา กล่าวไว้โดยใจความว่า กำหนดเอา ๒ สอก กับ ๑ คืบ พึงทราบกำหนดดังนี้ :- ถ้าภิกษุ นั่งอยู่กำหนดแต่ส่วนสุดข้างหลัง, ถ้ายืนอยู่ กำหนดแต่ที่สุตสนไป, ถ้านอนอยู่ นอน

หน้า	ศัพท์	คำอธิบาย
		โดยซีกข้างใด กำหนดแต่ที่สุดหลังซีกข้างนั้น ไปจนถึงส่วนสุดด้านใกล้แห่งสิ่งของที่ตั้งอยู่ หรืออวัยวะที่ใกล้แห่งบุคคลผู้ประเคนเป็นต้น ซึ่งนั่ง หรือยืน หรือนอนอยู่ (เว้นมือที่เหยียดออกมาประเคน) ให้ได้ ๒ ศอกคืบ. ในวินัยมุขเล่มนี้หน้า ๘๖ ว่า "ศอก ๑ ในระหว่าง" หมายถึงที่สุดด้านหน้าของภิกษุ กับสิ่งของ หรือของภิกษุผู้รับกับบุคคลผู้ประเคนเป็นต้น.
๘๑	หมั้นตฤดู	หน้าหนาว คือตั้งแต่แรมค่ำ ๑ เดือน ๑๒ ถึงกลางเดือน ๔.
๒๑๕	โหราศาสตร์	ตำราว่าด้วยวิชาโหร คือวิชาหมอดูฤกษ์ยาม นาทิ เคราะห์ดี เคราะห์ร้าย.